HRONİS MİSSİOS

İYİ Kİ ERKEN ÖLDÜN

TÜRKÇESİ ARİ ÇOKONA

HELİKOPTER

HRONİS MİSSİOS

İYİ Kİ ERKEN ÖLDÜN!

HELİKOPTER 11

İyi ki Erken Öldün! / Hronis Missios

Özgün Adı, Yayıncısı ve Yayın Yılı
Kala esi skototbikes noris, Grammata, 2008

© 2009, Hronis Missios
© 2009, Kitap Yayınevi Ltd.

Türkçesi
Ari Çokona © 2009

Düzelti
Gökhan Gençay, Füsun Kiper

Kitap Tasarımı
Bülent Erkmen

Tasarım Danışmanlığı
BEK

Grafik Uygulama ve Baskı
MAS Matbaacılık A.Ş.
Kâğıt Hane Binası
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi No. 3
34408 Kâğıthane-İstanbul
Sertifika no:12055
t: (0212) 294 10 10 f: (0212) 294 90 80
e: info@masmat.com.tr

1. Basım
Haziran 2009, İstanbul

ISBN 978-605-5819-09-5

Yayın Yönetmeni
Levent Yılmaz

Helikopter
Kitap Yayınevi Ltd.
Kâğıt Hane Binası
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi No. 3/1-a
34408 Kâğıthane-İstanbul
Sertifika no: 12348
t: (0212) 294 65 55 f: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Helikopter bir Kitap Yayınevi Ltd. kuruluşudur.

HRONİS MİSSİOS
İYİ Kİ ERKEN ÖLDÜN!

TÜRKÇESİ
ARİ ÇOKONA

ROMAN

HELİKOPTER

Sana bu mektubu Korfu Cezaevi'nden değil, Atina'dan yazıyorum, nispeten özgürüm. Hayır, hayır, izinli çıkmadım, sonsuza dek kuşatma altındayım. Yine de nereden yazdığımın pek önemi yok. Hapishane, tımarhane, parti, toplum; her yer az çok birbirinin aynı... Kendi içinde bile rahat edemiyorsun artık. Her şafak vakti, kurşuna dizilmeye götürülecekmişsin gibi yine yapayalnızsın.

Eskilerden, arkadaş grubumuzdan konuşmak istiyorum. Sen şanslıydın; en başta, hem de kurşunla vurularak ölüverdin. Oysa bizleri tavuklar gibi kümes kümes dolaştırdılar: Korfu, Yedikule, Averof, Eğina, Yaros, Alikarnassos, Makronisos, Ay Strati... Coğrafyayı sular seller gibi ezberledik. Devrimci eğitim bakımından da pek geri kalmadık bu arada. Her yenilgiden sonra kümese tıkıldığımızda örgütlediğimiz eylemleri görecektin! Volta atma süresini beş dakika uzatmak, kurşuna dizilmeye gece değil de şafak vakti götürülebilmek için ölüm oruçlarına yatmalar ve daha neler neler! Analarını belledik icabında! Nasıl söylesem, her yenilgiden sonra kümese tıkıldığımızda devrimci ruhumuz depreşiyordu.

Bir de çevremiz dönek hainlerle çevrilmişti, bildiğin gibi değil! Aslında şu dönekler çok tuhaftılar. Biz doğal olarak onları dışlıyor, onlara sövüyor, genelde yaşamlarını zorlaştırıyorduk, ama onlar bana mısın demiyordu. Hücrede, dayakta, açlıkta ve idam mangasının karşısında yanımızdan ayrılmıyorlardı, aklın hayâlin durur! Gerçi her kurultayda bazılarının itibarı iade edilse de hemen başkaları

hain ilan ediliyordu. Ne de olsa onlara ihtiyacımız vardı, hainimiz olmadan içimiz rahat etmiyordu. Neyse, boş ver, kafanı bunlarla şişirmeyeyim. Zaten bilirsin: "Kel, kusuru tarağında arar."

Yakasında sarı yıldızı, kucağında kemanıyla kankamız Baruh'u hatırlar mısın? Hani Vardari'de toplama kampını basarak Almanlardan kaçırmak istediğimizde, anası bizimle gelmesine izin vermemişti. Almanlar onu krematoryumda çıra gibi yaktılar. Garibanım bir tek kemana yatkındı, sıkı işlere gelmezdi. Baskınlarımızda da hep erketeye yatardı, hatırladın mı? Garibanım gitti gider. Belki de şanslıydı, neden gariban olsun ki? Yaşasaydı, bugün İsrail'de olanları protesto etmek için kesin üzerine benzin döküp yakardı kendini. O, makineye dönüşecek çocuk değildi. Ya Nikola? Selanik'in en sıkı delikanlılarından Nikola'yı hatırlar mısın? Saltapida'yla Alman garnizonunu basarak iki Alman'ı iyi ettikten sonra, yedi Marsip'le beş Marabel tabancası götürmüşlerdi.

Saltapida'nın da şansı yaver gitti. Yedikule'ye ilk düşenlerden oldu, erken erken öldürüldü. Manitası Meri'yi hatırladın mı? Birkaç somun mısır ekmeği ya da yolunu şaşırmış bir tepsiyi götürmek üzere fırını her bastığımızda fırıncıyla dalgasını geçerdi. Kızdı ama grubun en çılgınlarından biriydi. O Meri şimdi bir aynasızla evli, düşünebiliyor musun? İki kapılı elbise dolabına döndü zavallıcık. Anası, mürüvvetini göreyim filan diye diye başının etini yedi, aynasız da kucağına iki sümüklü velet atınca işi bitti. Şimdi kahve falına bakıp imambayıldı pişiriyor... Adam sen de, yitip giden bir tek o mu?

Ancak, Nikola kümeste verilen devrimci eğitime dayanamadı. Emniyet'te birlikteydik, anamızı ağlattılar. Oradan çıktığımızda, yani hapishaneye götürdüklerinde, altı ay boyunca ancak emekleyerek yürüyebildik, Askeri Mahkeme'ye de öyle çıkardılar. Nikola belini doğrultamamasına ifrit oluyordu. Öyle ki, canlı bir kurukafaya benzeyen kraliyet savcısı sekiz kez idamını istediğinde, yargıç

ona söyleyeceği bir şey var mı diye sorunca: "Evet Yargıç Bey, beni öldürdükten sonra taşaklarımı Savcı Bey'e versinler, tütün torbası yapsın" dedi. Ortalık bir karıştı ki, sorma. Mahkemeye hakaretten beş yıl daha yazdılar, bizimkiler de uygunsuz davrandığı için kulağını çektiler. Jandarma başçavuşunun tabiriyle "Her iki cihetten" de saçmalıklar.

Dediğim gibi, Nikola kümesteki devrimci eğitime dayanamadı. Yedi sülalemizin ırzına geçilirken, partinin durumu, dışta da içte de iyiyiz diye değerlendirmesi, voleybol oynarken kimlerin pasör kimlerin smaçör olacağına parti yöneticilerinin karar vermesi filan, her şey sinirini bozuyordu. Beyefendiler ille de birilerine hükmetmek istiyordu. Neyse lafı uzatmayalım, parti kuralları onu kırmızı görmüş boğaya çeviriyordu. Kurallar da kural olsa hani! Hücreni zincirlerine tapan bir köle gibi sev, dişimizin kovuğunu doldurmayan yemekler için, yoldaşlar yemeğimizi israf etmeyelim gibi akla ziyan saçmalıklar sırala... Kendini kaybederek yanlış bir şey yapmasın diye Nikola'nın yanından hiç ayrılmıyordum. Bir gün –deliler gibi harmandık, tüttürecek izmaritimiz bile kalmamıştı– parti yöneticilerinden birini dinliyorduk. Açlık grevine ya da ona benzer bir şeye hazırlanıyorduk. Herif cebinden kol gibi bir sigara çıkarıp yakmaz mı? Gözlerimiz faltaşı gibi açıldı. Nikola dönüp: Yoldaş dedi, mücadelede omuz omuza, sigarada ayrı mıyız? Öylesine takılmak için söylemişti, onun ne kadar onurlu olduğunu bilmez misin? Sigaralı şerefsiz ne dese beğenirsin? Ne yapalım yoldaş, kapitalist ortamda sosyalizmin kurallarını uygulayamayız! Rezil herif, göstermelik de olsa, buyurun çocuklar birer nefes de siz çekin diyemedi. Hepimiz idam mahkûmuyduk, düşünebiliyor musun? Her an alıp götürecekler korkusuyla gözümüze uyku girmiyordu. Elden ne gelir? Biz partiye girdiğimizde, birinin "bizden" olduğunu öğrenince ona teslim oluyorduk. Demek ki seçkin biri diyorduk, yaşamda da ölümde de kardeşimiz, yaşamımız ellerine, onun ya-

şamı da bizim ellerimize emanet. Ama işin aslı öyle değil, insan ruhu karanlık kovuklarla dolu, haklı bir kavgaya katıldı diye içinde taşıdığı pisliklerden bir günde arınamaz. Değişmesi için başka türlü çalışmalar da gerekir.

Uzun yıllar komünistler için sürgün yeri işlevini gören Ay Strati Adası'nda yaşandığı söylenen bir olay beni çok düşündürür. Almanlar Yunanistan'ı işgal ettiklerinde, Metaksas yönetimi sürgün komünistleri onlara teslim etmişti. Almanlar, sürgünleri toplayarak inançlarını inkâr ettiklerine ilişkin bir belge imzalayanların evlerine dönebileceğini, diğerlerinin öleceğini söylediler. Birkaç kişi imzalayıp gitti, çoğunluk kaldı. Herkesi adanın ilkokuluna hapsederek yemek vermeyi kestiler. Sürgünler bir süre okulun avlusuna çıkıp otları söküp yedi. Zamanla, başta en zayıflar olmak üzere ölümler başladı. Karargâhın yanındaki Ay Strati Tepesi'nin eteklerinde toplam otuz dört mezar uzanıyor. Biri genç, diğeri yaşlı iki sürgün aynı koğuşta yan yana yatıyordu. Yaşlı olanının bir çakısı vardı, avludaki otları bitirdikten sonra çakısıyla kökleri söküp yemeye başladı. Ama zayıf düştüğünden, bir süre sonra sürünerek de olsa, kök sökmek için avluya çıkamaz oldu. O zaman genç, arkadaşına: Yoldaş dedi, sen avluya çıkamadığına göre ne olursun o çakıyı bana ver, bir iki kök bulursam belki hayatta kalmayı başarabilirim. Diğeri vermedi. Yüksek ideallerini inkâr etmeden ikisi de yan yana öldüler.

Nikola yanıt vermedi. Avluya çıktığımızda bana dönerek: Bak Selanikli dedi, benden bu kadar. Bu iş artık çekilmez oldu, ben Formoza'ya gidiyorum. Şimdi sen Formoza'nın ne olduğunu bilmediğinden Nikola'nın kafayı üşüttüğünü sanacaksın. Hayır! Formoza, inkârcıların toplandığı bir koğuştu. Adını Çin Devrimi'nden sonra Çan Kay Şek'le arkadaşlarının sığındığı Çin adasından aldı. Yani, herhangi bir nedenle baskılara dayanamayan yoldaşlar, hemen en tehlikeli halk düşmanı ilan ediliyor ve ona o şekilde davranılıyordu. Dudak uçuklatan bir hoşgörü! Bu

şekilde çok sayıda yandaş yitirdik. Ezici bir yenilgiden sonra, yandaşlarına idam mangasını, işkenceleri ve ömür boyu hapsi başları dik karşılama şartını koşan, bir sürü yanlışlarla aptallıklar sergileyen bu yönetim, kıyma makinesinin içinde herkesin aynı dayanıklılığı gösteremeyeceğini kabullenme yiğitliğini gösteremedi. Kanımca parti yönetiminin aptallıkları sadece siyasal konularda değildi, iki olayı hiç anlayamadılar: Birincisi, ölüm sonrası cennetlere inanmadığı halde, derin bir aşkla bağlandığı yaşam için kendi yaşamını feda eden devrimcinin derin çelişkisi! Diğeri de, her insanın içinde doğup yetiştiği toplumsal ilişkilerde kendi deneyimini yaşama gereksinimi! Parti yönetimi, yarını öngörmeyi bırak, burnunun ucunu bile göremiyordu. Dayanma güçleri tükenerek bunalıma düşenleri ellerinden tutup destekleyeceğine bir kalemde silip atıyordu. İnsanlar, insanca gereksinimleri olmayacağına, aralıksız dayak yedikleri halde acı duymayacaklarına, yaşamları boyunca yalnız sağlıklarının değil, bütün toplumsal ve kişisel ilişkilerinin de mahvolmasını kabulleneceklerine dair senet imzalamışlardı sanki! Daha o günlerde bile seçtiğimiz yolun sonunun nereye varacağı belliydi.

Senin anlayacağın, Nikola çamaşırlarını toplayıp Formoza'ya taşındı. Parti yönetimi, kulaktan kulağa, Nikola'nın devrime uyum sağlayamayan bir lümpen unsur ve satılmış bir ajan olduğunu yaydı. Kimmiş ajan? Göreve çıktığımızda ilk başlayıp son bitiren, yiyecek dağıtımında payını zayıf ve hastalıklı Baruh'a vererek kendisi aç kalan Nikola! Satılmış ajanmış! Sana söylemiştim, iyi ki erken kurtuldun.

Diğerlerinden çektiklerimiz yetmezmiş gibi, bir de parti yönetimindeki onursuzlarla da uğraşmak zorundaydık. Sövmeyin, bağırmayın, itiraz etmeyin, devrimci ahlâka uygun davranın gibi boş laflarla kafamızı ütülüyorlardı. Yatılı kız lisesiydik sanki! Bunlara kendileri de inanmıyordu ya, onların hesabı başkaydı. Sadece kişiliğimizi ezmek, özsaygımızı yok etmek istiyorlardı ve bunda başarı-

lı oldular. Çoğumuz, içimizden gelen baskılar yüzünden pes etti. Bizi ömür boyu kümeste yaşatarak tavuğa çevirdiler. Sergiledikleri bunca aptallıktan sonra bizi başka şekilde nasıl denetleyebilir, onları sille tokat kovmamıza nasıl engel olabilirlerdi? Yahu, aklın alabiliyor mu? Devrimci olduğumuz halde davranışlarımızı Tevrat'taki on emir yönlendiriyordu. Bizi her bakımdan öldürür, onurumuzu çalar ve düzerlerken bizim kutsal kitabımız: "Çalmayacaksın, yalan söylemeyeceksin..." diyordu. Burjuvaların masallarını bize sosyalist ideoloji ve devrimci davranış biçimi diye yutturdular. Çifte esaret, gel de çıldırma!

Lümpen unsur! Sen lümpen unsurun ne olduğunu bilir misin? Ben de sonraları öğrendim, o zamanlar yabancı dillerle hiç aram yoktu. Lümpen unsur, serseri, başka bir deyişle topluma zararlı biri demekmiş. Neden öyle olduğunu da söyleyeyim mi? Ara sıra buzuki dinlemekten hoşlandığı ve bunu gizlemediği, kadınlardan hoşlandığı ve bunu gizlemediği, şaraptan hoşlandığı, genelde insanca tutkuları olduğu ve samimi davrandığı için. Hayâsızlar, yıllar yılı buzuki, özellikle de rebetiko müziği dinlemenin, hele bu şarkıları söylemenin ahlâksızlık olduğunu söyleyip durdular, kafamızı ütülediler. Rebetiko, güya ahlâk çöküntüsünün, kötümserliğin müziğiymiş. Bütün yaşamımız iyimserlik doluydu ya, devrimi doğru yolundan saptıran müzikmiş! Bizi halk oyunları, Arjantin tangoları ve suya sabuna dokunmayan aşk şarkılarıyla baydılar. Çiçanis'i ve Vamvakaris'i* vicdan azabıyla kıvranarak gizli gizli dinleyebiliyorduk ancak. Peki, söyler misin birader! "Çiçek açmış kiraz ağaçları arasında neşeyle saklambaç oynuyorlardı" ya da "Levadya'lı kırk yiğit"le insan keyfe gelebilir mi? Yaşamından keyif almayan, tutkuları olmayan biri ölüme nasıl koşar? Geri zekâlılığın daniskası diyorum ya!

Hele erkekliğin ölmemişse, hani şu cinsel dedikleri arzuların hâlâ uyanmaya devam ediyorsa, işte o zaman tama-

* Çiçanis, Vamvakaris: Rebetiko müziğinin ünlü bir şarkıcısı ve bestecisi.

men yaramaz biriydin. Bütün bu yasaklanmış zevklere tutkun olduğumdan, yaşamım boyunca vicdan azabıyla kıvrandım durdum. Bir devrimcinin, yani yaşama tutkuyla bağlı, romantik, hassas, insanlara ve onların özgürlüğüne ölümüne âşık, idam mangasının karşısına gülümseyerek çıkan, işkencelere, hapislere ve hakaretlere dayanabilen bir insanın neden tatsız tuzsuz, tutkusuz, hatasız, yüreği sönük bir kukla, maestrosunun sözünden çıkmayan uysal bir nota olması gerektiğini bugüne kadar anlayabilmiş değilim. Bizi tavuğa çevirdikleri yetmiyormuş gibi makineye de dönüştürmek istiyorlardı. Yahu birader, makinelerle devrim yapılır mı hiç? Hayâller, düşler, yaşamını hiçe saymak ne olacak? Devrimci dediğin uçan bir kuştur, kartaldır; ışığa, çiçeklere, kadınlara, şaraba ve harekete âşıktır. O zamanlar bunları bilmezdim, yeni öğrendim. Onların anlayışına göre bir insanın ahlâkı ya bacaklarının arasında ya da dilinin ucundaydı. Yani sözgelimi, kadınları sevmek kötüydü. Peki, söyler misin, bütün insanları sevdiğine, gerektiğinde onlar için ölmeyi göze alabildiğine göre dişi insanlara daha derinden, daha tutkulu, daha şefkatli bir aşkla nasıl bağlanmazsın? Sevgi sadece ve sadece kadınlarla doruğa ulaşır, aşk ve şefkatle tamamlanır. Keşke insanlar aynı zamanda hem erkek hem de dişi olabilseydi; aşk duygusu yaşamımızda daha fazla yer kaplar, her şey daha kolay olurdu.

Yani senin anlayacağın, biraz kadınlara düşkün, biraz da ağzı bozuk olarak tanındın mı hemen ahlâksız yaftasını yapıştırıyorlardı. Bu arada, ideallerine tutkuyla bağlı kalman, işkenceler çekmen, hapislerde çürümen, inançların için yaşamını hiçe sayman ahlâk değil başka bir şeydi. Ahlâk, şeyinin çalışıp çalışmamasıydı. Ama şeyin olmadan devrime nasıl kalkışırsın?

Yok, yok, dalga geçmiyorum inan! Çağdaş psikoloji, bir insanın cinsel yaşamıyla zihinsel, psikolojik ve genel sağlık durumu arasında çok güçlü bağlar olduğunu gösterdi. Kaç arkadaşımızın bir kadına sarılmadan idam mangasının karşısına çıktığını ya da aşkı hiç tanımadan bütün ya-

şamını sürgünlerle hapislerde geçirdiğini biliyor musun? Ne denebilir ki! Bu işin nereye varacağı ta o zamandan belliydi. Burjuva sisteminin sadece hiyerarşisiyle baskısını değil, VATAN, DİN ve AİLE'ye ilişkin bütün ideolojisiyle ahlâkını ve aynı zamanda riyakârlığını da sırtımızda taşıyorduk.

Siyasal ve ideolojik anlaşmazlıklar yüzünden aramızdan ayrılan birçok arkadaşımız da olmadı değil, ama Nikola'yı bilirsin, o taraklarda bezi yoktu. O yalın ve dürüsttü, her zaman ayrıntılara bakarak karar verirdi. Bizi yanmış tütün fabrikasında toplayıp örgütleyen Manoli'yi hatırlar mısın? İşte o Manoli, baskılara dayanamadı ve günün birinde pişmanlık dilekçesini imzaladı. Daha sonra dilekçesini reddedip tekrar aramıza katıldıysa da bizimkiler ona hayatı zindan ettiler. Hatasını devamlı yüzüne vuruyorlardı, adamcağızın gülmeye bile hakkı yoktu. Sonunda yeni bir pişmanlık dilekçesi imzalayıp aramızdan temelli ayrıldı. O zaman, onun kötü bir unsur olduğunu söylediler. İnsanlar hakkında değil de misketler hakkında konuşurcasına; iyi unsur, kötü unsur diye hep unsurlardan söz ediyorlardı. Ama en büyük adaletsizlik işkencelerdeydi. Bugün gibi hatırlarım, üçüncü kez yeraltına geçtiğimizde, partinin yüksek kademelerinden biriyle aynı hücrede görevliydik ve bana bir jandarmanın onu tokatlamasıyla ortalığın nasıl karıştığını gururla anlatırdı. Eee, ne de olsa onun adı büyüktü. Ve bu pislik, Emniyet'te cinsel organları ezilen, kemikleri kırılan çocuklar sorguda ağızlarından kazara bir şey kaçırdılar mı onlara hemen işbirlikçi yaftasını yapıştırıyordu. Neyse boş ver, parti yöneticilerimizin insancıllığı paçalarından akıyordu...

O günleri hatırlar mısın? Manoli anlattıkça anlatırdı: Marksizm, sosyalizm, burjuvalar, proleterler, yevmiyeler, yabancılaşma... Biz, dediklerini pek anlamadığımızdan esneyip dururduk. Üstelik işsiz olduğumuzdan yevmiye bizim için hiçbir şey ifade etmiyordu, yabancılaşmaya gelin-

ce bu kelimeyi ilk kez duyuyorduk. Ama Nikola söylenenlerin ana fikrini yakalamıştı. Manoli'ye dönerek, sen çocukların aklını karıştırıyorsun, çekil de ben anlatayım dedi. Baksanıza ulan diye başladı, zenginler burada olsun fakirler de şurada. Aranızda hiç zengin var mı? Hepimiz yok dedik. Delikanlı da işte bunu anlatmaya çalışıyor işte. Zenginlerin tepesine binip mallarını alarak, bundan böyle zengin ve fakir kalmayacak şekilde herkese dağıtmaya var mısınız? Öyle değil mi lan Manoli? Şey, tam olarak öyle değil, aslında sorun... Siktir et sorunu! Beyler var mısınız? Varız dedik.

Sen tabii erken öldüğünden zenginlerin mallarını nasıl bir hırsla koruduklarını göremedin. Çünkü onlardan gizlice çalmak başka, yüzlerine karşı sizin bunlara sahip olmaya hakkınız yok demek başka. On beş yıl boyunca dayaktan imanımı gevrettiler. On beş yıl diyorum, çünkü büyüyüp parti hiyerarşisinde yükselince, ellerine düştüğümde benimle hep sizli bizli konuşmaya başladılar. Ama ben çok kötü oluyordum. Beni her tutukladıklarında midem ağzıma geliyordu, ancak kaba davranmaya başladıklarında kendime geliyor, nerede bulunduğumu anlayabiliyordum. Yirmi yaşımı geçtikten sonraki ilk tutuklanışımda, şu reşit dedikleri durumdaydım, iyi kötü isim de yapmıştım, az kalsın aklımı yitirecektim. Beni Emniyet'e götürmüşlerdi ve hep sizi şöyle alalım, yok böyle alalım daha iyi diye konuşuyorlardı. Ne bir tekme, ne bir tokat, ne pis köpek öleceksin, ne de ananı düzeceğiz... O bildik karşılamadan eser yoktu.

Hep nazik davranarak üzerimi aradılar, ayakkabılarımın bağcıklarıyla kemerimi aldılar, alışılagelmiş resmi işlemleri yapıp hücreye tıktılar. Bir saat, iki saat geçti, akşam oldu, şafak söktü, bir gün, iki gün geçti, tık yok! Huylanmaya başladım. Keratalar yeni bir yöntem uyguluyor diye düşündüm. Belki de yemeğime ilaç katıyorlardır, kim bilir? Bir daha yemek yer miyim? Bir deri bir kemik kaldım. Neden yemeğini yemiyorsun, açlık grevinde misin diye

sordular. Ne diyebilirdim ki? Beni dövmediğiniz ve anama sövmediğiniz için açlık grevine girdim mi deseydim? Yemek yemekten hoşlanmıyorum, o yüzden yemiyorum diyerek işin içinden çıktım. O akşam, saat sekiz buçuk sularında gürültüyle demir kapılar açıldı, beni alıp yukarıya götürdüler. İçimden, kabalaşmaya başlıyorlar, ne istediklerini öğreneceğiz nihayet dedim.

Her neyse, yukarıya çıktık; müdür, müdür muavini, gülümsemeler, hoş geldinler ve bir sürü saçmalık daha. Ne hoş gelmesi diye somurttum, kendiliğimden gelmedim ki, siz getirttiniz. Dur bir dakika, bizden o kadar mı nefret ediyorsun? Serserinin dediğine bak! Sizi neden sevecekmişim diye sordum, dostum musunuz ki? O kadar acımasız olma, sen elimizde büyüdün ne de olsa! Daha neler! Evet dedim, bütün kemiklerimi kırıp üç kez de tımarhaneye yatırdınız. Başka ne yapabilirdik, şartlar öyle gerektiriyordu, sizinkiler de bizimkileri öldürüyordu o zamanlar. Adamlar kendi havalarında! Bakın dedim, benden ne istediğinizi söyleyin de bu işi bitirelim, sizinle sohbet etmekten keyif almıyorum. Hiçbir şey istemiyoruz yahu, seni sorguya çekmiyoruz, neden yemek yemiyorsun, sana kötü mü davranıyorlar, onu öğrenmek istiyoruz. Hayır dedim, yemek yemekten hoşlanmıyorum, o kadar. Bak kardeşim dediler, seni sürgüne yollamak üzere Bakanlığın emriyle tutukladık. Diğerlerini etki altına almaman için de ayrı tutuyoruz sadece. Yarın Sevkiyat Müdürlüğüne teslim edeceğiz, oradan da sürgün yerine gideceksin. Eşyalarını getirmesi için de annene haber verdik. Aynen dedikleri gibi oldu. Ama başka bir şey anlatmak isterken, bak lafı nerelere getirdim. Sana anlatmak istediklerim o kadar çok ki!

Sana Nikola'yı ve Formoza'ya gitmeye nasıl karar verdiğini anlatıyordum. Örgüte yeni katıldığımızda merkezin bizi eğitmek üzere gönderdiği o üniversiteliyi hatırlar mısın? İyi çocuktu, ilk geldiğinde bizden çekindiğinden mesafeli davranıyordu, ama o olaydan sonra dost olmuştuk, hatırlaman gerekir. Yürekliydi, kafası da çalışıyordu. Korfu Lazareto'da kurşuna dizildi. Nikola'yla ben, son gecesinde onunla birlikte sabahladık. Uzun açlık grevlerinden sonra, idam mahkûmlarının son gecelerini iki arkadaşlarıyla geçirmelerini kabul ettirebilmiştik. En iyi arkadaşları bizlerdik, hapiste de canına kıydıkları ana kadar yediğimiz ayrı gitmemişti. Alçakgönüllü ve temiz kalpliydi, tek sigarası kaldığında üçe böler, bizimle paylaşırdı. Son gecesinde, idamlıklar koğuşunda onunla biz yarenlik ettik. Arkadaşlar bir karton Ethnos sigarası, bir kutu konserve et, bir de francala vermişti. Böyle durumlar için hazırlıklıydık, sotamızda bir şeyler bulundururduk. Yemeğe oturunca konserve açacağımızın olmadığını gördük, gardiyandan istedik, onda da yoktu. O zaman Mihali kutunun madeni kulpunu dişleriyle açmaya niyetlendi. Gardiyan atıldı, yapma Mihali, dişlerin çizilecek dedi. Nikola gardiyana dönerek: Ulan kahpe dölü, yarın sabah çocuğu idam ediyorsunuz, dişlerine kaygılanmak sana mı kaldı dedi. Gardiyan kahpe dölü değil iyi bir insandı, düşünmeden ağzından kaçırmıştı işte gariban. İdamlıklara hep en iyi gardiyanları gönderirlerdi. İdamlıkların, gözleri dönerek giderayak işkencecileri boğazlamalarından çekinirlerdi. Göründüğü kadarıyla partimizin disiplin anlayışına o kadar güvenleri yoktu.

Yemeğimizi yedikten sonra eskilerden konuşmaya başladık. Neler konuştuk neler! Hücremize ilk katıldığın-

da, atılacak sloganların listesini elimize tutuşturmuştu, hatırladın mı? Kâğıdı görür görmez kanımız donmuştu. Bunun üzerine Nikola, sloganları iki kere yüksek sesle oku, gerisine karışma demişti. Mihali, olmaz dedi, parti bu konuda çok hassas, yanlış anlaşılmaları önlemek için listeyi tekrar tekrar okuyup iyice ezberlemeniz gerekiyor. Bak dedi Nikola, biz okuma yazma bilsek avukat olurduk, sen listeyi birkaç kez oku, biz ezberleriz, merak etme. Mihali ağzı açık kalakaldı, okumanız yok mu? Hayır. Yazmanız da mı yok? Hıyarlığı bırak yoldaş, yazmasını bilsek okumasını da bilirdik. Nikola hep öyle hazırcevaptı. Mihali, Nikola'nın "hıyarlık" demesine çok bozuldu. Bildiğin gibi o hiç sövmezdi, hapishanede bile. Nasıl dayandığını hiç anlayamazdım. Mihali dönüp ciddi ciddi, bakın arkadaşlar dedi, tez elden okuma yazma öğrenmelisiniz, kara cahiller devrimci olamaz. Donup kaldık. Anlaşmış gibi üçümüz birden tabancalarımızı çektik. O zamanlar senin küçük zarif bir İtalyan Beretta'n, benim bir Smith'im vardı, Nikola ise grubun ağır topu olan bir Alman Marabel taşırdı. Tabancaları şakağına dayayıp: Bak yoldaş, sözünü geri almazsan buradan sağ çıkamazsın dedik. Mihali bembeyaz oldu: Aman çocuklar yanlış anladınız, bırakın da anlatayım. Anlatınca çok kötü olduk. Nikola başını kaşıyordu, vay başımıza gelenler! Mihali halimize acıdı: Üzülmeyin çocuklar, ben size öğretirim, yarın derslere başlıyoruz dedi. Bu iş uzun sürer mi? Nereden baksan bir iki haftamızı alır. Nasıl olacak peki yoldaş? Bu işin kokusu çıkar. Biz burada parti toplantıları için bin bir önlem alarak ancak ayda bir toplanabiliyoruz, bize nasıl ders vereceksin? Aynasızların her yerde kulağı var, kedileri bile muhbir yaptılar. Bu iş böyle yürümez, biz başımızın çaresine bakarız.

Ahlayıp vahlayarak oradan ayrılıp Korakas'ın mahzenine gittik. O da sonraları Emniyet'in muhbiri oldu. Öyle büyük şeyler için değil de ıvır zıvır işlerde muhbirlik yapıyordu –çocuklarım için yaptım ayakları, bilirsin– ama yine de muhbir oldu. Sekiz yıl sonra, hapisten ilk çıkışımda

karşılaştık. Feleğin çemberinden geçmiş bir kızla uzo içmeye çıkmıştık. Orayı neden seçtiğimi bilmiyorum, sanki ayaklarım kendiliğinden götürdü. Onu tanıdığımı belli etmedim, onun da beni tanımadığını sandım. Gecenin ilerlemiş bir saatinde, garson bir sürahi uzoyla meze getirdi. Sofi'yle –şu çemberden geçmiş kızla yani– beşinci sürahiyi bitirmek üzereydik. Garsona sipariş vermediğimizi söyledim, müessesenin ikramı dedi. Kıza döndüm, senin buralarda tanıdığın var mı? Yeminle buraya ilk gelişim. Peki dedim, yemin etmene gerek yok. Garsona döndüm, getirdiklerini geri götür, gönderene de böyle keskin gözlerin bir tek muhbirlerde olduğunu söyle dedim.

Kafam dumanlıydı, yitip gidenleri, kolu kanadı kırılanları, sizleri düşünüyordum, ağzımdan öyle çıkıverdi işte, anlıyor musun? Şimdi bu işte Korakas'ın günahı neydi desen haklısın. Yine de hakareti yiğitçe karşıladı. Az sonra, elinde sürahiyle mezeler, silahsız olduğunu göstermek için de önlüğünü belinde toplayarak masaya yaklaştı. Tepsiyi masaya bırakıp hiç konuşmadan bir iskemle çekip oturdu. Göz göze geldik. Bardaklarımızı ters çevirdim. Korakas karşılık vermeden gözlerimin içine bakmaya devam ediyordu. Bir ara gözlerinin nemlendiğini fark ettim. Kıza dönerek, dışarı çıkıp bana sigara getirmesini söyledim. İyi kalpli bir kızdı, kafası da çalışıyordu, duruma uyanıp bizi yalnız bıraktı. Korakas, teşekkür ederim diyerek gözyaşlarına boğuldu.

Ne bileyim, sensiz geçen, kıyma makinesi içinde bizi olgunlaştıran bunca yıldan sonra aklım karıştı. Dışarıdan bakıldığında örnek bir davranış olarak nitelenen değil de, bir anı gibi, alışılagelmiş bir günaydın gibi insanın içinden kendiliğinden çıkan delikanlılığın, güvenin, okumuşların tabiriyle insanlığın nerede olduğunu bulmak artık iyice zorlaştı. Kıyma makinesinden tımarhaneye hiç düşmeden, gözleri kupkuru, yalın kılıçlar gibi mekanik tepkiler vererek çıkanlara ne demeli? Neyse, şimdi aklını felsefeyle karıştırmayayım. Çözmek zorunda olduğumuz

zor problemi düşünerek Korakas'ın mahzenine gidişimizi anlatıyordum.

Korakas bizi o halde görünce çok telaşlandı. Bir masaya servisini bitirir bitirmez yanımıza koştu. Ne oldu çocuklar, durum çok mu kötü? Hiç sorma! Söylesenize yahu, öldüreceksiniz beni. Okuma yazma öğrenmeliyiz, yoksa... Hassiktir, serseriler, kalbimi durduracaktınız. Nikola sorunun ciddiyetini anlatmaya başladı. Büyük haksızlık bu dedi Korakas, çünkü hem kafamız çalışıyor, hem de ağzımız iyi laf yapıyor. O da başını kaşımaya başladı. Üçüncü sürahide buldum dedi, dönüp baktık. Bir öğretmen kaçırıp mahzene kapatalım, ona birinci sınıf mezeler hazırlarım, her akşam toplanıp ders yaparız, okumayı sökünce de adamı salıveririz... Buna benzer başka çözümleri de tartıştık, sonra nasıl yapacağımızı bulduk. Öneri senden çıkmıştı, hatırladın mı? Dükkânların tabelalarını okumakla başlayacaktık. Örneğin bakkal dükkânına gidip tabelasına bakacak, sonra da harflerini teker teker sökecektik, BAKKAL diye. Ama düşündüğümüz gibi olmadı. Bakkal tabelalarında bakkal değil, süpermarket ya da baharat-gıda gibi şeyler yazıyordu. Sonra bakkal dükkânındaki malların etiketlerini okumanın daha iyi olacağını düşündük. Hani şu MERCİMEK, FASULYE, PİRİNÇ yazan etiketleri. Nasıl da eğlenmiştik! Kafayı yediğimizi sanan Sultana Teyze'nin şaşkın bakışları altında, bir haftada alfabeyi sökerek bakkal dükkânındaki bütün malların isimlerini okuyup yazmayı öğrenmiştik.

O gece çok şey hakkında konuştuk. Mihali ertesi sabah kurşuna dizileceğini bize unutturmaya çalışıyordu. Güzel bir insandı, sevgi doluydu, daha yolun başında ölürken belki de şanslıydı, ne diyebilirim ki... Şafağa doğru, onu almaya gelmelerine yakın, şarkılara başladık. Hayır, devrimci şarkılar ya da marşlar değildi söylediklerimiz. Çiçanis'in bir şarkısını söyledik, yanlış hatırlamıyorsam şöyle başlıyordu:

Çocuğun aklını başından almış olabilir
kumsallarla günbatımları,
oysa garip yüreğini
sonsuza dek esir tutuyor...

Sonra, Yedikule zindanlarına atılmış bir delikanlının yazdığı bir valsi söyledik:

Bir nisan akşamı tanıdım seni,
günbatımı ruhuma işlemişti
ve sen küçüğüm birden kayboldun
beni hayatta tek başıma koyarak...

Mihali işte böyle öldü. Azrail işini biliyor, hep en iyileri seçiyordu.

Daha önce de söylediğim gibi, Nikola, Formoza'ya gitmek üzere bizden ayrıldı. Mihali'nin idamından birkaç ay sonraydı, hoparlörden adlarımızın okunduğunu duyduk. Aynı davadan beş kişi yatıyorduk. Ben on yedi yaşımı yeni bitirmiştim, diğerlerinin en büyüğü yirmi beşindeydi. Hapishanede herkes şaşırdı, bizi infaza götürmek için çağırdıklarını sandık, ama hoparlörle ve beşimizi birden çağırmaları tuhaftı... Belki de taktik değiştirmişlerdi. Adi köpekler o zamana dek ne yapıyorlardı biliyor musun? Bizi her gün azar azar öldürüyorlardı. Hapishane kapısı kapanıp akşam yemeğine hazırlandığımızda, dran drun diye büyük bir telaşla demir kapılar açılır, gardiyanlar koğuşları basardı. Birimizi infaza götürmek için geldiklerini bilirdik. Götürecekleri mahkûmun koğuşunu açıp kapıda durur, gözlerimizin içine bakarlardı. Tek kişilik hücrelere beş altımızı birden tıkıştırmışlardı. Hepimiz idamlıktık, içimizden birini alacakları kesindi. Bir kâğıda, bir de bize bakarlardı... Bu iş beş, on, on beş dakika kadar sürerdi. Bizim yeterince korktuğumuza kanaat getirince, mesela Yorgo sen gel derlerdi. Hepimizin adını ezbere bilirdi adi he-

rifler. Yorgo yerinden kalkar, veda mektubunu bırakır –ne zaman götürüleceğimizi bilmediğimizden, hepimiz sevdiklerimiz için önceden birer mektup hazırlamıştık– arkadaşlarıyla kucaklaşıp vedalaşırdı. Tam kapıdan çıkarken, dur bir dakika derlerdi, bir yanlışlık oldu, sen değil Pavlos gelsin... Sana adiydiler diyorum, tamamen onursuzdular. Başka zamanlar ise, götürecekleri mahkûmun adını bir kâğıda yazar, ipe bağlayıp yerde sürüyerek koridorda gezinirlerdi. Hepimiz idamlıktık. Gel de kâğıda senin adının mı yazıldığını öğrenmek için yerlerde sürünme... Biz böyle günlerde koridordan çekilip hücrelerimize kapanırdık. Ve bu insanların çocukları, dostları vardı, birilerini seviyor bile olabilirlerdi... Ne denebilir ki!

Fazla uzatmayayım, bizi hoparlörle çağırdılar. Hepimiz bir arada değildik, farklı bölümlere dağıtılmıştık, şu Korfu Cezaevi'ni başka zaman daha ayrıntılı anlatırım, ortaçağ zindanları gibiydi. Mektubumu bıraktım, topu topu beş satırdı zaten ve koridora çıkıp müdüriyete doğru ilerledim. Diğerleri de oradaydı. Çocuklar neler oluyor böyle? Onlar da bilmiyordu. Başgardiyanın odasına girdik ve bize vatanın müşfik kucağına geri dönmemiz üzerine uzun bir nutuk çektiler. Evet, bu satılmışlar, bu vatan hainleri, bize yurtseverlik ve milliyetçilik dersi veriyordu... İşe bak! Yağ gibi üste çıkmışlardı. İşgalci Almanlarla savaşan bizler vatan haini, onlarla al takke ver külah olan kendileri de yurtsever oluyordu... Ne denir, safi sahtekârdılar, ama bizler de tam geri zekâlıydık hani. Neyse, uzun uzun atıp tuttuktan sonra bize af çıktığını ve idam cezalarının müebbede çevrildiğini söylediler. Yani bundan böyle, her şafak vakti infaza götürülmeyi beklemeyecektik, anlıyor musun? Sen bilemezsin kardeşim –öldüğünde özgürdün– evet, sen kümeste ölümü cebinde taşıyarak yaşamanın ne anlama geldiğini bilemezsin. Her gün, her an, uyurken, uyanıkken, düş görürken hep ölümle dolu olmayı bilemezsin. Hiçbir geleceğin, hiçbir düşün, hiçbir hayâlin olmadan; aklın, yarınların ve her şeyin idamlıkken yaşamayı bilemezsin. Neyse bu da

bitti, nasıl rahatladığımızı anlatamam. Koğuşlarımıza döndük; bir neşe, bir keyif sorma. Ama bu iş bana pek de yaramadı. Ertesi gün, hoparlörle bu kez sevkim için çağırdılar. Nereye diye sordum, Vidos Islahevi'ne dediler. Artık idamlık olmadığıma göre ıslahevine gitmem gerekiyormuş.

Vidos, Korfu'ya limanının içinde denebilecek kadar yakın küçük bir ada. Eşyalarımı hazırlarken koğuş sorumlumuz yanıma gelerek, bak dedi, gideceğiniz yerde büyük zorluklarla karşılaşacaksınız. Sizi ezmeye, sindirmeye çalışacaklar, dayanabilirseniz oradan gönderirler. Savunduğunuz tez şu olacak: Ağır cezalı ve siyasi mahkûm olduğumuzdan yarı açık cezaevlerinde bedenen çalışmıyoruz! Biz siyasiler üç kişiydik, Sevkiyat Müdürlüğünde de beş adli mahkûmla karşılaştık. Bunlardan üçünü daha önceden tanıyordum, delikanlı çocuklardı. İkisi Selanikli, biri Pireliydi. Merhaba çocuklar, neler oluyor? Grasos, başımız büyük belada dedi, orada anamızı belleyecekler. Akıllarına geleni yapıyorlarmış, kimseye hesap verdikleri yokmuş, ne kadar bağırsak da sesimizi kimse duymayacak. Kimsesiz bir ada, anlıyor musun, denizin ortasında sadece onlarla biz olacağız. Ama başımızı eğip sinmeyeceğiz, onları uğraştıracağız, bizi kovmaya zorlayacağız. Sizler ne yapacaksınız? Ee dedim, bakarız, ama kesinlikle çalışmamaya kararlıyız. Yukarıdan gelen emirlere göre kümes hayatı yaşayacağımızı, intihar etmeye bile iznimiz olmadığını mı söyleseydim? Devrimci ahlâkı, intihar ödlekliktir gibi martavallarla beynimizi yıkadıklarını mı?

Düşünsene, biz idam mahkûmlarını Yedikule ile Makedonya'nın diğer tutukevlerinden Glaros gemisiyle Korfu'ya götürdüklerinde elli kişi kadardık. Gemi çoktan hurdaya dönmüştü ve müthiş bir fırtına vardı, denizle gökyüzünü ayıramıyordun. Güvertedeydik, ellerimize Amerikan malı dandik –bir teli halka haline getirip içine sokup çektin mi kolayca açılan– bronz kelepçeler geçirilmişti. Fırtına da fırtınaydı hani, bildiğin gibi değil! Bize eşlik eden jandarmaların tümü yerlere yatmış ciğerlerini kusuyordu, maki-

nelileri, tüfekleri sağa sola saçılmıştı. Ben, adli mahkûmların öğrettiği şekilde –bizim öyle şeylere kafa yormamız ayıp sayılırdı– çaktırmadan kelepçelerimi açmış, fenalaşan arkadaşlarımıza yardım etmek üzere birkaç kişiyi daha çözmüştüm. Aynasızların dünyadan haberleri yoktu, ceset gibi yatıyorlardı. Gemi Korfu'ya çok yaklaşmıştı. Sen bilmezsin, nereden bileceksin, Korfu, Arnavutluk sınırına ve o zaman İç Savaş'ın hâlâ sürdüğü Epir Dağları'na çok yakındır. Tam o sırada bir delikanlı –Trakyalıydı sanırım– çocuklar dedi, silahları kapıp gemiyi Arnavutluk'a yöneltelim mi? İki adım ötemizde! Aynasızlar ne olduğunu anlayana kadar oraya varmış oluruz. Nasıl olsa infaza götürüyorlar, başaramazsak bile kaybedecek neyimiz var?

Sevk seferinin parti sorumlusu Kavalalı bir tütün işçisiydi. İyi insandı rahmetli, o da Korfu'da kurşuna dizildi. Sen de tanırsın, onu bize sayacı Troçkist Sotiri Amca anlatırdı. Hani biz doğmadan önce, büyük ekonomik kriz dönemiydi. Fabrikatörler yevmiyeleri düşürmüş habire işçi çıkarıyordu, tütün işçileri altüst olmuştu. Toplantılardan birinde, şu bizim geminin parti sorumlusu Niko Usta söz istemişti. Ekonomik krizin nasıl bir şey olduğunu iyi kötü biliyordu, ama nasıl anlatacağını bilemiyordu. Yoldaşlar diye başladı, ekonomik krizin ne olduğunu bilir misiniz? Haaayır! Ekonomik kriz, tüccarların kıçına girmiş koca bir kazıktır, şimdi o kazığı kendi kıçlarından çıkarıp bizim kıçımıza sokmak istiyorlar. İster misiniz? Kim isterdi ki? Bu şekilde Kavala'da tarihimizin en büyük grevlerinden biri başlamıştı. O grevde atlı aynasızlar babamı yaralamıştı. İşte bu Niko Usta: Hayır yoldaşlar, toplu firar doğru değil dedi. Parti politikasına ters düşüyor, firarımızın hıncını başkalarından çıkaracaklar. Uslu durun, itaatsizlik istemem, partiden atılırsınız... Neyse boş ver, balık baştan kokmuştu...

Ben daha çok gençtim, bana laf düşmezdi, ama yöneticilerimizin gönüllü disiplin dedikleri bu disiplini bir türlü anlayamıyordum. Daha önce de başıma gelmişti. Tu-

tuklanmamızdan bir hafta kadar önceydi, Mavros acilen görüşmemizi istemişti. Evet, daha sonraları Emniyet'teki işkencelerden sakat kaldığına bakmaksızın ona da Intelligence Service* ajanı yaftasını astılar. Neyse, Mavros benimle olağanüstü bir buluşma ayarlamıştı. Emniyet iki hücremizi açığa çıkarmış, örgütün teknisyenini tutuklamıştı. Nasıl yakalandıklarını ve diğer sığınaklarımızın güvenli olup olmadığını bilmiyorduk. Ona, ertesi gün partiye yeni katılan bir grup üniversitelinin dağa çıkmak üzere hareket edeceğini söyledim. Bu son grup geçtikten sonra Hortiati yolu bir daha kullanılmayacaktı. Hayır, gidemeyiz dedi, partinin talimatına göre her ne pahasına olursa olsun kentte kalmalıyız. Ama bizi deşifre ettikleri, an be an tutuklayacakları besbelliydi. Biz de önlemlerimizi alırız! Ne önlemi yahu, vesikalı kızlar bile bizi odalarına almıyordu artık. Ben onu bunu bilmem dedim, tavuk gibi yakalanmayı bekleyeceğime savaşarak ölmeyi tercih ederim. Gidersen, Askeri Mahkeme'ye çıkarılırsın dedi. Başıbozuklar bölüğü değiliz biz, ben yarbayım, sen de teğmensin. Kent içinde beklememiz emredildi, biz de bekleyeceğiz... Bir hafta geçmeden yakalandık.

* Intelligence Service: İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'nin istihbarat teşkilatı.

Sana Korfu'dan Vidos'a gidişimizi anlatıyordum. Bir kayık gemiye yanaştı, bizi yüklediler. Deniz yağ gibi sakindi, duku duku karşıya geçtik. Bütün ada, küçük bir limanla, arkasında uçurum gibi yükselen bir tepeden oluşuyordu. Bizi bir gardiyan müfrezesi karşıladı. Boyları kadar sopalar taşıyor ve bize bacılarını düzmüşüz gibi bakıyorlardı. Neyse, eşyalarımızı sırtlayıp yokuş yukarı çıkmaya başladık.

Mevsimlerden bahardı, nisan ayıydı yanılmıyorsam. Doğa bayramlıklarını giymişti, deniz, gökyüzü, güneş, çamlar, her şey çok güzeldi. Bizim adiler heykel misali ifadesizdi. Yolun yarısında tökezledim. Ciğerlerimin ikisi de veremden haşattı. Gardiyana biraz durabilir miyiz, çok hastayım dedim. Bunlar daha başından bizi sindirmek istiyordu, yanıt yerine kafama sopasını indirdi, feleğimi şaşırdım. Yere yıkıldım, öksürük nöbetim tuttu. Bir yandan temiz havaya çıkmak, öte yandan deniz bana dokunmuştu. Öksüre öksüre bir avuç ciğer tükürdüm, çocukların kanı dondu. Gardiyan üzerime eğildi, kanı görmesine karşın anlamazlıktan geldi. Bize tamamen vicdansız görünmek istiyorlardı. Kalksana ulan şunun bunun çocuğu dedi. Ben nasıl kalkayım? İt oğlu it bunun üzerine yerde yüzükoyun yatarken böbreklerime öyle bir tekme attı ki dünyam kardardı. Ancak koğuşta kendime gelebildim.

Gözümü açtığımda bütün çocukların etrafımda toplanmış olduğunu gördüm, son nefesimi vermemi bekliyor gibiydiler. İyi misin Selanikli? İyiyim, neler oldu anlatsanıza! Ee yok bir şey, biraz kan kustun, doktor gelip iğne vurdu ve yatakta kalmanı söyledi. Sana ikinci kez vurunca Grasos gardiyana saldırdı ve ortalık karıştı. Herifi sille to-

kat denize kadar yuvarladı, araya girmeseler öldürecekti. Diğer gardiyanlar Grasos'un üzerine çullandı, arkadaşlarını kurtarıp onu öldüresiye dövdüler. Şimdi de, bileklerine ete gömülüp parçalayan cinsten dişli kelepçeler geçirip palmiye ağacına astılar.

Sadece bizim oralı diye söylemiyorum, Grasos iyi çocuktu. Bizden değildi, bütün gün kafası dumanlı gezerdi. Sen de tanırsın, onunla bir gece Ladadika'da Piça'nın tekkesinde karşılaşmıştık. İngilizlerden bir kasa tabanca yürüttüğünü duymuş, ondan satın almaya gitmiştik. O günlerde bir tabancaya bir altın lira veriyorduk. Bir elimiz cebimizdeki silahta tekkeye girdik. Neyle karşılaşacağımızı bilmediğimizden ihtiyatlıydık. Gençlik kolumuz EPON* daha önce birkaç tekkeyi dağıtmış ve kabadayıların, özellikle uyuşturucu tüccarlarıyla keşlerin sert direnişiyle karşılaşmıştı. Neyse biz tekkeye çok saygılı girdik. İçerisi dumandan masmaviydi. Ortada Piça –yasalar önünde adı Panayotis'ti– Kızılderili gibi boyanmış, üzerinde ince naylon bir gömlekle çiftetelli oynuyordu. Grasos, kelle olmuş durumda köşeye çekilmiş bağlama çalıyordu. Oda Piça'nın gayretleriyle derli topluydu; duvarda kilimler, yerde halılarla yastıklar ve ortada büyük bir mangal vardı. Nargile açıkta, esrar lülesiyse zulada elden ele dolaşıyordu. Çiftetellinin bitmesini bekledik ve gidip Grasos'un yanına çöktük. Ona Grasos, yani gres yağı lakabını, aynasızların ellerinin içinden yağ gibi kayıp kaçabildiği için takmışlardı sanırım.

Yanına çöktük, sen soluna, ben de sağına! Merhaba dedik, hoş geldiniz dedi. Gözleri kartal gözü gibiydi, dumanlı kafasıyla bile bizi hatırladı. Faşistler bize pusu kurup Tumba'da bir kahvede sıkıştırmıştı. Senle bana karşı beş kişiydiler, bizi evire çevire dövüyorlardı. Grasos bilardo oynuyordu ve zor durumda olduğumuzu görünce kafalarına bilardo toplarını atmaya başlamıştı. İkisini yere yıkınca diğer üçünün icabına bakabilmiştik. Grasos dedik,

* Ε.Π.Ο.Ν (EPON): Yunanistan Birleşik Gençlik Teşkilatı

elinde tabancalar varmış, onları istiyoruz. Karşılığında ne vereceksiniz? Her birine birer altın. Nerede kullanacaksınız? Nerede kullanacağımızı sen bizden iyi bilirsin... Ya başkasına verdiysem? Bizi denemek için öyle konuştuğunu anladım. Bizi adamdan saymadığından değil de, o kavgada bize arka çıktığını hatırlatmak istiyordu. Onları bize vermen gerekir, tabanca başına birer altın. Grasos, esrar çekmek ister misiniz diye sordu. Hayır dedik. Öyle olsun, mallar elimde dedi. Bu dünya kahpeleşti, sizler de onu düzeltmeye çalışıyorsunuz. Alın götürün, para mara istemiyorum, yanında sekiz kutu mermi de benden. Gerçek bir delikanlı ve yiğitti.

Neyse, Grasos'u palmiyeye asmışlardı. Çocuklar dedim, sizler ne yaptınız? Hiçbir şey yapamayız dediler, hapishane tümüyle boyun eğmiş, buradakileri yıldırmışlar. Ateşler içinde kıvranıyordum, bilincim gidip geliyordu. Biraz toparlanıp ayağa kalkabildiğimde, Grasos'u palmiyeden indirip tecrit hücresine kaldırmışlardı. Birkaç kaburgasını kırdıkları halde iyi dayanıyordu. Mutfakta çalışan bir oğlanla ona sigarayla tiritomba yolladım. Sen tiritombayı bilir misin, nereden bileceksin! Bir tahta parçasına ya da ayakkabı topuğunun yan tarafına küçük bir oyuk açar, içine bir çakmaktaşı yerleştirirsin. Biraz pamuk ve bir cam parçasıyla birinci sınıf çakmak olur. Arama üstüne arama yapsalar mümkünü yok bulamazlar. Ona en azından bunu borçluydum. Mutfaktaki oğlanın lakabı Glaros, yani Martı'ydı, temiz kalpli, mert bir çocuktu. Kısa sürede kendime geldim, ateşim düştü ve ayağa kalktım.

Temiz havayla bol ekmek iyileşmemi hızlandırmıştı anlaşılan. Islahevinde bize günde yarım somun ekmekle daha iyi ve daha bol gıda veriyorlardı. O günlerde verem çok can alıyordu. Tek ilacımız aspirin ve bir bardak süttozuydu, hastalık iyileşemeyecek duruma geldiğinde de Sotiria Hastanesi'ne kaldırıyorlardı. Oradan şöyle bir söylenti yayılmıştı. Sotiria'nın namlı doktorlarından birinin

para babası bir arkadaşı varmış. Adam verem olmuş. İlaçlar, tedaviler, İsviçre seyahatleri filan, ama hastalık bana mısın demiyormuş. Gittikçe kötüleşen adam doktora giderek: Aman doktor ölüyorum, ne olursun bir şeyler yap demiş. Doktor da, başka ne yapabilirim diye sormuş. Avrupa'nın en iyi sanatoryumlarına gönderdik, en çağdaş ilaçları verdik sende tık yok. Artık iyileşmen için yapabileceğim tek şey, sana komünist olmanı tavsiye etmektir. Para babası apışıp kalmış. Saçmalama doktor, neler diyorsun böyle? Niye yalan mı? Adamları buraya ciğerlerinde mağara büyüklüğünde deliklerle gönderiyorlar, birkaç tabak makarna ve birkaç kalsiyum iğnesiyle turp gibi olup gidiyorlar. Senin her imkânın var, yine de iyileşemiyorsun. Aslında tam olarak öyle değildi, daha şimdiden çimlere toprağın altından bakan arkadaşlarımız çoktu, ama yumuşak bir yatak, temiz hava ve nispeten bol yemek bulunca, dayak da azalınca hemen iyileştiğimiz doğruydu.

Neyse, zamanla kendime geldim, yataktan kalkıp avluya çıkmaya başladım. Biz yeni gelenleri ayrı bir koğuşta tutuyorlardı ve henüz sertleşmeye başlamamışlardı. Grasos'un diklenmesinden sonra genel bir ayaklanmadan çekindiklerinden dikkatli davranıyorlardı. Bu arada ıslahevi berbat durumdaydı. Üç yüz adli ve iki yüz siyasi tutuklu bir aradaydık. Müdür, savaşta İtalyanlarla işbirliği yapmış besili bir riyakârdı. Müdür muavini de, sabahları kendine gelebilmek için üst üste üç nargile çeken rezil bir kulamparaydı. Gardiyanlara gelince, ipten kazıktan kurtulmuş bir katil sürüsüydüler. Bizi "ıslah" etmek için özellikle seçilmiş gibiydiler. Senin anlayacağın, hiç kimseye hesap vermeden bize ellerinden geldiğince kötü davranıyorlardı. Çocuklar tüyler ürpertici olaylar anlatıyordu. İt sürüsü, geceleri kafaları çekip çocukları Çile Dağı adını verdikleri bir işkenceye çıkarıyordu. Çile Dağı dedikleri yer, tecrit koğuşlarının yukarısında, şimdi kullanılmayan eski bir harman yeriydi. Orada neler yaptıklarını anlatmaya yürek dayanmaz. Bütün adaya, "Vatanı savununuz," "Şimdi ölüm

kalım savaşı veriliyor," türünden sloganlar yazılmıştı. Sabahları, uyanır uyanmaz, çocuklar sıraya dizilip sabah duasını okuyordu. Sonra, "Sofya'ya, Moskova'ya girmeye ant içtik," "Defolun pis Bulgarlar" türünden marşlar faslı başlıyordu. Biz yeni gelenler –on kadar siyasi mahkûm– en baştan tavrımızı koyduk: Bedenen çalışmıyor, dua etmiyor, marş söylemiyor ve dağlara taşlara slogan yazmıyoruz! Başgardiyan, hepiniz gebereceksiniz diye yanıt verdi. Biz de, peki dedik, elinizden geleni ardınıza koymayın. Olay şimdilik öyle kapanmıştı. Bu arada, görevlilerin işkencelerine ilaveten ıslahevinde bir de iç terör ortamı yaratmışlardı. Siyasi tutuklu olarak oraya düşmüş birkaç it emirlerine girmeyi kabul etmişti. Organize olmuş yirmi kişilik bir kabadayı grubuydular. Esrar çekiyor, küçük çocukların arasından kendilerine sevgili seçiyorlardı. Tutukluların yaşı on ikiden on dokuza kadardı. Bu serseriler de, Bakanlığın bilgisi dahilinde, vatanı kurtarmak için, kafalarına estiği gibi çocukları dövüp düzüyordu.

Aklımda Makronisos'tan bir sahne canlandı. Bizi tel örgüler ardında tutuyorlardı. Bu hikâyeyi sana başka bir zaman anlatırım, şimdi nasıl düşündüklerine ilişkin birkaç şey söyleyeceğim sadece. Tecritte üç yüz kişi kadardık, onlar için büyük bir sayı! Bir gece, özel birlik mensupları, ellerinde sopalarla bizi tek kişilik çadırlarımızdan çıkardı. O gece, yarım bir ay yağmura gebe ağır bulutlarla saklambaç oynuyor, yaprak kımıldamıyordu. Elektrik ve gerginlik yüklü, fırtınalı bir geceydi. Adiler, senaryo sahnelemekte uzmanlaşmıştı. Bize yamaç boyu don gömlek diz çöktürüp benzersiz bir dayak attılar. Şafak sökerken üç yüz kişiden sadece yüzümüz ayakta durabiliyordu. Olay dışarıdan da duyuldu, o zamanlar İlias milletvekiliydi, protestolar filan derken hapishane idaresini değiştirdiler. Başımıza Pireli bitirim bir binbaşı getirdiler. Bir konuşma yapmak için bizi avluya topladı. Her zamanki basmakalıp saçmalıklarla başladı, ama zavallıcık sonunu getiremiyordu. Bir müddet

sonra sustu, bize dikkatle bakıp: Sizi bir türlü anlayamıyorum dedi. adli suçlardan yatanlara bakıyorum; birbirlerini düzüyor, çalıyor, uyuşturucu alıyorlar ama milliyetçi ve yurtseverler. Kiliseye gidiyor, milliyetçi marşlar okuyor, Yaşasın Kral ve Kahrolsun Komünizm diye bağırıyorlar. Oysa sizler iyi çocuklarsınız, kültürlü ve ahlâklısınız; tamam da milliyetçi değilsiniz ulan. Size eziyet ediyoruz diye niye söyleniyorsunuz o zaman? Vatanımız kendini korumak için başka ne yapabilir ki? Adamların kafası böyle çalışıyordu işte.

Neyse, sana ıslahevinde örgütledikleri serkeşler grubunu anlatıyordum. Adli suçlular, feleğin çemberinden geçmiş eski kulağı kesikler olarak, gammazlık yapan ve küçüklere dayılanan bu ödlekleri hor görüyordu. Ama sadece küçük siyasileri "ıslah" edip adli suçlulara bulaşmadıklarından, olayı siyasi boyuta taşımamak için karşılarına da çıkmıyorlardı. Bir gün tuvalete gitmiştim. Hapishane binaları dikdörtgen şeklinde dizilmişti. Sağlı sollu sıralanan uzun koğuşların bir ucunda tuvaletler, ortada avlu, diğer ucunda ise hapishane kapısı, müdüriyet ve nöbetçiler vardı. Tuvalete girer girmez bunlardan dördünü karşımda buldum. Başlarında Karadimos ya da buna benzer bir adı olan biri vardı. Çivili ve X tokalı geniş kemerler, Alman çizmeleri gibi afili şeyler giyiyorlardı. Uzun lafın kısası, görünüşleri fiyakalı ama içleri koftu. Bana pusu kurduklarını anladım, yine de anlamamış ayağına yatarak içeriye girdim. Hemen çevremi sardılar. Ellerinde çakıları vardı, güya biri tırnaklarını temizliyor, diğeri bileğinin kıllarını tıraş ediyordu. Elebaşları, bana bak Uzun dedi, buradan sağ çıkmak istiyorsan sana söylenenleri yapacaksın. Ya vatanın müşfik kucağına geri dönersin ya da sadece ciğerlerini değil bağırsaklarını da kusarsın!

İçimden, Selanikli dedim, bugün ya dayanırsın ya da oyunu toptan kaybederiz, bizi duman ederler... Aklımı çalıştırdım; beni öldürmek isteseler bu kadar lafa gerek görmeden üzerime çullanırlardı. Böylesi durumlarda diyaloga

girmek psikolojik savaş anlamına gelirdi. Gözlerinin içine bakarak, siz bir kere kendinizi tanıtmadınız dedim. Bırak bu ayakları, sen bizim dediklerimize kulak ver. Bakın dedim, ölmeye karar verirsem buna ben karar veririm, siz değil. Ayrıca nasıl öleceğimin kararını da yine ben veririm, anlaşıldı mı? Şimdilik tek istediğim işemek. Elinizdeki oyuncakları da, tırnaklarınızı temizledikten sonra kıçınıza sokun olur mu? Bir de şunu söyleyeyim, tavuklar da sizin gibi hep dörder dörder dolaşır. Şimdi siktir olup gidin de ağız tadıyla işeyelim. Bunlar daha tepkilerini koymaya fırsat bulamadan, en arkadaki tuvaletten: Helal olsun delikanlı, ağzına sağlık diyen bir ses duyuldu. Tuvaletin kapısı açıldı ve içinden pantolonunu bağlamaya çalışan bir dev çıktı. Boyu en az bir doksan, kafası da aslan kafası gibi kocamandı. Yanıma gelip durdu. Kıçımın dayıları dedi, ikiye karşı dörtsünüz, bizim alet edevatımız da yok üstelik. Ne dersiniz, bir oyuna var mısınız? Bak Kayanas dediler, sen bu işe karışma, bu iş biz siyasiler arasında. Ne siyasisi ulan kahpe dölleri? Bu çocuk tamam, hem siyasi hem de delikanlı. Sizler muhbir ve göt yalayıcı olduğunuzdan başka, elleriniz dolu bire karşı dört kişi geliyorsunuz, adiler. Siyasi olsanız ne yazar? Bu iş burada biter! Bundan böyle bu çocukla uğraşırsanız karşınızda bizi bulursunuz, anlaşıldı mı? İşemesine engel olduğunuz için özür dilemekle başlamaya ne dersiniz? Bunlar süt dökmüş kedi misali özür anlamında bir şeyler mırıldanarak çekip gittiler. Adli mahkûmlarla uğraşmak başlarına büyük işler açabilirdi, onlara tanınan serbestliğin dışına taşıyordu.

Kayanas ben işeyene kadar kapıda durdu. Göğsünde, ustalıkla işlenmiş koca bir yelkenli, göbeğinde de dalgalar ve bir denizkızı dövmesi vardı. Denizkızı yelkenliye: "Kayanas kimi seviyor?" diye soruyor, yelkenli de "Marya'yı" diye yanıt veriyordu. Marya yelkenlinin adıydı, malum ya kadınlar tıpkı kediler gibi sözlerinin eri olmadıklarından sevilmeye layık değildirler! İşim bitince koluma girdi ve dışarıya birlikte çıktık. Ona, Kayanas dedim, yaptıkların

için teşekkür ederim, ama sen bu işlere karışma. Ben siyasi tutukluyum ve tehlikeli olarak damgalanmışım, benim yüzümden başının belaya girmesini istemem. O senin bileceğin iş dedi. Grasos tecrit hücresinden harbi delikanlı olduğunu haber etti ve seni kollamamızı istedi. Son zamanlarda sinirimizi bozmaya başlamışlardı, biraz dalgamızı geçmek, aynı zamanda kendimize gelebilmek için de kapağı tımarhaneye atmak istiyorduk. Olay çıkaracaksak boşa gitmesin, bari şu itlerin havasını söndürelim dedik.

Birkaç gün sonra Paskalya Bayramı'ydı. Grasos'u da hücreden çıkardılar. Kutsal haftaya girerken herkes ve her şey sakin olmalıydı. Çamaşırlarımızı yıkadık, koğuşları badanaladık, yıkandık ve büyük günü beklemeye başladık. Nihayet biraz et ve birer yumurta yiyecektik. Bir sabah, müdür muavini –sana daha önce bahsettiğim kulampara– bizi avluya topladı. Gardiyanlar, sayın müdür muavini konuşacak diye koşturuyordu. Çocuklar beni dinleyin, diye başladı, bayram dolayısıyla Korfu Hayırseverler Derneği'nden bayanlar ve aziz pederler ziyaretimize gelecek. Onlarla birlikte derneğin korosuyla personel eşleri de geliyor. Saygılı ve terbiyeli olacaksınız. Bana bakın, burada olanları anlatmaya ya da şikâyet etmeye kalkanları kendi ellerimle öldürürüm, anlaşıldı mı? Göt yalayıcılar: Evet sayın müdürüm, kimse bir densizlik yapmayacak dedi. Dağılın!

Koğuşa dönerken Grasos'la Kayanas kollarıma girdiler. Kardeş, iki sigaramız var, gel birlikte tüttürelim! Kuytu bir köşeye çekilip sigaraları yaktık. Grasos, birader dedi, hazır kokonalar buradayken ortalığı şenlendirmeye karar verdik. Ayrıntılarına girmiyorum, ama feleklerini şaşırtacağız emin ol. Peki, ya sizi buradan almazlarsa? Bizi buradan kovacakları kesin, kovmazlarsa bir daha deneriz, hem de daha büyük olay çıkarırız. Hiç merak etme. Senden istediğimiz sizinkileri en arkaya toplaman. Haydi, şimdi git, aramızda konuştuk diye seni de bu işe bulaştırmasınlar... Hoşça kalın, size başarılar dilerim...

Paskalya'nın pazar günü ışıyordu. Güneş alabildiğine keyifliydi. Ağustos sıcağı hüküm sürüyordu. Kapının önünde, bir masaya dini törende kullanılacak kilise eşyalarını, diğer bir masaya da bizlere dağıtacakları armağanları koymuşlardı. Bilirsin, bunlar dünyadaki bütün iktidarların öksüzlere dağıttığı ve çocukları hem siyasi erkten hem de İsa'dan soğutan, İsa'nın yaşamını anlatan kitapçıklardı. Bütün hazırlıklar bittikten sonra bizi avluya çıkardılar. Ben bizimkileri en arkaya, duvar dibine topladım. Hiçbir şey göremiyorduk, ama olsun. Töreni umursadığımızdan değil de, bir kadın, bir kız yüzü görmek istiyorduk. Neyse, mümkün olamayacağına göre kaderimize razı olduk.

En önde, dini törenin yapılacağı Kutsal Masa'nın çevresine, merasim alayı gibi Karadimos'un muhbirleri sıralanmıştı. Birazdan müdür, personel, personel eşleri, papazlar, Hayırseverler Derneği'nden bayanlar ve koronun kızları da geldi. Mutlak bir sessizlik hâkimdi, sadece ilahiler duyuluyordu. Birden tuvaletlerin oradan bir çığlık koptu: Dağılın kaltaklar, önüme çıkanı yakarım! Tuvaletlerden Kayanas çıktı. Çırılçıplaktı ve tepeden tırnağa kadar boka bulanmıştı. Gövdesinde bir santim olsun temiz ten görünmüyordu. Sol elinde bok dolu koca bir kova taşıyordu. Üç adımda resmi konukları menziline aldı ve ortalık karıştı. Sağ elini kovaya sokuyor, bir avuç bok alıp nişan alarak büyük bir isabet yüzdesiyle müdürün suratına, bir kadının dekoltesine, papazın sakallarına fırlatıyordu... Çığlıklar, inlemeler, panik! Beş yüz tutuklunun bokuyla duş almak hoş bir şey olmasa gerek. Aynı anda, Grasos'la üç arkadaşı, ellerinde karyolalarından söktükleri demirlerle, neler olduğunu anlamaya çalışan muhbirlere saldırdı. Yer yerinden oynadı diyorum sana. Eğer dedikleri gibi yukarılarda bir yerde İsa varsa ve temiz kalpli biriyse eğer, o da bizimle birlikte katıla katıla gülüyor olmalıydı.

Bildiğin gibi hapishanelerin kapıları dar olur. Kayanas'ın ortaya çıkışıyla papaz besili bir kadınla kapıya sıkışmıştı. Ağzı burnu bok içinde kalan müdür; silahlara sarı-

lın, ateş edin, yakalayın diye yırtınıyordu. Ama üzerine sürdüğü boklarla yılan balığı kayganlığındaki Kayanas'ı tutabilene aşkolsun. Bu arada Grasos'la arkadaşları çoktan muhbirlerin işini görmüştü, serserilerin tümü yerde yatıyordu. Kesik kulaklar ve burunlar, yarılmış başlar! Islahevi avlusu kan, bok ve yaralılarla dolmuştu. Ortalık durulunca, bitirimler birer jilet çıkararak bedenlerini çizmeye ve o kanlar içindeki halleriyle kafalarını duvarlara vurmaya başladılar. Kafalarını duvara vurup yere yıkılıyorlardı. Bir süre sonra sıkışan kapı açılınca, gardiyanlar makineli tüfeklerle avluyu bastılar, hepimizi koğuşlara kapatıp, yaralıları topladılar. Duyduğumuza göre, Kayanas, Grasos ve diğerlerini, yaralarını bile sarmadan doğruca Korfu Tımarhanesi'ne kaldırmışlar. Muhbirlerden hafif yaralı olanları hapishanenin sağlık ocağına, ağır yaralı olanlarını da Korfu Hastanesi'ne götürmüşler. Bir daha da buraya geri getirmediler. Muhbirlerin geri kalanları süt dökmüş kediye döndü, artık kimseye dayılanacak halleri kalmamıştı.

Hınçlarını bizden çıkaracaklarını biliyorduk. Nitekim birkaç gün sonra koğuşumuzdakilerin çoğunu başka yerlere nakledeceklerini öğrendik. Yaşları on dokuzla yirmi olanları yetişkinler hapishanesine göndereceklermiş. Çocuklar bir yandan buradan kurtulacaklarına seviniyor, öte yandan da geride kalanların başlarına neler geleceğini bildiklerinden üzülüyordu. Arkadaşlarımızla vedalaştık ve gittiler. Koğuşta sadece üçümüz kalmıştık. Yanımıza dört adli mahkûm getirdiler. Üçü buralara yeni düşüyordu, onları hiç tanımıyorduk. Dördüncüsü eskiydi, çok atıp tutan cinstendi, ne yapacağı belli olmazdı. Düşündük taşındık, nereden bakarsan bak geleceğimiz karanlık görünüyordu. Parti çizgisine ters de düşse buradan firar etmeye karar verdik. Daha önce söylediğim gibi, adamız Arnavutluk sınırına yakındı. Yüzmeye gelince, en azından ikimiz balıklara ders verecek düzeyde ustaydık. Üçüncü arkadaşımıza sorduk –sanırım Kilkis köylerinden tombulca ve daha sonra göreceğimiz gibi temiz kalpli ve yürekli bir çocuktu– yüz-

me bilmiyormuş. Siz başarabilirseniz arkanıza bakmadan gidin, beni düşünmeyin dedi. Şansımız yaver gider de bir sandal bulursak onu da götürebileceğimizi söyledim. Var mısınız? Varız dediler, ben de işin ayrıntılarını düşünmeye başladım.

Islahevi, yarı açık hapishane statüsünde olduğundan koğuş dışına çıkmak kolaydı. Binalar adanın tepesinde inşa edilmişti, asıl sorun deniz kıyısına inmek ve en önemlisi denizi geçebilmekti. Bu işin düşünülecek tarafı yoktu; sandal bulmak istesek dışarıdan yardıma ihtiyacımız vardı ve bu yardımı sadece adli mahkûmlardan bekleyebilirdik. Ama Paskalya olaylarından sonra onlarla temasımız kopmuştu, aralarından kimlere güvenebileceğimizi bilemiyorduk. Sandalla kaçma olasılığını bir kenara attık. Limanda küçük bir tekne vardı, ama gece gündüz başında nöbetçi duruyordu. Ona uzaktan bakmamız bile kesinlikle yasaktı. Yapabileceğimiz tek şey, Arnavutluk kıyılarının tam karşısına denk düşen adanın arka tarafından yüzerek firar etmekti. Orada, pazar günleri götürüldüğümüz ve gardiyanların futbol oynadığı bir stad vardı. Stadın tam arkasında, kıyıya elli metre mesafede bir kuyu bulunuyordu. Önüne de hayvanları sulamak için, bir ağaç gövdesinden oyularak hazırlanmış iki iki buçuk metre uzunluğunda bir yalak konmuştu. İyice inceledikten sonra bu yalağın bize tekne olmasına karar verdim. Akşama tekne olayını çocuklara da açtım. Üçüncü arkadaşımız –adı Pavlos'tu– çocuklar ben sizinle hiç gelmeyeyim dedi, hareketlerinizi engeller, belki de boğulmanıza neden olurum. Ben burada kalayım, en kötü ihtimalle sıkı bir dayakla yırtarım. Yeter ki siz kurtulun, dış dünyaya burada olanları anlatırsınız. Nikola, tamam dedi, haydi işe koyulalım! Ve hazırlıklara başladık.

Kaldığımız koğuşun iki küçük penceresi bir iç avluya bakıyordu. Bu iç avlu da üç metrelik bir duvarla ıslahevinin esas avlusundan ayrılıyordu. Duvarın bir köşesinde,

altmışa altmış boyutlarında ve hemen hemen aynı derinlikte küçük bir delik vardı. Kim bilir, bu deliği belki de yağmur sularının akabilmesi için bırakmışlardı ve ana avluya açıldığından yanına nöbetçi dikmiyorlardı. Pencerelerin demirleri dikine değil enine konmuştu. Bir santime iki santim kalınlığındaydılar ve birbirlerine ortalarından geçen halkalarla tutturulmuşlardı. Halkalar yatay demirlere perçinlenmemiş, ince demir lamalarla bağlanmıştı. Yani halkayı tutup sağa sola çevirince lamalar kopuyor, halka yana çekilebiliyordu. Sonra da orta demiri aşağıya doğru bastırınca bir insanın geçebileceği kadar yer açılabiliyordu. Bütün hazırlıklarımızı yaptıktan sonra mehtapsız bir gece beklemeye koyulduk. Nihayet beklediğimiz gece geldi. Yatma saatinde her zamanki gibi yataklarımıza girdik ve uyuyormuş gibi yaptık. Gece yarısı yapılan koğuş denetiminden hemen sonra kalktık, herkes uyuyordu. İkişer çift yün çorap, kısa pantolon ve yün fanilalarımızı giydik, yanımıza da birer matara suyla yarımşar somun ekmek aldık.

Demirler düşündüğümüz gibi kolay ve neredeyse tamamen sessizce açıldı. İçinde yatılıyor gibi görünmesi için yataklarımızı bir sürü ıvır zıvırla doldurduk ve koğuştan çıkarak demirleri elimizden geldiğince eski hallerine getirdik. İz bırakıp bırakmadığımızı kontrol ettikten sonra deliğin önüne geldik. Nikola'ya önce sen geç dedim. Bende klostrofobi olduğunu hatırlıyorsun, değil mi? Bu yüzden neler çektim neler! Beni tecrit hücresine kapadıkları zaman cehennemi yaşardım. İyi ki kimseye açık etmedim, farkına varsalar halim haraptı. O dar deliği görünce –ancak sığabiliyorduk– karabasanım depreşti. Hayatım boyunca en korktuğum şey, bir borunun içine sıkışıp ne öne ne de arkaya gidememektir. Nikola sıkıntımı bildiğinden, ben önden geçerim, sıkışırsan seni çekerim dedi. Ne sıkışması, kürdan gibiydim, ama karabasan dediğin ferman dinlemez ki! Nikola geçti, ardından deliğe girdim. Aman kardeşim, presin içine atmışlar, tonlarca ağırlıkla beni eziyorlardı sanki. Hemen geriye çekildim. Nikola karşı taraftan eğilip:

Ellerini uzatıp deliğin önüne yat, gözlerini de kapa, ben seni çekerim dedi. Öyle de yaptık.

Avluya çıktık. Ay yoktu, ama mübarek yıldızlar avize gibi ışıldıyordu. Gölgeden gölgeye gizlenerek nöbetçinin önünden geçtik ve bayır aşağı indik. Kuyuya gelince yalağı ters çevirip kumsala çektik. İçine mataralarımızı, elbiselerimizi ve ekmeğimizi koyarak denize ittik. Kütük önde, biz arkada biraz açıldık. Ağaç gövdesini tekne olarak değil de daha çok kendimizi avutmak için almıştık. Denizde dalganın d'si yoktu, ama buz gibi, ustura gibi soğuktu. Benim bu arada ateşim de yükselmişti, hiç sorma, balık gibi titriyordum. Bir elimle kütüğü itiyor, diğer elimle kalbime masaj yapıyordum. Hareket ettik. Karşımızda Ayii Saranda'nın ışıkları...

Üç yüz metre kadar açılmıştık ki deniz yüzeyi birden ışıl ışıl oldu. Nikola, bize pusu kurmuşlar, hemen suya dal dedi. Motor sesleri duyuyordum ama silah sesi yoktu. Nikola dalıp tekrar su yüzüne çıktı, bense kütüğün arkasına geçerek gölgesinde gizlenmeye çalıştım. İki dakika sonra yanımızdaydılar. Silme polis ve gardiyan dolu iki motorlu tekne! Bizi yakaladılar. Eller yukarı, teslim olun filan... Adamlar öyle neşeliydi ki! Vay gençler, nereye böyle? Biz Fransızları oynuyorduk. Zaten konuşmak istesek bile titremekten konuşamıyorduk ki! Bizi teknenin güvertesine çektiler, dayanılmaz bir soğuk vardı. Ağzımızı aralayınca dişlerimiz kastanyet çalıyordu. Öyle üşüyorduk ki, içimizden keşke bizi dövmeye başlasalar da biraz ısınsak diye geçiriyorduk. Ama adiler bunun farkındaydı, fiske bile vurmuyor, gülmekle yetiniyorlardı. Karşıma çıkan en acımasız işkencecilerden, kendi aramızda Savanos, yani kefen adını taktığımız iki metre boyundaki serseri, ayakkabısının topuğuyla parmaklarımızı ezip bizimle dalga geçiyordu. Canınız gece banyosu çekmiş demek, öyle mi? Merak etmeyin, banyonuza engel olmayacağız... Nikola'yla bakıştık, ne yapmak istediklerini tahmin edemiyorduk. Kahrolası titrememiz de bir anlığına bile durmuyordu. Rezil

olmuştuk, bizimle tek kale maç yapıyorlardı. Karşılarında don gömlek, sırılsıklamdık. Ne yaparlarsa yapsınlar, yeter ki bu iş bir an önce bitsindi...

Yanımıza başka bir gardiyanın yaklaştığını gördük. Adı Pavlosikas'tı, ileri derecede keş ve tam anlamıyla geri zekâlıydı, ama aynı zamanda işkencecilerin de şahıydı... Onu devamlı tecritte tutuyor, başka yerlerde hiç görevlendirmiyorlardı. Yemek yer, işer ya da bahçesini kazar gibi hep aynı ritimde dövüp işkence ederdi. Nefret duymadan ve hiç hırslanmadan; biteviye, vatanın müşfik kucağına geri dönmelisiniz, inat bela getirir diyerek vururdu. Daha önce papaz olduğunu ve yakalanana kadar mahallesinde birkaç çocuğun ırzına geçtiği söyleniyordu. İşte bu Pavlosikas, iki elinde birer ip tutarak yanımıza yaklaştı. Nikola'ya baktım, o da büyük bir numara hazırladıklarının farkındaydı, ama bizi öldüreceğe de benzemiyorlardı. O "ortadan kaybolma" ve "intihar" olayları kalabalıkla değil sadece birkaç kişiyle yürütülürdü, yoksa işin kokusu çıkardı. Pavlosikas, vaftiz töreninin ilahisini okuyarak, ayak bileklerime elindeki ipin ilmiğini geçirip sıktı. Ardından daha ince bir iple ellerimi arkadan bağladı, aynısını Nikola'ya da yaptı. İplerin diğer uçlarını sağlı sollu tekneye bağlayarak bizi denize attılar. Kardeşim, o ayazdan sonra denize atılmak bana kurtuluş gibi geldi. Ağır ağır suya batarken, ayağımdan çekildiğimi ve dibe vurduğumu hissettim. İyi ki oralarda deniz dibi taşlık değildi. Kumlarda sürünmeye başladım. Başım zonkluyor, kulaklarımla dişlerim müthiş ağrıyordu. Bir anlığına ayağımdaki ip gevşedi, yukarıya çıktım. Su yüzeyine varınca derin bir nefes aldım, ayağım tekrar çekildi, yine dibe vurdum.

Bunu kaç kez tekrarladıklarını sayamadım. Bilincime ancak sahilde kavuşabildim, zangır zangır titriyordum. Her tarafım denizden ibaretti sanki. Başım çatlayacak gibiydi, burnumdan ve kulaklarımdan kan olduğunu tahmin ettiğim sıcak bir şeyler akıyordu, ama hâlâ canlıydım. Nikola da yanımda yatıyordu. Teknenin projektörü üzerimi-

ze çevriliydi. Bir ses: Minik kuşlarım uyandı mı, götürün şunları dedi. Bizi paketleyip doğruca tecrite attılar, kilitleyip çıktılar. Şafak sökmek üzereydi. Yalnız kalınca, Nikola yanıma geldi. Nasılsın? Perişan durumdaydım, nefes alamıyordum. Daha ölmediğimi titrememden anlayabiliyordum. İyiyim, sen nasılsın? Hiç sorma! Yaşar ve buradan çıkabilirsek eğer, kafaya taktım şu Savanos'u temizleyeceğim. Sen bilirsin dedim, ama önce hayatta kalabilecek miyiz, ona bakalım. Öğleye doğru, ıslahevi elbiselerinden iç çamaşırları, pantolon ve ceket getirdiler. Demek ki hâlâ yaşıyorduk. Daha sonra yemek de getirdiler. İkinci kaşıkta kustum. Midem bir kaşık çorbayı ancak üç gün sonra kabul edebildi. Bu arada ateşim de yükselmişti. Nikola sürekli alnımı ıslatıyor, aspirin filan getirsinler diye yırtınıyordu. Onlar dönüp bakmıyorlardı bile. Ben de yavaş yavaş kendime geliyordum. Etrafımda olanları ancak aralıklı olarak, o da kısa bir süre için anlayabiliyordum. Diğer zamanlar sürekli uçup gidiyor, mahallemizde afacan bir çocuk oluyordum...

Nasıl oluyor bilmem, ama her köşeye sıkıştığımda, aklıma ne kahramanlıklar filan getirebiliyor, ne de içimden söyleyerek cesaretleneceğim bir marş hatırlayabiliyorum. Sadece geriye dönüp mahallemizde yeniden küçücük bir çocuk oluyorum. Korkmasına korkuyorum ama, bir yolunu bulup onları uyutmaya da çalışıyorum. Bizim yaşadıklarımızı yaşayıp da korkmadığını söyleyen, sadece yalancı değil, kompleksli ve tehlikelidir de. Korku, hem de nasıl bir korku, dağ silsileleri gibi! Ama küçükken hayaletlerle nasıl başa çıktığımızı hatırlar mısın? Zifiri karanlıktı, hele iki kardeşin öldürüldüğü perili evin önünden geçerken! Yine de oradan geçmek zorundaydık, başka türlü evimize nasıl gidebilirdik? Korkuyorduk, korkmuyor muyduk sanki? Ama oradan da geçiyorduk, geçmiyor muyduk? Burası da bir bakıma öyleydi, sadece geçeceğimiz yol uzun, çektiğimiz acı dayanılmaz ve cinlerle periler canlıydı.

Nerede kalmıştık? Ha evet! Potamudia Mahallesi'nde bir afacandım ve sadece kenar mahalle çocuklarının yaşadığı o mutlak özgürlük duygusuyla sağa sola koşturuyordum. Zavallı öğretmenimizi öldürmeye karar verdiğimiz günü hatırladım. Ne zavallısı, adam itin daniskasıydı ama neyse. Sınıftaydık ve hep birlikte bize öğretilen yeni marşı okuyorduk: "İnsanlar neden mutlulukla gülümsüyor baba?" Öğretmen, milliyetçi coşkuyla dolup taşarak, akortsuz seslerimizi bir düzene sokmak için kollarını sağa sola sallıyordu. Ani bir hareketle marşı bitirdi ve herkesin susmasını bekledi. Kravatını düzeltti, gömleğinin kollarını çekti ve ellerini göğsünde birleştirerek; çocuklar dedi, şimdi size çok sevineceğiniz bir haber vereceğim. Ekselansları Yunanistan Kralı yarın şehrimizi ziyaret ediyor ve okulumuzun bütün öğrencileri onu karşılamaya gidecek. Giyeceğiniz kıyafeti açıklıyorum: Siyah ayakkabı, beyaz çorap, lacivert pantolon ve beyaz gömlek. Kızlar ise: Siyah ayakkabı, beyaz çorap, beyaz etek ve lacivert kurdele.

Okuldan çıkarken çok mutluyduk. Aklımızda, sadece yarın kralı göreceğimiz kalmıştı. Hiç yaramazlık etmeden doğruca evlerimize koştuk. Yarın şunlar, şunlar olacak dedik. Analarımız bize en iyi elbiselerimizi giydirdi. Mahallede herkes tütün işçisiydi, çocuklarına kıyafet ayarlamaları kolay mı? Ertesi gün, sabahın köründe, parlak bir bahar güneşi altında bütün okul avluda sıraya dizildi. Çocuklar yıkanıp paklanmış tertemizdi, ama kılık kıyafete gelince, gökkuşağının bütün renkleri sergileniyordu. Öğretmen bizi görünce vurgun yemiş gibi oldu. Gözleri, Sparos'unkiler gibi ters döndü. Şu bizim Sparos canım! Selanik'in en usta üçkâğıtçısı! İngilizler ondan yedikleri dayağı ömür boyu unutamamışlardır. Önlerine üçkâğıdını serip paralarını aldığında, kaman boy boks diyorlardı. Sparos'un nasıl şaşı olduğunu bilirsin, bozacıya bakar şıracıya konuşurdu. Boks yapmak için karşılıklı vaziyet alınca, coni Sparos'un başka tarafa baktığını sanırken gözünün ortasına yumruğu yerdi. Hayır, Sparos kalleş değildi, ama rakibine bakmak

için kafasını sağa çevirmek zorundaydı. İşte, bizi görünce, öğretmenin gözleri de böyle şaşılaştı. Ağzından köpükler saçarak çığlığı bastı, sanırım "sabotaj" anlamına gelecek bir şeyler bağırdı. Metaksas'ın kurduğu faşist EON* teşkilatında yöneticilik yaptığından her yerde sabotaj görüyordu. Kendine gelir gelmez, aramıza dalıp bizi sıralardan atmaya başladı. Sonunda, sıralarda sınıfımızdan on on beş kadar yumurcak kaldı. Onları diğer sınıflardan seçtikleri çocukların yanına götürdüler, bizi de ayrı bir yere topladılar. Birazdan müdür de geldi. Çocuklar dedi, sizin kıyafetiniz münasip değil, karşılama törenine bizimle birlikte gelemezsiniz. Biz dönene kadar burada bekleyeceksiniz.

Dünyamız karardı. Şu "münasip kıyafet"in ne menem bir şey olduğunu anlayamıyorduk, kimse de bize anlatamıyordu. Herkes hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bizler, elebaşımız Pavlaras'ı izleyerek bir köşeye çekildik. Pavlaras, birkaç yıl birinci sınıfta kalan, kafası Bayan Eftalya'nın takunyasının darbelerinden şişler içinde olan bir çocuktu. Gözyaşlarımız biraz diner gibi olunca, Pavlaras: Hırsız polis oyununu oynayalım, ana kuzuları dönünce de bacılarını belleriz, tamam mı dedi. Kendimizi oyuna kaptırdık. Yorulduğumuzda saat öğleye geliyordu, telgraf tellerindeki kırlangıçlar misali köprünün parmaklıklarına tüneyip beklemeye başladık. Bir müddet sonra, ellerinde birer simit, dudaklarında gurur ve mutluluk dolu gülücüklerle "münasip kıyafetli"ler göründü. Birden ortalık karıştı, kan gövdeyi götürdü. Lacivert pantolonlar, cici etekler, kurdeleler paramparça oldu... Çocuklar çığlık çığlığa kaçışıyor, etraftaki dükkânlardan çıkan büyükler de onları elimizden kurtarmaya çalışıyordu. Biz savaş düzenine girerek geri çekildik. Taş atıyor, camları, çerçeveleri indiriyorduk. Akşama doğru, babalar fabrikalardan geldiğinde bütün mahallenin altı üstüne gelmişti. Ama babaların çoğu bize hak verdi.

* E.O.N (EON): Milliyetçi Gençlik Teşkilatı

Ertesi gün okula gittik. Okulumuz ne güzeldi! İki katlıydı ve büyük pencereleri vardı. Sınıfımız birinci katta, yerden iki metre kadar yüksekteydi. Az sonra, öğretmen sınıfa girerek kapıyı kilitledi. Elinde bir deste kızılcık sopası vardı. Aralarından en kalınını çekti, büküp elinde tarttı ve gözlerini sınıfta gezdirdi. Keyfini çıkara çıkara baktıktan sonra Pavlaras'ı yanına çağırdı... Son sıranın müdavimi Pavlaras yerinden kalktı. Buraya gel! Bir gözü öğretmende, diğer gözü pencerede, yengeç gibi yan yan yürüyerek yaklaştı. Birden kızılcık sopası tüyler ürpertici bir ıslık çalarak bacaklarında şakladı. Öğretmen diğer eliyle de yakasından yakalamaya çalışıyordu. Pavlaras bir hamleyle pencerenin pervazına çıktı, oradan da aşağıya atladı. Biz de peşinden atlayıp arkamıza bakmadan koşmaya başladık. Sanatoryumun az ilerisindeki kulede toplandık, orası bizim buluşma yerimizdi. Dördümüz bir araya gelince; Pavlaras, ant içelim dedi. Neden diye sorduk. Siz önce ant için, sonra anlatırım! Bir jilet çıkarıp işaret parmaklarımızın uçlarını çizdi. Kanlarımızı karıştırıp kan kardeşi olduk. Her büyük hırsızlıktan önce, yani Amerikalının vişne bahçesine girmeye ya da Kostandina Teyze'den bir kanarya çalmaya karar verdiğimizde Pavlaras bize hep böyle yemin ettirirdi. Hepimiz kan kardeşi olduktan sonra, Pavlaras, öğretmeni öldüreceğiz dedi. Ağzımız açık kalakaldık. Sonunda, aramızdan biri sormaya cesaret etti. İyi de, nasıl yapacağız?

Öğretmen, İsviçre saati ya da bostan dolabı beygiri gibiydi. Her gün, aynı saatte, aynı hareketlerle, yolun aynı tarafından, aynı güzergâhı takip ederdi. Pavlaras, ikimiz Bayan Elpiniki'nin, diğer ikimiz de tam karşısındaki Kolokita'nın çatısına çıkacağız dedi. İki çatı, yokuş yukarı çıkan yolun köşesindeydi ve birbirlerine bitişik denecek kadar yakındı. Mahalle amfitiyatro biçiminde inşa edildiğinden, çatıların arka tarafı boy hizamıza kadar alçalıyordu. Öğle vakti, ceplerimizi tıka basa taşla doldurarak çatılara çıktık, sürünerek uçlarına kadar geldik ve yolu kesmeye başladık. Az sonra, evine gitmek üzere yokuşu çıkmakta

olan öğretmen göründü. Hatırladığın gibi, öğretmenin başında tek bir tel saçı yoktu ve kabak gibi parlıyordu. Öğretmeni öldüreceğimize değil de bu parlak kafaya taş atacağımıza hayıflanıyorduk. Birazcık saçı olsa ya da şapka giyseydi... Neyse, yemin etmiştik. Öğretmen altımızdan geçerken taşlarımızı attık, bunlardan biri kafasına geldi, adam yere serildi. Biz avludan avluya geçerek ormana kaçtık ve akşama kadar oyun oynadıktan sonra, günbatımına doğru mahalleye döndük. Bütün mahalleyi altüst halde bulduk. Analarımız bizi görünce saldırıya geçti, neredeydiniz serseriler, nerelerde sürtüyordunuz, gelsenize buraya. Biz yaklaşır mıyız? Onlardan güvenlikli bir mesafede duruyorduk. Bu arada etrafta olağanüstü bir hareketlilik göze çarpıyordu. Üniformalı jandarmalarla sivil polisler mahallenin evlerine girip çıkıyordu. Neler olmuştu? Daha önce de söylediğim gibi, öğretmen EON yöneticilerindendi. Ona yapılan saldırı, diktatörlüğün lider kadrolarından birine yapılan suikast teşebbüsü olarak değerlendirilmişti ve Emniyet bütün mahalleyi sıkı bir aramadan geçiriyordu. Ancak mahallemizde Metaksas diktatörlüğünden kaçan birçok solcu gizleniyordu. Yer yerinden oynadı. Devrimciler avludan avluya geçiyor, çatıdan çatıya atlıyordu. Büyük telefat oldu, mahalle apansız sarılınca birçoğu yakalandı. Günlük güneşlik havada çakan yıldırım gibiydi yani. O günlerde, evimizde Makedonya Bürosu'ndan iki parti yöneticisi saklanıyordu. Onlar kurtuldu ama birçok işçiyle birlikte babamı da tutukladılar. Bütün mahalle kan ağlıyordu, biz ise hiçbir şeyi açık etmiyorduk. Ettiğimiz yemin yüzünden değil, verdiğimiz zarardan korkmuştuk. O günden sonra okulu bıraktık. Bu bana da uygun geldi. Babam tutuklandığından, ailede annem dışında bir kişi daha çalışmalıydı.

Ortalık durulunca, aramalarda yakalanmayan Parti yöneticileri neler olduğunu, yani öğretmeni kimin öldürmeye teşebbüs ettiğini araştırmaya başlamışlar. Bütün bunları çok sonra, büyüdüğümde öğrendim. Uzun uzun düşündükten sonra, öldürme teşebbüsünün Troçkistlerin

provokasyonu olduğuna kanaat getirmişler. Kendimi bildim bileli, olağandışı bir şey oldu mu suçu hemen Troçkistlere yüklüyorduk zaten... Ama bizim evimizde saklanan başlarındaki doktor, provokasyon eşittir Troçkistler denklemine pek inanmamıştı. Çok iyi kalpli ve zeki bir adamdı, onu daha sonraları, 42'de Bulgarlar öldürdü. Bir akşam iş dönüşü –günde bir somun ekmek karşılığında bir fırında çalışmaya başlamıştım– odasına çağırdı. Benden, daha önce de birkaç kez yaptığı gibi, bir yerlere gizlice bir paket götürmemi isteyeceğini sandım. Odasına girince: Hoş geldin delikanlı, nasılsın diye sordu. İyilik, sağlık! İşinden memnun musun? Somurtarak evet dedim, konuşmalarından ağzımdan laf kapmak istediğini çakozlamıştım. O da benim temkinli olduğumu anladı. Öğretmeninize kimin saldırdığına dair bir şeyler duydun mu? Ee, tabii dedim. Nasıl yani, kimin yaptığını biliyor musun? Biliyorum. Kim? Yemin ettim söyleyemem! Alttan aldı, üstten aldı bende tık yok. Sonunda yalvar yakar, kimseye söylemeyeceğine yeminler ettikten sonra beni konuşturabildi. İyi de adama niye saldırdınız? Kelimesi kelimesine her şeyi anlattım. Doktor gülmeye başladı, gözlerinden yaşlar geldi. Tamam dedi, sözüm söz, kimseye söylemeyeceğim. Uyanık bir çocukmuşsun, şu beşlik de senin olsun. Bozukluğu havada kaptığım gibi odasından çıktım. Bu hikâye de böyle sonuçlandı.

Yine lafa dalıp konudan uzaklaştım. Sana başarısız firarımızdan sonra hücreye kapatıldığımızı, benim de yüksek ateşle kavrulduğumu anlatıyordum. Bizi on gün kadar tuttuktan sonra tekrar koğuşa aldılar. İkimiz de perişan haldeydik ama hâlâ ayakta durabiliyorduk. Koğuşta pencerelere çift sıra demir çekmiş, demirlere de yarı yüksekliklerine kadar kaynakla birer sac parçası eklemişlerdi. Pencerelerden sadece biraz ışık geçecek kadar yer kalmıştı. Pavlos bizi biraz tedirgin karşıladı. Bizi ihbar ettiğini sanmamızdan çekiniyordu anlaşılan. Onu rahatlattık, öyle bir düşünce aklımızın ucundan bile geçmemişti. Pislikler,

kuşkulanalım diye bilerek falakadan geçirmemişlerdi onu... Biz Pireli adli mahkûm Zafti'den şüpheleniyorduk. Pavlos'la konuşup anlaştık, işimizi hallettik. Koğuşa geri döndüğümüz akşam, Zafti yemekten sonra gelip yatağıma oturdu. Hoş geldiniz, hoş bulduk. Neler oldu, sizi bekliyorlar mıydı? Evet, biri bizi gammazlamış. Muhbir aranızdan biri olmalı dedi, çünkü dışarıdan kimsenin haberi yoktu. Tasası sana mı düştü Zafti? Yok, harbi çocuklar olduğunuzdan ben sadece fikrimi söyledim... Bizi gammazladığın yetmiyormuş gibi suçu başkasına mı atmaya çalışıyorsun, bu kadar mı alçaldın diye sordum buruk bir sesle, çünkü eskiden dürüst çocuktu. Havaya fırlayıp, bana bak Selanikli dedi, benimle bu şekilde konuşamazsın! Eski kabadayılığını özlemiş gibiydi, ama hiç inandırıcılığı kalmamıştı. Temiz olsaydı, bu lafın üzerine gözünü kırpmadan bıçak çekmesi gerekirdi. Ama hâlâ tehlikeliydi. Gammazlık, hele siyasileri gammazlamak hapishanede çok utanç verici bir suçtur. Yaptığını kabullenirse, ıslahevindeki itibarı sıfıra inecekti. Ben de elimi şiltenin içine uzatıp arkadaşların bir gün lazım olur diye bıraktıkları lamayı kavradım. Otur yerine Zafti dedim, işi daha da zorlaştırma, seni buradan sağ kurtaramazlar sonra...

Bütün bu konuşmalar fısıldaşarak, havadan sudan konuşuyormuşuz gibi oluyordu. Zafti elimin hareketini fark etti ve bıçağı kavradığımı tahmin etti, hiçbir şeyi umursamaz halimi de görünce durumu anladı. Yanıma otururak bana neden inanmıyorsun diye sordu. Gel birlikte bakalım dedim. Dediğin gibi bu iş dışarıdan pek bilinmiyordu. İşin içinde sadece biz üçümüz vardık. Üçümüz de siyasi, üçümüz de düne kadar idam mahkûmuyduk. Ben konuşmuş olamam, değil mi? Evet. Nikola benimle birlikteydi, o da olamaz, öyle mi? Evet. Bu durumda bir tek Pavlos kalıyor. Ama o da iki yıl boyunca infazını beklediği ve bir araba dolusu işkenceden geçtiği halde ağzından tek kelime kaçırmamışken, durup dururken, sebepsiz yere bizi neden ihbar etsin? Onun idam mahkûmu olduğunu bilmiyordum

dedi. Hapishanede herkes idamlıklara derin bir saygı duyardı. Güzel dedim, şimdi diğer üç adli mahkûm kaldı. Evet, mutlaka onlardan biri olmalı! diye atladı lafa. Dur bakalım dedim, dur da nedenini anlatayım. Onlar daha dünkü çocuk, bu kadar ağır bir kalleşliği tek başlarına taşıyamazlar. Onları senin yanında garnitür olarak getirdiler, esrarın yanındaki tömbeki gibi. Esrar ise sensin. Seni ta başından bizi izlemen için yanımıza koydular. Bu işin başka açıklaması yok, nereden bakarsan bak izler seni gösteriyor. Bundan böyle muhbirlik yapmayacağına söz verirsen seni açığa çıkarmayız. Bir zamanlar delikanlı çocuktun, yazıktır, günahtır, seni ele güne rezil edemem. Gözümün içine bakarak, sigaradan yana nasılsınız diye sordu. Zerresi yok dedim. Bir karton ister misiniz? Tamam dedim ve bu işi orada kapattık. Ama ben ne olur ne olmaz diyerek, lamayı pencereden kullanılmayan avluya attım. Artık silahsızdık...

Zafti'yi on on iki yıl kadar sonra Pire Sevkiyat Bölümü'nde gördüm. Ay Strati'ye sürgüne gidiyorduk. İçeriye girer girmez beni tanıdı. Kropotkin diye bir ses duydum. Adli mahkûmlar nereden duymuşlarsa Kropotkin adını çok sevmişlerdi, bütün siyasilere bu adla sesleniyorlardı. Seslenenin eskilerden bir bitirim olduğunu anladım da bir türlü kim olduğunu çıkaramadım. Zafti benim yaşlarımda aslan gibi bir çocuktu. Daha sonra öğrendiğime göre kendini toza vermiş, seksenlik ihtiyara dönmüştü... Neyse, yerleştikten sonra –bizi ayrı koğuşlara koymuşlardı– yan taraftan Zafti'nin sesini duydum. Candarma Bey! Kimseden yanıt gelmedi. Başçavuş Bey! Yine yanıt yok. Komutan Bey! Sessizlik. Ulan adiler! Sonunda balkona bir subay çıktı. Ne var Zafti, ne istiyorsun yine? Dışarı çıkmak istiyorum. Dışarı çıkmanın zamanı değil, şimdi yat zıbar da gelip ağzını burnunu dağıtmayayım. Zafti bütün gücüyle, insene ulan aşağı, sol taşağımın kenarı diye bağırdı. Sonra da bana dönerek, anlarsın ya Kropotkin dedi. Sol hayasını seçmesinin ideolojik bir seçim olduğunu vurgulamak istiyordu. Kapı-

ları açtıklarında çılgınlar gibi üzerime atıldı, beni özlemle bağrına bastı. Dediğine göre yaptığı o gammazlıktan sonra hayatı kararmış, kendini toza vermişti. Ne denebilir ki? Elimizdeki bütün yiyecekleri ona bıraktım, yanaklarından öptüm ve gittim. Ben her zaman, sakin ve steril tipler yerine, kusurları ve yanlışları da olsa içten insanları yeğlerim.

Bizim firar hikâyemiz de böylece başarısızlıkla sonuçlandı. O günden itibaren gözetimimiz daha da sıkılaştı, ama fazla baskı uygulamıyorlardı. Sadece sivil elbiselerimizi alıp hapishane üniforması giydirmişlerdi. Biz hâlâ bedenen çalışmamakta diretiyorduk. Bir bakıma böylesi onların da işine geliyordu, diğer mahkûmlardan tamamen ayrı duruyorduk. Kitap namına bir şey yoktu, ne kalem, ne de kâğıt. Ayda bir, bize mektup kâğıdı, zarf ve yakınlarımıza yazdığımız mektubu bitirince iade edeceğimiz bir kalem veriyorlardı. Kâğıdın üzerinde: "Vidos Yarı Açık Islahevi. Lütfen kısa yazınız. Ailevi konuların dışına çıkmayınız. Yiyecek, sigara ve kahve gönderilmesi yasaktır" yazıları basılıydı. Nasıl idare ettiğimizi hiç sorma. Yine de temiz hava ve bol yiyecekle hızla kendimize geliyorduk.

On beş gün ya da bir ay kadar sonraydı, ıslahevinde büyük bir hareketlilik başladı. Temizlik, duvarların badanalanması filan; birilerinin geleceği kesindi de kimin geleceğini kestiremiyorduk. Nihayet birkaç gün sonra bizi müdüriyetin önüne topladılar. Tutuklular U şeklinde üç ayrı sıraya dizilmişti. Hazır ol, dikkat, rahat komutları gırla gidiyordu. Biz üçümüzü bir kenara çektiler, başımıza da Savanos'u diktiler. Hazır ol, rahat tiyatrosundan sonra bizi alıp U'nun ortasına getirdiler. Az sonra müdüriyetten müdür, müdür muavini, başgardiyan ve tanımadığımız, takım elbiseli, kravatlı bir bey çıktı. Ben kendimi bildim bileli, geri zekâlılar gibi, takım elbiseli ve kravatlı, yani iyi giyimli birini gördüm mü beyefendi sanma yanılgısına düşerim. Düşün, daha ilk tutuklanışımda "beyefendilerin" davranışlarına şaşkınlığımdan neler olduğunu bile anlayamıyordum. Öyle şaşırmıştım ki! Ananı, avradını, bacını,

seni geberteceğiz, Allah'ını, kitabını, pis köpek lafları bir yana, kemiklerimi kırmak istercesine vuruyorlardı. Takım elbiseli, kravatlı on kadar "beyefendi," aralarına almış topmuşum gibi benimle oynuyordu. Öyle afallamıştım ki, yediğim dayağın hesabını şaşırmıştım. Düşünecek bir şeyin olmaması berbat bir şey, ellerinde bir saat bile kalsan, saniyeler sana asırlar gibi gelir. Az sonra bayılınca beni rahat bıraktılar ve acemiler için çok tehlikeli olan birinci fasıl da böyle tamamlanmıştı

Neyse biz konumuza dönelim. Bizimkiler, ortalarında "beyefendi" müdüriyetten çıktılar. Başgardiyanın, hazır ol, dikkat demesiyle herkes esas duruşa geçti. Bizde hareket yok. Neden olsun ki, asker miydik? Yaşasın milletimiz, yaşasın ordumuz, yaşasın kral, kahrolsun çeteciler, kahrolsun Bulgarlar! Yaşasınlar, kahrolsunlar gırla gidiyordu, bizde yine tık yok. Teftiş kurulu, sıraya girmiş mahkûmların önünden geçerken müdür bilgi veriyordu. Birinci küme en iyiler, ikinci küme iyiler, üçüncü küme de gözetim altında olanlar. Herkesin önünden geçtikten sonra sıra bize geldi. Bunlar neyin nesi diye sordu beyefendi. Maalesef bunlar iflah olmayanlar dedi primadonna, yani müdür. Müfettiş, niye tutuyorsunuz öyleyse diye sordu. Primadonna, soruyu soruyla yanıtladı. Onları ne yapalım efendim? Gebertip çöpe atın köpekleri! Bütün bunlar herkesin duyacağı şekilde söyleniyordu. Senaryoyu başından sonuna kadar mükemmel hazırlamışlardı. Bu serseriler, meslek olarak vatanı kurtarmak yerine sahneyi seçseler kesinlikle büyük yıldız olurlardı. Bizim parti yöneticileri bile ellerine su dökemezdi.

Temsillerini sahneledikten sonra, primadonna mahkûmlara döndü: Çocuklar, sayın müfettiş özel bir sorununu dile getirmek isteyenlerle görüşme lütfünde bulunacak. Şimdi koğuşlarınıza çekilebilirsiniz... Sol sağ, sol sağ, mahkûmlar dağıldı, biz de gitmeye yeltendik. Savanos yanımıza gelerek sizler burada hareketsiz kalacaksınız dedi. Ayakta durmaktan belimiz ve ayaklarımız sızlamaya başlamıştı. Birkaç saat geçti, öğle oldu, yemek zili çaldı, biz ayaktaydık.

Savanos başka bir gardiyanla yer değiştirdi, yemeğini yiyip geri döndü, biz hâlâ oradaydık. Bel, sırt ve ayaklarımızdaki ağrılar dayanılmaz olmuştu. Akşam altıya doğru yıldığımıza kanaat getirmiş olmalılar ki bizi müdürün odasına götürdüler. Müdürün masasının önünde sıraya dizildik, Pavlos sağda, ben ortada, Nikola da solumda. Bakanlık müfettişinin söylediklerini dinlediniz! Çeteciler milli kuvvetler karşısında hezimete uğrayıp canlarını kurtarmak için perişan halde Arnavutluk'a sığındılar. Yitirilmiş bir dava uğruna ölmeniz anlamsız. Size vatanımızın müşfik kucağına dönmeniz için son bir fırsat daha tanıyorum. Sözü ben aldım. Sayın müdürüm dedim, bu söylediklerinizi bizi hiç ilgilendirmiyor, biz siyasi mahkûmuz... Daha lafımı bitiremeden it oğlu it suratıma mürekkep kurutucusunu fırlattı. Ahşap tarafı üst dudağıma geldi, oluk gibi kan akmaya başladı. Küfrederek ayağa kalktı: Dünkü boklar siyasi mahkûm olmuş, ulan siz daha donunuzu bağlamayı bilmiyorsunuz! Ve hazır bizi sıraya dizili bulmuşken üçümüze de sille tokat girişti. Götürün şunları ellerimi kirletmeyeyim! Savanos, kapıdan çıkarken, sen müdürümüze kafa tutarsın öyle mi diyerek bir tekme savurdu, on beş basamaktan aşağı yuvarlandım. Savanos yönetiminde altı gardiyan bizi alıp Çile Dağı'na götürdü. Tek düşündüğüm şey sol hayamdı. Yok gülme, doğru duydun, balon gibi şişmiş, on santim kadar yerinden oynamıştı ve müthiş acıyordu. Emniyet'te ağırlanışımızın izleri henüz geçmemişti ve yeniden orama darbe almaktan korkuyordum. Pavlosikas bizi ilahilerle karşıladı. Ayakkabılarımızı ve pantolonlarımızın lastiklerini alıp bizi duvara dizdiler, ellerine birer kırbaç alıp işe koyuldular. Yüzümüz duvara dönük duruyorduk ve lastiklerini aldıklarından, düşmesinler diye pantolonlarımızı tutuyorduk. Sen şimdi ne lastiği diyeceksin. Sana firardan sonra sivil elbiselerimizi alıp ıslahevinin o çılgın üniformasını giydirdiklerini hatırlatırım. Bunlar pijama gibiydi, çekip bağladığın birer lastikleri vardı. İntihar etmememiz için de bu lastikleri almışlardı. Partinin direktiflerini bilmiyorlardı anlaşılan...

Uzun lafın kısası, bunlar şak şuk işe koyuldular. Sırtımıza sırtımıza vuruyorlardı. Bu dayağı ilk on, bilemedin on beş dakika boyunca hissedersin. Her tarafını özenle terbiye ettikten sonra biraz dinlendirip bu kez yaraların üzerinde çalışmaya başlarlar. İşte o zaman dayanamazsın, çığlık çığlığa yırtınırsın. Şimdilik ağrı dayanılır gibiydi, sadece ara sıra inliyorduk. Ama kırbaç boynuna ve kulaklarına dolandığında ya da böbreklerini kucaklayıp karnında şakladığında doğduğun ana lanet okursun. Durmaksızın kırbaç sallamaktan solukları kesilmişti. Nefes alışları, araba peşinde koşan itlerinki gibi duyuluyordu. Bir ara mola verdiler; kahrolası piçler, amma da yordunuz bizi! Savanos her birimizin üzerine eğilerek teker teker sordu. İmzalayacak mısın? En başta Pavlos duruyordu, hayır! Ben ortadaydım. İmzalayacak mısın? Hayır! Nikola üçüncü sıradaydı. Ya sen? Siktir olup gidin adiler! O hep böyle sertti...

Nöbeti, dinlenmiş ve dinç yeni bir üçlü devraldı, şak şuk, hep aynı terane! Bizi duvara dizdikleri andan beri işemek istiyordum, artık dayanamayıp koyuverdim. Sidiğim sıcak sıcak paçalarımdan akmaya başladı. Tarif edilemez bir mutluluk! İşemem on beş dakika kadar sürdü. Öyle rahatlamıştım ki, şimdi istedikleri kadar vurabilirlerdi. Bu arada, Pavlosikas hiç ara vermeden ilahi okuyor, atasözleri mırıldanıyordu. Benimki çok yorulmuş olmalıydı, sırasını ona devretti. Anacığım beni neden doğurdun! Pislik, ucunda küçük kurşun ağırlıklar bağlanmış ince bir kırbaç seçti. Değdiği her şeyi yırttığından buna kedi deniyordu. Bütün bedenimi santim santim, oya gibi işlemeye başladı. Gözlerimi kapamıştım, kendimden geçmek üzereydim ama hâlâ ayakta durabiliyordum. Bir ara, darbelerini boynumun hizasında omuriliğime yoğunlaştırdı. Darbeler doğrudan beynime iniyor gibiydi. Acı iliklerime kadar işlemişti. Beni ikiye ayırmışlar, hem içten hem dıştan vuruyorlar gibiydi. Bayılmışım...

Kendime geldim. Yüzümde betonun nemli temasını hissederek gözlerimi açtım. Yerde yüzükoyun yatıyordum.

Başımı çevirmeye çalıştığım anda çığlığı bastım. Beynime bıçak saplanmış gibi bir acı duydum. Tecrit hücreleri, adanın tepesinde yarı yıkık bir Venedik kalesinin içindeydi. Binanın üst katları yıkıldığı halde bodrum zamana dayanabilmişti. Burayı elden geçirip tecrit hücrelerine çevirmişlerdi. Dörde bir buçuk metre boyutlarında, uzun ve dar bir hücrede kalıyorduk, çatısı kubbeliydi. İleride, sağ köşede, su damlayan bir pınar vardı. Yıllar içinde pınarın önünde küçük bir yalak oluşmuş, suyla dolmuştu ve oradan taşan su duvar boyunca akıyordu. Hücremizin üstüne zamanla toprak yığılmış, incir ağaçları bitmişti... Bir süre sonra kendime geldim, ama kımıldayamıyordum. Sırtımı kızgın bir ütü dağlıyor gibiydi. Çocukların anlattığına göre, sırtımda onlarca üçgen yara oluşmuştu. Ama beni en çok endişelendiren, başımı oynatamamamdı. Pavlos bir yerlerden bir havlu bulmuştu, pınarın buz gibi suyuna batırıp boynuma ve sırtıma koydu. Bu bana iyi geldi, dudaklarıma döktüğü bir avuç suyla da mutluluğum doruğa ulaştı. Aramızda en iyi durumda olan Pavlos'tu, o yapılı ve sağlam bir çocuktu. Başımıza neler geleceğini bilmeden, perişan halde bekliyorduk. Ama aynı zamanda, pes etmediğimiz için büyük bir heyecan ve tuhaf bir gurur da duyuyorduk. Pavlos yanıma oturup bir Karadeniz aşk türküsü mırıldanmaya başladı.
On iki yaşında bir ay parçası, bense daha on üçümde...

Nikola da türküye eşlik etti. Başka türküler de okuduk. Ben kalkamıyordum ve yüzükoyun yattığımdan göğsüm buz tutmuştu. Aynı anda sırtımdaki acıyla birlikte bir çekme hissettim. Pavlos'tan havluyu tekrar ıslatmasını rica ettim ve havluya dokunmasıyla çığlığı bastım. Havlu kurumuş, ince iplikleri yaraların içine girip kaynamıştı. Yerinden oynatamadılar. Avuç avuç su getirdiler, ıslatıp yumuşatmaya çalıştılar, ama daha çok su gerekiyordu. Bu arada hava iyice kararmıştı, saatin kaç olduğunu bilemiyorduk. Havluyu sırtımdan çekebilmek için çare ararken dışarıdan yaklaşan ayak sesleri duyduk. Pavlosikas'la altı

arkadaşı geliyordu, ellerinde bir gaz lambası vardı. Ayağa kalkın! Kalkamıyorum dedim. Savanos, onu kaldırın diye ısrar etti. Nikola ile Pavlos eğilip beni yerden kaldırdılar. Başımla boynum müthiş ağrıyordu ve ayağımı yere basmamla omuriliğimde korkunç bir acı duydum. Ayaklarım büküldü, ellerim iki yana sarktı, beni artık Pavlos ile Nikola taşıyordu. Bizi Çile Dağı'na, hücrelerin arkasındaki kullanılmayan harman yerine götürdüklerini anladık. Gerçekten de, elinde gaz lambasıyla Pavlosikas önde, Savanos'la bir gardiyan arkasında, ortada biz üçümüz, en arkada da diğer dördü geliyordu. Bizi duvarın önüne dizdiler, Pavlos solda, Nikola sağda, ben de ortadaydım. İki arkadaşımın yardımıyla zorlukla ayakta durabiliyordum. Savanos yaklaşıp Nikola'ya sordu: İmzalayacak mısın? Hayır! Midesine öyle bir yumruk attı ki, bir seksen boyundaki boğa gibi güçlü Nikola yere yıkıldı. İyi ki Pavlos beni sıkı tutuyordu. Nikola yere düşünce hepsi birden üzerine çullandı. Kırbaçla, sopayla vuruyor, tekmeliyorlardı. Gaz lambasıyla solgun ay ışığı altında gözümüzün önünde bir karabasan canlanıyordu. Savanos manzarayı iyice sindirmemiz için bir müddet bekledikten sonra, bu gece hepiniz öleceksiniz dedi. Pişmanlık belgesini imzalamayan ıslahevini bir daha göremeyecek. Az sonra bana döndü. İmzalayacak mısın? Hayır diyerek ellerimle midemi korumaya çalıştım. Hareketimi tahmin ettiğinden, daha aşağıya, hayalarıma vurdu. Çığlığım kesin Korfu'dan duyulmuş olmalıydı...

Gözlerimizi açtığımızda hücremizdeydik. Kimsenin kimseye yardım edecek hali yoktu. Üçümüz de yere yapışmış kımıldayamıyorduk. Çay getirdiler, kapıyı açıp içeriye bıraktılar, ama kimse yerinden kalkıp alamadı. Öğle yemeğine de akşam yemeğine de elimizi süremedik. Ertesi gün doktor getirdiler. Bizi sessizce muayene etti, ayağa kaldırdı, ellerimizi, ayaklarımızı, başımızı çevirdi. Benim başıma da dokunacak oldu, çığlığı bastım. Gözlerimize, karaciğerimize baktı ve geldiği gibi sessizce gitti. Az sonra ikişer battaniyeyle biraz sıcak süt getirdiler. Pavlosikas,

aspirin, oksijenli su, sargı bezi ve sülfamit tozu istersek getirebileceğini söyledi. Demek ki bizi ortadan kaldırmaya niyetleri yoktu. Neden acaba? Ölümümüz siyasi bir sorun çıkaracak diye mi çekiniyorlardı, yoksa ilk baştan niyetleri bizi sadece korkutmak mıydı? Gündüzle gece oldukça sakin geçti, bize bir daha vurmadılar, ertesi gün de öyle.

Üçüncü gün, saat üçe doğru, kapımızda bir ses duyduk. Biri taş atıyor gibiydi. Pavlos, kapının penceresinden eğilince bir ip sarktığını gördü. İpi çekti ve ucuna kâğıda sarılmış küçük bir paketin bağlanmış olduğunu gördü. Bir ses: Benim Glaros, paketi çözüp içeriye al, yarın tekrar geleceğim diye fısıldadı. Paketi açınca içinden yirmi sigara, tiritomba ve pamuk çıktı. Helal olsun be Glaros! Bütün erkekler senin kadar yürekli olsa, dünya cennete dönerdi. Glaros'un –sana ondan daha önce de bahsetmiştim– bir kusuru vardı, erkeklerden hoşlanırdı. Yemekhanede çalıştığından ıslahevi içinde serbestçe dolaşabiliyordu. Örneğin, öğle paydosunda dışarıda kalabiliyordu. Pavlosikas'ın esrardan mayışmış halde yattığını görünce, hücrelerimizin üstündeki incir ağaçları öbeğine gelerek iple sigaraları sarkıtmıştı. Bunu yapmaya mangal gibi yürek isterdi. Yakalansa, serbest dolaşma hakkı, yattığı günlerin çift sayılması, çifte tayın, çifte sigara payı gibi ayrıcalıklarından olacağı gibi ölümüne dayak yiyecek, palmiyeye asılacaktı. "Derviş" oğlandı.

Sigara... Kokusu sabaha kadar dağılır düşüncesiyle, sigaralarımızı yakmak için gecenin gelmesini iple çektik. Dayaksız geçen üç gün, sigara ve normal yemek; şikâyet edilecek bir şey yoktu. Böylesi mutluluklar başka hiçbir şeyle kıyaslanamazdı.

Her sabah, ihtiyaçlarımızı gidermemiz ve tuvalet kovamızı boşaltıp yıkamamız için dışarıya çıkarıyorlardı. Sonra, ertesi sabaha kadar hücrede kalıyorduk. Kendimize gelmeye başladık. Yaralar kapanıyor, bedenimizin ağrıları günden güne azalıyordu. Dinleniyorduk. Gülme; dayak, verdiği zararlar ve neden olduğu dayanılmaz ağrılardan başka müthiş bir yorgunluk da getirir, bildiğin gibi değil! Bizi bir günlüğüne rahat bırakmalarını iple çekerken, şimdi de hareketsizlik ve kapalı kalmak sinirlerimizi bozmaya başlamıştı. Birbirimize hikâyelerle masallar anlatıyor, oyun oynuyor ve büyük bir hırsla kavga ediyorduk. Kavgaların sebebi, ya bir bilmece ya da bir elin parmaklarıyla oynanan tek mi çift mi oyunuydu. Tabii kavgalarımız başladığı gibi hemen bitiyordu. Her an işkenceye götürülme ya da öldürülme tehdidi altında yaşayan, bir buçuğa dört metre boyutlarında karanlık bir zindanda yirmi dört saat kapalı kalan üç çocuğun küskünlüğü ne kadar sürebilir ki?

Hücremiz gün boyunca karanlıktı. Sadece öğleye doğru, güneş gökyüzünde en yüksek konumuna ulaştığında, birkaç ışın kapının parmaklıklı penceresinden sızarak karşı duvara vuruyor, hücremize loş bir manastır aydınlığı veriyordu. İşte o anlar, özlem duygusuyla gelecek korkusu ağır bir taş olup göğsümüzü eziyor, loşluk da bizi gözyaşlarımızın görünmesi utancından koruyordu. Aramızda en çok özlem çeken Pavlos'tu. Bize saatler boyunca, şimdi bahar mevsiminde köyünün nasıl olduğunu, bahçeleri, harmanı, kerevit avladığı küçük dereyi anlatıp duruyordu... Anlattıkça bizler de onunla birlikte düşler âlemine uçuyorduk. Mihali'yi götürdüklerinde, bana özel eşyalarından başka şiirlerini de bırakmıştı. Onları eski bir palto-

mun yakasına, kollarına ve vatkasına dikerek yıllar yılı yanımda taşıdım. Bir aramada paltomu yırtıp şiirleri bulmuşlar ve ardından ağzımı burnumu dağıtmışlardı. Şiirlerden biri şöyle başlıyordu:

Uzun yıllar boyunca, çıktık geziye hücre duvarlarında,
rutubetin ve sümüklüböceğin izleriyle oluşmuş
egzotik haritalarda yolumuzu bularak.
Tanıdık gezegenimizin göz alabildiğine topraklarını.
Rengârenk bayraklar, omuz omuza ilerleyen
proleter orduları,
gürültülü limanlar, değişik ülkeler, alımlı kadınlar,
yoksullara hizmet veren ya da incelmiş zevkler sunan
genelevler gördük...
Çıktık bazen de, sevilen, emsalsiz bir kadınla
yolculuklara...

Yağmurlu havalarda, yanıyor ışıklar gündüz saatlerinde,
boyun eğmiş hülyalarımız paramparça oluyor
hücrenin nemli duvarlarında.
Kayıpların uyandırdığı çaresizlik duygusu ve
yaklaşan idamımızın beklentisi
Açıyor belleğimizde büyük karanlık kovuklar.

Güzel bir şiir olup olmadığını bilemiyorum, ama söyledikleri doğruydu. Tecritte, uzun yolculuklara çıkmayı başaramazsan mahvolursun. Biz de, acı ve özlem dolu büyük suskunluklar içinde seyahat ediyorduk. Yine de çoğu zaman, özellikle özleme boğulduğumuz anlar konuşmaya başlıyor, sesimizi yükselterek özlemin büyüsünden sıyrılıyorduk. Bahar tam kıvamındaydı, her yandan gelen çiçek, ağaç ve taze toprak kokuları başımızı döndürüyordu. Ama baharın varlığını, en çok hücremize nereden sızdığını bilemediğimiz iyimserlik, enerji ve karşı konulması zor yalnızlık duygularımızdan çıkarıyorduk. Kadınlardan da konuşmaya başlamıştık. Pavlos o

güne kadar hiçbir kadınla yatmamıştı, ama söylemeye cesaret edemiyordu. Bunu da Nikola'nın muzipliği sayesinde öğrenebildik. Çocuğa, kadınların şeyinin apış aralarında dikey değil yatay durduğunu söyledi, Pavlos da ona hak verdi. Gülmekten belimize ağrılar girdi. Pavlos çok bozuldu.

Nikola, âşık olduğu kızı anlatıyordu. Onu sevdiğinden fazla ileri gitmiyor, dudak dudağa öpüşmekle yetiniyormuş. Kızı tanıyordum, güzel kızdı ve zengin bir aileden dendi. Nikola için deli divane oluyordu. Bizimki yakışıklı ve uyanıktı, ama bu işlerde biraz toydu. Arkadaşları, ulan hıyar, kızla hemen yat yoksa onu kaybedersin diye gaza getiriyor, ama Nikola, yapamam çocuklar, onu seviyorum diyordu. Bir kızla yatmak onu cezalandırmak anlamına gelirmiş gibi! Kızcağızı kupkuru bırakıp iki drahmilik orospulara gidiyordu. Onları hatırlar mısın? Evlerinin önündeki merdivenlerde bacaklarını açarak oturur, oradan geçtiğimizde yanlarına çağırırlardı, gel yiğidim, mangalım da var! Bizler de o kapkara derin mağaralara, apış aramızda tatlı bir acı duyarak dehşetle bakardık.

"Hanumaki"yi hatırlar mısın? Aslında adı gibi "Hanumaki," yani narin bir hanım değil, bir dolap gibiydi mübarek. Uzun hava çalmak için laternanın üzerine eğildiğinde, koca laterna gözden kaybolurdu. Sadece ödeyecek paramız olmadığı zaman bize kızmadığı için değil; kucağı, teni, okşamaları ve sesi şefkat dolu olduğu için de odasının kapısında uzun kuyruklar oluştururduk. Onun yanında, kadınlara, bedenlerine ve aşk denilen muammaya derin bir sevgi, saygı ve şefkat duymayı öğreniyor, erkek olmanın mutluluğunu tadıyorduk. Hepimiz teker teker onun biricik sevgilisi, o da hepimizin biricik, şefkat ve sevgi dolu kucağıydı. Hiçbir bedensel kusuru şefkatinin doğal güzelliğini gölgeleyemiyordu. Zavallıcık, Alman işgalinde açlıktan öldü. Memetaki onu hayatta tutabilmek için onca uğraştığı halde başaramadı. Memetaki'yi, Türk dostumuzu hatırladın mı? Kendi kadını değil de bütün mahallenin kadını ol-

duğu halde, Hanumaki'ye ne kadar sevgi ve saygı göstermişti! Memetaki'yle daha sonraları, 41 sonlarında tekrar karşılaştık. Emniyet'in babamı tutuklayıp, azılı komünist olarak Almanlara teslim ettiği zamandı. Babamı Pavlos Melas Toplama Kampı'nda tutuyorlardı. Almanlar eften püften olaylara misilleme olsun diye, her fırsatta oradan birkaç mahkûm alıp idam ediyordu. Gördüğün gibi, aynasızlar ne yaptılarsa hep "vatan uğruna" yaptılar! Neyse!

O günlerde, evimizde mısır ekmeğinin kırıntısı bile kalmamıştı. İnsanlar açlıktan sokaklarda sinek gibi ölüyordu. İşte Memetaki'yle o zaman karşılaştık. Büyük bir parti sigara getirmişti. Türk olduğundan nispeten daha rahat hareket edebiliyordu. O günlerin sigara kıtlığını hatırlar mısın? Sadece Yunanlılar değil, Almanlar bile kudurmuş gibi sigara peşindeydi. Memetaki'ye durumu anlattım, hayatta kalabilmemiz için bana birkaç paket sigara vermesini rica ettim. Her zamanki mert haliyle: Bak kardeş, fazla malım yok, sana sadece otuz paket verebilirim, sattıkça parasını getirirsin dedi. Paketleri onar onar alsam daha iyi olur dedim. Bakarsın bir aramada üzerimde malla yakalanır, sana mahcup olurum. Anlaştık. Sana *"kardaşi"*ydi* diyorum... Daha sonra neler yaptığını bilemiyorum, biz siyasete bulaşınca yollarımız ayrıldı. Aramızda kalsın, ben sadece kaçak sigara satarken yakalanmaktan korkmuyordum. Bize kalan kâr az olduğundan bir dümen çevirmeyi düşünmüştüm. Bir paketi iki paket yapacaktım! Her birinde iki yüz elli sigara bulunan büyük paketlerdendi. Buharda tutup paketi açıyor, en altına iki sıra sigara, üzerine birkaç kâğıt, en üste de üç dört sıra daha sigara diziyordum. Yani pakette yüz yüz elli kadar sigara kalıyordu. Kalanlarını taneyle satıyordum. Bir müddet iyi para kazandım. Sigaraları yağla, fasulyeyle değiştiğim de oldu, hiç aç kalmadık.

Otuz paketin son partisi kalmıştı. Bir gün, öğle vakti sahile indim. Bildiğin gibi, Boem tavernasının az ilerisinde

* Kardaşi: kardeş.

Alman subayların lokali vardı. Almanlar, lokalin bodrumunda, eskiden Büyük Britanya Barı'nın bulunduğu yeri yemekhane yapmıştı. Kapıyı açıp yemekhaneye girdim; sigaret kamerad, sigaret kamerad... En arkalarda bir SS subayı görür gibi oldum, huylandım. Ağır ağır çıkış kapısına doğru geriledim, ama geç kalmıştım. Komm hier! Ben duymazdan geldim ve gerilemeye devam ettim, ama o üzerime atılarak üç adımda yakama yapıştı. Elimden paketi alıp tam ortasından yırttı, sahtekârlığım da gözler önüne serildi. O zamanlar kâğıt kıtlığından sigara paketlerini yağlı kâğıttan yapıyorlardı. Şaşırmış ayaklarına yattım, itiraz etmeye çalıştım, ama yemedi. Daha önce de kandırılmış olmalıydı, bu yüzden pusuda bekliyordu. Üçüncü Reich'ı yıkmaya kalkmışız sanki!

Topuklarıma kadar inen bir paltoyla, paçavra ve kâğıtlarla doldurduğum beş numara büyük postallar giyiyordum. Beni tek eliyle yakamdan yakaladığı gibi havaya kaldırıp kapıya doğru sürükledi. Çığlık çığlığa çırpınıyor, kurtulmaya çalışıyordum, ama nerde? Herif, elleri fırın küreği gibi kocaman, iki metrelik bir devdi. Kapıdan çıkıp bodrumun üç basamağını çıktı, sokağın karşısına geçti ve beni buz gibi soğuk denize attı. Yüksekten attığı için dibi boyladım, ama hemen su yüzüne çıktım. On metre kadar ileride, Selanik sahilleri boyunca denize inen merdivenlerden biri vardı, oraya doğru yüzdüm. SS de yukarıdan beni takip ediyordu, karaya çıkar çıkmaz, beni sülük gibi kaldırıp tekrar denize attı. Paltoyla postallar ıslandıklarından kurşun gibi ağırlaşmıştı, yine dibi boyladım. Ama bu kez su yüzüne çıkmakta çok zorlandım. Bu arada çığlıklarım üzerine sahilde bir kalabalık toplanmıştı, ama kimse müdahale etmeye cesaret edemiyordu. Neyse uzatmayayım, serseri beni üçüncü kez denize attıktan sonra çekip gitti. Bir kova deniz suyu yutmuş halde karaya çıktım. Başıma toplananlar neler olduğunu sordular, yediğim haltı nasıl anlatayım? Zaten anlatmak istesem bile titremekten konuşamıyordum. Ona sigara sattığımı, parasını vermemek için

beni denize attığını mırıldandım. İyi kalpli Selanikliler galeyana geldi, Almanlara sövmeye başladılar. Bu arada ben, gitti sermayem gitti, kardeşlerim aç kaldı filan diye ağlıyordum. Fazla uzatmayayım, kalabalık bana acıdı. Ağlama çocuğum, paranı biz veririz, hayvanlar çocukcağıza neler yapmışlar! Para toplandığını gördükçe daha da çok ağlıyordum, ama bu arada donmaya başlamıştım. İyi ki bir kadın farkına vardı, beni kaptıkları gibi az ilerideki kahveye götürdüler. Saniyeler içinde nasıl buldularsa elbiseler, sıcak çay ve konyak getirdiler... Beni hayata döndürdüler. Neyse bu seferlik eve eli boş dönmeyecektim, ama bir daha sigara satmaya çıkamazdım, mimlenmiştim artık.

Eve döndüm. O zamanlar Ermeni kilisesinin karşısında, bir çatı katında kalıyorduk. Annem "Pavlos Melas"tan yeni dönmüştü. Bir gün önce oltayla avladığım iki kumruyu pişirip babama götürmüştü. Bize dağıttıkları mısır ekmeğinden bazen bütün mısır taneleri çıkıyordu, ben de onları olta iğnesine geçirip kilisenin servilerine konan kumruları avlıyordum. Babamla hapisteki arkadaşları, 41 kıtlığında kumruları nereden bulduğuma şaşıyordu. Annem beni o halde görünce çılgına döndü. Sana neler oldu, bu giydiklerini kimden aldın? Başıma gelenleri anlattım, gözyaşlarına boğuldu. Oğlum, seni günün birinde öldürecekler! Ağlamalar, sızlanmalar gırla. Seni Kızılhaç'a vereceğim dedi. Çocukları alıp şehir dışına çıkarıyor, köylere dağıtıyorlarmış. Onu rahatlatmak için, peki götür dedim. Ertesi gün diğer sigaraları da satarak Memetaki'ye borcumu ödedim. Mekânı cennet olsun, bana bir şişe yağ da verdi.

Doktor beş gün sonra tekrar geldi. Bizi bu kez hücrenin önüne, açık havaya çıkardılar. Bize gün ışığında şöyle bir baktı, dokunmadı bile. Teşhisi: "Görünüşleri iyi, sağlıkları iyi" oldu. Doktor gidince, Pavlosikas bir yandan ilahi okuyarak, bize ertesi günkü programı açıkladı. Gerçekten de, anlattığı gibi, daha güneş doğmadan Savanos, Pavlosikas ve Dafnis damladılar. Kalkın, ulan piç kuruları! Hepiniz öleceksiniz! Yan gelip yatıyorsunuz, var mı öyle yağma? Bizi hücreden çıkardılar. Ellerinde kırbaçlar vardı. Birkaç kez vurdular, ama niyetlerinin bizi dövmek olmadığı belliydi. Kapının önündeki duvara üç kocaman balyoz dayamışlardı. Bizi sıraya dizip balyozları dağıttılar. Sol sağ, sol sağ, düzgün adımla müdüriyete götürdüler. Müdürün odasının tam karşısında üç taş yığını hazırlanmıştı. Yığınlar üçgen şeklindeydi ve aralarında beşer metre mesafe vardı.

Başgardiyan bizi merdivenlerde karşıladı. "Dinleyin beni! Aklınız başınıza gelene ve vatanın müşfik kucağına dönmeye karar verene kadar vatan yararına çalışacaksınız. Limandan müdüriyet binasına kadar bir yol, müdüriyetin önünde Zafer Meydanı'nı ve yine müdüriyetin sağında Milli Ordu Meydanı'nı inşa edeceksiniz. Eğer bu işlerin bitimine kadar iflah olmazsanız, denizin altından bir yol döşeyerek küçük adamızı karayoluyla Korfu'ya bağlayacaksınız. Çalışma saatleriniz gün doğumundan gün batımına kadar olacak, öğle yemeği için de yarım saat mola vereceksiniz. O da yemek verilecek günler için geçerli, çünkü size bir gün sadece yemek, bir gün de sadece su verilecek. Bir de besleyecek miydik sizi, Bulgar piçleri! Görevli arkadaşlar, Bakanlığın emirlerini harfiyen uygulamakla yükümlü. Sizi uyarıyorum, çalışmayı red-

dederseniz eyleminiz örgütlü isyan sayılacak ve Olağanüstü Askeri Mahkeme'de yargılanacaksınız!" Kalakaldık! Ağzımızı açıp tek kelime söyleyemedik, ne söyleyebilirdik ki? Bizi taş yığınlarının önüne götürdüler ve her birimizin başına birer nöbetçi diktiler. "Minik kuşlarım, bu gördüğünüz kayalar ince çakıl olacak, sonra da yolu döşeyeceksiniz..."

Çalışmaya başladık. Balyozları yerinden kaldırmakta bile zorlanıyorduk ve böyle ağır işlere alışkın olmadığımızdan, bir saat sonra ellerimiz su toplamış, çatlayıp yaralar içinde kalmıştı. O an, ellerimi sarmak için iki paçavraya neler vermezdim! Birkaç saat sonra bedenimde ağrımayan nokta kalmamıştı. Güneş tepemize vuruyordu. Alnımdan küçük ter ırmakları akarak gözlerime giriyor, sırtımdan süzülerek çıplak ayaklarımdan toprağa karışıyordu. Benim başımda Savanos duruyordu. Sırtlarımız içe dönük olarak üçgen şeklinde yerleştirilmiştik, birbirimizi göremiyorduk. Savanos'a bugün su mu yoksa yemek günü mü olduğunu sordum. Çalışmayı aksatma yoksa kafanı kırarım dedi. Bir yandan çalışırken, onu kızdırmayı da ihmal etmiyordum. En fazla birkaç kırbaç sallayabilirdi, çünkü işle dayak arasında seçim yapmak zorundaydı. Ve yapılacak işten kendisi de sorumluydu.

Bir ay içinde yolu ve iki meydanı bitirecektik. Bugün su mu yoksa yemek mi verilecekti? Kırbaç ıslık çalarak sırtımda şakladı. Sussana ulan puşt, yoksa seni parçalarım! Gıkın çıkmayacak, anlaşıldı mı? Balyozu elimden düşürdüm, iki büklüm olup yere diz çöktüm. Canım çok yanmıştı, ama dayanılmayacak bir acı değildi. Bir dakikalığına bile olsa balyozu elimden bırakmak fırsatı doğmuştu... Kalksana ulan! Su... Su sadece öğlen ve akşam verilecek. Kalk yoksa seni gebertirim. Sonunda ilk günün su günü olduğunu, suyun da günde iki kere, öğle ve akşam saatlerinde verileceğini öğrenebilmiştim. Geceleri onlara ihtiyacımız olmayacaktı, hücremizdeki pınar bize yetiyordu, ama gün boyu kızgın güneşin altında nasıl dayanabilecektik? Neyse, ilk gün-

ler zor geçtiyse de zamanla alıştık, ama gücümüz günden güne azalıyordu. Bazen öyle bir umutsuzluğa kapılıyorduk ki, elimizde bir ustura olsa, parti direktiflerine ters düştüğünü bile bile, kurtulmak için bileklerimizi kesebilirdik. Artık yaza girmiştik, güneş tepemize vuruyor, yorgun ve güçsüz ter içinde yüzüyorduk. Adiler bu işkenceyle yetinmiyor, yemek günlerinde yemeğimize avuç avuç tuz katıyorlardı. Bir haftada mumyaya dönmüştük, özellikle Pavlos mum gibi eridi. Aramızda en çok ıstırap çeken oydu. Nikola'yla sessizce anlaşarak pınardan daha çok su içmesine izin veriyorduk. Neyse ki taş yığını gittikçe azalıyor, çakıla dönüşüyordu. Taş kırma bitse de, değişik bir işe koşsalar, farklı hareketler yapsak diye bekliyorduk...

Sonunda taşları bitirdik. Kaç gün sürdüğünü bilemiyorum. İlk başlarda sert bir taşla hücre duvarına çizgiler çiziyordum, sonra bıraktım. Ne anlamı vardı ki? Biz zamanı farklı bir şekilde, gün doğumu ve gün batımıyla, su ve yemekle ölçüyorduk artık. Bütün taşları kırdıktan sonra yolu döşemeye başladık. Çuvallarımızı doldurup sırtlıyor, koşarak yola götürüp döküyor, sonra tekrar doldurmaya koşuyorduk. Tökezleyip yerlere yuvarlanıyorduk, akla ziyan bir eziyet. Ama en zoru daha başlamamıştı. Taş kırmakla çakıl taşımak, denizden kum getirmenin ve silindire koşulmanın yanında çocuk oyuncağıydı. Pavlos devamlı yere yıkılıyordu, ateşi yükselmişti. Gözleri parlıyor, devamlı sayıklıyordu. Bağırıp çağırdıktan sonra termometre getirdiler, ama bu meret de bir türlü otuz altı derecenin üstüne çıkmıyordu. En azından bize öyle diyorlardı, çünkü bakmamıza izin yoktu. Bir akşam iş dönüşü, hücremizdeki pınarın betonla kapatıldığını gördük. Dünya başımıza yıkıldı. Pavlos ağlamaya başladı, bizim de gözlerimiz yaşardı. Gözyaşlarımız kan gibi sıcak akıyordu. Aciz nefretimiz dayanılmaz bir acıya dönüşmüştü. Neden bu kadar insafsızdılar? İki damla suydu alt tarafı. Akıl almaz bir nefreti ve anlaşılmaz bir gaddarlığı yapayalnız göğüslemek zorunda kalan üç çocuk, o gece sabaha kadar ağladık.

Atmamızı istedikleri imzanın iktidar açısından ne anlama geldiğini bugüne kadar anlamış değilim. Herhangi bir itiraf elde etmek için işkence edilmesini anlayabilirim, bunun iyi kötü bir mantığı vardır. Bir şeylerden korkuyor ya da bir şeylerden korunmak istiyorlardır! Ama üç çocuğun imzasını almak için bunca gaddarlık... Yine de bizi ayakta tutan bu oldu. Bu gaddarlıkları, bu acımasızlıkları, bizden istedikleri ve bizim vermeye razı olmadığımız şeyin çok önemli olduğunu kanıtlıyordu. Karşılıklı ağlayarak biraz rahatlamıştık. Bu olayın bizi ne kadar üzdüğünü hiçbir şekilde göstermemeye karar verdik. Ertesi sabah geldiklerinde çok neşeliydiler. Ne oldu, minik kuşlarımız susadı mı? Hiç tepki göstermedik. Ben sadece Savanos'a şöyle bir baktım, hemen gözlerini yere indirdi. Durumum nispeten iyiydi. Verem olmama rağmen ne ateşim yükseliyor, ne de kan tükürüyordum.

Bizi hücreye kapatır kapatmaz, sabaha kadar derin bir uykuya dalıyorduk. Yolu bitirmiş, meydanlardan birini de bitirmek üzereydik. Günden güne şiddetini arttıran müthiş baş ağrıları ve baş dönmeleriyle kıvranıyor, delirmekten korkuyordum. Diğer ikisi kendi kendilerine konuşmaya, sayıklamaya başlamıştı. Ama ben de sık sık gerçekte var olmayan şeyler görüyor, kendi kendime konuşuyordum. Gün geçtikçe aramızda konuşmamız zorlaşıyordu. Genellikle anamı görüyordum. Ellerinde, üstü başka bir tabakla kapatılmış bir tabak tutuyordu. Tabaklar, üstten dört düğümle bağlanmış kırmızı beyaz kareli bir masa örtüsüne sarılıydı. Benimle konuşuyordu. Gel oğlum diyordu. Otur yemek ye, dinlen biraz, bak soğuk su da var, gel yanıma. Büyük bir korkuya kapılmıştım, delirmemizden korkuyordum. Delirmemek için aklımızı bir şeylerle meşgul etmemiz gerektiğini anlıyordum. Gece hücreye kapatılınca, bundan sonra neler olacağını konuşup tartışmaya çalıştık. Hiçbirimiz pişmanlık belgesini imzalamayı düşünmüyorduk. Pavlos, uçurumdan atlayacağım dedi, Nikola da bu düşünceyi onayladı. Ben, hayır dedim. Daha değil, dayanmaya çalış-

malıyız. Çalışırken kafamızı meşgul etmek için sayı saymamızı önerdim. Sayı saymaya başladık, ama bir yararı olmadı. Beynimizin üzerinden silindir geçmiş gibiydi. Ağrılar, iş, açlık, susuzluk, ağrılar, iş... Aklımıza başka bir şey sığamıyordu, bu yüzden delirmeye göz kırpıyorduk.

Bir öğle vakti, adamıza Cezaevleri Dini Müfettişi –cüppe giyen, herkesçe malum bir sahtekâr– geldi. Beylik laflarını söyleyip iyice tıkındıktan sonra müdüriyet binasının üst katında öğle uykusuna yattı. Biz aşağıda, dan dun çalışıyor, kızgın güneşin altında ikinci parti taşları kırıyorduk. Bir ara peder bey sinir içinde pencereyi açtı. Allah aşkına neler oluyor böyle? Birazcık ara verin de uyuyalım! Gardiyanlar hemen esas duruşa geçti. Bizim yüreğimiz pırpır etti, nihayet bir nebzecik dinlenebilecektik. Savanos papaza, ara vermemiz mümkün değil, Aziz Peder dedi. Bunlar iflah olmayan azılı mahkûmlar! Öyle mi? Peki evlatlarım, ne yapalım, katlanmaya çalışacağım. Allah'ın yardımıyla uyuyabileceğimi umarım... Dedik ya, adam pisliğin daniskasıydı! Neyse, biz taş kırmaya devam ettik.

Pavlos kendini uçurumdan attı. Sonuç, kırık bir ayak ve ufak tefek sıyrıklar. Onu hastaneye kaldırdılar, şimdilik işkenceden yırtmıştı. Biz devam ediyorduk. Şimdi güvenlik önlemleri daha da sıkılaşmıştı. Gardiyanlar gün boyunca tepemizden ayrılmıyor, geceleri de ikide bir koğuşumuza baskın düzenliyordu. Neredeyse saatte bir, dan dun, gözlerimize tutulan ışıklar, patırdı, gürültü, bizi delirtiyorlardı. Ayağa kalkın köpekler, sağ mısınız? Hadi yatın zıbarın şimdi. Bir uykumuz vardı, onu da bize çok görüyorlardı.

Bir akşam vakti, yemek günüydü, güneş yeni batmıştı ve paydos etmiştik. Pavlosikas, Nikola'yı tecride götürmüştü. Yemeği taşıma sırası bendeydi. Savanos'la aşçının karavanalarımızı getirmesini bekliyorduk. Ben bir taşın üzerine, Savanos da karşımda iskemlesine oturmuştu. Yaz sonunun tatlı, sıcak akşamlarından biriydi. Yumuşak bir morluk içinde yüzüyor gibiydik, hiçbir ses, hiçbir hareket yoktu, börtü böcek bile susuyordu sanki. Kelimeler, hare-

ketler, kundağında yatan bir bebeğin nefes alışları gibi sakindi. Savanos teneke sigara kutusunu açıp bir sigara aldı, ikiye kesti, yarısını ağızlığına yerleştirip bana baktı. Ben de ona baktım, gözlerinin sakin olduğunu ilk kez görüyordum. Sigaranın diğer yarısını bana uzatarak, al dedi. Şaşırdım. Yarım sigara bir düş, hayâl edilmesi bile zor bir lütuftu, Savanos'un hareketi de öyle! Ona bakmaya devam ettim. Alsana diye teklifini yineledi. İstemiyorum dedim. Onu tokatlamışım gibi sarsıldı. Sigarayı çılgınca arzuladığımı biliyordu. Al ya dedi, bir sigarayla faşist olmazsın. İçinde ilaç milaç yok, baksana aynısından ben de içiyorum. Biliyorum, ama istemem. Bak oğlum, bombok bir dönem yaşıyoruz. Sizler yenilenlerin, bizlerse yenenlerin tarafındayız. Günün birinde bu hikâye de bitecek, ilelebet böyle gidemez. Sizler şu boktan hapishaneden çıkacaksınız, bizler de emekli olacağız. Bakarsın bir gün dışarıda eşit şartlarda karşılaşır, belki de karşılıklı birer içki içeriz. Ne yapabiliriz ki? Durum bombok diyorum sana, alsana... Ona bakmaya devam ediyordum. Kaç ay boyunca dünyadan kopmuş, mutlak yalnızlığı yaşamıştık bilemiyordum. Acaba bir şeyler mi değişmiş, bilmediğimiz gelişmeler mi olmuştu? Al işte, uzatma. İstemiyorum! Karşılıklı içki içmeye gelince... buradan çıkar çıkmaz ilk işim seni öldürmek olacak. Onu öldüreceğimi, susuzluğumu giderene kadar su içeceğim dercesine söylemiştim. Beni öldürecek misin? Evet! Hava iyice kararmıştı. Gözlerini göremiyordum, ama sesinin biraz titrek çıktığını fark ettim. Yarım sigarayı teneke kutuya koydu. Tam o sırada mutfaktan aşçı yamağı da geldi. Karavanaları beş altı metre uzağımıza bırakıp mutfağına geri döndü. Gidip yemeği aldım. Ben önde, Savanos arkamda tecrit hücrelerine doğru yürümeye başladık. Yaşarsam, buradan çıkabilirsem eğer... oysa kırk kilo bile değildim, ama hâlâ ayaktaydım. Savanos o geceden sonra bize bir daha el kaldırmadı.

Rutin yaşamımız devam ediyordu. Meydanın üzerinden silindirle geçiyorduk. Bilirsin, yol makinelerinin yaptı-

ğı işi yapıyorduk. Sadece bu meret bir türlü yerinden oynamıyordu. Birimiz ön tarafına bağlanıp çekiyor, diğerimiz arkadan itiyorduk. Dereye atılmış dal parçası gibi sürükleniyorduk, kendimizden tamamen soyutlanmıştık. Artık kim olduğumuzu, neden yaşadığımızı bilemiyorduk. Sadece ilk baştaki reddedişimiz kalmıştı. Gittikçe daha sık kendimi kaybediyordum. Bir gece Nikola'nın kucağında uyandım. Ellerimle ayaklarım bağlıydı. Nikola sessizce için için ağlıyordu, neler olduğunu sordum. Gece çığlıklar atarak yataktan fırladın dedi, kendini yerden yere atıyor, kafanı duvarlara vuruyordun. Seni bir türlü zapt edemedim. Beş gardiyan üzerine çullandı, onları hallaç pamuğu gibi sağa sola fırlatıyordun. Öleceğinden korktum. Pavlosikas bir iğne vurunca biraz sakinleştin ve seni bağladılar. Saat kaç? Gün ağarmak üzere. Tekrar kendimden geçtim.

Uyandığımda kayışlarla bir yatağa bağlıydım. Hastanede, Korfu Tımarhanesi'ndeydim. Üşüyordum. Bütün bedenim ağrıyordu. Anlaşılan tekrar krize girmek üzereydim. Ağzımda, dişlerimin arasında bir lastik parçası vardı. Sürekli ağlıyordum, hıçkırıklara kapılmadan, sessizce. Gözyaşlarımı bir türlü durduramıyordum. Kendimi iki ucunda birer musluk bulunan bir pamuk parçası gibi hissediyordum. Skopelamin iğnesi yaptıklarından korktum. Bana neler olduğunu anlayamıyordum. Şu skopelamin iğnesini sorgu esnasında da vururlar. Felç olursun, her şeyi ya da hemen hemen her şeyi hissedersin ama sana her istediklerini yaptırır, her istediklerini söyletirler. Ne yapabilirdim, yapayalnızdım. Annem kilometrelerce uzaktaydı. Beni görmeye gelmek için parayı nereden bulsun? Kime güvenebilirdim? Beni burada öldürmelerinden, yok etmelerinden korktum. İşkencelere maruz kalmak bu durumdan kat kat iyiydi. Kafamı çevirince sağımdaki yatağa bir iskeletin bağlı olduğunu gördüm. Sadece derin kara gözlerinde yaşam belirtileri vardı. Gecenin bitiminde, şafak vakti doğan güneşin ışınlarıyla aydınlanıyormuş gibi parıldıyorlardı. Ona baktım, o da bana baktı. Geri döndün mü

diye sordu. Ona bakmaya devam ettim. Sesi ancak duyulabiliyordu. Siyasi misin diye devam etti. Başımla evetledim, ya sen? Uyuşturucu! Gözlerimizle konuşuyorduk. Ağzındaki lastiği çıkar dedi. Ağzını iyice açıp dilinle it! Kolaydı. Burada neler oluyor diye sordum. Bana neler yaptılar, korkuyorum. Buradakiler iyi insanlar dedi, sen asıl Atina'dakilerden kork. Seni oraya götüreceklermiş, orada adamı prize bağlarlar ve bir kere kendinden geçtin mi bir daha iflah olamazsın. Priz de neymiş? Elektroşok işte kardeşim, başka nasıl denir ki? Skopelamin vurmalarına da izin verme. Peki, krize girip kendimi kaybedersem bana ne yapacaklarını nasıl bilebilirim? Nerelisin diye sordu. Selanikliyim. Tamam, Grasos senden bahsetmişti, buralara düşeceğini tahmin ediyordu. Bak sana da yetişebildim, herkes öleceğimi bekliyor oysa onları devamlı şaşırtıyorum. O yüzden Atina'ya göndermiyorlar zaten. Bana bak, Grasos yüzde yüz oradadır şimdi. Ama eğer onu temizledilerse Caca ile Spatula'yı sorarsın. Atina'da adamlarımız var, yitip gitmene izin vermezler, korkma. Onlara hâlâ nefes alıp verdiğimi söyle. Adın ne? Spinos'un selamlarını iletirsin. Azrail'in benimle başa çıkamadığını söyle, yanıma yaklaşınca esrardan kafası dumanlanıp beni almaya geldiğini unutuyor. Onlara öyle dersin, bir de sakın kendini bırakma, bedeninden sıyrılıp uzaklara uçmaya çalış. Yolculuklara çık, gözlerini kapatıp git. Bir saniye bile bedeninin içinde kalma, anladın mı? Evet!

Sabahtan öğleye kadar görünmez oluyordum. İşkencecileri, gardiyanları, bakanları boğazlıyor ve dövüyordum. Mahpusları kurtarıyor, bankalarla zenginleri soyuyor, sonra da çaldıklarımı garibanlara dağıtıyordum. Sabahtan öğleye kadar ebelerini düzüyordum senin anlayacağın, geceleri de seyahatlere çıkıyordum. Sonra da gördüklerimi Spinos'a anlatıyordum. Güzelsin tertip diyordu ve oyunuma katılarak bana tavsiyelerde bulunuyordu: Şu herif pisliğin ağababası, onu iyice benzet, diğer işkenceciyi de unutma. Bir de kardeş, eline biraz para geçerse, bir

zahmet Kokinya taraflarına uzanıver. Orada, Anagennisis Sokak'ta Stamata Teyze'yi, anamı bulup biraz para bırak. Ve gözünü seveyim, onu korkutmadan, yavaşça; oğlun Spinos'tan diye eklersin. Fakirlik zor zanaat. Bütün gecekondu topu topu yüz gaz tenekesinden yapılma, yine de bir hanımeliyle iki fesleğeni var. Ve ikindileri, günbatımına doğru Meryem Ana gelip elinden tutar. Bir de, olur ya yolun İstanbul taraflarına düşerse bana biraz toz getir. Solcuyum filan deyip sıyrılma işin içinden, siz herkese iyilik yapmıyor muydunuz?

Güzel vakit geçiriyorduk. Bir gece, ona Bağdat seferimi anlatıyordum. Saraya girmiş, paşayla taifesini bağlayıp kuştüyü yastıklara uzanmıştık. Raks eden kızlar, fasıl havası, şerbetler ve tömbekisi ince kıyılmış nargileleri anlatırken bir ara Spinos'un beni dinlemediğini hissettim. Spinos kardeş! Yatağa sıkıca bağlanmış olduğumdan yerimden kalkamıyor, ona dokunamıyordum. Spinos kardeş, niye sustun, beni dinlemiyor musun? Nerede kalmıştık? Spinos iyi misin? Taş gibiyim, sen nerede kalmıştık onu söyle. Bağdat'taydık birader. Peki, saraya girdik mi? Çoktan! Bana bak, sarayın içinde kaybolmaz da bir sultan kızına rastlarsan, ezelden beri gönlümün onda olduğunu söylersin. Haydi bana müsaade, ben gidiyorum... İlk soğukların bastırmasıyla onu yitirdik.

Bir haftadır krize girmiyordum, bağlarımı çözdüler, artık ayağa kalkabiliyordum. Birkaç gün sonra beni Atina'ya sevk ettiler. Averof Cezaevi'nin tımarhanesine öğleye doğru vardık. Hapishane kapalıydı. Üst arama ve evrakların imzalanması bitince iki hastabakıcı beni alıp koğuşa götürdü. Girer girmez Grasos'u gördüm, ona selam verdim. Grasos da selamıma karşılık verdi ama biraz soğuk bakıyordu, beni tanımamış gibiydi. Yüzün hiç yabancı gelmiyor dedi, tanışıyor muyuz? Eh birazcık dedim ve gülümsedim. *"Kardaşaki mu"* sen misin? Yerinden fırlayıp boynuma sarıldı. Şerefsizler sana ne yapmışlar böyle? Yok ya gayet iyi görünüyorsun. Bir şeyin yok değil mi? Sesi boğuk çıkıyordu. Kolunu omzuma attı, gel dertleşelim biraz dedi. Gidip yatağına oturduk. Ona Spinos'u anlattım. Ruhunu teslim etti sonunda, rahata kavuştu dedi. Burada sizinkilerden üç kişi daha var, sanırım Maknonisos'tan. Biri, saat olan hepten gitmiş, göreceksin, diğer ikisi de berbat durumda. Ama kimseye zararları yok. Sadece bazen geceleri ağlamaya başlıyor ve onlara işkence yapılıyormuş gibi çığlıklar atıyorlar.

Saat olan Manoli'ydi, onu tanıyordum. Birkaç grup hafif cezalı siyasiyi, daha iyi terbiye edebilmek için ıslahevlerinden Makronisos'a nakletmişlerdi. Manoli baskılara dayanamadı ve sarkaçlı saat oldu. Yere oturup bağdaş kuruyor, hiç durmadan sağa sola, sağa sola sallanıyordu. Bütün diğer konularda normal davranıyordu. Yardıma ihtiyaç duymadan yemek yiyebiliyor, yıkanıyor, tuvalete gidebiliyordu, ama sabahın köründen ilaçların etkisinin başladığı geç saatlere kadar hep sağa sola, sağa sola sallanıyordu. Onu biraz olsun dinlendirebilmek için, yahu Manoli

saat kaç diye sorardık. O da mesela on iki derse, amma da yaptın birader, tam iki saat ilerisin derdik. Bunun üzerine ya biraz dinlenmek için sallanmaya ara verir, ya da bu kez daha ağır sallanmaya başlardı. Ama bazen başka bir deli tam tersini yapar, deme kardeş çok geri kalmışsın derdi. Bu kez, bizler farkına varıp durdurana kadar kan ter içinde kalırdı.

Grasos'a, beni elektroşok ve skopelaminlere boğacaklar diye korkuyorum dedim. Takma kafana, burada idare bizim elimizde, seni kendine getireceğiz. Biraz söyleştikten sonra, hadi şimdi git biraz dinlen dedi Grasos. Bana koğuşun köşesinde, duvar dibinde bir yatak ayarlamıştı. Büyük bir onur! Hapishanelerde köşe yataklar ya koğuş ağasına ya da çok hatırlı birine verilir. Sapa kaldıklarından daha sakindirler, öte yandan bir tarafları duvara dayandığından daha güvenli sayılırlar. Oradan koğuşu kontrol etmek daha kolaydır. Yatağın şiltesi, battaniyesi ve yorganı yeniydi. Sen şimdi yeni şilte, yeni battaniye ve yeni yatağın ne anlama geldiğini bilmediğinden gördüklerimi doğal buluyor olmalısın. Anlaman için şunu söyleyeyim. Yattığım bütün hapishanelerde yataklar sidik, kan, kusmuk, sperm ve çeşit çeşit pisliğin içinde yüzüyordu. Bel soğukluğu, verem ve frenginin ortalığı kırıp geçirdiğini de unutma. Neyse, ben orada iki ay kaldım ve bu iki ay tüm hapis yaşamımın en rahat dönemi oldu. Bol yemek, doktor kontrolü ve sakin uyku. İlaveten, birbirimize takılarak zamanımızı neşeli geçiriyorduk. Uzun lafın kısası, deli olmak güzel şeydi.

Bir gün yeni birini getirdiler. Sivil yaşamında elektrikçiymiş ve elektrik tesisatının bakımını yapmak üzere geldiği söyleniyordu. Ertesi gün bütün koğuşlara, kulaktan kulağa elektrikçinin idarenin muhbiri olduğu yayıldı. Tımarhanenin mahkûmların kontrolünde olması idarenin canını sıkıyordu ve duruma el koymak istiyorlardı. İlk bilgileri almak üzere de elektrikçiyi göndermişlerdi. Onları en çok rahatsız eden şey, tımarhaneye yatan siyasilerin gün-

den güne artmasıydı. Bir de rüşvet yiyerek içeriye uyuşturucu, para ve haber taşıyan gardiyanları enselemek istiyorlardı. Tam olarak kontrol edemedikleri bir hapishanede adli mahkûmlarla siyasilerin işbirliğinden çekinmeleri doğaldı. Dediğim gibi, elektrikçi geldi, bizler onun kim olduğunu öğrendik ve beklemeye başladık. Bitirimler adamı tepelemek için fırsat kolluyordu. Bir gün koridorun lambası bozuldu, elektrikçi lambayı değiştirmek için merdivenini alıp geldi. Lambayı sökmeye hazırlanırken birden koridorda on kadar deli toplandı, el ele tutuşup merdivenin etrafında dans etmeye ve "Elektrikçi düşecek, elektrikçi düşecek" diye şarkı söylemeye başladılar. Elektrikçinin paçaları tutuştu, ama daha tepki göstermeye fırsat bulamadan deliler merdivene bir tekme atıp adamı alaşağı ettiler. Bu arada danslarına da devam ediyorlardı, ama şimdi şarkının sözleri, "Elektrikçi düştü, elektrikçi düştü" olarak değişmişti. Gardiyanlar koşup geldi, elektrikçiyi kırık bir bacakla hastaneye kaldırdılar. Mahkûmların günah çıkarması için getirtilen, ama kazara ağzından bir şey kaçırdın mı koşup idareye yetiştiren papaz da aynı şekilde fasulye kazanına düştü.

İşte böyle, bu tür hapishanelerde ancak vahşiysen ayakta kalabilirsin, yoksa halin duman olur. Siyasilerin çoğunlukta olduğu diğer organize hapishanelerde mahkûmların yaşamında bu vahşet yoktur, ama onlarda da başka şeyler vardır... Örneğin sadece manastırlarla yetimhanelerde karşılaşılan o hüzün dolu tekdüze davranış biçimi! Saatler boyu biteviye çiseleyen hüzünlü bir yağmur ve elbiselerden süzülen çamur gibi kıvamlı bir kasvet. Burada hiç olmazsa açık alanda mücadele ediyordun, ya hayatta kalırdın ya da seni pire gibi ezerlerdi. Atina'daki tımarhanede her şey dört dörtlüktü. Sakinleştim, kendime geldim. Ama bilindiği gibi, bütün güzelliklerin bir sonu vardır. Bir sabah, beni alıp Kifisya Islahevi'ne götürdüler.

Aralık başlarıydı, kemiklere kadar işleyen bir soğuk vardı ve sulu sepken yağıyordu. Kelepçeler, cezaevi aracı

derken Kifisya'ya vardık. Yedi mahkûmduk, aramızda sadece ben siyasiydim. Kapıdan girer girmez gardiyanlar tepemize bindi. Ellerinde kamçı yerine kalın elektrik kabloları vardı. Bizi bodrumda bir koğuşa götürdüler ve anadan doğma soyunmamızı emrettiler. Dayanılmaz bir soğuk vardı. Karaya atılmış balıklar gibi titriyorduk. Gardiyanlar bizi "aramaya" başladılar; ağızlarımızın içine bakıyor, kıçımızı, cinsel organlarımızı elliyorlardı. Daha sıra bana gelmeden itiraz ettim. Ben siyasi mahkûmum, bu yaptıklarınız kabul edilir şeyler değil filan demeye çalıştım. Bunu bekliyor olmalıydılar. Tek kelime söylemeden hepsi birden kablolarını sallayarak üzerime saldırdı ve beni zebraya çevirdiler. Hani bilirsin, şu Afrikalı eşeklere benzettiler. Adli mahkûmlar hiç tepki göstermedi. Zaten hepsi de içeriye yeni düşmüş küçük balıklardı, aralarında tek bir bitirim yoktu. Seslerini çıkarmadan, kıçlarının ellenmesine ve küçük düşürülmeye katlandılar. Saçlarımızı sıfır numaraya vurarak banyoya götürdüler. Ne de olsa temizlik imandan gelir... Su buz gibi soğuktu, bedenimize jilet gibi çarpıyordu. Keyfini çıkarabilmemiz için, bizi uzun süre suyun altında tuttular. Soğuktan rengimiz maviye dönünce üzerimize toz DDT serptiler ve birer pantolonla gömlek verdiler. Orada sivil elbise giymenin yasak olduğunu ve bundan böyle ıslahevi üniforması giyeceğimizi söylediler. Elbiselerimiz depoya kaldırılacakmış. Verdikleri elbiseler yelken bezine benzer boktan bir kumaştan yapılmıştı ve hiç sıcak tutmuyordu. Üstelik iç çamaşırı, kazak filan da vermemişlerdi. Grasos'un deyimiyle, boku yemiştik.

Nihayet adli mahkûmları koğuşlara, beni de müdüriyete götürdüler. Başgardiyan, parfümler sürünmüş boyalı bir nonoştu. İnsan bekçisi değil de amiral gibi süslenmişti. Odasına girince hemen yerinden kalktı, kulağımı tuttuğu gibi sıkmaya başladı. Kulağım donmuş olduğundan bıçakla kesilmiş gibi bir acı duydum. Engel olmaya çalıştığım halde gözyaşlarına boğuldum. Bana bak, şunun bunun çocuğu, burada ya adam olursun ya da ölürsün, anladın mı?

Sesimi çıkarmadım. Her tarafım ağrıyordu, yorgundum, donuyordum ve yalnız kalmaktan korkuyordum. Beni diğer tutuklularla koğuşa götürmelerini istiyordum. Sonunda kulağımı bıraktı, biraz daha tehdit ettikten sonra beni koğuşa götürmelerini emretti. Koğuşlar büyük ve aydınlıktı. Dediklerine göre bu bina eski bir otelmiş, daha sonra hapishaneye çevrilmiş. Yataklar üçlüydü, her koğuşta yaklaşık kırk elli kişi kalıyordu. Böyle kalabalık olmamız bir bakıma iyiydi, çünkü koğuşlarda soba yoktu. Bu mezbeleye ıslahevi diyorlardı. Kapılar açıldıktan sonra koğuşta kalmak ve sivil elbise giymek yasaktı. Bu da buz gibi soğuk havada, yelken bezlerine sarınmış halde avluda donmamız anlamına geliyordu. Koğuşlarda yemek yemek, sigara içmek, kendi tabağını kullanmak, kitap okumak, kalem ve kâğıt bulundurmak da yasaktı.

Islahevinde beş yüz kadar adli mahkûmla on iki yeni yetme siyasi vardı. Yaşam şartları kürek mahkûmlarına reva görülecek gibiydi, adli mahkûmlar da ipten kazıktan kurtulmuş tiplerdi. Belsoğukluğu, verem ve frengi kol geziyordu. Sağlıklılarla hastalar, şöyle bir suyla çalkalanan aynı karavanalardan yemek yiyor, aynı yatak, yorgan ve çarşafları kullanıyordu. Adli mahkûmlar olsun siyasiler olsun herkese aynı katı disiplin kuralları uygulanıyordu. En küçük olayda dayak, hücre cezası ve ayda sadece tek bir mektup alma hakkımız olduğu halde mektuplaşma yasağı. Sabah, öğle ve akşam saatlerinde dualar. Diğer siyasiler daha önce de söylediğim gibi çok küçüktüler, yaşları on üçon altı arasıydı. Yanlarına gidip onlarla konuşmaya çalıştım, bana açılmadılar. Hepsi de kendi içlerine kapanmıştı, hayatta kalma mücadelelerini ellerinden geldiğince tek başlarına sürdürmeye çalışıyorlardı. Üstelik daha önceden tanışmıyorduk. Adli mahkûmlar arasında, feleğin çemberinden geçmiş uyanık çocuklar da vardı, ama hepsi birbirinden kopuktu, aralarında güven duygusu gelişmemişti. Liderleri yoktu. Şimdilik onları Gloria yönlendiriyordu. Homoseksüel olmasına karşın güçlü ve kararlı bir çocuktu.

Ama bu özelliği yüzünden diğer bitirimler ona güvenemiyor, etrafında kenetlenmiyordu. Gloria ile aynı koğuşta kalıyorduk. Bir gece, ışıkların söndürülmesinden sonra yatağına gittim. Yanına oturur oturmaz bana sigara tuttu. Eski idamlıklardan oluşum, bana adli mahkûmlar arasında büyük saygınlık sağlıyordu. Üç idam, iki ömür boyu, bir on beş yıl ve daha küçük birkaç ıvır zıvır cezayla bütün ıslahevinin en ağır cezalı mahkûmu bendim. Neler oluyor kardeş dedim, burada nefes bile alamıyoruz, bu işin sonu nereye varacak? Bir şeylere kalkışmayın sakın dedi, sizi tepelemek için fırsat kolluyorlar zaten. Bizler de gördüğün gibi perişan haldeyiz. Başgardiyan nonoş olabilir ama sadist bir köpek, sana sadece şu kadarını söyleyebilirim, ona dikkat et. Kendi açımdan sizin için yapabileceklerim; birkaç sigara, birkaç gazete ve çok büyük ihtiyaç durumunda dışarıya haber uçurmak. Uyanık ve tecrübeli görünüyordu, yani jilet kadar tehlikeliydi, ama kim bilir yararlı da olabilirdi belki...

Başımızdaki dertler yetmiyormuş gibi, bir gün cenaze levazımatçısı gibi giyinmiş, takım elbiseli, kravatlı birini getirdiler. Öğretmenmiş, bize ders verecekmiş. Şoven milliyetçi bir beyin yıkama faaliyeti düşündüklerini anladım. Gerçekten de, adam sabahın köründe geliyor, bitmek tükenmek bilmeyen uzun dualara başlıyordu. Eskiden kısa bir dua okur, ardından amin der, çayımızı içerdik. Oysa şimdi! Her sabah bizi karavananın önünde bir saat esas duruşta bekletiyor, artık nereden buluyorsa destan gibi dualar okuyordu. Sonra da sıraya dizip sabah sporu yapmamızı istiyordu. Sabah spor yapılacaksa, bir sonraki adım "milliyetçi marşlar" söylememizi, kahrolsun Bulgarlar, kahrolsun çeteciler diye bağırmamızı istemekti. Bu işlere daha başlamadan tavır koymalıyım diye düşündüm. Nasıl olsa bedelini ödeyecektim, bir an önce olsa ne yazardı? Bildik senaryoyu ezberlemiştim nasılsa. Hocam dedim, peşinen söyleyeyim, ben sabah sporuna çıkmam. En başta ağır hastayım, verem ve ruhsal bozukluklardan raporum var. Ayrıca sırtımda üç idamla birkaç ıvır zıvır ağır ceza taşıyorum

ve siyasi mahkûmum. Spor yapmak istersem tek başıma yaparım. Adam ya niyetime uyanmadığından ya da kendini güzellikle kabul ettirmek istediğinden alttan aldı. Peki evladım dedi, hasta olduğuna göre sabah sporuna katılma. Diğerlerine gelince, onları zamanı gelince konuşuruz. Terbiyeli ve zeki bir çocuğa benziyorsun, ama derslere katılacaksın, değil mi? Sesimi çıkarmadan yanından ayrıldım. Demek ki bu konuyu dayakla halletmek istemiyorlardı, bizi ikna etmeye çalışacaklardı... Neler olacağını görecektik.

Şimdilik diğerleri spor yaparken ben bir kenara oturup izliyordum. Sabah sporu kısa sürede kepazeliğe dönüştü. Öğretmen eller yukarı derken, bazıları yere eğiliyor, başkaları yere yatıyordu. Marşlara gelince, herkes kendi kafasına göre takılıyordu. Öğretmen bağırdı, çağırdı, sonunda pes etti. Dersler de çok eğlenceliydi. Yere oturmamızı istiyor, o da aramızda dolaşarak ders anlatıyordu. Pazar akşamları bize birer avuç dolusu zeytin veriyorlardı. Pazartesi dersinden sonra ise öğretmenin cepleriyle pantolon paçaları zeytin çekirdekleriyle doluyordu. Ama en azından ıslahevine gelirken ceplerinin tamamen boş olması gerektiğini akıl edebilmişti öğretmen. Bize güya tarih konusunda söylev çekiyordu, ama bitirimler onunla açık açık dalga geçmeye başlamıştı. Örneğin Sokrates'i anlatırken, Kostula –ortaokul birden terk, on altısında bir travesti– kalktı ve melek saflığıyla: "Hocaaam, Sokrates'in oğlanlardan hoşlandığı doğru muuu?" diye sordu. Öğretmen az kalsın kalpten gidiyordu. Pancar gibi kızarıp ciğerlerinin bütün gücüyle, kapa çeneni terbiyesiz diye bağırdı. Neden çenemi kapatacakmışım ayol? Bize gerçeği söyle! Sokrates hem Alkibiyades hem de Kriton'la yatmıyor muydu? Ya Akhilleus? O da Patroklos'un sevgilisi değil miydi, yalan mı? Ayol sen bizi kara cahil mi sandın? Yer yerinden oynadı. Öğretmen saçını başını yoluyor, bizler de Kostula'nın bilgisine hayranlık duyarak gülmekten yerlerde yuvarlanıyorduk.

Başka bir gün, bize Sparta hukuk sistemini anlatırken, yirmi bir yaşın altındakilerin Sparta'da siyasal hayata ka-

tılma hakkına sahip olmadıklarını söyledi. Ne kadar doğru bir düşünce diye devam etti ve eliyle bizi göstererek; bakın şu çocuklara, küçük yaşta siyasete bulaşınca ne hallere düştüler dedi. Tepem attı. Ayağa kalkıp: Hoca dedim, siyaset yapmak istiyorsan açıkça söyle, ders bahanesiyle araya laf sokuşturma. Bizi kandırılmış ve geri zekâlı gibi göstermeye hakkın yok. Siyaset konuşmak istiyorsan, hodri meydan, gel herkesin önünde tartışalım. Biz neden burada olduğumuzu çok iyi biliyoruz. Elimle adli mahkûmları gösterdim, aynı şekilde bunlar da biliyorlar diye devam ettim. Birden çevremi ellerinde sopalarla gardiyanlar sardı. Öğretmenin rengi mosmor oldu, ama gardiyanları, yapmayın arkadaşlar, lütfen şiddet kullanmayın sözleriyle durdurdu. Sonra mahkûmlara dönerek: Sevgili çocuklar, isteyen Selaniklinin anarşik düşüncelerine, isteyen de küçük bir Sokrates olan bana kulak versin dedi. Arkalardan Kostula'nın sesi yükseldi: Gloriaaa, bak kendi ağzıyla Sokrates olduğunu itiraf etti. Sana bunun kulampara olduğunu söylememiş miydim?

Böylece hem derslerden hem de sabah sporundan kurtulmuş olduk. Ama bizi rahat bırakmaya niyetleri yoktu. Öğretmen gidince başımıza papazlar musallat oldu. İki taneydiler. Bunlardan biri çok iyi bir insandı, gerçekten de adli mahkûmlara yardım etmeye çalışıyor, evraklarını takip ediyor, onlara ayakkabı ve elbise getiriyordu. Islahevine bir kütüphane kurmaya çalıştı, bize karşı da çok iyiydi. Gerçi ondan hiçbir şey istemiyorduk, ama bize gözlerinde öyle bir sevgi ve şefkatle bakıyordu ki onu bizden biri olarak kabul ediyor ve seviyorduk. Daha kıdemli olan diğeriyse faşistin tekiydi. Hem bize hem de adli mahkûmlara sövüp sayıyordu. Aklına nereden takıldıysa, idareyle konuşup hepimizin günah çıkarması gerektiğini ve bunun mecburi tutulmasını kabul ettirdi. Bu iş hiç hoşuma gitmemişti. Daha önce de söylediğim gibi, bizim çocukların yaşları on üçle on altı arasında değişiyordu ve çoğu taşralıydı. Din adamı, cüppe filan derken adama güvenip ağızların-

dan bir şeyler kaçırabilirlerdi. Daha öncekileri bırak, onlarla konuştuklarımı aktaracak olsalar başımız belaya girerdi. Konuyu enine boyuna düşündüm, sonunda Gloria'yla konuşmaya karar verdim. O gece, ışıkların söndürülmesinden sonra yatağına gittim. Hoş geldin yakışıklı dedi, bakıyorum buraya sadece iş için geliyorsun. Aman be Gloria, o taraklarda bezim yok, bilmiyor musun? Bilmez miyim, sizler melekler kadar masumsunuz! Senin kafan iyi galiba, ben buraya ciddi şeyler konuşmaya geldim. Sen de ne kadar ciddisin böyle, biraz takılalım dedik, burnumuzdan getirdin. Ne istediğini anlat bakalım. Şu papaz, günah çıkarıyorum ayaklarına yatarak ortaya bir sürü şey çıkarabilir dedim. Havaya zıpladı. Vay be, orasını hiç düşünememiştim! Ne yapacağız şimdi? İşte ben de onu konuşmaya geldim, ama sen aşk meşk işlerine girerek konuşturmuyorsun ki! Her şey aşktır yakışıklım, oysa siz... Hadi be Gloria, dalga geçmeyi bırak da bir çare düşün. Bu işi bana bırak, Kostula'yı öne çıkarıp hallederim dedi. Kostula iyi bir ailedendi, amcası ya da üvey babası o sıralar bakandı ve gardiyanlar ona imtiyazlı davranıyordu. Ama en önemlisi, deli dolu olduğundan kimseyi iplemiyordu. Bu iş şakaya gelmez dedi Gloria, şu papaza öyle bir numara çekeceğim ki saçını başını yolacak...

Günah çıkarma günü geldiğinde, Kostula bir rahibe ciddiyetiyle en başa geçti. İç avluda küçük bir ambarı günah çıkarma hücresine dönüştürmüşlerdi. Kapı açılır açılmaz Kostula içeriye girdi, ama birkaç dakika geçmeden küçük odadan çığlıklar yükseldi. Kostula dışarıya fırladı, arkasından da tüyleri diken diken olmuş papaz, seni adi köpek seni diye bağırarak onu kovalamaya başladı. Kostula bir yandan koşarken, diğer yandan: Ayol sapık bu herif, sabah sabah benden oral seks yapmamı istedi diye bağırıyordu. Yaşından başından utanmıyorsan cüppenden utan pis sapık! Uyanık mahkûmlardan birkaçı olan biteni kavrayarak onlar da bağırmaya başladı, yer yerinden oynadı. Kostula'yı başgardiyana götürdüler. Odaya girer girmez

Kostula saldırıya geçti. Sayın başgardiyanım, şiddetle protesto ediyorum. Sabah sabah açık kalplilikle günah çıkarmaya gittim ve şu utanmaz adam önünde diz çöktürerek benden uygunsuz şeyler yapmamı istedi. Bu işler kilisede olmaz ki! Hain emellerinden zor kurtuldum! Papaz, bunların hepsi yalan, asıl o bana saldırdı diye yırtınıyordu. Ama başgardiyan, kendisi de böyle sıra dışı tutkuların esiri olduğundan, Kostula'nın anlattıklarına inanmaya meyilliydi. Böylece günah çıkarma faslı daha başlamadan son bulmuş oldu.

Neyse, gırgır şamata bir yana, ıslahevinde soğuk ve açlıktan kıvranıyorduk ve hiçbirimize ziyaretçi gelmiyordu. On ikimiz de taşralıydık, dışarıda olanlardan haberdar değildik. Adli mahkûmların ara sıra gizlice verdiği gazetelerden de fazla bir şey öğrenemiyorduk. İç savaşın bittiğini, kesin bir yenilgiye uğradığımızı biliyorduk, ama bundan sonra ne olacağını tahmin bile edemiyorduk. Baskılar yaygınlaşıyor, gittikçe daha da çekilmez oluyordu. Muhbirler, aynasızlar ve genel olarak siyasi iktidar kurumları dışında, ana babalar, kız kardeşler, yakın ve uzak akrabalara da baskı yapmaya başlamıştı. Daha ne bekliyorsunuz? Yenildiniz işte, her şey bitti, atın şu imzayı da hayatınızı kurtarın! Özellikle köy kökenli arkadaşlarımıza, falancanın oğlu, filancanın kocası köye geri döndü, sen de gel artık diyen mektuplar gelmeye başlamıştı. Sevdiklerinden gelen mektupları gösteren çocuklara ne diyebilirdim ki? Yarın ne olacağını bilemeden, kime güvenebilir, kimin omzuna yaslanabilirdik. Yenildiğimizi biliyordum, ama aynı zamanda haklı olduğumuzu da biliyordum. Bizi yenenler işgalci Almanların işbirlikçisiydi, vatan hainlerinin, zenginlerin tarafındandılar. Oysa biz düşmana karşı savaşmış, güzel ve adil bir dünya, "bütün çocuklara yiyecek, giyecek ve birer yuva" sağlayacak bir dünya uğruna mücadele etmiştik. Çocuklara; birisi elinde silahla gelip ananızı bacınızı düzerse, silahı var diye ona eyvallah mı diyeceksiniz diye sordum. Tabii ki hayır! Şimdi de aynı durumdayız, ye-

nilmiş olmamızın ne önemi var? Biz doğru taraftayız. Haklı olduğumuz halde nasıl ve neden yenildiğimizi de zamanla öğreneceğiz. Pek inandırıcı olmadığımın farkındaydım ama başka ne diyeceğimi bilemiyordum.

Geçen gün yine canım sıkıldı. Bir amcam var, bütün diğer akrabalarım gibi beni unutmuştu. Zaman kötüydü ve insanlar çok korkuyordu. Nereden aklına geldiyse bana bir paket yollamış. Bilirsin, içinde kurabiye ve peksimet gibi şeyler olan bir paket, o gariban da yokluk içinde kıvranıyordu anlaşılan. Paketin içinden bir mektup çıktı: Artık her şey bittiğine göre... Aldık mı başımıza belayı, biz bu işlere girişirken mutlaka galip geleceğimize dair sözleşme imzalamıştık sanki! İnsan bir kıza âşık olur ve kız yaramaz çıkarsa hayatı kayar. Kaldı ki biz tüm insanlık adına mücadele ediyorduk...

Tüm insanlık adına dedim de aklımda eskilerden bir anı canlandı. Bir pazar ikindisiydi, beni hapishaneden alıp Emniyet'e götürmüşler, işkence ediyorlardı. Yeni tutuklanan birkaç genç, işkence altında benim adımı vermişti, ifadelerine dayandırarak bana yeni bir dava açmak istiyorlardı. Çocuklar herhalde, Selanikli nasıl olsa idam mahkûmu, ona daha kötü ne yapabilirler düşüncesiyle adımı vermiş olmalıydılar. Bunların ne kadar sadist olduklarını nereden bilsinler? Pazar ikindisiydi ve meydanda belediye bandosu neşeli bir müzik çalıyordu. Ben hasır bir kahvehane sandalyesine bağlıydım. Bazen oturuyor, bazen de sırtüstü yere yatırılıyordum. Her iki durumda da beynime bıçak gibi bir acı saplanıyordu. Sandalyeyi kaldırdıklarında tam karşımdaki duvara asılı haritaya bakıyordum. Vatanımız ne kadar güzeldi, bir ada gibi dört tarafı denizlerle çevriliydi. Sırtüstü yere devirince falakadan geçiriyorlardı, o durumda sadece bir lamba ile ayakkabılarını görebiliyordum. Sırtüstü yatıyordum ve iki dişimi tükürmeye çalışırken başaramamış yutmuştum. Sandalyeyi kaldırdıklarında yüzüm duvara beş altı santimlik mesafedeydi. Çeneme, mideme ve kalbime vuruyorlardı. Çeneme gelen her vu-

ruşla başım top misali duvara birkaç kez çarpıp geri geliyordu. Bayılır gibi olunca yere yatırıp falakaya başlıyorlardı. Yerde yatarken iki kahverengi ayakkabı başımı iki yandan sıkıyordu. Ayakkabıların bağcıkları çok yıpranmış, kopmuş ve düğümlerle bağlanmıştı. "İş ayakkabıları" mıydı yoksa bunları giyen de bizim gibi gariban biri miydi bilemiyordum. Dayaktan ayaklarım şişmiş, ayakkabılarım parçalanmıştı, başka ayakkabım da yoktu. Başım öne ve arkaya doğru büyüyordu, yüzümse betona dayalıydı. Bak, anlatırken bile kendimi kaybediyorum. Neyse, sana bir sandalyeye bağlı olduğumu ve bir serserinin, demek tüm insanlık için olacaktı öyle mi, diyerek ha bire bana vurduğunu anlatıyordum. Özgürlüğü kastediyordu. Bir marşımız, "Biz ülkemizin ve tüm insanlığın özgürlüğünü istiyoruz" demiyor muydu? "Tüm insanlığın" ibaresine kafayı neden taktığını bugüne kadar anlamış değilim.

Neyse, amcam mektubunda: Sevgili yeğenim, bütün umutlarınız yıkıldığına göre akıllı olmalısın, pişmanlık dilekçesini imzalayıp annene geri dön, kendine yeni bir hayat kur diyordu... Mektubun gerisi de bu mantıkla yazılmıştı. Başgardiyan odasına çağırıp mektubu uzattı, şunu oku dedi. Ben mektubun içeriğini tahmin ettim, ama ne yapabilirdim, okuyup ikiye katladım. Eee, buna ne diyorsun bakalım? Söyleyecek bir şeyim yok! Ulan köpek, sana yurtseverlik üzerine bu kadar güzel şeyler yazan amcana bile saygın kalmamış diyerek beni tokatlamaya başladı. Senin anlayacağın, kurabiyeler de, akrabalık da burnumdan fitil fitil gelmişti...

Islahevine nihayet yeni bir parti mahkûm getirdiler. On beşi bizimkilerden olmak üzere elli kişi kadardılar. Aralarından birkaçı büyüktü, yirmili yaşlarındaydı. Özellikle Spartalı bir lise öğrencisi olan Leonidas hem bilgiliydi hem de güzel konuşuyordu. Adli tutukluların arasında Caca, Papayos ve Karkaleços gibi temiz yürekli birkaç eski tüfek de vardı. Leonidas bize dış dünyadan haberler getirdi, idamlar bütün hapishanelerde durdurulmuş, yaşam şartları daha insanca olmaya başlamıştı. Yaros, Vidos ve Makronisos'ta bile artık işkence yapılmıyordu. Hapishanelerdeki şartların iyileştirilmesi için bütün dünyada büyük bir kampanya başlatılmıştı. İç savaşta yenilmiş de olsak, mücadelemizi başka yollarla sürdürecektik. Şimdi hayatta kalabilmenin şartlarını oluşturmalıydık. Yalnız değildik, Birleşmiş Milletler'de bizi konuşuyorlardı. Molotov canla başla bizi savunuyor, bütün uygar ülkeler yaşadığımız ilkelliklerin durdurulmasını talep ediyordu.

O anlatıyor, bizler de sünger gibi söylediklerini içimize çekiyorduk. Boyumuzun uzadığını hissediyorduk, savaşın galibi bizdik sanki. Islahevindeki durumu da konuştuk. Leonidas organize olmamız gerektiğini söyledi, bir büro kurmalıymışız. Ne bürosu ya dedim, burada hep birlikte yemek yiyor, sorunlarımızı da voltada konuşabiliyoruz. Hayır dedi, demokratik yöntemlerle kararlar alan bir birim kurmalıyız, bir sekreteri yani bir lideri de olmalı. Ne yani seçim mi yapacağız şimdi? Hayır, çünkü farkına varırlarsa bizi Askeri Mahkeme'ye çıkarırlar. Yönetim birimimiz gizli olmalı, birbirini iyi tanıyan beş altı kişiden oluşmalı. Diğer çocukları iyi tanıyor musun? Yani pişmanlık dilekçesini imzaladılar mı, sorgularında konuştular

mı, onlara güvenebilir miyiz? O kadarını bilemiyorum, ama dört aydır birlikteyiz, hepsi de iyi çocuklar, karşı taraftan değil de bizden olduklarını söyleyebilirim. Güzel, ama en azından ilk baştan onlara bu oluşumdan bahsetmeyelim. Ne diyebilirim ki, bu konuları sen benden iyi bilirsin, partiden seni bu işle görevlendirdiklerine göre senin dediğin gibi olsun. Tamam o zaman, sekreter, yani liderimiz sen olacaksın. Yapma be Leonidas, bu konuları hem daha iyi biliyorsun hem de daha iyi anlatabilirsin, sen sekreter ol. Hayır, ben yardımcın olacağım. Sen daha kıdemlisin, idam mahkûmiyetin var ve şimdiye kadar zaten buranın doğal lideri sendin...

İşte bu şekilde büromuzu da kurduk. İllegaliteye geçtiğimiz dönemi hatırlar mısın? Bir ara anamızı ağlatmışlar, EPON'un bütün hücrelerini dağıtmışlardı. Ama parti bizi daha önceden ayrı bir birim şeklinde örgütlemiş ve diğer siyasi kurumlarımızdan hiçbiriyle temas etmememizi emretmişti. Bize yaklaşanlara artık yorulduğumuzu, korktuğumuzu filan söyleyecektik. Gel de şimdi gözlerimizin içine bakan Stavro'ya meram anlat! Akla gelebilecek bütün saçma bahaneleri sıraladığımız halde Stavro bir türlü vazgeçmiyor, başka bir hesabımız olabileceğini de aklına getirmiyordu. Bizi ikna etmeye çalışırken, doğu banliyöler bürosunun sekreteri olmamı teklif etti. Bunun üzerine, burada dur biraz demiştim, dediğini kabul ettiğimi varsaysak bile okumam yazmam olmadan nasıl sekreter olurum? Parti hiyerarşisinde büro ile sekreterin ne anlama geldiklerini işte o zaman öğrendim. O güne kadar sekreterlerin bir masa başına kurulup yazılar yazdığını sanırdım. En sonunda zor da olsa Stavro'yu başımızdan savabilmiştik. Ama son EPON hücresi de dağıtıldığında, Emniyet bir yerlerde benden doğu banliyöler sekreteri olarak söz edildiğini görünce ikinci kez mahkemeye vermeye kalktı beni. O günlerde bizi gözden çıkarmışlardı, üç idam, iki ömür boyu hapis ve birkaç küçük mahkûmiyetim vardı. Bizi Yedikule zindanlarında tecritte tutuyor ve moralimizi çö-

kertmek için her seferinde infazımızı üçer gün tehir ediyorlardı. Sen her dört günde bir şafağın sökmesiyle elbiselerini hazırlamanın ve idam mangasını getiren askeri araçların gelişini beklemenin nasıl bir şey olduğunu bilir misin? Dış kapıda anahtar sesi duyulur, sonra katlanmış kâğıtlar açılırken çıkan ses ve ağır ağır okunan isimler! Stefanos Usta ile iki arkadaşını götürürler ama, bugün de bizim davadan kimseyi almadılar diye sevinirsin!

Stefanos Usta ile aynı koğuştaydık, hem yüreği hem de kalıbı ile delikanlı bir adamdı. Toprak zeminli bir tavernaya her gidişimde onun anısına yere gizlice bir kadeh şarap ya da uzo dökerim. Onu her hatırlayışımda yüreğimi buruk bir acı dağlar. Öldüğü için değil, birçoğunuz onun gibi gitti, hem de en iyilerimiz. Ama o giderken, içinde tam olarak ifade edemediği dayanılmaz bir acı taşıyordu. Ellerinde olmanın, Askeri Mahkeme denilen o mezbahada bulunmanın, son bakışlarını yönelteceğin hiçbir güzel şey bulamamanın, için bunca sevgi ve umutsuzlukla doluyken seni bir an önce öldürüp yemeğe yetişmek için acele eden ifadesiz yüzler arasında durmanın nasıl bir duygu olduğunu düşünebiliyor musun? Artık öleceğini bilirsin, yüreğinin derinliklerinde bakışlarını sevgili bir yüze yöneltmeyi, arkanda belirli bir anı bırakabilmeyi ve bu dünyadan ayrılırken yanında sadece sana ait olan bir bakış götürebilmeyi istersin...

Birkaç ay Emniyet'te kaldıktan sonra, dayaktan ayakta duramayacak halde olmama ve ancak iki elimle yere tutunarak hareket edebilmeme rağmen, beni kelepçeleyerek askeri bir ciple Yedikule'ye götürdüklerinde kalbimin ne kadar derinden yaralandığını hatırlıyorum. Ölüme gittiğimi biliyordum, Emniyet'te tekrar tekrar söylemişlerdi. Bir cumartesi ikindisiydi ve mevsimlerden yazdı. Temmuz ayı iyice yerleşmişti. Vardari'den geçiyorduk, dükkânlar paydos etmiş, yollar karınca gibi insan kaynıyordu. Kelepçeli ellerimi cipin demirlerine dayamış, bir bakış, ilaç niyetine bana yöneltilecek bir bakış arıyordum. Sivil polislerden biri niyetimi çözdü. Görüyor musun salak dedi, kimsenin

umurunda bile değilsin. Sen bunlar için ölüme gittiğini söylüyorsun, ama seni kimse tanımıyor. Görüyorsun işte, alışverişe çıkmışlar, sonra da evlerine gidecekler, yarın da gemilere binip Pire'ye, Bahçe'ye, Areçu'ya gidecekler. Deniz, eğlence, kızlar... Seni düşünen mi var hıyar oğlu hıyar? Öyle bir umutsuzluğa kapıldım, öyle üzüldüm ki hapishanede arkadaşlarla buluşunca hüngür hüngür ağlamaya başladım.

Devrimcilerin yürüdüğü yolun nasıl zor, nasıl yalnız bir yol olduğunu anlayabilmek için çok şey yaşamam ve çok kitap okumam gerekti. Bir yerde, bütün dünyada, bunca milyon insan arasında, birbirlerine tıpatıp benzeyen iki erkek ya da iki kadın bulmanın olanaksız olduğunu okumuştum. Herkes, içinde kendi düşlerini, kendi aşklarını ve kendi "sınırlarını" taşır. İyi ki de öyle oluyor, yoksa hepimiz amiplere dönerdik. Ama tarihi hep dümdüz, hep yatay yazıyorlar. Halklardan, insan yığınlarından bahsediyorlar, ama kimse tek bir insan yaşamının yirmi dört saati içinde kurulup yıkılan koca dünyaları anlamaya kafa yormuyor. Bilgili olabilirler, okuyup yazabilirler ama her insanın tek başına bir dünya, tek başına bir hikâye olduğunu hiç anlayamadılar. İnsanlar yeni baştan insanlıklarını inşa etmeye, yeniden insanca bir uygarlık yaratmaya başladıklarında, tarihi dikey yazmaları gerekir diye düşünüyorum. Halklarla yığınlardan değil, Pavlos, Rinio, Eleni ya da Stefanos Usta'dan söz etmelidirler. İnsanlar ancak o zaman tarihin ne bedeller ödettiğini, bir olaya katılmanın nelere mal olduğunu, "yüz bin ölü" ya da "bir bodrumda bir insana işkence ediliyor" cümlelerinin ne anlama geldiğini anlayabilecekler. Hapishanelerin, hatalı siyasi kararların ne olduğunu bilecekler.

Neyse bunlar başka bir hikâye. Oğlum sen şanslıydın diyorum ya! Şimdi, her yenilgiden, başımıza gelen her beladan sonra nedenlerini araştıran siyasi analizlere girişiyor, eleştiri, özeleştiri filan yapıyoruz. En başta "diyalektik" denen bir oyun var ve kerhane mangalına benziyor. Bu oyunda herkes tutuşur, herkes alevlenir, her şey konuşulur

ama hiçbir şey söylenmez. Yok gerçek çok yönlü ve çok yüzlüymüş, yok öngörülebilir ve öngörülemez faktörler varmış... Kafanı bir güzel ütüledikten sonra bir arpa boyu bile ilerleme kaydedilmediğini görürsün. Eleştiriyle özeleştiri de öyle! Konu enine boyuna tartışılır, belgenin biri gider diğeri gelir, saatlerce havanda su dövülür ve sonunda herkesin az çok suçlu olduğuna kanaat getirilir. Kimse dayak yemez, kimse istifa etmez, kimse intihar etmez. İntihar etmenin korkaklık olduğu teorisi de buradan çıktı sanırım! Bizlere neler yutturmaya çalışmadılar ki dostum...

Böyle yapınca her şey güllük gülistanlık olur ve yeni bir kazaya kurban gitmek üzere yolumuza devam ederiz. Stefanos Usta da Askeri Mahkeme'nin karşısında yapayalnızdı. Karısı ziyaretine gelerek iyi bir insanla tanıştığını, hayatını yeniden kurmak için boşanmak istediğini söyledi. Diğer adamın "torpiliyle" iki çocuğunu yetimhaneye vermişlerdi. Benimle vedalaşırken gözlerinde bir ıslaklık hissettim. Hoşça kal dostum, her şey iyi olacak ve tarihi unutma... Sorgudan sonra cehennem karanlığındaki koğuşumuza geldiğinde oturması için ona yer açmıştık. Emniyet'te her tarafını sakatlamışlardı, ama infaza götürülene kadar yanımızda kaldığı üç gün boyunca bizimle şakalaşacak kadar metindi. Tamam güzel kardeşlerim, zor günler geçirdiğimiz doğru, ama bizi tarih yazacak. Neresine yazacağını bilemem, ama mutlaka yazacak. Onu yere yıktıklarında, kelepçelerini çıkaramamışlar ve devlet zarar görmesin diye ellerini testereyle bileklerinden kesmişler. Olay duyulunca bu işi yapan köpeğe idam mahkûmlarının koğuşuna yaklaşmamasını haber ettik, elimizden sağ kurtulamayacaktı...

Sonunda büromuzu kurduk. Ben sekreter oldum, Leonidas iletişimi ve avluda volta atarken sözlü olarak vereceğimiz dersleri, Lagos da yardımlaşmayı üstlendi. Artık birçok arkadaşımızın ziyaretçisi vardı ve onlara getirilen armağanların adilce dağıtılması gerekiyordu. İlk toplantımızı avlunun bir köşesinde yaptık. Islahevinin dayanılmaz

koşullarına tepki göstermeye karar verdik. Leonidas, en başta taleplerimizi sıralayan bir liste hazırlamamızı önerdi. Bunlardan sekizi esas olmak üzere on beş maddelik bir liste hazırladık. Diğer talepleri, pazarlıklara girişirsek taviz verebilmek üzere ilave etmiştik. Adli mahkûmlarla görüşecek, onlar da razı olursa temsilcilerimizi gönderip taleplerimizi idareye iletecektik. Temsilcilerimizi hemen hücreye kapatacakları kesindi, o zaman da biz açlık grevine başlayacaktık.

Ertesi gün voltada ikimiz üçümüz bir araya gelerek konuyu arkadaşlarımıza açtık, herkes kabul etti. Şimdi adli mahkûmlarla konuşmamız gerekiyordu. Doğal olarak bu iş bana kaldı. Hemen lider üçlüsünün yanına gittim. Daha önce de söylediğim gibi, hapishanede adli mahkûmların kendilerine özgü bir hiyerarşi ve düzenleri vardır. Liderlik, kahvehaneyi, yani barbutla yasa dışı parayı kontrol eden, içeriye esrar sokup dağıtan ve mahkûmlar arası anlaşmazlıkları çözen grubun elindedir. Kendi kanun ve kuralları olan kendine özgü bir dünya! En azından adli mahkûmların geleneklere bağlı kaldığı bizim dönemde böyleydi. Liderliğin değişimi, bazen bizde Gloria'nın yeni gelen organize grup karşısında geri çekilmesinde olduğu gibi sessizce, bazen de kan dökülerek oluyordu. Gidip Caca, Papayos ve Karkaleços'u buldum. Avlunun sakin bir köşesinde bağdaş kurmuşlardı. Merhaba! Hoş geldin! Sizinle konuşmak istiyordum. Otur! Onlara ıslahevindeki kötü şartları ve sorunlarımızı bir bir anlattım, zaten hepsini biliyorlardı. Beni dikkatle, kaşlarını bile oynatmadan dinlediler, nereye varacağımı merak ediyorlardı. Müdüre temsilcilerimizi göndermeye karar verdiğimizi söyledim. Büyük bir ihtimalle göndereceğimiz çocukları hücreye kapatacaklardı, bunun üzerine biz de açlık grevine başlayacaktık. Siz de mahkûmsunuz, aynı kazanda kaynıyoruz, daha ne kadar elimiz kolumuz bağlı bekleyeceğiz? Caca, güzel konuştun birader dedi, ama ne olabilir ki? Ya bizi iplemeyecek ya da açlıktan zayıf düşmemizi bekledikten sonra üzerimize saldırıp bizi

duman edecekler. O dediğin o kadar kolay değil, beş yüz kişiyiz, Atina'nın göbeğinde bulunuyoruz. Pencerelere çıkıp bağıracağız, olanları sağır sultan bile duyacak. İşi büyütmek isteseler bile, Askeri Mahkeme'ye çıkacak olan bizleriz, siz hücre cezasıyla yırtarsınız.

Karkaleços sigara yaktı. Aslında sigara yasaktı ama bu yasaklar üçlü için geçerli değildi. Para olduğu sürece hapishaneye her şey giriyordu. Sigaramızı avucumuzun içinde içtik, dumanı yutuyor, nefes verir gibi azar azar dışarıya veriyorduk. Üçü de farklı tepki gösterdi. Caca başını kaşıyor, Papayos tükürüğünü toplayıp dişlerinin arasından uzağa tükürüyor, Karkaleços ise hırsla apış arasını kaşıyordu. Caca, ben varım dedi, diğer ikisi de kabul etti. Onlara öyle bir numara çekeceğiz ki pişman olmaya fırsat bulamayacaklar! Son söylediklerini hiç beğenmemiştim. Bakın çocuklar dedim, bu bir hak arama davasıdır, işi çığırından çıkarmayalım. Çok dikkatli olmalı, atacağımız her adımı önceden kararlaştırmalıyız. Bunlar her olayı isyan diye nitelemek için fırsat kolluyorlar, üzerimize makineli tüfeklerle yürüyebilirler. Bırakın da temel konularda sizin de onayınızı alarak olayı biz yürütelim. Karkaleços isyan etti. Ne yani, biz tavuk rolüne mi soyunacağız şimdi! Hayır dedim. Sizin ne kadar yürekli ve dürüst olduğunuzu kimse yadsımıyor, ancak olayın siyasi yönü de var. Hapishane idaresi, Bakanlık, hatta hükümetle karşı karşıya geleceğiz. Topluca hareket etmeli ve disiplinli olmalıyız, serseri mayınlara çarpmayalım. Bir nöbetçi ya da bir gardiyan yaralanır, kapılar pencereler indirilirse, haklı davamızda haksız duruma düşeriz. Birlikte karar vermeli, birlikte hareket etmeliyiz. Bir yanlışımız olursa çok pahalı ödeyebiliriz. Tamam ulan dedi Caca, siz zaten delisiniz, her gün Azrail'le barbut atıyorsunuz. İyi de birader dedi Karkaleços, düyekten başka zar attıklarını gördün mü hiç? Dışarıda yaptıklarına bakma diye ısrar etti Caca, içeriye düşünce ne yapacaklarını iyi biliyorlar, ağızları da iyi laf yapıyor, milleti bizden iyi ikna ederler. Sizler tamamsınız iyi de, arkadaşlarınız bu işe ne

der? Onlar da kabul eder, ama biz kesin kararımızı sana yarın bildiririz. Aramızdaki bu konuşma pazar günü oldu, pazartesi öğleden sonra Caca tamam dedi...

Salı sabahı idareye iki ufaklık gönderdik. Ağızlarını açar açmaz tepelerine binip onları kimin gönderdiğini söyletmek için dövmeye başladılar. Ufaklıklar bildik laflarla onları daha da kızdırdılar ve hemen hücreye paketlendiler. Öğleyin karavana önünde sıraya girdiğimizde, başgardiyan atıp tutmaya, tehditler savurmaya başladı. Bugün iki mahkûm sizin adınıza konuşmaya geldi. Bu yaptıkları isyan anlamına gelir. Akıllı olun yoksa sizi pişman ederim. Konuştu da konuştu, biz anlamazlıktan gelip dinledik, hiç yanıt vermedik. Açlık grevini ertesi sabah başlatacaktık. Leonidas'ın konuşmasını da kararlaştırmıştık.

Gerçekten de ertesi sabah, her gün yaptığımız gibi çay sırasına girdik. Sabah duası biter bitmez topluca yemekhaneyi terk ettik. Üst balkonda başgardiyan muavini vardı, iyi bir adamcağızdı. Neler oluyor dedi, çayınızı neden içmiyorsunuz? Müdürle başgardiyanı istiyoruz dedik. Müdür burada değil, başgardiyanı çağırayım. Nonoş balkona çıktı. Neler oluyor, isyan mı var? Adi herif, isyan lafını peynir ekmek gibi kullanıyordu. Leonidas öne çıkarak, sayın başgardiyanım, çayımızı neden içmediğimizi ben anlatacağım dedi. Ve konuşmaya başladı, ama ne konuşma! Başgardiyan, gardiyanlar ve mahkûmlar onu ağzımız açık dinlemeye başladık, yaşadığımız şartları anlattıkça tüylerimiz diken diken oluyordu. Bize dayattıkları hayattan farklı bir hayat olabileceğini unutmuştuk. Hepimiz çok duygulanmıştık. Gardiyanları insan haklarımızı çalan birer hırsız gibi görüyorduk. Bu yüzden diye sözlerini bağladı Leonidas, taleplerimiz karşılanana kadar uzun süreli açlık grevine giriyoruz. Başgardiyan yemyeşil olmuştu. Adli mahkûmlara döndü, ulan serseriler, siz de mi açlık grevine katılıyorsunuz? Evet ulan nonoş diye atıldı Caca, biz de insan değil miyiz yani? Arkasından çektim; aman Yorgi gözünü seveyim! Bırak ya, adilere bak, bize yaptıkları yetmi-

yormuş gibi! Leonidas gönüllerine hitap etmişti. Başgardiyan bıraktığı yerden devam ediyordu; demek isyan başlatıyorsunuz, öyle mi? Görürsünüz şimdi. Nöbetçiler makineli tüfeklerini üzerimize çevirmişti. Mahkûmlar gruplar halinde volta atıyordu. Çok dikkatli olmalıydık, adli mahkûmlar müthiş duygulanmıştı, her an kontrolden çıkabilirlerdi. Birkaçı gölgeye çekilmiş, eski bir karavana ve bir süpürge sopasından yaptıkları bir bağlama ile tekdüze bir sesle şu şarkıyı mırıldanıyordu.

Yiğitler tutun köprübaşılarını,
Aynasızlar yıkılın karşımızdan...

Neyse hiçbir vukuat olmadı, her şey iyi gitti. Öğle yemeği zili çaldı, kimse yerinden kımıldamadı. Gardiyanlar süt dökmüş kediye dönmüştü. Şaşkındılar, bunu beklemedikleri belliydi. İkinci zil çaldı, hepimiz düzenli sıralar halinde koğuşlara doğru yürüdük. Taleplerimizden biri bizim açımızdan çok önemliydi. Siyasi mahkûmların adli mahkûmlardan ayrı koğuşlarda kalmasını istiyorduk. Bunun sağlık, temizlik, sükûnet gibi birçok pratik nedeni vardı. Ama biz özellikle ayrı bir tutuklu grubu olarak tanımlanmak istiyorduk. Leonidas yanıma geldi, akşama ayrı koğuşlara geçmeliyiz dedi. Pencerelerden karton megafonlarla slogan atabilmek için sokağa bakan koğuşları seçmeliydik. Bu talebimizi, siyasi tutuklu olarak davranışlarımızın sorumluluğunu taşıyabilmek, idarenin adli mahkûmlarla bize bir provokasyon yapmasını önlemek istediğimizi söyleyerek savunacaktık. İdareyle benim konuşmamı kararlaştırdık. İkindide avlunun kapıları açılınca, balkona çıkıp başgardiyanı görmek istediğimi söyledim. Beni odasına götürdüler. Efendim dedim, biz siyasi mahkûmlar ayrı koğuşlarda kalmak istiyoruz, adli suçlardan yatan arkadaşlarımızın olası düşüncesiz davranışlarının sorumluluğunu üstlenemeyiz. Siz aşağılık katillersiniz, hatta vatana ihanet ettiğinizden adli mahkûmlardan da betersiniz.

Herkes kendi koğuşunda kalacak, yoksa hepinize kan kustururum. Bakın efendim, biz ayrı koğuşlarda kalacağız, siz de elinizden geleni ardınıza koymayın! Odasından çıktım.

Akşam içtimasında, içeriye girme zili çalınca, önceden kararlaştırdığımız gibi adli mahkûmlarla siyasiler ayrı ayrı sıralandık. Nonoş balkona çıktı. Sıraları düzgün yapın, herkes kendi koğuşunun sırasına girsin! Sayın başgardiyanım dedim, size ayrı koğuşlara geçeceğimizi söylemiştik. Demek ki isyan ediyorsunuz, hapishaneye girmeyi ret mi ediyorsunuz? Hayır efendim, hapishaneye gireceğiz ama ayrı koğuşlarda kalacağız. Nöbetçiler duysun diye bütün gücümle bağırarak konuşuyordum. Demek ki koğuşlara girmiyorsunuz, öyle mi? Adi herif söylediklerimi duymazdan geliyor, yaptıklarımızı ille de isyan olarak nitelemek istiyordu. En öndeydim, koşun arkadaşlar dedim, hepimiz koğuşlara geçelim! Merdivenlere saldırdık ve gardiyanlar yetişmeden koğuşlara geçtik. Biz, pencereleri yola bakan üçüncüyle dördüncü koğuşu seçmiştik. Leonidas üçüncü, ben de dördüncü koğuşa geçtim. Koğuşlarda disiplinli bir şekilde dizildik, nöbetçiler sayım yapıp çıktı. Önceden hazırladığımız kartonlarla megafonlar yaptık, pencereye çıkıp bağıracak arkadaşlarımızı seçtik ve kapılara nöbetçiler dikerek beklemeye başladık. Açlık grevinde ilk üç dört gün zor geçer, sonra bulutlarda uçarsın. Şimdi, ilk günümüzde midemiz çengellerle çekiliyor gibiydi. Bu gecenin nasıl geçeceğine dair endişe duymaktan, açlığımızı düşünmeye fırsat kalmıyordu. Her sabah başgardiyanı tıraş eden Eğribozlu berber, bu gece koğuşlara baskın yapacaklarını söylemişti. Averof Hapishanesi'nden destek kuvvet çağrıldığı, hatta gardiyan üniformaları giydirilmiş jandarmaların da geleceği söyleniyordu. Belki de bütün bunlar söylentiydi. Bekleyip görecektik.

Gece on ikiye doğru baskına geldiler. Berber doğru söylemişti. Önce kapıya tanıdık iki nöbetçi geldi. Mahkûm sayısı tam çıkmadığı için yeni bir sayım yapmak istediklerini söylediler. Hayır diyemezdik, bu takdirde onlara

içeriye zorla girme hakkını verecektik. Kapıyı açar açmaz –önüne yataklardan bir barikat kurmuştuk– başlarında başgardiyan, ellerinde coplarla otuz kişi saldırdı. Herkes kendi koğuşuna! Biz razı olmadık tabii ve ortalık karıştı. Bizi zorla götürmeye çalışıyorlar, biz de ranzalara tutunuyorduk. Coplarla vuruyorlardı, çığlıklar, yakarışlar... Megafonlarla pencerelerden slogan atmaya başladık. Pencereleri savunmak için iki sıra yatak dizmiş, onların arkasına da bedenlerimizle iki sıralık bir barikat yapmıştık. Mücadelede güçler eşit değildi, ama oldukça uzun bir süre dayanmayı ve dışarıdakilere hapishanede bir şeyler olduğunu duyurmayı başarabildik. Pencerelere çıkan çocuklar, bizi dinleyen büyük bir kalabalığın toplandığını söylüyordu. Dayak bütün şiddetiyle devam ettiğinden direncimiz kırılmaya başladı. Nöbetçiler pencerelere ulaşıp slogan atanları susturdu. Adli mahkûmlardan megafonlarla bağırmamalarını istemiştik, kontrolden çıkmalarından çekiniyorduk. Sonunda beni, Leonidas'ı ve birkaç kişiyi daha götürüp hücreye attılar. Hücre bodrum kattaydı. Kare şeklinde beton bir kutuydu, demir kapısının üst tarafında parmaklıklı küçük bir penceresi vardı. Yerleştik. Sakatlarcasına vurmadıkları dikkatimizi çekmişti, attıkları rutin bir dayaktı. İşi fazla büyütmek istemez gibiydiler. Beton zeminin üzerinde sabahladık, dondurucu bir soğuk vardı.

Sabah olduğunda önümüze buram buram tüten sıcak çay getirdiler. Bu işkencecilerin en geri zekâlısının, en aptalının bile hiç yanlış yapmaması beni hep şaşırtmıştır. Bütün davranışları, bütün konuşmaları, bütün bakışları önceden tasarlanmıştır, hiç kendiliklerinden hareket etmezler. Hep seni şaşırtmaya, hazırlıksız yakalamaya, direncini yok etmeye çalışırlar. İnsan bekçilerinin, insanları kovalayıp gözetim altında tutanların özel bir vahşete sahip olduklarını düşünürüm. Kendini kauçuktan yapılma bir topa dönüştürmediğin sürece dayanamazsın, ama bunu başarsan bile yine de hayatın kayar. Hiçbir insana, hiçbir gülümsemeye, hiçbir bakışa, hiçbir söze güvenemeden yaşamak ne işe ya-

rar? Gülümsemez, şefkatle bakmaz, kızmaz, sövmezsen, insanlıktan çıkıp içine kapanmış bir istiridyeye dönüşürsen yaşamanın ne anlamı kalır? Bütün bu insanlık özürlülerin, belki de farkında olmadan, bizde bunu gerçekleştirmek istediklerini sanıyorum. İmzalamamızı istedikleri pişmanlık belgesinin tek başına hiçbir değeri yoktu, onların amacı insanca özümüzde bir gedik açmaktı. Bizi işgal etmek üzere içimize girmelerine, bizi insandan eşyaya dönüştürmelerine yarayacak bir gedik! Bizi, her tarafı iyice kapanmış, kendi içinde bile yalnız kalmış küçük bir istiridyeye dönüştürmeye çalışıyorlardı.

Temiz bir dayak yedikten ve üzerine yatacak bir paçavramız bile olmadan dondurucu gece boyunca beton bir kutunun içinde sabahladıktan sonra, adiler önümüze mis gibi kokan sıcak çay getirdiler. Ana avrat dümdüz giderek, onları da çaylarını da gönderdik. Leonidas kolumdan çekiştiriyordu. Küfür etmemiz doğru değil, biz siyasi mahkûmuz filan diye! Siyasi mahkûmsak kafamızı duvara mı çarpmalıydık yani? Neyse, öğleye doğru tekrar yemek getirdiler. Kurtlu mercimekten, fırında patatesli kuzu budunа terfi etmiştik. Bütün hapishaneyi kebap kokusu sardı. Midemizdeki sıvılar aktif volkanların lavları gibi fışkırıyordu. Onları da defettik. Ama dünyadan kopuktuk, yukarıdakileri merak ediyorduk. Dünkü dayağın nasıl sonuçlandığını, sabah ve öğle yemeklerinde neler olduğunu, arkadaşlarımızla adli mahkûmların olaylara nasıl tepki gösterdiğini merak ediyorduk. İkiye doğru nihayet birer battaniye verdiler, ama en önemlisi Çorçil'in gelişi oldu. Gülme! Buldok suratlı bir temizlikçiye Çorçil adını takmıştık. Bize haber getirebilmesi için açlık grevine katılmamaya ikna olmuştu. Bize, grevcilerin iyi dayandığını, dün gece çok ağır dayak atıldığını ve bizden üç ufaklığın hastaneye kaldırılmak için birer kaşık yuttuğunu söyledi.

Genel olarak mahkûmlar iyi dayanıyor, grev büyük bir başarıyla sürüyordu. Çorçil'e herkese, yat borusundan sonra "Elveda güzel dünya" türküsüyle milli marşı okuya-

cağımızı iletmesini söyledik. Mümkün olduğunca çok yatmaya, gereksiz yere hareket etmemeye çalışacaktık. Yattığımız yerden sadece işemeye gitmek için kalkacaktık. Dayak ve hücre cezasını protesto etmek üzere açlık grevini ölüm orucuna çeviriyorduk. Gerçekten de yat borusundan hemen sonra, "Elveda güzel dünya" türküsüyle milli marşı okuduk, hapishane temellerinden sarsıldı. Mutluluk ve özgürlük duygularıyla doluydum. Ölüme yürümeye karar vermiştim. Böyle bir karar verince bütün baskı mekanizmalarını durdurursun, artık bundan sonra kendin hakkında sadece sen karar verirsin, onlar sana hiçbir şey yapamazlar. Diğerleri de böyle mi düşünüyordu bilemiyordum, ama herkesin yüzü aydınlanmıştı. Açlık grevinin üçüncü günü başımız dönüyor ve zonkluyordu. Bir sigaramız olsa açlığa daha kolay dayanırdık. İçimde bir boşluk hissediyordum, birkaç gün sonra midemiz uyuşacak, rahatlayacaktık.

Grevin beşinci günü kapımızda bir anahtar döndü. Adımın çağrıldığını duydum. Neler oluyor? Seni başgardiyanın odasına çıkaracağız! Gelmiyorum dedim, çocuklar da onu almanıza izin vermeyeceğiz dediler. Bizi başka hapishanelere dağıtmalarından korkuyorduk. Gelen gardiyan Giritli dindar bir köylüydü. Kötülük sergilemesi gerekmediğinde iyi bir adamcağızdı. Korkma oğlum, sana zarar vermeyecekler dedi. Annen Selanik'ten ziyaretine geldi ve onunla görüştürmeden önce başgardiyan seninle konuşmak istiyor. Annem! Buraya gelmek için gereken parayı nasıl denkleştirmişti? Ama görüşmemize izin verdiklerine ya da görüştürmek için şartlar koymaya hazırlandıklarına göre Bakanlıktan izin almış olmalıydı. Başka türlü kapıdan içeriye sokmazlardı. Gardiyana, kapıyı kapat, arkadaşlarla görüştükten sonra sana neler yapacağımı söylerim dedim. Onunla görüşmeme ve fırsatını bulabilirsem hapishanede olanları anlatmama karar verdik. Beni ziyaret etmesine izin verdiklerine göre Bakanlığın burada olanlardan haberi yoktu. Kapıya vurup gardiyanı çağırdım, hadi gidelim dedim. Başgardiyanın odasına çıktık, nonoş, amiral gibi süslenmişti. Bana bak dedi, annenle görüştürürüm ama bir şartla, burada olanlardan hiç bahsetmeyeceksin! Tamam dedim, demek ki onları tuzağa düşürebilecektik.

Annemi demirlerin arkasından gördüm. Özlem, acı ve sitem dolu iki göz, bana dokunma arzusuyla çırpınan iki el! Merhaba anne, oğlum, evladım benim... Ona ne kadar cefa çektirdiğimi düşündüm. Bütün hayatı endişe etmekle geçmişti. Bazen, bu hikâyede, geride kalanların daha çok eziyet çektiğini düşünürüm. Bizler şöyle ya da böyle hayatla özdeşleştirdiğimiz ve bizi kendilerine bağlayan çok büyük idealler için mücadele ediyorduk. Ama geride ka-

lanlar için bunlar anlamsızdı, anneler, bacılar, eşler ve çocuklar için hayat başka değerlerle ölçülüyordu. Kız kardeşler evlenmeyi, çocuklar ekmek ve ayakkabı bulabilmeyi, anneler oğullarını, eşler kocalarını istiyordu. Öğretmeni öldürmeye yeltendiğimizde, sadece okumayı sevmediğimden değil, polis mahallemizde başkalarıyla birlikte babamı da tutukladığı için okuldan tamamen kopmuştum. Annem dışında evde bir kişinin daha çalışması gerekiyordu. Bir fırında çalışmaya başlamıştım, ekmek dağıtıyordum. Akşamları amcalarımın berber dükkânına da uğruyor, müşterilerin elbiselerini fırçalıyor, fırçaları yıkıyor, sabun ve sıcak su hazırlıyor, özellikle hafta sonları iyi kötü yolumu buluyordum.

O zamanlar berber dükkânları kahvehane gibiydi. Müşteriler sıralarının gelmesini beklerken mangalın etrafında sohbet ederdi. Metaksas diktatörlüğü siyaset konuşmayı yasakladığından hayaletlere, kendi kendine yürüyen başlara, yedi kafalı kadınlara ve benzeri saçmalıklara dair masallarla hikâyeler anlatırlardı birbirlerine. Böyle hikâyelerden sonra karanlık ve tenha yollardan geçerek eve dönmek çok zor bir deneyimdi. Ben de ne yapayım, kendi sesimden cesaret alabilmek için yol boyunca bütün gücümle şarkı söylerdim. Eve sesi kısılmış horoz gibi gelirdim. İlk gece annem telaşlandı, nen var oğlum, üşüttün mü diye sordu. Hayır anne, hayaletlerden korktuğum için yol boyunca şarkı söyledim, berberde hep hayaletli hikâyeler anlatıyorlar da! Gözlerinde oluşan cam benzeri parlaklığın tutmaya çalıştığı gözyaşları olduğunu anlamam için uzun yıllar geçmesi gerekti.

Daha sonraları, yargılanmam esnasında, idam kararımı imzalamasını engellemek için annem kendini üç kez askeri komutanın arabasının önüne atmıştı. Ve kurukafaya benzeyen kraliyet savcısı, suçlamaları okumak için söz aldığında sıra bana gelince; Selaniklinin genç yaşına bakıp aldanmayın sakın, annesi onun yerine bir yılan doğursa daha az zehirli olurdu deyince, duruşmayı izlemeye gelen

annem yerinden fırlayarak: Keşke yılanlar soksaydı da gebereydin pis serseri, milletin çocukları kurtulurdu, bir de benim oğluma yılan diyor şerefsiz diye bağırmıştı. Jandarmalar üzerine yürüyüp yaka paça dışarıya çıkarmışlardı. Kurukafa, o gün yirmi iki sanıktan on ikisinin idamını istemişti. Sonra bizi alıp hapishaneye götürmüşlerdi.

Ertesi gün, mahkeme kararını bildirmek üzere bizi ziyaret odasına götürdüler. Askeri Mahkeme'nin sekreteri genç bir yüzbaşıydı, okumaya başladı ve önce beraat edenlerin adlarını saydı. Evet, en başta bölge sekreterimiz Apostolos olmak üzere böyleleri de vardı. Bizi o ihbar etmişti. Onu bir baskında tesadüfen ele geçirmiş, bir iki tokat atmışlardı. Boş atıp dolu tuttular, Demokratik Ordu'ya katılmış olduğunu bildiklerini söyleyince her şeyi en ince ayrıntısına kadar itiraf etti. Onunla anlaşınca bizi tuzağa düşürene kadar serbest bıraktılar. Bir aya kalmadı hepimiz yakalandık. Emniyet'te, beni beş gün boyunca kollarımdan tavana astılar. Bir şey çıkaramayacaklarını anlayınca yüzleştirmek için Apostolos'u getirdiler. Onu takım elbiseli ve kravatlı görünce aklıma hiç kötü şeyler getirmedim. Liderimdi, ona hayrandım. Ağzım kocaman bir yaraydı, yine de ona gülümsemeye çalıştım, dayandığım için kendimle gurur duyuyordum. Yanıma geldi, boşuna eziyet çekmene gerek yok ufaklık dedi. Her şeyi biliyorlar, onlara ben anlattım, diğerleri de konuştu, herkes itiraf etti. Son söylediği yalandı tabi. Hayâl kırıklığımı tahmin edebiliyor musun? Liderimdi, bana emretse alevlere atlardım. Bu, aldığım en ağır darbeydi. Ağzım kupkuruydu, dilim balon gibi şişmişti. Bana birkaç gündür su verilmiyordu, işkence altındaysan ve yaraların kanıyorsa müthiş susarsın. Tükürük toplamaya çalıştım başaramadım. Sadece: Bizi sattın, yazıklar olsun sana diyebildim. Onu daha sonra Elektrik İdaresi'ne tayin ettiler. Sonra sıra hafif cezalara geldi, ardından müebbede mahkûm olanlar ve en son bizler. Yüzbaşı beşinci isme gelince hüngür hüngür ağlamaya başladı. Düşünsene, on iki çocuktuk. En büyüğümüz olan

liderimiz yirmi altı, yaşça ondan sonra gelenimiz yirmi ve en küçüğümüz olan ben on altı yaşındaydık. Sonunda, zorlanarak da olsa isimleri okumayı bitirdi. Sona kalanlar, oybirliğiyle idama mahkûm olduğumuzu biliyorduk zaten. Son ismi de okuyunca, Mavros, yaşasın partimiz diye bağırdı. Biz de bağırdık ve sonra şarkı söylemeye başladık:

Olimpos Dağı gürlüyor yine
yıldırımlar düşüyor Giona'ya.
Karalarla denizler sarsılıyor,
silah sesleri yaklaşmakta...

Gardiyanlar süt dökmüş kediye dönmüştü, sesleri çıkmıyordu. Korkuyla bakıyorlardı, bütün hapishane susmuş şarkımızı dinliyordu. İdama götürüleceğimizi biliyorlardı. Şarkımız bitti, yaşasın partimiz, yaşasın Demokratik Ordu... Başgardiyan bitirmemizi bekledi. Haydi gelin çocuklar dedi, ikişer ikişer hücrelerinize girin. Daha her şey bitmedi, af dileğinde bulunabilirsiniz! Çok adi bir insandı. İdam mahkûmlarını leş kargası gibi idam mangasının önüne çıkana kadar takip ediyor, pişmanlık dilekçesini imzalarlarsa hayatta kalma şanslarının olabileceğini söylüyordu. Öbür dünyaya gitmen kesinleşti mi, bir insana güvenmek ihtiyacını duyarsın, hoş o insana değil kurbağaya benziyordu. Söylentilere göre bir idam mahkûmunu hücresinde canlı canlı yakmıştı. Mahkûm dev gibi bir adamdı. İnfaza götürmeye geldiklerinde, gelmiyorum demişti, erkekseniz gelip siz çıkarın! Ödlekler hücreye nasıl girsin? Kurbağa suratlı, bir teneke benzin getirmiş, kapı aralığından içeriye döküp tutuşturmuştu. Onu ödüllendirmek için başgardiyanlığa terfi ettirdiler. Bu ülkede cesurlar hep ödüllendirilir zaten! Ne diyelim! Bizi doğru yola getirmeyi bunun gibi yaratıklar üstlenmişti. Af dileğinde bulunacakmışız! Cehennemin dibine kadar yolunuz var adiler! Biz daha ilk başından af dilemiyoruz diye kestirip attık. Ama analar, bacılar, avukatlar üzerimize çok düştü.

Ziyaret saatinde düşüp düşüp bayılıyorlardı. Olağanüstü Askeri Mahkemelerin idam kararları üç gün içinde infaz edilir ve ertelenmelerini sağlamak için af dilekçesi yazmak gerekirmiş. Sonunda, sevdiklerimizin gönlünü almak için, Mavros, içinde af diliyorum ibaresi bile bulunmayan sözde bir af dilekçesi hazırladı. On iki nüsha yazdık, imzalayıp gönderdik.

Sana anneme çektirdiklerimi anlatıyordum. İdama mahkûm edilince her gün ziyaretçi kabul etme hakkın olur. Zavallı annem ilk gün beni görmeye geldi. İyi elbiselerim olmadığından, Askeri Mahkeme'de duruşmalara katılırken kardeşimin takım elbisesini giyiyordum. Annemle kucaklaştık, bak anne dedim, yarın geldiğinde eski elbiselerimi getir, iki gün sonra idam edileceğime göre takım elbise heba olmasın. Annem küt diye bayıldı. Ziyaretçi kabulünde Mavros'la birlikteydik. Geri zekâlı, kadıncağıza ne biçim konuşuyorsun öyle diyerek bana okkalı bir tokat attı. Hayır, bilerek yapmamıştım, ben de şaşkındım. Kucağıma sığınmış titrerken ona neler söyleyeceğimi bilemedim işte. Neyse oralara hiç girmeyelim. En çok neye üzülüyorum biliyor musun? Ona birtakım şeyleri hiç anlatamadığıma hayıflanıyorum. Onu ne kadar çok sevdiğimi, zor anlarımda onu düşünmenin bana nasıl güç verdiğini hiç anlatamadım. Ama hep öyle olur zaten, zamanımız varken en önemli şeyleri söylemeye fırsat bulamayız ve bunu ancak iş işten geçtiğinde fark ederiz.

Bizi alıp ikişer ikişer hücrelere tıktılar. Hücreler cehennem gibiydi. Düşün, kale surlarına açılmış deliklerdi bunlar. Hiç ışık ve hava almıyorlardı. İki günde giysilerimiz rutubetten sırılsıklam olmuştu. Annem, beni bağrına bastığında, suların içine mi düştün oğlum diye sormuştu. Eski mahkûmlar, burada bir ay kaldın mı kesin verem olursun diyordu. Bizi orada tam üç ay tuttular. Direncimizi kırmak için üç günde bir infaz tarihini erteliyorlardı. Üç ay sonra infazı belirsiz bir tarihe erteleyip bizi koğuşlara aldılar. Neyse, bunun ayrıntılarını başka zaman anlatırım.

Sana, annemin Kifisya Islahevi'nde ziyaretime geldiğini ve benim yine kalbini kırmak zorunda kaldığımı anlatıyordum. Annem: Rengini çok soluk görüyorum oğlum dedi, hasta mısın yoksa? Ona verem olduğumu hiç yazmamıştım. İyiyim anne dedim, şu veremle kan tükürmem olmasa daha da iyi görünürdüm. Verem misin oğlum? Ellerimi demirlerin arasından uzatıp onu kucaklamaya çalıştım. Gözlerini kocaman kocaman açmıştı, gözyaşı dolu iki kahverengi göl! Merak etme anneciğim, iyileşeceğim.

Yanımızda, sana daha önce bahsettiğim iyi kalpli nöbetçiyle uyanık geçinen ama kafası hiç çalışmayan başgardiyan muavini vardı. Saf nöbetçi atılarak; verem olduğu yetmiyormuş gibi beş gündür ölüm orucuna da yatmış, kendisi gibi birkaç dik kafalıyla onu hücrede tutuyoruz dedi. Ben de böyle bir fırsat kolluyordum zaten! Anne dedim, siyasi ve adli mahkûmlar hep birlikte beş gündür ölüm orucundayız. Hapishane şartları insanlık dışı, bulabileceğin bütün anneleri topla, Bakanlığa, gazetelere gidip herkese anlatın. Bir el yakama yapıştı, diğer bir el de ağzımı kapatmaya çalıştı. Başgardiyan muaviniydi. Sus bakayım serseri, sen sözünü böyle mi tutarsın? Ben bir şey söylemedim, arkadaşın söyledi dedim. Pislik hemen taktik değiştirdi. Annene hiç acımıyor musun, kadıncağızı öldüreceksin sonunda, veremsin ve ölüm orucuna kalkışıyorsun. Arkadaşların adam olsa seni bu işten muaf tutardı. Haydi, annenin hatırı için biraz tereyağı ye, bir kaşık olsun ağzına bir şeyler koy. Kimseler duymayacak, biraz kendine gelirsin, bok yoluna geberip gideceksin, yazık değil mi? Anne, getirdiklerini alıp git ve sakın korkma, ben dokuz canlıyım, kolay kolay ölmem! Seni çok seviyorum, bunların söylediklerine inanma, hepsi de aşağılık yaratıklar. Bana birkaç tokat atıp hücreme götürdüler, ama değmişti.

Dokuzuncu gün, müdürle başgardiyan süt dökmüş kediler gibi hücremize pazarlık yapmaya geldiler. Biz kesin tavır koyduk, taleplerimiz kabul edilmezse hiç kimseyle konuşmayacaktık. Ertesi gün birtakım önerilerle geri

geldiler. Bütün önemli taleplerimizi kabul ediyorlardı. Bakın dedik, biz sıradan mahkûmlarız, hapishanedeki açlık grevinin sürdürülüp sürdürülmeyeceğine biz karar veremeyiz. Yukarıdakilerle konuşmamız gerekir. Bizi tecritten çıkarın ya da buraya adli ve siyasilerden birkaç mahkûm getirin konuyu bir de onlarla tartışalım. İkindiye doğru üç adli üç de siyasi mahkûm getirdiler. Gardiyanları dışarıya çıkarıp kapıyı kapadık ve önüne bir nöbetçi dikerek konuşmaya başladık. Daha önce de söylediğim gibi bütün önemli taleplerimizi kabul ediyorlardı. Bu arada çocuklar da açlık grevinden çok hırpalanmıştı. Adli mahkûm arkadaşlar, üçüncü günden itibaren grevden cayanların çok olduğunu anlattı. Gardiyanlara açlık grevine son vermeye karar verdiğimizi söyledik. Bizi tecritten çıkardılar, birer kutu süt tozu dağıttılar ve midemizin çalışmaya başlaması için biraz pirinç çorbası verdiler.

Adli mahkûmlar arasında grevi sürdürmeyenlerin çok olması dikkatimizi çekmişti. Grevden kaçanların içinde birçok sıkı kabadayı da vardı, en azından onlar dayanamadıklarını iddia edemezdi. Hemen yanlarına gittim, neler oluyor çocuklar diye sordum. Vasili, bırak ya serserileri, bize yamuk yaptılar dedi. Vasili çok yetenekli bir dolandırıcıydı, bu işlere bulaşmasa kesinlikle büyük bir aktör olabilirdi. Nasıl biri olduğunu anlaman için şunu dinle! Aynasızların eline düştüğü ilk kez, hapse düşerse küçük Vasilaki'nin ne kadar zor şartlarla karşılaşacağını mahkemede öyle acıklı anlatmıştı ki herkesi ağlatıp yırtmayı başarmıştı. Beraat edip mahkemeden çıktıklarında, avukatı: Senin çoluğun yok çocuğun yok, içeride hangi Vasilaki'den bahsediyordun Allah aşkına diye sormuştu. Vasili ters ters bakıp yanıt vermişti: Ne olmuş yani, ben çükümden bahsediyordum...

İşte bu Vasili'ye neler olduğunu sordum. Açlık grevine başlayacağımızı daha önceden bilen Caca ile şürekâsı bir şilteyi ekmek ve zeytinle doldurmuştu. Geceleri gizlice kalkıp sakladıklarını kemiriyorlardı. Bekleneceği üzere

diğerleri bunun farkına varınca kıyamet koptu. Biz ortak mücadelemiz için yırtınırken siz nasıl zulada yemek yersiniz? Ama Caca başka türlü düşünüyordu. Bizler buranın liderleri değil miyiz? Öylesiniz! Peki, açlıktan mayışırsak bir baskın durumunda sizi nasıl koruruz? Caca'nın mantığı dört köşeliydi, onların dünyasında liderlik cesaret ve kas kuvveti olarak algılanıyordu. Caca'ya gittim, Yorgi, duyduklarım doğru mu? Ne yani, siz yemiyor muydunuz yoksa? Yemiyorduk tabii! İyi de, baskına geldiklerinde siz yerlerde sürünürseniz ne biçim lider olursunuz, saçmalama şimdi. Üstelik yediğimiz havyar değildi, olası bir kavgada bizi ayakta tutabilecek kadar kuru ekmekle birkaç zeytin atıştırdık sadece. Ne diyebilirdim ki? Yine de, adli mahkûmların çoğu onun bu mantığı sayesinde açlık grevini sürdürmüştü. Önemli olan galip gelmemizdi. Kendimize, yok etme mekanizmalarına karşı koyabileceğimizi ve ortak kaderimizin sadece umutsuzluk olmadığını kanıtlamıştık. Adli mahkûmlar da bizim kadar gururlu ve mutluydu. Gardiyanların en küçük kabalığında, terbiyeli olun, bir açlık grevi başlatır sizi duman ederiz diye tehdit ediyorlardı. Yaşam şartlarımız bir nebze düzeldi, bize bir kütüphane bile yaptılar. Aslında kitapları papazlar seçtiğinden hepsi de dini içerikliydi, yine de kitap getirmeyi düşünmeleri bile önemliydi. Ama bize başka bir tuzak hazırlamışlardı. Zaferimizden bir buçuk ay kadar sonraydı, ıslahevinin kapatılacağını ve kadınlar hapishanesi olacağını söylediler. Tam orayı yaşanır hale getirmişken, bizi Kassavetia Islahevi'ne, Leonidas ile yirmi bir yaşından büyük iki arkadaşımızı da büyükler hapishanesine gönderiyorlardı.

Eşyalarımızı hazırladık, jandarmalar geldi, bileziklerimizi geçirip bizi kamyonlara yüklediler. Bu gelişme adli mahkûmların işine geliyordu, bizse her şeye yeni baştan başlayacaktık. Nihayet Kassavetia'ya vardık. Müdürü, Makronisos'un namlı işkencecilerinden, yanağında derin bir kesik izi taşıyan bir Maniliydi.* Bizi müdüriyetin önünde sıraya dizdiler. Burası açık hava cezaevi olduğundan gardiyanların ellerinde kamçılar vardı. Biraz bekledikten sonra, yanında başgardiyanla müdür geldi ve nutuk çekmeye başladı. Müdür, burada sıkı çalışır ve davranışlarınıza dikkat ederseniz, iyi halden bir gününüz ikiye sayılacak gibi şeyler söyledi. Konuşmasını bitirince söz aldım. Bu anlattıklarınız adli mahkûmlar için çok yararlı olabilir, ama biz siyasi mahkûmlar... Siyasi mahkûm diye bir şey yok, diğerleri gibi sizler de normal mahkûmsunuz! Bu sizin düşünceniz dedim, bize göre... Sen hangi sıfatla diğerleri adına konuşuyorsun? Ben daha yanıt vermeden diğer çocuklar atıldı. Her birimiz aynı şeyleri tekrar tekrar söylememek için ona bu hakkı biz verdik dediler. O bizim temsilcimiz. Biz kendimizi siyasi mahkûm olarak tanımlıyoruz, hoşunuza gitmiyorsa o sizin sorununuz diye devam ettim. Aynı zamanda ağır mahkûmiyetlere çarptırılmış bulunuyoruz –Leonidas beni çok güzel yetiştirmişti– örneğin benim sırtımda üç ömür boyu, bir yirmi yıl ve diğer küçük mahkûmiyetlerin birleştirilmesiyle bir on beş yıllık cezam daha var, iki günün bir sayılması benim için anlamsız. Beni durdurmaya çalıştığından, nefes almadan

* Mani: Peloponnessos'un kasabası. Manililer şiddete yatkınlıkları ve kan davalarıyla tanınırlar.

devam ettim. Bu arada işkencelerden ve cezaevindeki sağlıksız koşullardan bitkin düşmüş durumdayız. Bu nedenle, bizim kürek cezasına değil hastaneye yatmaya ihtiyacımız var.

Avukat gibi konuşmuş, feleklerini şaşırtmıştım. Bitti mi? Evet efendim! Sen Selaniklisin değil mi? Evet efendim. Şimdi beni dinleyin, artık Atina'da değilsiniz. Gördüğünüz gibi burası ıssız bir yer, istediğiniz kadar bağırın, sizi kimse duyamaz. Fazla uzatmadan şunu söyleyeyim, burada ya adam olursunuz ya da sizi ezeriz, anladınız mı? Sayın müdürüm, bunları daha önce de çok dinledik, tekrar anlatmanıza gerek yok. Size, buranın ne zaman ne de mekân olarak Makronisos olmadığını hatırlatmak isterim. Lütfen eskileri unutun ve fazla uzatmadan sorunumuza bir çare bulmaya çalışın. Size, ölmeye kararlı olduğumuzu ve bunu da bizim istediğimiz zamanda ve bizim istediğimiz şekilde yapacağımızı vurgulamalıyım. Bize bu güne kadar, aklınıza gelebilecek her türlü baskı uygulandı. Elinizden geleni ardınıza koymadınız, daha kötüsünü yapamazsınız. Bütün bunlar iki tarafça da son derece sakin söyleniyordu. İlk kez serinkanlı bir müdürle karşılaşıyordum; bağırmıyor, küfretmiyor, vurmuyordu. Huylandım, neler olduğunu anlayamıyordum...

Fazla uzatmamıza gerek yok Bay Selanikli. İlk olarak, çekmekle yükümlü olduğunuz bir disiplin cezanız var. Kifisya Islahevi'nde, güç kullanarak koğuşların işgal edilmesine ilişkin Bakanlığın verdiği yirmi günlük disiplin cezası. İkinci olarak, yönetmeliklerce yasaklandığı halde, bütün tutuklular adına ve son derece saygısızca konuştuğunuz için ben de yirmi gün daha disiplin cezası veriyorum. Onu götürebilirsiniz. Çocuklar: Onu götürün ama biz çalışmayacağız, toplu olarak duymak istemediğine göre, yarından itibaren birer birer gelip sana aynı şeyleri tekrarlayacağız dediler. Her şey tahmin ettiğim gibi gelişmişti. Yine disiplin, yine hücre cezası. Korfu'dan beri, bir buçuk yıl boyunca, koğuşlarda diğer tutuklularla birlikte kaldı-

ğım günler sayılıydı. Bütün süreyi hücrelerde geçirmiştim neredeyse. Beni istenmeyen adam ilan etseler de terhis olsaydım artık. Hiçbir kusur işlemediğim halde, sadece kanunsuz işlerine direnmem yüzünden bana cehennemi yaşatıyorlardı. Aynasızlarla patronları fikirlerimi beğenmiyor diye zulümlerine katlanmam gerektiği hangi yasada yazılıydı? Hiç sertliğe başvurmadan beni alıp hücreme götürdüler. Hele müdür, son derece nazikti, benimle hep sizli bizli konuştu. Bakalım gece nasıl geçecekti?

Hücreler ıslahevinin dışında, tarlalardaydı. Ana kapıdan bire on metre boyutlarında bir koridora giriliyordu. Solda, tavana yakın, demir parmaklıklı iki küçük pencere vardı, sağda ise hücreler sıralanmıştı. Kapkaranlıktılar. Sadece loş koridora bakan kapılarına açılmış küçücük bir delikten ışık alabiliyorlardı. Beni içeriye attılar, kapıyı kilitleyip gittiler. Aydınlıktan geldiğim için hiçbir şey göremiyordum. İçgüdüsel bir dürtüyle kapalı kapıdan uzaklaşamadım. Karanlık, önümde bir kuyu gibi duruyordu. Bir adım atarsam kaybolacaktım. Yine klostrofobik paniğe kapılmıştım. Patlamak üzereydim, nefes alamıyordum. Odanın boyutlarını kavrayamadığımdan, önümdeki karanlık bana bir duvarmış gibi geliyor, bir mengeneyle sıkıştırılmış gibi hissediyordum. Kapıya sıkıca tutunarak derin nefesler alıp kendime gelmeye çalıştım. Yavaş yavaş sakinleşiyordum, gözlerim hücrenin sınırlarını seçmeye başladı; bir metre on santim eninde, yaklaşık iki metre boyunda olmalıydı. Arka duvarla tavan betondu, hücreleri birbirinden ayıran bölmeler ise, tuğlalardan yapılmış, özensizce sıvayla kaplanmıştı. Arka duvarda, yerden bir metre kadar yükseklikte, saldırgan mahkûmların bağlandığı kalın ve büyük bir demir halka vardı. Zemin, sıkıştırılmış toprakla çıplak beton arası bir şeydi. Ziyaretçilerim de vardı, köşede karanlık içinde ateşböceği gibi parlayan iki göz seçtim. Tarla faresi olmalıydı, bir o eksikti...

Kısa sürede müdürün neden sertliğe başvurma gereğini duymadığını anladım. Disiplin cezası çeken başkaları

var mı diye kapı aralığından seslendim, yanıt alamadım. Yapayalnızdım. Vakit ikindiye yaklaşıyor olmalıydı, bana ne yemek ne de battaniye getirmişlerdi. Açlığımı unutmak ve mekânı tanımak için volta atmaya çalıştım, ama iki metrekarede volta mı atılır? Birazdan dolap beygiri gibi dolanmaktan başım döndü. Günbatımı yaklaşıyordu, ama gözlerim karanlığa alışmıştı. Dışarıdan anahtar sesleri duydum. Birazdan hücremin önüne birileri gelip durdu, kapıyı açtılar. Gelenler bir gardiyanla bir mahkûmdu. Koridorda bir lamba yakmışlardı. Bana battaniye, bir karavana yemek, kaşık, bir matara su, yarım somun ekmek ve ihtiyacımı görmem için bir kova getirdiler. Gardiyan, bir dahaki yemek iki gün sonra dedi. Anlamıştım, yemek *day by day*, yani gün aşırı verilecekti. Neden mi İngilizce söyledim? Hapiste öyle deniyordu da ondan. Bütün cezaevini, toplama kampını ve işkence yuvalarını İngilizler organize etmişti. Cezaevine her uğradığında yeni baskı yöntemleri getiren çolak bir yarbay vardı. Adiler, sömürgelerinden edindikleri bütün tecrübeyi bize uyguladılar. Burjuva sınıfımız da onlara kucak açtı. Yüksek sosyetede kimin kimi düzdüğü belli değildi. Orduları da bundan geri kalmadı aslında, askerleri Selanik'in orospularıyla evlendi. Gelin hanımlarımız İngiltere'ye giderlerse kontes olacaklarını sanıyorlardı galiba.

İngilizleri sonunda tepeledik de, milliyetçiler –evet, işgalci Almanların işbirlikçileri kendilerini öyle tanımlıyorlardı– sırtlarını dayayacak başka bir zorba buldular: Amerikalılar. Bol para, yüksek teknoloji, modern organizasyon ve yeni işkenceler! Onlarla da başa çıkabilirdik belki, ama Karkaleços'un dediği gibi, zarımız kesikti. Parti yönetiminin eli ayağı dolandı. Önünde, yönetemediği ve nereye yönelteceğini bilemediği bir hareket vardı. Yukarıdaki dostlarımız da –yüzünü buruşturma, haklı olduğumu biliyorsun– bize haber vermeye gerek görmeden, "dünya devriminin genel çıkarları" uğruna bizi sattılar. Bizi, evrensel stratejinin satranç tahtasında yitirmişlerdi...

Gel de bu ahlâklarına, bu insancıllıklarına hayran kalma! Neyse, bunları başka zaman tartışırız. Israrla şunu vurgulamak istiyorum: İyi ki erken öldün! Çektiğimiz sıkıntılara, halkımızın en yetenekli insanlarından yüz binlercesinin mutsuzluğuna değinmiyorum. En büyük felaket, hiçbir geleceğimiz, hiçbir inancımız, hiçbir umudumuz kalmadan, yapayalnız ve garip, bomboş bir gökyüzü altında hayat teknemizi tek başımıza sürmeye bırakılmamız oldu. Oysa sen bir kartal gibi ölmeye fırsat bulabildin. Neyse kızma, bu konuyu başka bir zaman daha ayrıntılı anlatırım.

Battaniye ile diğer ıvır zıvırı bırakıp gittiler. Koridorun ışığı hücre kapısının tam önündeydi. Hücrem, gece olmasına karşın gündüzden aydınlıktı. Buna da şükür! Battaniyeyi serip üzerine oturdum. Karavanada, blum patates, yani dışarıda patates yahni dedikleri yemek vardı. Yemek lezzetli ve boldu, ekmek de çörek gibi tatlıydı. Burada en azından oyunu kurallarına göre oynuyorlardı. Gün aşırı da verilse, yemek, ekmek ve su boldu, özellikle de galiba hiç dayak yoktu. Onları güzel konuşmamla etkilemiş olabilir miydim? Gardiyan insancıl birine benziyordu. Davranışlarının dostça olduğunu söyleyemesem de en azından düşmanca değildi. Aşçı da sürekli bana gülümsüyordu. İyi kötü namım yürümüştü ve ne de olsa cezaevi idaresine kafa tutan ilk mahkûm bendim. Yemeğin yarısıyla ekmeğin üçte birini yedim. Yemek karavanasıyla su matarasını başımı dayadığım köşeye koydum, ertesi güne sakladığım ekmeği de demir halkaya astım. Başım dönsün diye birkaç tur atıp yattım. Battaniyenin yarısının üzerine yattım diğer yarısıyla örtündüm, kolumu da yastık niyetine başımın altına koyarak uykuya daldım.

Ne kadar uyuduğumu bilemiyorum, ama başıma düşen ağır bir şeyle uyandım. Havaya fırlayınca bir de ne göreyim? Hücre, alev gibi parlayan küçük gözlerle doluydu. Tarla farelerinin istilasına uğramıştım. Ayağımı yere vurdum, bağırdım, kayboldular. Etrafıma bakındım. Yemeği-

mi yemiş, suyumu dökmüşlerdi, battaniyem sırılsıklamdı ve farelerden biri halkaya astığım ekmeğe ulaşmak için zıplarken başıma düşmüştü. Bundan sonra gel de uyu! Kapı içeriye doğru açıldığından başımı o tarafa dayayamıyordum, ani bir baskında kafam parçalanabilirdi. Başka seçeneğim olmadığından, kelimenin tam anlamıyla kundaktaki bebekler gibi battaniyeye sarınıp başımı halkanın altındaki köşeye dayadım. Hazırlıklarımı bitirip uyumaya çalışırken tarla fareleri geri döndü. Keratalar halkaya zıplıyor, üzerimde koşuşuyorlardı. Uykuya dalmaya korkuyordum, battaniye biraz açıldı mı, bunlar burnumu, gözümü yiyebilirdi. Sabaha kadar gözümü kırpmadım. Gün ışıyınca, yıkanıp kovayı boşaltmam için kapıyı açtılar. Onlara durumu anlattım, şikâyetlerimi bildirdim. Başgardiyan muavini: Maalesef daha iyi hücrelerimiz yok, bunlarla yetinmek zorundayız dedi.

Karavananın, iki yandan kalın tellerle tutturulmuş bir kulbu vardı, içeriye doğru bastırınca kulp çıkıyordu. Bu kulpla ve kaşığımla –iyi ki intihar etmemden çekinmiyorlardı, yoksa kaşık yerine sadece kaşığın alt kısmını vereceklerdi– tarla farelerine savaş açtım. Yollarını kesmek için zemini kazmaya başladım. Biraz suyla hücrenin duvar diplerini ıslatarak, topladığım toprak, dökülmüş sıvalar ve küçük taşlarla delikleri kapamaya çalıştım. Gün boyunca delikleri kapatıyordum, gece tekrar açıyorlardı. Yine de delikleri açana kadar her gece bir iki saat uyuyabiliyordum. Zamanla savunma tekniğimi daha da geliştirdim. Delikleri kapamadan önce içeriye küçük bir ekmek parçası ya da biraz yemek koyuyor, sonra da üstünü malzemelerimle dolduruyordum. Bu şekilde bazen bütün gece boyunca uyuyabiliyordum. Karınlarını doyurunca delikleri açmaya üşeniyorlardı anlaşılan. Ama ekmekle yemek bana yetmiyordu, Kifisya'daki açlık grevinde çok yıpranmıştım, dayanabilmek için iki öğünü dörde çıkarmalıydım. Zorlanmaya başlamıştım, tarla fareleriyle mücadele, *day by day,* yalnızlık ve özellikle beni unutulmuş bir ku-

yunun durgun suyu gibi çevreleyen karanlık, yekpare ve hareketsiz suskunluk sinirlerimi kemiriyordu. Tekrar krize girmekten korkuyordum, burada tek başımayken krize yakalanırsam, dışarıdakiler farkına varana kadar kendimi öldürebilirdim. Yaşamak istiyordum, bu duruma getirmiş de olsalar hayatımı sürdürmek istiyordum. Bu fare deliğinde de olsa yaşamak istiyordum.

Teslim olmamalıydım. Rahmetli Spinos'un öğütlerini uygulamaya çalıştım, sürekli "seyahat" ediyordum. Martı olup denize dalıyor, dalgaların üzerinde uçuyor, takla atıp ışık dolu masmavi gökyüzünde süzülüyordum. Denizi ne kadar özlediğimi anlatamam. Yahu, beni toplumlarında istemediklerine göre, niye ıssız bir adaya, denizin ortasındaki bir kaya parçasına göndermiyorlardı? Hiç olmazsa bir feneri yakıp söndürür, yararlı bir iş yapmış olurdum. Yemeğimi ya da kulaklarımı yemesinler diye gece gündüz farelerle savaşmama gerek kalmazdı. Maaş filan da istemiyordum hani, bir kulübe, fener, ışık ve deniz bana yeterdi. Ama bizden öylesine nefret ediyorlardı ki ellerinden gelse bizi çiğ çiğ yiyeceklerdi. Bana işkence eden aynasız ve gardiyanları şahsen tanımıyordum, bu nefretleri nereden kaynaklanıyordu? Beni ilk kez gördükleri halde, onlara korkunç bir kötülük yapmışım gibi büyük bir keyifle işkence ediyorlardı. Elleri kolları bağlı savunmasız bir insana eziyet etmekten zevk alan bunca katil ruhlu insanın var olabileceğine inanmak istemiyorum...

İç savaşın en hareketli dönemiydi, Demokratik Ordu'nun kent içi birimlerinde görevliydim. Bana, Emniyet'in en acımasız işkencecilerinden bir aynasızı vurmam emredildi. Adamı izlemeye başladım. Biri kız diğeri erkek iki çocuğu vardı, onları gezmeye çıkarıyor, şefkatle kucağına alıyor, onlarla oynuyor, gülüyor, hiçbir isteklerine hayır demiyordu. Komşularıyla selamlaşıyor, kahvede arkadaşlarıyla tavla oynuyor, herkese gülümsüyor, nazik davranıyordu. Bana verilen bilgileri onaylatmak için sordum, sakın yanlış bir şey yapmayalım, adamımız bu mu? Evet, adamımız bu de-

diler. Onu, gözümde arkadaşlarıma işkence ederken canlandırmaya, ondan nefret etmek için nedenler yaratmaya çalıştım, bir türlü olmuyordu. Kendi gözlerimle gördüklerim duyduklarımla çelişiyordu, yapamıyordum. Savaş meydanında öyle değildir, ama hiç tanımadığım ve beni tanımayan bir adamı nasıl vururdum? Beni yakaladıklarında hâlâ bu ikilem içindeydim. Aynasız, bu arada hakkında vur emri çıkarıldığını öğrenmişti, bana neler yaptığını anlatmaya yürek dayanmaz. Hayalarımı olanca gücüyle sıkıp cetvelle vuruyordu. Ben çığlıklar atarak bayılırken adam öyle bir keyifle gülüyordu ki parkta çocuklarıyla oynadığını sanırdın. Ne diyebilirim ki?

Bir tarla faresiyle dostluk kurmaya çalıştım. Onu besliyor, ona hikâyeler anlatıyordum. Yanıma gelip gözlerimin içine bakıyor, ama yemeğini bitirince sırtını dönüp gidiyordu kerata. Belki de hikâyelerimi beğenmiyordu, kim bilir? O karanlıklardan hoşlanıyor, bense aydınlığı düşlüyordum. İlk yirmi günü bitirmiştik. Sözlerine sadık kalırlarsa yirmi günüm daha kalmıştı, buna da şükür! Günleri sayabilmek büyük bir lütuftur, süresi belirsiz cezalara benzemez. Önceki gün yemek günüydü, makarna getirmişlerdi. Kaşığı –çatal yasaktı– karavanaya daldırınca sert bir şeye takıldı, yemeğin içinde küçük bir paket vardı. Açtım, beş sigara, tiritomba ve bir mektup çıktı. Mektupta, "Bizi işe çıkarmıyor, kötü de davranmıyorlar. Burada fazla tutmayacaklar galiba, görüşmek üzere!" diye yazıyordu. Yemeğimi çarçabuk yiyerek hemen bir sigara yaktım ve iki derin nefesle kafayı buldum. Sigarayı söndürüp yattım.

Ayak başparmağımda keskin bir acı duyarak uyandım. Bildiğin gibi, hücre cezasında mahkûmun ayakkabılarını alırlar ve çorabım delindiğinden başparmağım açıktaydı. Tok ve sigaradan mayışmış halde uykuya dalınca, ayağım battaniyeden çıkmış olmalıydı, tarla faresi de onu meze sanmış anlaşılan. Oluk gibi kan akıyordu, kapıya vurmaya, bağırmaya başladım. Kim kime, dum duma! Başparmağımı sıkarak kanımı akıttım, suyla yıkadım ve üzerine biraz tütün koyarak battaniyeyle sıkıca sarındım. Sonunda sabah oldu. Kapıyı açmaya geldiklerinde bağırıp çağırmaya başladım. Hastabakıcı gelip başparmağıma tentürdiyot sürdü ve sargı beziyle sarıp gitti. Tarla faresinde kolera, tifo ya da veba mikrobu olabilirdi, kimin umurunda! Onların derdi, Vatan, Din ve Aile'ydi. İşin tuhafı, bize katil damgasını vur-

duğu halde, anayasası, yasaları, papazları, öğretmenleri, ıslahevleri ve bütün kurumlarıyla devletin insanlığı paçalarından akıyordu! Boş ver, nasıl olsa hiçbir şey değişmeyecek. Hayır, sitem etmiyorum inan, ama bu pislikler insanlık dışılıklarında bile özgün davranamıyorlar. Sadece, seni haklı olduklarına ikna etmek için konuşmaya başladıklarında tatlarına doyum olmuyor...

İllegaliteye üçüncü geçişimizdi, tatlı bir sonbahar akşamı bir pusuda ellerine düşmüştüm. Beni iki yıldır Averof Cezaevi'nde sanık olarak tutuyor, ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Yalnızdım, bana hiçbir suç isnat edemiyorlardı. Dışarıdan haber uçurdular, Pire'de iki ayrı grup genç yakalanmıştı. Çocuklar ağır işkence görmüş, benim adımı vermişlerdi. Bu durumda her an Emniyet'e sorguya çağrılabilirdim. Durum bomboktu, her şeye sıfırdan başlayacaktık...

Pire Emniyeti'nde ağır işkence vardı, ama Atina'da günbatımından sabaha kadar yapıldığı halde, işkence burada genellikle mesai saatlerinde, sabah altıdan öğleden sonra üçe kadar yapılıyormuş. Belki de o saatlerde herkes uykuda olduğundan, gece işkencelerinde kendini iki misli yalnız hissedersin. Neyse hazırlıklarımı yapıp beklemeye başladım. Kalın yün bir battaniyem vardı, astarına sakinleştirici haplar, sigaralar ve kibritler diktim. Yanımda götürmeme izin verirlerse çok iyi olacaktı. Spor yapıyor, midemin sağlam olması için düzenli ve az yemek yiyor, oradan geçen arkadaşlardan Pire Emniyeti hakkında bilgi topluyordum. Gerçekten de, bir sabah ona doğru hoparlörle çağrıldığımı duydum. Kapıya çıktım, neler oluyor diye sordum. Bu arada, cezaevi mahkûmlarının temsilcisi olduğumu da ekleyeyim. Yanına bir battaniye al, nereye ve neden çağrıldığını bilmiyoruz ama seni bir sorgu için istiyorlar dediler. Beni işkence edilmek üzere Emniyet'e teslim edeceklerini, bunun yasadışı olduğunu söyledim, kimse tınmadı. Müdürle gardiyanlar sivil polislerin önünde süt dökmüş kediye dönmüştü, neredeyse itiraz etmemem için yalvaracaklardı.

Koltuk altımda battaniyemle beni sivillere teslim ettiler, ellerimi kelepçeleyip dışarıda bekleyen cipe bindirdiler. Aynasızlardan biri sağıma diğeri soluma oturdu, önde de şoför vardı. Şoförün bakışları öyle sertti ki, gören kahvaltıda çay yerine birkaç şişe kan içtiğini sanırdı. Aynadan sürekli bana bakıyordu. İçimden, işkenceci olmalı, beni tartıyor diye düşündüm. Ben de gözlerinin içine baktım ve elimden geldiğince sakin görünmeye çalıştım. Emniyet'e vardığımızda, şatafatlı bir karşılama töreni hazırlamışlardı. Çocukluğumuzda seyrettiğimiz kovboy filmlerinde, esas oğlan Kızılderililerin eline düşünce, herkesin etrafında çığlıklar atarak nasıl döndüğünü hatırlar mısın? İşte beni de öyle karşıladılar, sadece oklarla mızrakları eksikti. İçinde kırk kadar aynasız bulunan büyükçe bir salona girdik, hemen etrafımı çevirdiler. Biri yukarıdan aşağıya, diğeri aşağıdan yukarıya inceliyor, başkası yüzünü yüzüme yapıştırıp kulaklarımla burnuma bakıyor, diğeri eğilip kokluyordu.

"Tepeden tırnağa muayene" dedikleri bu olmalıydı. Arkalardan birkaç aynasız, sayın amirim, şunu soyup ameliyathaneye alalım diye atıldı. Ameliyathane dedikleri işkence odasıydı. Amir Bey –birinci sınıf bir nonoştu ve cinsel işkencelerde uzmanlaşmıştı, eline düşen genç kızlara kan kusturuyordu– bir köşeye çekilmiş seyrediyordu. Ellerimden kelepçeleri çıkarmamışlardı ve battaniyemi hâlâ koltuğumun altında taşıyordum. Etrafımda dönen yüzlerden ikisi bana tanıdık geldi. Birkaç yıl önce, daha demokrasi varken, gençlik kolunun bir mitingine katılmak için Pire'ye inmiştim. Şu ikisi, birkaç çocuğu köşeye sıkıştırmış, kimlik soruyordu. Hemen yanlarına koşup bu yaptıklarının yasadışı olduğunu filan söyleyerek onlara posta koymuştum. Sen şimdi bunları, mesela benim nutuklar atmamı filan anlayamazsın, ama ben sadece iki aynasızı tanıdığımı söylemek istiyordum. Onlara dönüp, seni ve seni tanıyorum diyerek yüzlerini nereden hatırladığımı anlattım. Sütün içine limon sıkarsan nasıl kesilirse yüzleri de öyle oldu. Bizi hatırlıyormuş! Bunun üzerine müdür de yerinden kal-

kıp götürün şunu dedi. Onları tanıdım diye korkmamışlardı, sadece bu kadar uğraştıkları halde paniklemediğime, aklımın saat gibi çalışmaya devam ettiğine bozulmuşlardı.

Koltuk altımda battaniyemle beni hücreye götürdüler. Şimdilik onlara karşı bir sıfır galiptim. Beni birkaç kez sorgulamaya çalıştılar, ama oralı bile olmadım. Onlar soruyor, tekrar soruyordu, bense sağır ayağına yatıp duvara asılı haritayı dikkatle inceliyor, hiç yanıt vermiyordum. Sonunda sinirlendiler, birkaç tokat attılar ve sorgu bitti. Zaten sorguya hiç gerek yoktu, her şeyi biliyorlardı nasılsa. Onların istediği, hiyerarşide benim üzerimde olanları öğrenmek ve özellikle beni konuşturarak boş atıp dolu tutmaktı. Daha başlar başlamaz işlerini bozmuştum. Ama ciddi işkencelere başlamamışlardı henüz. Geceleri melekler gibi uyuyordum. İşkence saatleri hakkında duyduklarım doğru çıkmıştı. Erkenden yatıyor, saat beşte uyanıyordum. Sabah sporumu yaptıktan sonra bir sakinleştirici alıp sigara yakıyordum. Sigarayla bedenime birtakım testler uyguluyordum, hassas uzuvlarıma iz bırakmayacak şekilde yaklaştırıp bir süre için orada tutuyordum. Bunu İskenderiyeli bir esrarkeşten öğrenmiştim, sinirlerini zinde tutmalısın derdi, ruhunla bedenini acıya alıştırmalı, her an hazır olmalısın; şaşırtmalardan korkmalısın! Ben de her sabah gelmelerini bekliyordum.

Gerçekten de bir sabah, sigaramı yeni bitirmiştim, demir kapıların açıldığını duydum. İki kişiydiler. Beni alıp bir kapının önüne götürdüler, kapıya vurup içeriye ittiler. Sana daha önce bahsettiğim nonoş müdür masasında oturuyordu. Yanında, telefon kulübesi boyutlarında, kızıl saçlı ve çilli bir dev vardı. Dev sırtını dönmüştü, güya geldiğimin farkına varmamış gibi: Sotiri, şunu bana ver diyorum, ESA'ya* götüreyim de biraz eğlenelim, anasından emdiği sütü burnundan getireyim diyordu. Sotiri de yanıt veriyordu: Olmaz Stavro, ısrar etme, önce bizim ameliyathaneden geçsin, hiçbir şey elde edemezsem sana veririm, söz! Beni görünce, uy-

* E.Σ.A. (ESA): Yunan Askerî Polisi.

gunsuz durumda yakalanmış gibi hemen sustular. Bana yine tiyatro sahnelediklerini anlayarak gülümsedim. Yarbay, hani şu dev, ne gülüyorsun ulan köpek dedi. Mal gibi pazarlığımı yapmanıza gülüyorum, oldu olacak iddiaya girseydiniz bari! Üzerime saldırıp sille tokat girişti. Sonra beni bir kanepeye oturtup karate vuruşlarıyla kalbimin üzerine, boynuma, mideme ve karaciğerime vurmaya başladı. Bir yandan da anamla bacıma ağır küfürler sıralıyordu.

O vuruyor ve küfrediyordu, bense hiç tepki göstermiyordum. Gözlerinin içine bakmakla yetiniyordum. Müdür Bey sigarasını yakmış, bir spor karşılaşması izler gibi bizi izliyordu. Sadece sıkı erkek havalarına girdiği halde ödlek oğlu ödlek olan şu iri kıyım hayvandan nefret ettiği için değil, subay benden bir şeyler koparabilirse mesleki açıdan küçük düşeceği için de benim tarafımı tuttuğunun farkındaydım. Bir ara, sakinleştiricinin etkisi geçtiğinden ya da hayvan herif küfürlerinde aşırıya kaçtığından kendimi kaybettim. Oturduğum yerden zıpkın gibi fırladım, az kalsın hırsımdan devi yere yıkıyordum. Şaşkınlıktan ağzı açık geri çekildi. Hassiktir serseri dedim. Şu taktığın madalyaları hangi savaşta kazandın? Bütün bedeni işgalci Almanlardan kalma yara izleriyle dolu olan bana mı vatan haini diyorsun? Tanklarınıza, toplarına, tüfeklerinize güvenerek sadece eli kolu bağlı, savunmasız insanlara dayılanıyorsunuz. Eğer bizim yerimizde siz olsaydınız, yenik düşseydiniz, Almanlarla İngilizlere yaptığınız gibi, bir paket sigaraya kızlarınızla karılarınızı bize satmaya çalışırdınız. Onurumuzdan başka hiçbir şeyimiz kalmadı, şerefsizler. Ona bile saygınız yok. Ama sizde mertlik ne arar? Kolundan yakaladığım gibi kapıya doğru sürükledim. Yürü ulan, ESA'daki yiğitlerine gidelim. Şaşırmıştı, ne yapacağını bilemiyordu. Müdür müdahale etme gereğini duydu. Stavro, rica ederim, o benim sorumluluğumda. Selanik Emniyeti'nden istihbaratım var, solcu olabilir, ama yüreği temiz. Ona bu şekilde davranamazsın. Dünkü çocuk değil, idam mahkûmuydu, bütün ömrü hapishanelerde geçmiş.

Beni tekrar kanepeye oturttular. Yarbay, özür dilerim anlamına gelebilecek bir şeyler mırıldandı ve sosyalizmi tartışmaya var mısın diye sordu. Sana, sizin söylediklerinizin tam tersini, sermayenin işçileri değil işçilerin sermayeyi sömürdüğünü kanıtlayacağım. Bana bir bardak suyla sigara vermezseniz hiçbir şey tartışmam dedim. Onlara kafa tutuyordum. Bir yandan kaybedecek bir şeyim yoktu, öte yandan Emniyet'e zimmetli olduğumdan beni hapishaneye sağlam teslim etmek zorunda olduklarını biliyordum. Peki dediler. Kahve söylememizi de ister misin? Hayır dedim, sadece suyla sigara. Emniyet'te kahve içilmez, sinirler gergin olmamalı, sadece su ve izin verirlerse ıhlamur içilebilir. Ben de sana neler anlatıyorum şimdi! Bulunduğun yerde de Emniyet varsa yuh artık! Bana portakal suyu getirdiler, kızıl saçlı dev de sigara tuttu. Detroit'i bilir misin diye sordu. Duymuşluğun var dedim. Detroit nedir peki? Kuzey Amerika'nın bir kenti. Detroit'te neler üretildiğini bilir misin? Neler üretildiğini bilmem ama otomobil fabrikalarıyla meşhur olduğunu bilirim. Güzel, bakıyorum oldukça kültürlüsün. Yanıt vermedim, geri zekâlının lafı nereye götüreceğini merak ediyordum.

Detroit'te üç yüz bin işçi yaşar diye devam etti. İşçiler bir gün sendikalarına giderek, yahu beyler, bize verdikleri elli dolar haftalık yetmiyor, bir grev yapıp şunu seksene çıkaralım mı diye sordular. Sendikacıların da sizin gibi beyinleri yıkanmıştı, hemen okeylediler ve patrona gidip haftalığı seksen dolar yapmazsan fabrikanı unut dediler. Adam ne yapsın, tamam çocuklar, sekseni verdim gitti demek zorunda kaldı. Gördün mü? Kim kimi sömürüyormuş? Ben aptal aptal bakıyordum, öyle saçmalamıştı ki gülemedim bile. Madalyaları sahte mi diye düşündüm, ama bunun albay* komutanı daha da beterdi. Bir konuştu mu vurgun yemiş gibi olurdun. Buna rağmen, yedi yıl bo-

* Albay: 1967'de darbeyle yönetimi devralan cuntanın lideri Albay Yorgo Papadopulos.

yunca, nice profesörler onu saygıyla dinledi, hiçbiri de saçmalama kardeşim diyemedi. Bizi şaşkınlığımızdan müdür çıkardı. Emniyetçi olduğundan bizi daha iyi tanıyor ve çilli hayvanın yanında cin gibi zeki kalıyordu. Ayağa kalkarak, şuna neler söylüyorsun Stavro, Allah aşkına dedi. Selanikli konuşmaya bir başlarsa seni suya götürür, susuz getirir. Haydi kardeşim, sahnelediğimiz oyun bitti, doğru hücrene. Aynasızlar gelip beni aldılar.

Bir gün öğleye doğru beni alıp bir salona götürdüler. İçeride yirmi kadar sivil polis vardı. Yüzümü kapıya dönük tutmamı istediler. Birazdan, yüzleştirmek için bizim çocukları getirdiler. Onları görür görmez içim burkuldu, zavallıcıkları dayaktan sakatlamışlardı. Aynasızlar soruyor, çocuklar da başları eğik her sorulana evet diye yanıt veriyordu. Selanikli bu mu? Evet! Emirleri bundan mı alıyordunuz? Evet! Sorular bitince söz istedim. Sotiri, hani şu nonoş müdür, boş bulunup konuş dedi. Kim bilir, belki de bir şeyler öğreneceğini umuyordu. Sizin nasıl vicdansız olduğunuzu, çocuklara nasıl işkence ettiğinizi iyi bilirim dedim. Sonra da çocuklara dönerek; bir şey olmadı çocuklar dedim, biz hâlâ dostuz. Sizi eskisi kadar seviyor ve takdir ediyorum, bunları dinlemeyin, sizin de beni sevdiğinizi biliyorum. Bunları, çocuklara karşı duygularımı belirtmek için söylemek zorundaydım. Şerefsizler, onlara ikide bir, itiraf ettiğinize göre şimdi sizi partiden atacaklar, bundan böyle kimse size saygı duymayacak artık diyerek morallerini bozuyordu. Sistemin amacı, insanların arasındaki bütün iletişim yollarını kapamaktı. Bizim parti yöneticileri de aynısını yapmıyor muydu sanki? Ama insan insandır. Mezbahada herkesin aynı direnci gösterebileceği, herkesin çağın geçerli standartlarına uygun davranması gerektiği nerede yazılı? Öyle olsa insanların çeşitliliği ne olurdu? Kanımca, uygarlığın ve toplumun gelişimini, her bireyin emsalsizliği ve davranışlarının çeşitliliği belirler. Hiçbir insan sadece şöyle ya da böyle tanımlanmamalı, sabit ve değişmez bir tabela taşımamalı diye düşünüyorum. Her insan,

mutlaka üstün biri olması gerekmeden, içinde müthiş bir uyum, dayanıklılık ve kendini yenileme potansiyeli taşır.

Yine üçüncü illegaliteye geçiş dönemimizdeydi. Korfu'da, beş yüz adli mahkûm içinde on beş kadar siyasiydik. Yanımızdaki koğuşta, bizim değer yargılarımıza göre sefaletin en alt basamaklarına kadar inmiş adli bir mahkûm kalıyordu. Hiç yıkanmıyor, paçavralarla örtünüyor, herkesten bir şeyler dileniyordu. Bir sigara için dünyanın en büyük şerefsizliğini yapmaya hazırdı. Hiçbir erdemi kalmamış bir insan müsveddesi, geri dönüşü mümkün olmayan bir esrarkeşti. Bir gece uyku tutmuyordu, yat borusunun üzerinden epey zaman geçmişti ve kitap okuyordum. Birden, gecenin mutlak sessizliği içinde, büyük İspanyol şair Lorca'nın dizelerini içeren bir şarkının söylendiğini duydum. Ses öyle temiz, öyle tutkulu, öyle şefkat ve özlem doluydu ki kelimenin tam anlamıyla ağzım açık kalakaldım. Sevdiğim ve daha önce çok dinlediğim bir şarkıydı. Ama ölümün kaçınılmaz zorunluluğu içinden şairin yaşama karşı duyduğu sonsuz şefkati ilk kez bu kadar iyi anlayabiliyordum.

Ölürsem balkonu açık bırak.
Portakal yiyen çocuğu
balkonumdan görüyorum.
Hasat kaldıran marabayı
balkonumdan duyuyorum...

Yerimden fırladım, pencerenin demirlerine tutunarak dışarıya baktım. Leylak renkli gökyüzünde bir ağustos dolunayı asılıydı ve karşımızdaki koğuştan, esrarkeş Anesto yeniden insana dönüşerek, pencerenin demirlerine asılmış, Federico Garcia Lorca'nın dizeleriyle dolunayı tarıyordu... İşte insan! Yüreğim şefkat, umut ve gurur dolu pencereden çekildim.

Neyse, sana çocuklarla yüzleştirilmemi anlatıyordum. Sözlerimi bitirir bitirmez, Sotiri üzerime atılıp eliyle ağzı-

mı kapadı. Bir yandan da, kapa çeneni puşt diye bağırıyordu. Ona öyle anlamlı baktım ki, bir anlığına ne yapacağını şaşırdı. Sonra, seni pezevenk seni dedi. Salondaki subaylardan birkaçı gülümsemelerini gizlemek için sırtlarını dönmüştü. Sonra çocukları götürdüler, bana da, gözlerimin önünde uçuşan gökkuşağından başka bir şey göremez olana kadar dayak attılar. Kendime gelmeye başlamıştım ki bir elin elimi tutmaya çalıştığını hissettim. Yerden kalkmam için yardım ettiklerini sandım, ama hayır, Sotiri elimi sıvazlayıp her şeyin bittiğini, hepisinin yürekli insanlar olduğumuzu bildiğini, konuşmayacağımı bile bile sadece âdet yerini bulsun diye beni dövdürdüğünü söylüyordu. Bir tutuklunun Pire Emniyeti'nden dayak yemeden çıkması prensiplerine ters düşüyormuş. Ona baktım ve uzun uzun kustum. Beyin sarsıntısı geçiriyor olmalıydım.

Beni koğuşuma götürdüler. İki azı dişim kırılmıştı. İyi ki ön dişlerim sağlamdı, dişsiz görünmeyecektim. Biraz olsun kendime gelebilmem için birkaç gün bekledikten sonra tekrar cipe bindirip cezaevine geri gönderdiler. Direksiyonda, yine aynı vahşi suratlı sivil polis vardı. Buraya gelirken yaptığı gibi aynadan beni kesiyordu. Emniyet'te bulunduğum süre içinde hiç görünmemişti. Neyse, sonunda cezaevine vardık. İki aynasız, kaçmamam için yolu kesmek üzere önden indi. Ben de indim ve battaniyemi almak üzere cipin içine eğildim. Şoför, bana dönerek yüz ifadesini hiç değiştirmeden, yavaşça: Aferin yiğidim, uğurlar olsun. Dayanın, bu köpeklerin anasını belleyin dedi. Kalakaldım! Teşekkür ederim diye fısıldadım. Boğazıma bir şeyler düğümlenmiş, gözlerim yaşarmıştı. Emniyet'te beni dövenlerin arasında biri daha vardı. Zavallıcık, vurmak için abanıyordu, ama bana dokunduğunda kelebek kanadıyla okşanmış gibi hissediyordum. Garibim, böyle kusursuz bir tekniğe ulaşmak için ne kadar çok uğraşmış olmalıydı.

Gördüğün gibi, teorik tartışmalara girince aynasızlar çok eğlenceli olabiliyorlar. Üniversiteli bir arkadaşım anlatıyordu. ESA'dan bir çavuş ona işkence ederken, dinlen-

mek için ara verdiğinde nasihatlerde bulunuyormuş. Oğlum, manyak mısın sen, bir de okumuş geçiniyorsun. Bu tarafta sosyalizm eşittir vatan hainliği, karşı tarafta ise kumsala uzanmış götlerle memelerin sıralandığı sahiller. Geri zekâlı değilsen hangi tarafı seçersin?

Üç bin yıllık medeniyetlerini sevsinler!

Tarla faresi hasta değilmiş. Ayağımın şişkinliği indi, ağrısı da geçti. Bir gece, mışıl mışıl uyurken, korkunç bir gürültüyle uyandım. Bağrışmalar, çığlıklar, yer yerinden oynuyordu. Kapının demirlerine asıldım, bir de ne göreyim? Beş altı gardiyan koridorda bir mahkûmu yere yıkmış, öldüresiye dövüyor! Mahkûm çığlık çığlığa yırtınıyor, diğerleri vurmaya devam ediyordu. Çok fena oldum, krize girmek üzere olduğumu anladım. Hücremin köşesine çekilerek çığlıkları duymamak için kulaklarımı kapadım. Sonunda yoruldular, adamı yanımdaki hücreye kilitleyip gittiler. Kapının yanına yaklaştım. İyi misin dostum? İyiyim, sen şu siyasi misin? Evet, seni sakatladılar mı? Şunun bunun çocukları kötü vuruyorlar, ama ben iyiyim. Çığlıkların çoğu tırışkadandı. Tırışkadanmış demek, biz de şunun bunun çocuğuyuz, öyle mi? Pislikler dış kapının önünde saklanmış konuşmalarımızı dinlemişti.

Hücrenin kapısını açıp yeniden tepesine bindiler. Karnı deşilen domuz gibi bağırıyordu. Vicdan azabı duydum, kapıyı tekmeleyip bağırmaya başladım. Başgardiyan muavini geldi. Vurmayın namertler, vurmayın yoksa şimdi krize girerim, duman olursunuz! Yüz ifadem nasıldı kim bilir, başgardiyan muavini, peki peki gidiyoruz dedi. Daha sonra, doktorun dosyamı okuduğunu ve tımarhanede yattığımdan bana dikkatli davranmaları için gardiyanları uyardığını öğrendim. "Deliliğimi" ilk kez tehdit amacıyla kullanmış ve başarılı olmuştum. Sonunda gittiler. Bu kez kapıya yaklaşmadan, kaşık ve karavana kulpuyla çocuğun hücresine açılan bir fare deliğini genişletmeye koyuldum.

Bir bir buçuk saat kadar sonra duvardan iki tuğlayı yerinden oynatabilmiştim. Elimi uzatıp çocuğa dokunma-

ya çalıştım. İnlemelerini duyuyordum. Hişt, ses çıkarmadan bu tarafa yaklaş dedim. Köşeye kadar süründü. Aman, sen neler yaptın böyle! Korkma dedim, farelere biraz yardım ettim o kadar. Tuğlalar kolayca yerine konabilir, ruhları bile duymaz, meraklanma. Sen nasılsın, onu söyle! Berbat durumdayım, öldürdüler dayaktan. Dur sana biraz su vereyim. Aman, sakın hepsini içme, yarına da kalsın. İnsan dayaktan sonra, kanayan yaraları da varsa öyle bir susar ki! Biraz su içtikten sonra ona bir sigara uzattım, kendine geldi. Buralara nasıl düştüğünü sordum. Firar etmeye kalkmış, üç gün sonra pusu kurup onu yakalamışlar, dün sabahtan beri de dövüyorlarmış. Cezan kaç yıl? Bir buçuk yıl, çıkmama altı ay kaldı ama canıma da tak etti. Altı ayı kalmıştı ve firar ediyordu! Biz ömür boyunun mislini yatacaktık ama yanlış anlaşılırız korkusuyla parmağımızı oynatamıyorduk. Üstüne üstlük devrimciydik de. Ne denir? Bazen sadece devrimin değil, bütün insanlığın bu yetenek, cesaret, yaratıcılık ve hayâl gücü dolu insanlardan yoksun kalmakla çok şey yitirdiğini düşünürüm. Onlar daima özgürlüğe âşık ve ne bedel karşılığında olursa olsun yaşamın tadını çıkarmaya kararlıdırlar. Ama partiye kaydolunca ne yazık ki onlar da hemen utangaç bakirelere dönüşüyorlar. Bu insanları her düşündüğümde büyük şairimiz Elitis'in dizesi aklıma gelir: *Ölüm korkusunu yaşamlarının ilham kaynağı yaptılar...*

En büyük bedelleri ödemeyi göze alarak, hiçbir bağımlılık ve sorumluluk kabul etmeden yaşamın bütün mutluluk ve zevklerini tatmaya çalışan özgür insan-hayvan'ın güzelliği... Bir gün, bana sosyalizmi öğreten değerli bir arkadaşıma bu düşüncelerimi açmak istediğimde anarşist olduğumu söylemişti. Ben de susmuştum. Sana bir şey söyleyeceğim, ama sakın şaşırma. Bazen, lafı hiç dolaştırmadan şu riyakâr toplumumuzun yüzüne karşı: Evet ulan, biz sizden farklıyız, biz aşkı başka türlü algılıyoruz diye seslenen homoseksüellerin herkesten daha yürekli olduğunu düşü-

nürüm. Bir düşünsene, hiçbir yüce ülkünün arkasına sığınmadan, sadece aşk denilen tutkuyu kısacık ömürlerinde kendi bildikleri şekilde yaşayabilmek için sistemin karşısında yapayalnız kalmayı göze alabiliyorlar. Oysa biz, her şeyimizi devrim uğruna feda ettiğimiz halde, kişisel özgürlüğümüzü var olan sistemin dışında yaşamaya cesaret edemiyoruz. Ve bu kısıtlamalar, yeni bir "sistem," yeni bir erk, yeni bir ahlâk, yani yeni bir baskı üretiyorlar. Ben şu ahlâk denilen kavramın, insanların mutluluğundan başka bir şey olmaması gerektiğine inanıyorum. Yoksa, uygarlık üretmenin ve toplumun kendini geliştirmesinin asgari şartı olan bireyin "emsalsizliği" ne olacak? Hayır, asma suratını! Kadınlardan hoşlanan senle ben, sadece toplumun geçerli kuralları bunu gerektiriyor diye büyün hayatımız boyunca erkeklerle yatmak zorunda bırakılsak iyi mi olurdu?

Bireyin özgürlüğünün bedeninden başladığına inanıyorum. Kendi bedenini istediğin şekilde kullanma hakkına sahip değilsen, başka konularda özgürlükleri dışlayan bir sistemi reddettiğin halde, farkına varmadan yeni bir baskıcı sistemi savunmuş olursun. Sosyalizm, eskisinden daha iyi yeni bir üretim sistemiyle daha adil bir erk biçimini savunmakla yetinmez, insanların mutlu olmasını da ister. Ve insanların mutluluğu, bedenleriyle davranışlarının özgürlüğü olmadan algılanamaz. Kendimi yine ucuz felsefe muhabbetine kaptırdım, ama asıl söylemek istediğim şu: İnsanların mutluluğu bir kap yemekle başladığı halde hiçbir zaman onunla bitmez. Kapitalizm, insanlara bir, iki hatta daha fazla kap yemek sağlayabileceğini kanıtladı. Ancak, en azından günümüz için en önemli sorun, insan mutluluğunun özgürlüğe, yani hiçbir kısıtlama ya da şarta bağlı kalmadan bireyin kişiliğini geliştirme özgürlüğüne bağlı oluşudur. Her türlü erk, hiyerarşi ve kısıtlamadan kurtulmasına! İnsanlara mutlu bir gelecek vaat eden sistemler, sosyal pratiklerini oyunla ifade etmelidir diye düşünüyorum. *Ölüm korkusunu yaşamın ilham kaynağı yapan* bir toplum... Mihali'nin, bize geleceğin sosyalist top-

lumlarını anlattığı geceleri hatırlar mısın? Bize böyle bir toplumda çalışmanın bir oyun, bir spor, bir mutluluk kaynağı olacağını söylerdi. İnsanlar yaşamlarını kazanmak için değil, mutlu olmak, bir şeyler yaratabilmek için çalışacak, herkes kendi işiyle, kendi sporuyla uğraşacaktı. Bugün durumun nerelere vardığını hiç karıştırma, böyle şeyleri artık ağzımıza bile alamıyoruz. Neyse, bu konuyu başka bir zaman daha ayrıntılı konuşuruz.

Sana Stavro'yu, yani yanımdaki hücrede yatan çocuğu anlatıyordum. Stavro'ya, her gün yemek veriliyordu. Biz de "kolektiva" yaptık, yani yemek, su ve sigaralarımızı paylaşmaya başladık. Adli tutukluların dili şu yabancı kökenli kelimelere bir türlü dönmüyordu. Biz de eskiden öyle değil miydik? İnfazımı beklediğim günlerde, bizden yaşlı ve kültürlü görünmeye çalışan idamlıklardan biri: Yoldaşlar, seksüel sorunlarımızı bir düzene sokmamız gerekir, bazı arkadaşların sigara izmaritlerini hâlâ yere atmaya devam ettiklerini görüyorum demişti...

Çocuğu fena sakatlamışlardı, acılarını unutmak için ona sürekli hikâyeler, masallar anlatmamı istiyordu. İlacı biliyordum. Verria'yı düşmandan kurtardığımız günlerdi, hayatımda ilk kez sinemaya gitmiştim. O zamanlar Vermio'da ELAS'ın* on altıncı alayında irtibat subayıydım. Verria'ya girince düzenlenen kutlamalar kapsamında bir film gösterimi de vardı. Gösterilen film, yanlış hatırlamıyorsam *Alkatraz'dan Kaçış* gibi bir şeydi. Tahmin ettiğin gibi salon tıka basa doldu. Ancak ya makine bozuktu ya da film çok yıpranmıştı, ikide bir kopuyordu. Bizi özür dilerizlere, affedersinizlere boğdular, film şeridinin son kopuşunda da pes ettiler. Sahneye biri çıktı: Yoldaşlar, makineyi çalıştıramıyoruz, filmin devamını yanımda duran yoldaşımız anlatacak diyerek kısa boylu, gözlüklü birini gösterdi... Kalabalıktan ıslık çalanlar, yuh çekenler ol-

* Ε.Λ.Α.Σ. (ELAS): Yunanistan Halk Kurtuluş Ordusu.

du, ama çare yoktu. Sahneye çıkan arkadaş bize esas oğlanın aynasızlarla köpeklerin elinden nasıl kurtulduğunu anlattı. Film beni öyle etkilemişti ki, daha sonra yaşadığım bütün zor anlarda, içimden, o delikanlının başardığı gibi ben de başarabilirim diye geçiriyordum. Zamanla, filmdeki delikanlının hikâyesiyle kahramanlıklarını hayâlimde kafama göre kurgulamaya başladım.

Yedikule zindanlarında infazımızı beklediğimiz günleri hatırlıyorum! Işıkların söndürülmesinden önce, vakit geçsin diye, her gün birimizin kapının önüne yaklaşarak bütün koğuşlara bir hikâye ya da bir masal anlatmasını kararlaştırmıştık. İdam mahkûmları için en zor saatler gece saatleridir, ertesi gün şafak sökünce birilerinin götürüleceğini bilirsin... Sıram geldiğinde hikâyeme başladım, vakit doldu, gelip demirli pencereleri örttüler ama öykü bitmedi. Ertesi gün, daha ikindi saatlerinden başlayarak, komşu koğuşlardan seslenmeye başladılar: Haydi ufaklık, ne bekliyorsun, başlasana, saat dolmadı mı? Fazla uzatmayayım, bu iş on gün kadar sürdü. Mavros'un dediği gibi, her gece topluca sinemaya gidiyor gibiydik. O günden beri bu hikâyeyi koğuşlarda, hücrelerde, hapishaneden hapishaneye nakillerimizde yüzlerce kez anlattım. İyi korunan bir hapishaneden firar etmeyi anlatan bir öykü, mahkûmlar için fırtınalı bir gecede görünen deniz feneri gibidir. Hikâyeyi dinleyince Stavro'nun gözleri parladı, en ince ayrıntılarını tekrar tekrar sordu. Ne yaparlarsa yapsınlar yine deneyeceğim dedi. Birkaç gün sonra Stavro'yu götürdüler, tekrar yalnız kaldım.

Bir kış akşamıydı, karım, bir arkadaşım ve sevgilisiyle Kesariani'de bir bodrum tavernasına gitmiştik. Hapisten yeni çıkmıştım, Ay Strati Toplama Kampı'nın 1963'te dağıtılmasıyla bizi serbest bırakmışlardı. Tamam artık demiştim, artık bundan böyle biraz rahat ederiz. Sen misin öyle diyen! Dışarıda daha doğru dürüst üç yılı bile tamamlayamadan, bir avuç albay, tamı tamına yedi yıl sürecek

aptalca bir diktatörlük peydahlamaz mı? Sol hareket ile "onurlu Yunan halkının" –evet, sola meyilli yağcı politikacılar bize artık öyle diyor– perişanlığını anla artık! Diktatörlük yedi yıl sürdü ve doğal olarak bunlardan birini, benim gibi tutuklanmamayı başaran bir avuç insanla bir direniş hareketi örgütleyebilmek için tekrar yasadışı konumda gizlenerek geçirdim. Beni yakaladılar, Askeri Mahkeme'de on sekiz yıl kakaladılar, diktatörlüğün kalan altı yılını içeride geçirdikten sonra da dışarı çıkmış, sana bahsettiğim tavernaya gitmiştik.

Bizler ağır ağır demlenirken, garson bir tepsi mezeyle şarap getirdi. Öyle bir sipariş vermedik deyince de, yandaki masanın ikramı dedi. Dönüp gösterdiği masaya baktım; cenazeden yeni çıkmış gibi kırışıksız siyah takım elbiseler, golf sopası desenli emprime gömlekler, masa örtüsünden geniş kravatlar filan! Gözüm bir yerlerden ısırıyordu ama bir türlü kim olduklarını çıkaramadım. Çocuklar tanışıyor muyuz? Uzunlardan biri –ikisi deve gibi uzun, diğer ikisi bodurdu– hem de nasıl dedi. Nereden tanışıyoruz peki? Sahneden, Korfu'daki tiyatro temsilinden. Ben Mistokli'yim yahu, yönetmen yardımcısı, nasıl hatırlamazsın? İçeriye son düşüşümde, Korfu Cezaevi'nde dış temizlikle görevli mahkûmdu, diğer siyasilerle ve uyuşturucudan yatan yabancı uyruklularla bağlantımızı sağlıyordu. Allah iyiliğini versin Mistokli, böyle cenaze levazımatçısı gibi giyininince seni nasıl tanıyayım? Eee, kendimize biraz çeki düzen vermeyelim mi yani, toplum içinde yaşıyoruz. Filinta gibi olmuşsunuz dedim, biz de onlara içki ikram ettik, sağlığımıza ve hâlâ içeride olanların sağlığına içtik. Bir ara Mistokli: Yahu Selanikli, bunu hatırlamadın mı diyerek yanındaki bodurlardan birini gösterdi. Kim, kim dedin diye sordu bodur. Hani şu Kassavetia sinema hikâyesini bize kim anlatmıştı diye başımızın etini yiyordun ya, işte bu o, Selanikli. Bodur yerinden fırlayıp boynuma sarıldı, beni boğmasına az kaldı. Stavro'ydu, tam yirmi dört yıl sonra tekrar karşılaşmıştık...

Tahmin ettiğin gibi, bunun üzerine sıkı içmeye başladık. Az sonra Mistokli kalkıp *jukebox'ta* bir tango çaldırdı. Sen bunu da bilmezsin şimdi. *Jukebox* dedikleri, para atınca istediğin şarkıyı çalan bir Amerikan makinesidir. Mistokli yanıma gelerek, Selanikli, biz içeriden daha yeni çıktık, anlarsın ya, dam bulmaya vaktimiz olmadı, masanızdan bir bayanı dansa kaldırabilir miyim diye sordu. Neden olmasın, hangisini istersin, sarışını. Tamam. Dans ettiler. Damının sırtına sadece başparmağının ucuyla dokunuyordu ve iki beden arasından tren geçecek kadar mesafe bırakmıştı. Neyse, şarkı bitti, oturdular. Birazdan Mistokli tekrar *jukebox'a* gitti, ikinci tangoyu çaldırdı. Selanikli, masadan bir bayanla dans edeyim mi, neden olmasın, hangisini istersin, sarışını. Uzatmayayım, bu iş birkaç kez tekrarlandı. Bir ara, Mistokli kulağıma eğildi, Selanikli, sana bir şey sorabilir miyim? İstediğini sor. Şu kadın kim? Nikâhlı karım. Zavallıcık dut yemiş bülbüle döndü, alnından boncuk boncuk ter boşandı. Ve bizim dans etmemize izin verdin, öyle mi? Neden olmasın, sen benim kardeşim değil misin? Bitirimler seni boşuna sevmiyormuş dedi, sen bizden birisin. Selanikli, bana bir iyilik daha yapar mısın? Söyle be Mistokli, senin de bugün çenen düştü, avukatlardan çok konuşuyorsun. "*Kardaşaki mu*" Selanikli oynasın diye şimdi bir zeybek havası çaldıracağım! Tekrar *jukebox'a* giderek, "*Mehtapsız bir gece çöktü*"yü çaldırdı... Stavro'ya döndüm, yolunuzu nasıl buluyorsunuz diye sordum. Şimdilik barlarla kulüplerden istenmeyen müşterileri dışarıya atıyoruz dedi. Bir sıkıntın oldu mu bizi Ayda'da bulursun.

Dediğim gibi, Stavro gidince tekrar yalnız kalmıştım. Bir öğle vakti, dış demir kapının gürültüyle açıldığını duydum. Yemeksiz günümdü, herhalde birini hücreye atmaya geliyorlar diye düşündüm. Kapı penceresinden bakana kadar gardiyanla aşçı yamağı içeriye girmişti. Hücrenin önünde durup kapıyı açtılar, gel yemeğini al dediler. Yemeği, ekmeği ve suyu aldım, herhalde günleri şaşırdılar ya da day by

day'i kaldırdılar diye düşündüm. Karavanaya baktım, tıka basa etli pırasa ile doluydu. Alet edevatı kaptığım gibi saldırdım, ortalığı silip süpürdüm. Evimde yılbaşını kutluyormuşum gibi hissediyordum. Duvara yaslanıp tiritombayla sigaramı yakmak için cebelleşirken yine dış kapıda sesler duydum. Yüreğim ağzıma geldi, apar topar sigarayı zulaya saklayıp pencereye koştum. İki gardiyan Kifisya'dan beri birlikte yattığımız siyasi mahkûm Manoli'nin kelepçelerini çıkarıp bir hücreye atıyordu. Gardiyanlar gidince, Manoli ne iş diye bağırdım. Yemeği yedin mi? Evet, neden sordun? Eyvah! Ne eyvahı, neler oluyor anlatsana! Zamanında yetişemezsem sana hiçbir şey söylememeye karar vermiştik. Neyi söylemeyecekmişsin Manoli, delirtme beni, neler oluyor? Bugün pişirdikleri et kuduz bir domuzmuş. Yemeği boykot edip yemedik, senin de yemek günün olmadığını bildiğimizden içimiz rahattı. Ancak, mutfakta çalışan çocuklardan biri bugün sana yemek gönderme emri çıktığını söyledi. Bunun üzerine, sana haber vermek için bir maraza çıkarıp hücre cezası aldım.

Demek ki bu yüzden yemek günüm olmadığı halde bana ziyafet çekmişlerdi, elim ayağım kesildi. Çocukluğumdan beri kuduzdan ödüm kopar. Kuduz haberi duyulduğunda bütün mahalle nasıl dehşete kapılır, köpekler nasıl acımasızca katledilirdi! Arapa'nın belediyecilerin ellerinden kaçışını hatırlar mısın? Yaralanmıştı, koşamıyordu, sürünerek Beryuru yıkıntılarına sığınmıştı. Onu görmüş ama kimseye söylememiştik. Köpek katliamı bitip ölü köpekler kaldırıldıktan sonra, gizlice eve giderek sargı bezi, ekmek ve su alıp yanına gitmiştik. Islıklarımıza yanıt vermiyordu, sadece acıyla ağladığını duyuyorduk. Yere yattım, ona uzanabileceğim kadar uzanarak elimi uzattım. Elimi yaladı ve sürünerek yanıma kadar geldi, ona biraz su vermeye çalıştım. Sevgi ve yakarış dolu, kocaman kadife gözlerini gözlerime dikti. Başını okşarken elimde hissettiğim ıslaklığın onun mu yoksa benim gözyaşlarımdan mı kaynaklandığını bilemiyordum. Bana kocaman kadife gözleriyle baka baka iç çekerek kucağımda can verdi.

İyi de Manoli, domuzun kuduz olduğunu nereden biliyorsunuz? Domuz çobanı söyledi, domuzu kuduz bir köpek ısırmış, bu yüzden kestiler zaten ve bize yedirmeye çalıştılar. Nereden baksan, bu turda da elime beş benzemez gelmişti. Kapılara vurdum, bağırıp çağırdım, ama kimse duymadı. Akşam olunca yemek kaplarını almaya geldiklerinde çığlık çığlığa müdürü çağırmalarını istedim, yokmuş. Başgardiyanı istedim, o da yokmuş. Sonunda bir başgardiyan muavini geldi. Bana neden kuduz hayvanın etini yedirdiniz diye sordum. Domuz kuduz değildi. Nereden biliyorsun? Hayvanı muayene eden veteriner söyledi. O nasıl emin olabiliyormuş peki? Ne bileyim, doktor olan o, öyle diyorsa öyledir. Bana kuduz aşısı yapmanızı istiyorum. Üstlerime bildireceğim. Otur şimdi kudurmayı bekle! Bana kuduz tedavisi yapmayı kabul ederlerse, bile bile kuduz eti yedirdiklerini itiraf etmiş olacaklardı. Öyle de oldu, beni kaderimle baş başa bıraktılar. Sürekli kudurduğuma ilişkin belirtiler fark ediyordum; başım dönüyor, bir taraflarıma ağrılar giriyordu.

Bir gece teftişine hapishaneye yeni tayin olan başgardiyan muavinlerinden biri çıkmıştı. Onu Yedikule'den tanıyordum, gardiyanı kovup kapıyı açtı, sohbet etmeye başladık. İyi bir adamdı, görür görmez güven duyabileceğin sakin, oturmuş bir karakteri vardı. Onu her aklıma getirdiğimde, nasıl insan bekçisi olduğunu hâlâ sorarım kendi kendime. Laf lafı açtı, saatin geç oluşu beni daha da duygusallaştırmıştı, ona biraz sitem ettim. Buruk bir gülümsemeyle, öyledir be Selanikli dedi, atasözlerine bile geçmiş, bilmez misin? "Yenilenin vay haline!" Siz belki de doğru taraftaydınız, ama yenildiniz, şimdi de yenilginizin bedelini ödüyorsunuz. Ve bu bedeli çoğunuzun yiğitçe, erkekçe ödemesi bu ülkeye yarar sağlayacak. Haydi, iyi geceler, takma kafana, zamanla her şey geçer...

Başgardiyan muavini gidince şu "yenilen" garibanları ve neler çektiklerini düşünmeye koyuldum. Uyuyakalmışım. Uzun süreden beri ilk kez güzel bir rüya gördüm, evet Afroditi'yi düşledim. Başımı kucağına almıştı, kısacık kesilmiş saçlarımı okşayarak, rahatla yavrum, her şey geçti artık, rahatla diyordu. Kozma'yla yaptığım içten muhabbetin verdiği huzur duygularımı yumuşatmıştı. Sen Afroditi'yi tanıyamadın, o zamanlar çoktan gitmiştin. Havacılar birliğine yapılan başarısız saldırıdan –ne aptalca bir saldırıydı amma– ve OPLA'nın* dağılmasından sonraydı, terör iyiden iyiye hortlamıştı. Mavros –Vamvaka'nın Kastela'da öldürülmesinden sonra başımıza Mavros geçmişti– beni olağanüstü toplantıya çağırdı. Olacak iş değil, hapisteyken Mavros'un Intelligence Service ajanı olduğu söylentisini çıkardılar. Bunu neye dayandırdıklarını sorduğumda da, fazla soru sormamamı, partinin ne yaptığını bildiğini söylediler. Sanki parti insanlardan değil, doğaüstü güçlerden oluşuyordu! Ona Emniyet'te sekiz penisilin yaptıklarını ve ağzından tek kelime alamadıklarını biliyor muydun? Ama sen penisilinin ne olduğunu bile bilmezsin. Penisilin, bizimkilerin yeni patronları Amerikalılardan öğrendiği çağdaş bir işkence türü. Önce, bileklerinden başlayarak dirseklerine kadar kollarını ince misinayla sıkı sıkıya bağlarlar, aynısını topuklarından dizlerine kadar ayaklarına da yaparlar ve kollarınla ayaklarını arkadan bağlarlar. Bir süre sonra kan dolaşımı durur ve müthiş ağrılar duymaya başlarsın, ama aynı zamanda beynin ve diğer organların da büyük hasar görür. Doktor kontrolünde yapılan nadir işkencelerdendir. Bu duruş tetanos

* Ο.Π.Λ.Α. (OPLA): Halk Mücadelesini Destekleme Örgütü.

hastalarının duruşuymuş ve insan bedenine ona benzer etkileri oluyormuş. Neyse, Mavros'a bu işkenceyi toplam olarak sekiz kez uygulamışlar ve bu yüzden sakat kaldığından hapishanede yıllarca tedavi gördü. İşte bu Mavros'a hain yaftası asılmıştı ve hapiste yanına kimse yaklaşmıyordu. Nedenini parti, yani partinin cezaevi sorumlusu olarak atadığı herhangi bir geri zekâlı "biliyormuş." Ne denir?

Mavros, yukarıdan emir geldiğini, kent içindeki teşkilatımızın tamamen yok edilmediğini göstermek için mutlaka bir eyleme girişmemiz gerektiğini söyledi. Oturup tartıştık, duvarlara yazı yazmak ve bildiri dağıtmak kolay dedim. Bildiriler için güzel bir yöntemimiz vardı. Tramvayın vagonları arasında gizleniyor, tramvay ilerledikçe alttan bildirileri atıyorduk. Aynasızlar şehrin ana caddelerinin nasıl bir anda bildirilerle dolduğunu bir türlü anlayamıyordu. Bizi yakalayıp neler olduğunu öğrenince ekstradan bir araba dayak yedik. Bildiriler yüzünden üstlerinden fırça yiyen bütün aynasızlar gelip bir el de onlar dayak atıyordu. Zekâ bakımından hepsi de cin gibiydi maşallah, bütün yetenekleri işkence konusundaydı, öyle yetiştirilmişlerdi. İşkence yasaklansa onlardan odacı bile olmazdı.

İllegaliteye üçüncü geçişimizdi, çok zor durumdaydık. Henüz tutuklanmayanlar, rüzgârda savrulan yapraklar misali azdık ve hiçbir organizasyon altyapımız yoktu. Sana aynasızların ne kadar zeki olduğunu göstermek için bir olay anlatacağım. Tek odalı bir bodrum dairesinde buluşuyorduk. Odada mobilya niyetine sadece tavanda çıplak bir ampul, köşede açılır kapanır bir masa ve orada gecelememiz gerekirse üstlerine kıvrılıp yatmamız için birkaç döşek vardı. Üst üste iki buluşmamıza kimse gelmemişti, neler olduğunu bilemiyordum. Öte yandan bir eylem yapabilmek için grubumuzu organize etmeye sabırsızlanıyordum. Dışarıda terör kol geziyordu, diktatörlüğe direniş hareketi ancak çok nadir eylemlerle kendini gösterebiliyordu. Bu arada birkaç darbe de yemiştik, zaten az sayıda olan direnişçilerin çoğu yakalanmıştı. Üst üste ye-

diğimiz darbeler sonucu direniş eylemleri çok azaldığından, diktatör bozuntusu albaylarımız dış dünyaya "Gördüğünüz gibi Yunan halkı sakin ve mutlu, iç işlerimize karışmayın" mesajını verme fırsatını buluyordu. Avrupalı dostlarımız ise satranç oynuyordu! Bu sıkıntımızda bize çok destek verdiler ya, o da başka bir mesele!

Uzun lafın kısası, birbirinden bağımsız, esnek ve küçük gruplarla sürekli, tutarlı ve sürdürülebilir bir direniş hareketi organize edilmeliydi. Sorumluluğum altındaki grupla her şeye yeni baştan başlıyorduk. Neler olduğunu öğrenmek için ya yirmi gün sonraki buluşmayı beklemeli ya da bodrum dairemizde acilen yeni bir buluşma ayarlamalıydım. Doğal olarak ikinci yolu tercih ettim. Soğuk bir cumartesi akşamıydı, caddeler karınca gibi insan kaynıyordu. Bana kuryelik eden kızla birlikteydim. Gerektiğinde haber vermeye gelebilmesi için hücre evini öğrenmesi gerekiyordu. Tanınmamak için gözlüklerimi çıkarmıştım. Evin temiz olduğunun belirtisi, yarısı kapı altından çıkan beyaz bir kâğıt parçasıydı. Bir yandan gece karanlığı, diğer yandan gözlüklerimi çıkardığımdan iyi göremiyordum. Kapının altından sızan ışık huzmesini kâğıt sanıp hücre evininin panjurlarını tıklattım. Saniyeler içinde biri şakağıma diğer ikisi böbreklerime dayanan üç tabanca peyda oldu. Eller yukarı filan muhabbeti. Neler oluyor diye sordum. Pencereyi niye tıklattın? Yanlışınız var! Siz yine de bizimle gelin, size birkaç soru sormak istiyoruz. İçeriye girdik, daire tıka basa aynasız doluydu. Tahmin ettiğin gibi, bütün mahalleyi ablukaya almışlar, buluşacağımız arkadaşı da yakalamışlardı.

Kimliklerimizi aldılar, üstünüzü aramak zorundayız dediler. Kız da, ben de temizdik. Sadece işaretparmağımla ortaparmağımın arasına iki telefon numarası yazmıştım, onları da kimseye fark ettirmeden hemen siliverdim. Ama üzerimde, kaldığım ev ve dairelere ait on kadar anahtar vardı. Bu anahtar nerenin anahtarı, şu anahtar nerenin anahtarı türünden tatsız sorulara yol açabilirlerdi, demek ki on-

lardan kurtulmalıydım. Sigaralarımı, kibritlerimi, cüzdanımı ve tarağımı masanın üzerine koyarken, anahtarları elimde biraz tuttuktan sonra masanın diğer tarafına bıraktım. Üzerimi aradılar, cüzdanıma baktılar, tamam eşyalarını alabilirsin dediler. Eşyalarımı ceplerime koydum ama anahtarlara bakmadım bile. Telefon etmeye giden başlarındaki aynasız dönünce, bizi Emniyet'e götürecek arabayı beklemeye başladık. Kimliğim gerçekti, ellerine alıp bir göz gezdirdikten sonra hiçbir şansım kalmamıştı. Adım, bütün resmi kurumlara, havaalanlarına ve limanlara dağıtılan aranan-lar listesinde bulunuyordu.

Orada durmuş beklerken, aynasızın biri masanın üzerindeki anahtarları fark edip kimin olduklarını sordu. Ne bileyim ben dedi birisi, herhalde Stavro hıyarı unutmuş olmalı. Yirmi kişi kadardılar, bütün mahalleyi ablukaya almışlardı ve sürekli daireye girip çıkıyorlardı. "Hıyar Stavro" geldi, baksana lan anahtarlarını unutmuşsun! Hayır dedi Stavro, ben anahtar taşımam. Hay dininizi imanınızı diye bağırdı başlarındaki aynasız, kimin ulan bu anahtarlar? Kosta hıyarının olmalı. Senin anlayacağın, anahtarlar hıyardan hıyara geçerek ortada kaldı, artık benimle hiçbir ilgileri kalmamıştı. Sonunda merkezden bizzat müdür muavini de geldi. Beni görür görmez, nasılsın Selanikli diye sordu, seni gökte ararken yerde bulduk, artık Selanik'te değil misin? Yeni geldim dedim, biraz dolaşmaya çıkmıştım, seninkiler de sebepsiz yere beni yakaladı. Sokağa çıkıp dolaşmak ne zamandan beri suç sayılıyor? Gülümsedi, tamam, tamam, bunu sonra konuşuruz dedi. Bizi paketleyip iki arabaya bindirdiler, kız başka arabada, ben başka arabadaydım. Emniyet'e vardığımızda yeniden üstümüzü aradılar. İlk sordukları şey, anahtarlarımın olup olmadığıydı. Hayır dedim, anahtarlarım yok. Peki, nerede kalıyordun? Parklarda sabahlıyordum. Yorum yok!

Mavros, duvar yazılarıyla bildiri dağıtımı güzel de, millete canlı olarak sesimizi de duyurmamız gerekir dedi.

O zamanlar, bu işi sokaklarda megafonla dolaşarak yapardık. Bayağı zor bir operasyondu, duvarlara yazı yazmaya ve gizlice bildiri dağıtmaya benzemezdi. İşte buradayım, gelip vurabilirsiniz anlamına geldiğinden yüzde doksan dokuz silahlı çatışmayla sonuçlanırdı. Okuyacaklarımız birkaç slogan olsa, sloganları atar atmaz sıvışıp kaçabilirdik. On beş yirmi dakika süren, çarşaf gibi uzun bir metin okuyacaktık. Tabii o zamanlar, aynasızlar telsizlerle donatılmış sütçü arabaları kullanmıyordu daha, ama polis noktaları ve kenti sürekli tarayan devriyeleri vardı. İlk başlarda bizden çekindiklerinden nispeten kolayca kaçabiliyorduk. DİKKAT DİKKAT, SELANİK DEMOKRATİK ORDUSUNUN SESİNİ DİNLİYORSUNUZ diye başlayan bildirimizi duyar duymaz ortadan kayboluyorlardı. Böyle bir şeye cesaret ettiğimize göre, dağdan indirilmiş en az bir bölük askerle korunuyor olmamızı bekliyorlardı. Ama birkaç tesadüfi çatışmadan sonra, kent içinde küçük bir grup olduğumuzu çakmışlar, anında müdahale etmeye başlamışlardı.

Senin anlayacağın durum bomboktu ama komutanlık ısrar ediyordu. Son zamanlarda doğrudan Demokratik Ordu Komutanlığı'na bağlanmıştık ve kent içinde mevzilenmiş düzenli askeri birlik gibi hareket ediyorduk. Tamam Mavros, dediğin gibi olsun, bize herhangi bir koruma sağlanacak mı peki? Hayır dedi, kendi imkânlarınızla korunacaksınız. Grubumda üç kişiydik, benim Alman Marsip kurşunu da alabilen –Marsip kurşunları nispeten kolayca bulunduğundan bu tabancayı özellikle seçmiştim– küçük bir Smith'im vardı. Dionisi'nin ikide bir tutukluk yapan bir İtalyan Beretta'sı ve sadece Lefteri'nin doğru dürüst bir silahı, top gibi gürleyen bir Alman Marabel'i vardı. Bu halimizle çatışmaya değil, tuvalete işemeye bile gidemezdik. Neyse, ince ince yağmur yağan kasvetli bir akşam, tamam çocuklar dedim, bugün çıkıyoruz. İnsanın ruhunu sıkan, aile babalarını bir an önce evlerine gitmeye, sıcak ve aydınlık bir yerde arkadaşlarıyla birlikte olmaya teşvik eden bir geceydi. Aynı zamanda

Aya Ekaterini Bayramı olması da işimize geliyordu. Nereleri dolaşacağımızı konuştuk, ben Yukarı Selanik'i önerdim. Bilirsin, sağa sola kıvrılarak uzanan dar ve karanlık sokakları işimizi kolaylaştıracaktı. Boruyla benim konuşmamı kararlaştırdık, diğer ikisi erketeye yatacaktı. Çatışma durumunda herkes kendi başının çaresine bakacaktı.

Gittik, uygun bir yer bulduk, çocuklar kendilerine yer seçtiler, ben de bağırmaya başladım. Daha metnin ortasına yeni gelmiştim ki, Dionisi'nin tarafından silah sesleri duydum. Lefteri de ıslık çalarak zor durumda olduğunu belirtti. Üçüncü ıslıktan sonra bir tabanca, ardından da makineli sesleri duyuldu. Yokuş yukarı koşmaya başladım, ama bağrışmalar ve ayak sesleri duyarak geri döndüm. Arkamda, sağa açılan kıvrımlı dar bir sokak vardı, iyi ki ses çıkarmayan lastik ayakkabılar giymiştim, sokağa girip biraz ilerleyince aydınlık bir caddeye açıldığını gördüm, buradan da kaçamazdım. Bu arada makineli sesleri, bağrışmalar ve koşuşturmalar hiç kesilmiyordu. Aynasızlar mutlaka birbirlerine ateş ediyor olmalıydılar, bu kadar gürültü başka türlü açıklanamazdı. Ama ben kötü kıstırılmıştım, sağımda iki metre yüksekliğinde bir duvar yükseliyordu. Duvara tırmandım, bir bahçeye bakıyordu, yaylanarak atladım. Zifiri karanlık olduğundan önümü göremiyordum, tenekelere ekilmiş çiçeklerin üzerine düşmüşüm. Tenekeler toprakla dolu olduğundan fazla ses çıkmadı, ama sol ayağımın üzerine basamıyordum. Nereye atladığımı göremediğimden kötü düşmüş, ayağımı kırmış ya da burkmuş olmalıydım. Dayanılmaz bir acı duyuyor, yattığım yerden kalkamıyordum. Ne yapabileceğimi düşünmeye çalıştım, kapana kısılmıştım.

Sokakta şamata sürüyordu, ama durduğunu varsaysak bile ben yerimden kımıldayamıyordum. Beni ancak bir mucize kurtarabilirdi. Gerçi, yukarı Selanik halkının yüzde doksan dokuzu bizdendi, ama bunca baskıdan sonra kaçı kalmıştı ve kaçı bizi saklamaya cesaret edebilirdi? İyi bir eve düştüysem belki de kurtulabilirdim. Bahçe dörde

dört boyutlarındaydı, sağımda ve solumda penceresiz ev duvarları, arkamda üzerinden atladığım duvar, önümde de bir kapı vardı. Kapının iki yanındaki perdeleri çekilmiş küçük pencerelerden loş bir ışık sızıyordu. O tarafa doğru sürünerek daha yakından inceledim. Kapının arkasındaki ışık hafifçe titreştiğinden, odanın kandille aydınlatılıyor olması gerektiğini düşündüm. Pencereler iki kanatlıydı ve her kanatta ikişer bölme vardı. Alt camlara dantel işlemeli beyaz perdeler asılmıştı. Yağmur şiddetleniyordu. Kapıya doğru sürünürken, gözümün ucuyla perdelerin belli belirsiz hareket ettiğini gördüm. Tabancamı kavradım, dirseklerime dayanarak biraz daha yaklaştım. Kapı kasasına tutundum ve bütün gücümü vererek sağ ayağım üzerinde doğrulmaya çalıştım. Korkunç bir acı duydum, biraz soluklanmak için başımı kapıya dayadım. Kapı açıldı, dengemi kaybederek odanın içine yıkıldım.

İki elin beni yerden kaldırmaya çalıştığını, yüzüme hoş kokulu, sıcak ve yumuşak bir şeyin, bir kadının göğüslerinin dokunduğunu hissettim. Tabancam ellerimden kayıp yere düştü. Gayriihtiyari sol ayağıma basınca boğazımdan boğuk bir inilti çıktı. Beni koltuk altlarımdan tutan iki elin sahibi kulağıma, kendini sıkma yavrum diye fısıldadı. Tabancam dedim. Meraklanma, simdi getiririm. Beni adeta kucağında taşıyarak başka bir odaya götürüp bir minderе yatırdı. Dışarıya çıktı ve tabancamla geri döndü. Tabancayı iki parmağıyla namlusunun ucundan tutuyordu, hemen bana uzattı. Ona baktım, güzeldi. Üzerinde çiçek desenli bir elbise vardı, yüzünün yarısını örten kuzgun karası saçları dalga dalga omuzlarına iniyordu. Tabancayı yere bırakıp, peşimdeler dedim. Ben biliyor yavrum, korkma, buraya gelmezler, gelseler bile ben seni saklayacak. Korkma, şimdi ayacık bakalım. Derinden gelen hafif boğuk sesi endişelerimi giderdi. Korku, acı, endişe, odanın tatlı sıcaklığı ve yumuşacık kadın sesiyle uykum gelmişti. Kendimi ona teslim ettim. Kemiklerime kadar ıslanmıştım, kendi dilinde bir şeyler söylenerek beni soydu. Elleri kıvrak,

güçlü ve şefkatliydi, güvercinler gibi üzerimde geziniyordu. Montumu, kazağımı ve fanilamı çıkardı. Oda, yaldız işlemeli mavi porselen bir gaz lambasıyla aydınlanıyordu. Sobanın üzerindeki su dolu tencere alçak bir tonda ıslık çalıyordu. Odanın karşı köşesinde pirinç parmaklıklı ve aynalı iki kişilik bir yatak vardı. Duvardaki kilimde, bir mağaranın önünde iki yavrusuyla oynaşan dişi bir aslan, bir dere ve dere üzerinde uçuşan kuşlar resmedilmişti. İki duvarın birleştiği köşede bir ikona dolabı asılıydı. Demek ki Müslüman değil Hıristiyan'mış. Ayakkabılarımı çıkardı, inledim. Tamam paşam, tamam yavrum, her şey geçecek! Çoraplarımı çıkarıp şefkatli bir yumuşaklıkla incinmiş ayağımı yokladı. Kırılmamış, ben şimdi keten tohum saracak, hemen geçecek! Ayağıma kaynatılmış keten tohumu koyarak büyük beyaz bir mendille sardı. Sen sırılsıklam, ben seni soyacak, üşütmemek için! Pantolonumla iç çamaşırımı çıkardı. Bir havluyu kaynar suya batırarak bütün bedenimi ovmaya başladı. Vay, vay yavrucuğum, vay yavrum... Uykuya dalmışım... Uyandığımda havalarda uçuyor gibiydim. Lavantayla nane kokuyor, dışarıda yağmur çiselemeye devam ediyordu. Uyanmaktan korkuyordum. Ağzım yumuşak bir şeye dokunuyordu. Bir gözümü açtım. Oda, kandilin ölgün ışığıyla aydınlanıyor, sobanın kapısından tatlı bir kızıllık yayılıyordu. Başım kadının kollarına yaslanmıştı, koltukaltlarını soluyordum. Dudaklarımla kadının göğsünü aradım; sert, körpe ve tatlı bir meme! Yumuşakça emmeye başladım.

Afroditi'yle işte böyle tanıştım. Açıp kapadığında, uçuşan kelebekleri anımsatan kocaman gözleri vardı. Dalgalı saçları koyu mavi ışıltılar saçıyordu. Üst dudağında belli belirsiz fark edilebilen tüyleri hep ter damlacıklarıyla süslüydü. Karamanlıydı, Kapadokya köylerinden. Yunanca'yı bu yüzden güzel konuşamıyordu. Mübadeleyle gelmiş, evlenmiş, buralarda kök salmış, sonra da genç yaşta dul kalmıştı. Yaşını hiç sormadım. Benim için bir anne, bir

abla ve bir sevgili oldu. Sevda ve şefkat kaynağıydı. Hücre cezalarının geçmek bilmeyen uzun saatlerinde hep onunla seyahatlere çıktım... Bana kadını, aşkı ve iki insanın cinsel birleşmesinde karşılıklı itaatin dengesini öğretti. Siyasetten haberi yoktu, hiç ilgilenmezdi. Sadece insanların acı çekmesine üzülürdü. Güzel kadındı. Uzun boylu, esmerdi, boynunda iki beni ve kavisli kalın kaşları vardı. Gün ağarınca, beni merak edecekler dedim, birilerine haber vermeliyim. Ben gidecek, sen yürüyemiyor, topallıyor görünce seni yakalayacaklar. Dün neden karakol önünde bağırdınız? Nerede bağırmışız? Bağırdığınız yer karakolun arkası! Vay başımıza gelenler, oraya birkaç gün önce bir karakol noktası kurmuşlardı, biz de bilmediğimizden bildiriyi arka pencerelerinin tam önünde okumaya başlamıştık. Kimseye fark ettirmeden, dün gece yakalanan olup olmadığını öğrenebilir misin? Evet dedi, ben alışveriş çıkacak, öğrenecek. Bir saat kadar sonra döndü, kimse yakalanmamıştı. Buna da şükür!

Ona adres verdim. Lefteri'nin çalıştığı dükkâna gitmesini, beni merak etmemelerini ve anneme uğrayıp iyi olduğumu, birkaç gün sonra eve döneceğimi haber vermelerini söylemesini istedim. Lefteri annemle konuşacak, ona mahalleliye ve patronuma hastalanan zengin ve kimsesiz halamı ziyarete gittiğim haberini yaymasını tembihleyecekti. Öyle de oldu. Ayağım iyileşene kadar, dört gün Afroditi'de kaldım ve daha sonra her gece ona uğramaya devam ettim. Jandarmaların korkusundan değil de, hayranlarına görünmemek için evine hep gizlice, arka bahçeden atlayarak giriyordum. Mahallenin kasabı, manavı, balıkçısı ve bütün delikanlıları kadını gözlerine kestirmiş, kafayı çekip çekip kapısına dayanıyorlardı.

Yakalandığımda, ona haber verme imkânını bulamadım, aslında bulsam da durduk yerde başını belaya sokmamak için haber vermeyecektim. Emniyet'in bodrumlarında iki ay kadar kaldıktan sonra, annemin bana birkaç eşya getirmesine izin vermişlerdi. Perişan durumdaydım, vücu-

dumda yara olmayan bir karış yer bulamazdın, bu arada beni tam ortasından çatlak bir lağım borusu geçen bir hücrede tutuyorlardı. Bir yandan iki ay aralıksız süren işkenceler, diğer yandan diz boyu pislik ve rutubet beni mahvetmişti, yüksek ateşle kıvranıyordum. Evimden gelen ilk paketi getirdiler, içinden iki battaniye –onları nereye serebilirdim?– ev yemekleri, ekmek ve bir paket yedi numara Papastratos sigarası çıktı. Paketin arkasında, BEN AFRODİTİ, SENİ SEVİYOR diye yazıyordu. Çok sevinip duygulandım. Birden hücrem güzelleşti, kendimi yeniden güçlü ve yararlı hissetmeye başladım. Ortadan kaybolunca yakalandığımı anlamış ve sora sora evimi bulmayı başarmıştı. Yine de bütün bunlar, annemin karşısına çıkıp neredeyse yaşıtı sayılabilecek bir kadına oğlunun sevgilisi olduğunu söylemeye cesaret etmesinin yanında hiç kalırdı. Ama annemin yüreği de çiçek açmış bahçe gibiydi, onu kabul etti ve uzun süre ona haberlerimi vermeye devam etti. Afroditi daha sonraları birden ortadan kayboldu. On yıl sonra dışarıya ilk çıkışımda, onu bulmak için Selanik'in altını üstüne getirdim, bulamadım. Özellikle kaybolduğunu sanıyorum. Geçen on yıl, aramızdaki yaş farkını müthiş büyütüyordu.

Yirmişer günlük iki hücre cezamı çoktan yattığım halde beni hâlâ tecritte tutuyorlardı. Açlık, uykusuzluk ve kuduracağım endişesinden bir deri bir kemik kalmıştım. Yüzüme bakacak aynam yoktu, ama öyle bitkindim ki, bütün gün battaniyeme uzanıyordum. Bir sabah, dış kapıda dan dun sesleriyle gelip hücre kapısını açtılar, eşyalarını topla, gidiyorsun dediler. Battaniyemi kapıp peşlerine takıldım. Dışarıya çıkınca, mavi gökyüzünde ateş topu gibi yanan parlak güneşi görür görmez dizlerimin bağı çözüldü, yere yıkıldım, bayılmışım. Demir parmaklıklı hapishane arabasında kendime geldim. Hepimiz yine bir aradaydık. Bizi nereye götürüyorlardı, meçhul! Tahminlerimize göre Volos Yetişkinler Cezaevi'ne gidiyor olmalıydık. Gerçekten de Volos'a varınca bizi Aleksandras Cezaevi'ne teslim ettiler. Arabadan indik, kimlik kontrolü, üst araması filan derken bizi içeriye aldılar. Daha koğuşlarımıza yerleşmemiştik ki, başgardiyanın odasından çağrıldığımı duydum. Müdür, başgardiyan ve başgardiyan muavinleri beni bekliyordu. Eşyalarını topla, hücreye gidiyorsun dediler. Neden, ceza gerektirecek ne yaptım? Hayır, cezalı değilsin, tehlikeli sayıldığından biz sadece önlemlerimizi alıyoruz. Bu, bir mahkûmun bütün haklarına –battaniye, döşek, kendi elbiselerim, normal yemek ve sigara– sahip olarak tecride alınacağım anlamına geliyordu.

Ama Aleksandras'ta tecrit hücresi yoktu. Ellerime tekrar bilezikleri takıp cipe bindirdiler ve Rigas Ferreos Cezaevi'ne doğru yola çıktık. İki tutukevinin de adlarını bulundukları sokaktan aldıklarını sanıyorum. Neyse, ayrıntılara girmeyelim, öğleye doğru cezaevine vardık. Cezaevi kapalıydı, topu topu iki hücresi vardı, bunlar da kadınlar bölü-

münün avlusuna bakıyordu. Eşyalarımı yerleştirip şilteme uzandım, yine yalnızdım. Zihnimde tekrar uzun yolculuklara çıktım. Kassavetia'da tecritten çıkınca annemin iki mektubunu vermişlerdi. Sigara fabrikasında çalışmaya başladığını, biraz para biriktirebildiğini ve en kısa zamanda ziyaretime geleceğini yazıyordu. İkinci mektubunda ise ona yanıt vermediğim için serzenişte bulunuyordu. Tecritte mektup almakla göndermenin yasak olduğunu nereden bilsin? Serbest bile olsa o zifiri karanlıkta okuyup yazmanın mümkünü yoktu. Daha önce anlattığım gibi, önceki sene Kifisya Islahevi'nde ziyaretime geldiğinde yine tecritteydim. Gel de kadıncağıza neler olduğunu anlat anlatabilirsen!

Birinci çan çaldı, ikinci, üçüncü çan da çaldı ve birden kendimi cennette buldum. Kadınlar avluya çıkmıştı, kulaklarımda kadın sesleri çınlamaya başladı. Konuşuyor, gülüşüyor, şarkı söylüyorlardı, aklımı yitirmek üzereydim. Gülme, çok ciddiyim! Yıllardır erkek sesinden başka ses duymamış, başka tür bir sesin, dişi insan sesinin de var olduğunu unutmuştum. Başka tınıda, başka tatta, insanın içine işleyerek onu bambaşka biri haline getiren farklı seslerdi. Biz garibanlar, kadın görmeye görmeye, atasözündeki gibi, cüppeli papaz görünce taze bir dulla karşılaştığımızı sanıyorduk. Hücre nispeten güzeldi, elbiselerim, yemek, su ve sigara vardı, kadın seslerini de ekleyince mutluluğum tarif edilemezdi. Hücrelerin önünde, kadınlar bölümünün avlusunu hücrelerden ayıran ve penceremden dışarıyı görmeme engel olan bir duvar yükseliyordu. Ancak hücrenin tavanına yakın, demir parmaklıklı camsız küçük bir aydınlık vardı. Örümcek gibi düz duvara tırmanarak parmaklıklara tutundum, kendimi yukarıya çektim ve güller açmış bir bahçeyle karşılaştım. Otuza yakındılar, çoğu adli mahkûmdu. Çoğu dedim, çünkü daha sonra, aralarında iki siyasi mahkûm bulunduğunu öğrendim. Volta atmalarını, konuşmalarını, oturup kalkmalarını izledikçe içim gidiyordu. Ayakta duracak halim yoktu, ama gördüğüm bu manzara karşısında öyle güçlenmiştim ki yumruğumla

dağları devirmeye hazırdım. On dokuzumu yeni bitirmiştim ve ömrümde ilk kez kaç yaşında olduğumu hissediyordum. Bedenimin bütün hücreleri teyakkuza geçmişti, içimden vahşi orman yerlileri gibi bağırmak geliyordu. Daha sonra, ortalık biraz durulduğunda ve daha düzenli bir cezaevine alındığımda ruhsal sorunlarım baş gösterince, annem doktorlarla konuşmuş, hastalığımın en iyi ilacının kadınlar olduğunu öğrenmişti. Ama hapishanede kadın ne arar?

Bunları çok sonra, hapisten ilk çıkışımda öğrendim. Eve sabahın köründe gelmiştim, kapıyı çaldım, anam açtı. Ona baktım, o da bana baktı, sonra: Buyurun beyefendi, kimi aramıştınız diye sordu. Ona gülümsedim, yüreğinin derinliklerinden kopan bir ah çekti ve Meryem Anacığım diyerek yere yıkıldı. Anam beni on altı yaşımdaki halimle hatırlıyordu. Arada geldiği birkaç ziyarette beni demirlerin arkasından gördüğünden yüzümü pek hatırlayamıyordu ve şimdi karşısında yirmi beş yaşında, bıyıklı bir yetişkin duruyordu. Düşün, cezaevine bana iç çamaşırları gönderdiğinde fanilalar göbeğime kadar geliyor, külotlara da sadece bir bacağım girebiliyordu. Beni ancak gülümsediğimde tanıyabilmişti. Onu kucakladım, yüzüne soğuk sular serptim, kendine geldi. Bana baktı, okşadı, ellerini vücudumda gezdirdi ve birden: Köpekler, sizin yüzünüzden oğlum kapkara oldu diye bağırmaya başladı! Öldüğü güne kadar, ısrarla, beni hapse attıklarında saçlarımın kızıl olduğunu, çektiğim sıkıntılardan karardıklarını iddia etti durdu.

Neyse, asıl söylemek istediğime geleyim. Anam ertesi sabah beni kenara çekti, bana bak dedi, şu paraları al da –iki yüz drahmi kadardı, kim bilir ne zorluklarla biriktirebilmişti– şu paraları al da... Bir türlü devamını getiremiyordu, sonunda yutkunarak, bu paraları al da kadınlara git dedi. Gülmeye başladım: Ne diyorsun anne, bizim sofraya koyacak ekmeğimiz yok, sen nelerden bahsediyorsun? Öyle deme oğul dedi, bana doktorlar söyledi, ilaçmış, sana iyi gelecek! Uzun süre dışarıda kaldığım bir sonraki çıkışımda

–ilk seferde on gün içinde tekrar tutuklayıp Makronisos'a göndermişlerdi– kulağı kesik kızlarla sürtüp eve geç döndüğümde, bu orospular kanını emecek senin diye söyleniyordu, ben de gülerek, onlar ilaç anacığım diyordum, doktorlar öyle söylemedi mi? O da, fazla içince ilaç zehir olur oğlum, kova bozulur, kuyuya bir şey olmaz diyordu.

Hücremin önündeki kadınların görüntüleriyle sesleri, bu ilk günlerde, sakatlanmış bedenimin ve yalnızlıktan kaynaklanan melankolimin en iyi ilacı oldu. Ama sadece görmekle yetindiğin, elini uzatamadığın bir ilaç zamanla zehre dönüşür. Kadınların bana dostluk göstermelerine, beni neşelendirmeye çalışmalarına karşın yine ağır ağır melankoliye kapılmaya, ruh sağlığımı yitirmeye başlamıştım. Aydınlığa çıktığımı görünce çılgına dönüyorlardı. Biri öpücükler yolluyor, diğeri güzelliklerini sergilemek için eteklerini kaldırıyor, başkası da duvar dibine gelip aşk türküleri okuyordu. Zavallıcıkların yaşamına bomba gibi düşmüş, onları altüst etmiştim. Yasa koyucuların işlediği en ağır suç, mahkûmları aşktan mahrum bırakmalarıdır. Bu, ıslah edici bir ceza değil, düpedüz manevi bir işkencedir. Cinsellikten uzun süre uzak kalmak, mahkûmlarda, işkencelerle hapisteki diğer olumsuzlukların neden olduğu rahatsızlıklardan çok daha ağır ruhsal ve bedensel sakatlıklar doğurur. Neyse, dediğim gibi, melankoli, baş ağrıları ve kasılmalar yeniden başladı. İyi ki on gün kadar sonra beni Aleksandras Cezaevi'ne geri gönderdiler. Gönderilmeme sanırım kadınların huzursuzluğu neden olmuştu. Avlularında bir erkeğin bulunduğunu bilmek onları tahrik ediyor, disiplinsiz davranmaya itiyordu. Benim gelmemle kadınlar arasındaki kavgalar, bıçaklamalar ve isteri nöbetleri çok artmıştı.

Cezaevine geri dönmüştüm. Başgardiyan bildik söylevi çekmek üzere odasına çağırdı: Burada rahat duracaksın yoksa ölürsün, seni böcek gibi ezerim filan. Bu iş artık kabak tadı vermeye başlamıştı –adiler bozuk plak gibi hep aynı teraneyi okuyordu– yanıt vermedim, gözlerinin içine

bakarak; ruh doktoruna görünmem gerekiyor, hastayım dedim. Cezaevi doktoru onaylarsa göndeririz dedi. Artık yetişkinler cezaevindeydim, aramızda büyükler de vardı, ama gardiyanlar ve idare onları öyle korkutmuştu ki seslerini çıkaramıyorlardı. Bu arada yaşam şartları berbattı, bizi yatakları olmayan bodrumlarda tutuyorlardı ve hepimiz toprak üzerinde yatıyorduk. İkişer ikişer dolaşmak, arkadaşlarla birlikte yemek yemek, çoğu zaman yenmeyecek kadar berbat olan karavanaya takviye olsun diye koğuşlarda bir şeyler hazırlamak yasaktı. Bakla pişirdiklerinde kazanın üstü iki parmak börtü böcekle kaplanıyordu. Fasulye ile makarnada ise her kaşıkta yarı yarıya beyaz kurt çıkıyordu. Asgari temizliğimizi bile sağlayamıyorduk. Koca cezaevinde sadece tuvaletlerde bulunan beş musluktan su akıyordu. Çamaşırlarımızı yıkamak için leğenimiz yoktu, sıcak su ya da banyoyu ise rüyamızda bile göremiyorduk. İki aydır yıkanamamıştım. İyi ki her ay gelip saçlarımızı kazıyorlardı, hiç olmazsa saçlarımız yağlanmıyordu.

Müdür nam salmış bir sadistti. Sık sık teftişe geliyor, mahkûmlardan, ayaklarını yıkayıp yıkamadıklarını denetlemek bahanesiyle ayakkabılarını çıkarmalarını istiyordu. Önceden hesaplanmış, mahkûmları küçük düşürmeyi, onları hayvan seviyesine indirmeyi amaçlayan kötü niyetli davranışlarda bulunuyordu. Yemeğimizi bağdaş kurarak, karavanayı dizlerimize, ekmeğimizi de battaniyemize koyup öyle yiyorduk. Yaşam şartlarımız ortaçağ zindanlarını anımsatıyordu. Yatacak bir köşe bulamadığımız, ışık ve temiz hava girmeyen bu bodrumlara hayvanlar gibi istiflenmiştik. Artık yetişkinler cezaevinde yatacak olmanın sevinci kursağımda kalmıştı. Cezaevinde de ıslahevi koşullarının hüküm sürdüğü düşüncesi içimi karartıyordu. Eskiden hiç olmazsa bir umudum vardı, ulan adiler diyordum içimden, günün birinde büyümeyecek miyim, işte o zaman ister istemez beni düzenli bir hapishaneye göndereceksiniz. Oysa şimdi, bu koşullara ömür boyu katlanmak zorunda kalacağımı görüyordum.

Büyüklerin davranışlarını izleyerek, içlerinden en ciddi ve güvenilir olanını seçtim. Bu arada, ben de güven telkin edecek birçok özellik taşıyordum, hücre cezasından geliyordum ve cezaevi idaresi beni tehlikeliler sınıfına dahil etmişti. Bir akşam bu mahkûmun yanına giderek, biraz konuşabilir miyiz dedim. Ben de seni bekliyordum dedi. Bu işin sonu nereye varacak, koşullar dayanılır gibi değil! Islahevinde, siz büyüklerin insanca yaşamanın asgari koşullarını sağlamış olacağınızı düşünüyorduk, bu durumu nasıl kabulleniyorsunuz? Bak dedi, her yer böyle değil, burası tamamen teslim olmuş durumda. Daha önce birkaç protesto hareketi denendiyse de, üç kişiyi, hapishanede "yasadışı örgüt kurma" suçundan beş yüz dokuz sayılı yasa ile Askeri Mahkeme'ye verdiler. O günden beri yaprak bile kımıldamıyor. Aramızda muhbirleri de var, bak şu köşede duran iki serseri, Askeri Mahkeme'de mahkûmlar aleyhine tanıklık edenlerden. Şimdilik hiçbir şey yapamayız. Yarın sabah başgardiyanın odasına çağırıp bu konuşmamızın hesabını soracaklarından hiç kuşkun olmasın.

Gerçekten de, ertesi sabah bizi başgardiyanın odasına çağırdılar. Yine beylik sözlerle saldırdılar: Ne konuşuyordunuz, isyan hazırlığı mı yapıyordunuz, kendinize gelin, sizi duman ederiz filan. Biz havadan sudan konuştuğumuzu ve sohbet etmenin en tabii hakkımız olduğunu söyledik. Yetişkin arkadaşım cin gibiydi, ama ne de olsa büyüktü, yani uygun koşulları beklememiz gerekiyor düşüncesindeydi... Beni doktora çıkardılar, derdimi anlattım. Dosyama baktı, peki dedi, cezaevinde ruh doktorumuz olmadığından yarın seni sivil bir ruh doktoruna sevk edeceğim. Ertesi gün iki aynasız gelip ellerimi kelepçeledi ve yola çıktık. Yayan gidecektik, düşünebiliyor musun? Sana ne kadar mutlu olduğumu anlatamam. Yürüyen, sohbet eden, alışverişe çıkan insanlar gördüm, rüyada gibiydim. Demek ki kimsenin rahatsız etmediği insanlar da vardı, istedikleri yere gidebiliyor, istedikleri yerde durabiliyorlardı. Bazıları dönüp bana bakıyordu. Ellerim önümde kelepçeliydi,

benim hakkımda ne düşünüyorlardı acaba? Katil olduğumu mu? Devletin bütün gücüyle üzerine gidip ezmeye çalıştığı küçük bir siyasi tutuklu olabileceğim akıllarının ucundan geçiyor muydu acaba?

Emniyet'te sorgularım bittikten sonra beni hücreme geri getirdiklerinde, başımda devamlı aynı jandarma nöbet tutuyordu. Boyu iki metreye yakın bir devdi, elleri de fırın küreği gibi kocamandı. Ben yüksek ateşle kıvranıyor, ayağa kalkamıyordum. Dev, gizlice hücremin kapısını açıp yanıma geliyor, ağzıma kaşıkla bazen biraz su bazen de çay akıtıyordu. İnlemelerimi ve nefes alıp verişlerimi saymazsan hiçbir hayat belirtisi vermediğim düşünülürse, kendi kendine konuşuyordu: Zavallı küçük serçe, devlete kafa mı tutulurmuş, sen devletin ne kadar güçlü olduğunu bilmez misin, garibim ne işlere kalkıştın böyle? Bir gün, artık yavaş yavaş kendime gelmeye başlamıştım, devletin bu işle ne ilgisi var diye sordum, ben devlete değil zenginlere karşıyım. İkisi de aynı şey değil mi küçüğüm? Peki, sen zengin misin? Hayır. Öyleyse nasıl devlet olabiliyorsun? Sen şimdi çayını iç de sesini fazla yükseltme, yakalanmayalım! Nereden aklıma geldi durup dururken, iyi bir insandı. O konuşmamızdan beri devleti rüyalarımda hep koca bir biçerdöver makinesi olarak görürüm. Birileri beni makinenin hunisine atmaya çalışıyor, ben de bütün gücümle demirlere tutunuyorum ve ellerimin ağrımasıyla çığlık çığlığa uyanıyorum.

Güneşli, güzel bir gündü, ama ben umutsuzdum. Kendimi bir arabanın önüne atayım da bu iş bitsin diye düşünüyordum. Partinin intihar etmeyi yasaklama düşüncesi her koşulda doğru olmayabilirdi. Yüzümün ifadesi nasıldı kim bilir, iki aynasız birden kollarıma girdi. Onlar partinin yaklaşımını destekliyordu anlaşılan. Sonunda doktorun muayenehanesine vardık, bizi bekliyorlardı, hemen içeriye aldılar. Doktor, otur oğlum dedi, sonra da jandarmalara dönerek, lütfen kelepçelerini çözüp dışarıya çıkın diye devam etti. Dalga mı geçiyorsunuz doktor? Hayır, çok cid-

diyim. Ama bu adam siyasi mahkûm ve çok tehlikeli! Sizin kanaatinize göre öyle olabilir, ama o benim gözümde sadece bir hasta. İster kapının, ister pencerenin önünde bekleyin, o sizin bileceğiniz iş, ama ben elleri kelepçeli bir hastayı hem de sizin huzurunuzda kesinlikle muayene etmem. Kelepçeleri çözüp dışarıya çıktılar. Çok duygulanmıştım, nihayet karşıma adam gibi bir adam çıkmıştı. Anlat bakalım delikanlı, neyin var, sigara içer misin? Bana sigara tuttu, bakışları sevecendi, hemen ona teslim oldum. Doktor Bey dedim, neyim olduğunu bilmiyorum, size bana yapılanları, duygularımı ve sıkıntılarımı anlatayım, neyim olduğunu siz söyleyin.

Başımı önüme eğip anlatmaya başladım. Uzun uzun anlattım, bitirince doğrulup doktora baktım, gözleri yaşarmıştı. Doktor Bey neyim var? Utanıyorum oğlum, insan ve doktor olduğuma utanıyorum... Neyse, biraz kendimize gelince, korkma oğlum dedi. Ne dersiniz doktor, delirdim mi yoksa? Birtakım sorunlarının olduğu doğru, ancak şimdiye kadar delirmediğine göre bundan böyle hiç delirmezsin. Korkma, sana hiçbir şey olmayacak. Yardım etmek için yapabileceğim tek şey, bundan böyle sana kimsenin dokunmaya cesaret etmemesini sağlayacak bir rapor hazırlamaktır, anlıyor musun beni? Evet. Ama sen sakın korkma, hayâlinde buralardan firar edip düşler görmen de çok yararlı. Doktor Bey, raporun sağlam mı? Yazılabilecek en iyi raporu yazacağım, sana ilaç da vereceğim. Raporu yazıp bir zarfa koydu, ilaçları hazırladı, ceplerime de iki paket sigara koyarak aynasızları çağırdı. Raporla ilaçları onlara, günde üç kaşık içmemi söylediği yeşil bir sıvıyla dolu büyük ilaç şişesini de bana verdi...

Cezaevine dönmek üzere tekrar yayan yola çıktık. Ama şimdi farklıydı, umutsuz değildim, dünyaya başka bir gözle bakıyordum. Parlak güneşin, trafik keşmekeşinin tadını çıkarıyor, kadınlara bakıyordum. Çok mu yoksa az mı mutluydum bilemiyordum, ama yaşamak istiyordum ve tekrar mücadele etmeye hazırdım. Deli değildim, her şeyi-

mi yitirmemiştim, tam aksine bütün bunlar günün birinde geçecekti. Yaşamalıydım ve yaşamak için mücadele etmeliydim. Doktor da öyle demişti: Mücadele et, teslim olma, karşı koy, seni bunlar kurtardı. Karşı koyduğunda, mücadele ettiğinde içinde yepyeni güçler doğar, yitip gitmene bu güçler engel oldu. Mücadele ettiğinde bir düzene girersin, bir amacın, bir hedefin olur. Doktor bir sürü şey söylemişti, ama ben içlerinden, yaşamam gerektiğini, yaşamak için mücadele etmem gerektiğini ve teslim olmamanın, karşı koymanın sağlığıma iyi geldiğini aklımda tuttum.

Cezaevine vardık, jandarmalar beni teslim edip gitti. Başgardiyan muavininin eşliğinde başgardiyanın odasına çıktık. Raporla ilaçları doktora verdiler, ben de başgardiyanın masasının karşısında, elimde yeşil ilaç şişesiyle beklemeye başladım. Başgardiyan bana dikkatle baktı ve alay dolu bir gülümsemeyle: Nasılız bakalım Selanikli dedi, ruh doktoruna görünmeni gerektirecek ne sıkıntın var? Her şey güllük gülistanlık, çetecilerin kökünü kuruttuk, Kore'de işler yolunda –o günlerde Amerikalılar Korelileri önlerine katmış Çin sınırına doğru ilerliyordu– üzülecek ne var? Göz ucuyla doktorun rapor zarfını açmakta olduğunu gördüm. Başgardiyanın gözlerinin içine bakarak, sen ne diyorsun ulan puşt diyerek şişeyi kafasına fırlattım. Yana çekildi, şişe şapkasını sıyırarak masanın arkasındaki duvarda parçalandı. Önümdeki sandalyeyi kaptığım gibi başımın üzerinde çevirmeye başladım.

Başgardiyan masanın altına girmiş çığlık atıyor, muavin dışarıya doğru koşarak düdüğünü çalıyordu. Kapının önüne bir sürü nöbetçi toplandı. Ben hâlâ, zeybek havası oynamaya kalkmış efe gibi sandalyeyi başımın üzerinde çeviriyordum. Birden cezaevi doktorunun sesi duyuldu. Ona kimse dokunmasın, çok hasta, hepiniz dışarı çıkın diyerek ayaklarıma doğru plonjon yaptı. Yere düştük, bana sarılarak, sakin ol dedi, sana kimse dokunmayacak, ben doktorum, sakin ol. Bir yandan da nöbetçilere, hepiniz dışarıya diye bağırıyordu. Raporun sağlam olduğunu düşündüm,

ama doktor da ilerlemiş yaşına karşın yürekli adammış. İçimden, ulan keratalar, şimdi sizi tepside oynatacağım diye geçirdim. Odada, sadece doktorla ben kalmıştık. Birkaç kez debelendikten sonra sakinleştim. Doktor, küçük bir çocuğa hitap edercesine ağır ağır ve alçak sesle konuşuyordu. Sakin ol, iyileşeceksin, buradan çıkman için rapor yazacağım, buradan kurtulacaksın. Güzel, ama önce şu pezevengi öldüreyim. Tamam evladım, şimdi sakinleş, onu daha sonra konuşuruz. Sana bir iğne vuracağım, uyuman için de bir hap vereceğim, bütün diğer konuları daha sonra konuşuruz. Ben doktorum, senin tarafındanım, anlıyor musun beni? Başımla evet diye işaret ettim...

Akşama doğru uyandım. Arkadaşlar etrafımda kümelenmiş, endişeyle bana bakıyordu. Tekrar krize girdiğimi sanıyor olmalıydılar. İçimden, bırak öyle düşünsünler diye geçirdim, yeter ki delirmediğimi ben bileyim. Bu iş gerilmiş ip üzerinde yürümeye benzer. Deli ayağına yatmakla gerçekten delirmenin arasındaki sınırlar belirsizdir. Hele benim gibi daha önce bu sorundan başın belaya girmişse... Çocukları toplayıp, bu akşam eskiden olduğu gibi hep bir arada yemek yiyeceğiz dedim. Aman, etme eyleme, yasak olduğunu bilmiyor musun, başımıza iş almayalım. Korkmayın dedim, siz bu işe hiç karışmayacaksınız, sizi toplayıp birlikte oturmaya ben zorlayacağım. Bizi buradan doğru dürüst bir cezaevine göndermelerini sağlamak için fiyakalarını bozmalıyız, başka yolu yok!

Yemek zili çaldığında karavanamı alıp sıraya girmeden doğruca kazana yöneldim. Kazanın başında aşçı, bir muhbir, bir gardiyan ve başgardiyan muavini vardı. Aşçıya, bana yemek ver dedim. Aşçı bekle dedi, daha dua okunacak. Sesimi yükselterek, bana yemek ver diye tekrar ettim, karavanayı tutan elimi de barbut atar gibi sallıyordum. Duayı sen ve şu müptezel başgardiyan muavini okuyun. Benim suçum ne diye itiraz etti aşçı. Muavin, tamam tamam dedi, şuna yemeğini ver de gitsin. Deneme başarılı olmuştu... Ellerin dert görmesin doktor, raporun sağlam-

mış! Dua okutmadan yemek dağıtımına devam ettiler. Bodrumdaki koğuşlarımıza geçtik, toplu olarak yemeğe oturduk. Başgardiyan muaviniyle iki gardiyan sayıma geldi, bizi bir arada görmelerine rağmen tek bir laf etmediler. Ulan diye bağırdım, bir lokma ekmeği bile adam gibi yiyemeyecek miyiz, hep tepemizde mi duracaksınız? Muavin, sinirlenme oğlum, bir dakika bile sürmez dedi, bir yandan da gardiyanlara acele etmelerini işaret ediyordu. Gittiler. Bütün mahkûmların ağzı açık kalmış, muhbirlerin de ödü bokuna karışmıştı. Delilik her zaman işe yarar. Onun karşısında devlet, iktidar ve yönetim mekanizması gibi kavramların anlamı yok olur. Deli, aralarına katalizör gibi girerek düzenlerini bozar. Çatışmayı kişiselleştirir, bütün yönetim çarkını tatlı canları için endişe eden bireyciklere dönüştürür. Deli, serseri mayın gibidir, sana kafayı taktı mı elinden kurtulamazsın. Deliyle mümkün olduğunca iyi geçinmek gerekir. Artık rahatlamıştık, hapishanenin baskı mekanizması fiilen felç olmuştu. Kendimi Robin Hood gibi hissediyordum. Ama güzel günlerimiz doğal olarak fazla sürmedi. Sahnelediğim tiyatronun üzerinden yirmi gün geçmeden, hepimizi Korfu Cezaevi'ne naklettiler.

Yeniden ana üssümüze geri dönmüştük. Nezaketten ödün vermeden üstlerimizi arayıp koğuşlara dağıttılar. Kucaklaşmalar, öpüşmeler! Koşullar kökten değişmişti. En başta idamlar durmuştu. Her gece, "Hakkınızı helal edin kardeşler" selamı kalplerimizi mengene gibi sıkıyor, ertesi gün o arkadaşımızdan geriye sadece bohçaya konmuş elbiseleri kalıyordu. Yapayalnız, garip elbiseler! İdam edilmiş mahkûmun koğuş kapısına yığılmış elbiselerinden daha acı, daha yürek paralayıcı bir yalnızlık yoktur. Yıllar sonra, Albaylar Cuntası beni disiplin cezasıyla tekrar Korfu Cezaevi'ne gönderdiğinde, o kaybolma ve yalnızlık duygusunu bütün acısıyla tekrar yaşamıştım. Oraya vardığımızda geç olmuştu, hapishane kapalıydı. Rutin formalitelerden sonra –çok dikkatli ve naziktiler– beni hücreme götürdüler. Artık burada sadece uyuşturucu madde tutkunu mahkûmları tutuyorlardı, ama kendi ölçütlerine göre tecritte olması gereken siyasiler için de ayrı bir bölüm ayrılmıştı. Bu kategoriye girenler topu topu on beş kişiydik; generaller, hâkimler ve üniversite hocaları! Evet, artık yalnız değildik, bu kez diktatörlüğe toplumun her kesiminden isyan edenler çoktu.

Neyse, beni bir hücreye kapattılar ve gittiler. Yatağımı serip yattım. Tam uykuya dalmak üzereyken burada yaşadığım günlerin anıları canlandı. Kulağıma, idama giden arkadaşlarımızın, "Hoşça kalın kardeşler, daha güzel bir dünya için ölüyoruz, yaşasın devrimimiz" diyen sesleri geliyordu. Sanki selamlamak için bunca yıldır hücrenin kalın duvarları arasına kapanıp beni beklemişlerdi. Uykum kaçtı, ardı ardına sigara içtim, sonunda paketi bitirdim. Sabah dörde doğru nöbetçiler değişti, nöbeti devralan gardiyan koridorları denetlemek üzere dolaşmaya çıktı. Açılıp kapa-

nan dış kapıların sesini duyunca hücrenin penceresine yaklaştım. Yirmi beşe yirmi beş santim boyutlarındaydı, ortasındaki yatay ve dikey kalın demirlerle beşe beş santimlik küçük karelere ayrılıyordu. Nöbetçi yaklaşınca seslendim, kapının önüne geldi, son hücredeydim. Sigaralarım bitti dedim, birkaç tane ödünç verebilir misin, yarın iade ederim. Seni bugün mü getirdiler, neden yatıp uyumuyorsun? Yapamadım, gözümün önünde eski günler canlandı. Buralara daha önce de mi düşmüştün? Evet. Adın ne? Selanikli. Selanikli mi dedin? Dur sana bir yakından bakayım, olacak şey değil! Thoma'ydı, eskiden devamlı mutfakta nöbet tutardı, çok iyi bir insandı. Koşup anahtarları getirdi, hücreye girdi ve sohbete başladık. Eskileri yâd ettik, bugünleri konuştuk. Yine mi içerdesin be Selanikli? Elden ne gelir ki Thoma? Haklısınız, şu pezevenkler hiç çekilmiyor. İyi ki onlara direnen sizler varsınız. Biliyor musun beni de Emniyet'e çağırdılar, İtalya'da okuyan kızım direnişçilere katılmış. Şafağın sökmesine yakın Thoma kalkıp gitti.

Acı anılar yüreğimi bir mengene gibi sıkıyor. Bunca ölü, bunca mücadele, bunca acı ve her şeye yeniden başlıyoruz... Hayır, şikâyet ettiğimi sanma sakın. Biz iyi kötü yolumuzu çizdik, hiçbir zaman bir kaderin nesnesi olmayı kabullenmedik. Ancak bütün dünyada devrimlerin siyasallaştığı bir dönemde kendimizi kasırganın ortasında bulduk. İdeoloji, romantizm ve insancıllığımızın siyasi çıkarlar uğruna feda edildiği bir dönemde! Ve devrime katılmanın bedeli çok ağır olmaya devam etmesine rağmen, devrimin kendisi sistemin kurallarına sıkı sıkıya bağlı acınası bir siyasi oyuna dönüştü. Çoğumuz açısından bu işi sürdürmek, devrimci hayâllerimizi ifade etmekten çok bireysel onurumuzu korumak anlamına geliyordu. Ne olduğunu kavrayana kadar, iki ayak üzerinde durmak ya da sürünmek ikilemiyle karşılaşmıştık. Bize başka bir seçenek bırakmadılar. Sırtımız duvara dayalı, büyük bedeller ödeyerek insanlık onurumuzu savunmak zorunda bırakıldık. Neyse bunları başka bir zaman konuşuruz, şu anda çok

ama çok üzgünüm. Yalnız üzerine basarak tekrarlıyorum, yaşadığım hayat için şikâyet etmiyorum. Ve bana acınmasından hiç ama hiç hoşlanmıyorum.

Şu üçüncü illegaliteye çıkışımızda da bizden çekinen insanları anlayabiliyordum. Direnmenin bedeli, daha önce de söylediğim gibi, çok ağırdı. Ama annem dışında hiç kimseye müsaade etmediğim bir şey varsa o da bana acınmasıdır. Bağa dalan itler gibi yakalanmış, yatağından kaldırılıp götürülmeyenlerimiz illegaliteye geçmiştik. Sürek avında kıstırılmış orman hayvanları gibiydik, nerede duracağımızı, kime dayanacağımızı bilemiyorduk. Bizim dışımızdakiler hâlâ devrimciler mitine, yani albaylara direnebilecek tek gücün biz olduğumuza inanmaya devam ediyordu. Yıllar yılı yediğimiz tokatlar ve parti yönetiminin aptallıklarından sonra, düzene bağlı ikinci sınıf siyasetçilere dönüştüğümüzü anlamamışlardı daha. Bizim en büyük derdimiz kuralların dışına çıkamamaktı. İşte hâlâ bize inanan bu insanlar, ara sıra saklanmamız için bize kapılarını açıyordu.

Bir zamanlar bir doktorda kalıyordum. Adam sağcıydı, ama şu vatan kurtaran tosuncuklardan da hiç hoşlanmıyordu. Solcu olduğumu bildiği halde, akşamları birileriyle buluşmaya çıktığımda iyimserlikle doluyordu. Sonunda gizlenebileceğim bir daire buldum ve evinden ayrılacağım gece vedalaşmak niyetine birkaç kadeh viski içtik. Viski sert içkidir, adamı hemen havaya sokar. Ben de havaya girmiş, sözlerimi fazla tartmadan konuşacak kıvama gelmiştim. Beni kapıda uğurlarken yüzünden hüzün akıyordu. Şimdi ne olacaksın be Fani –her illegaliteye geçişimizde hep bu takma adı kullanırdım– diye sordu gözlerinde yaşlarla. Tam kapıdan çıkmak üzereyken geri döndüm, sen şimdi ciddi misin doktor diye sordum, bana acıyor musun yoksa? İrkildi! Ama gecenin karanlığında bir hırsız gibi gidiyorsun, peşinde acımasız katiller var, yakaladıklarını öldürüyor ve işkence ediyorlar, evin, ailen, hatta adın bile yok...

Ona baktım, kalbini kırmalıydım, başka seçeneğim yoktu. Kötü durumdaydım, kendime acımaya başlarsam

mahvolurdum. Doktorun anlattığı somut koşullar doğruydu, ama yaşamımı ve yaşamımın anlamını en başta kendime karşı savunmam gerekiyordu. Doktor dedim, sen şimdi bana cidden acıyor musun? Hafifçe şaşırmıştı. İyi kalpli tatlı bir adamdı, akrabalarının bile direnişçilere kapılarını açmadığı bu zor dönemde, sakıncalı bir kişiyi evinde gizlediğine göre de oldukça yürekliydi. Radyo sabahtan akşama kadar: "Emniyet güçlerine bildirmedikleri kişileri evlerinde barındıranlar Olağanüstü Askeri Mahkeme'de yargılanacaktır," diye bangır bangır bağırıyordu. Ben yaşamımla kaderimi ellerimde tutuyorum dedim, seçimlerimi kendim yaptım, istediğim an senin yerine geçebilirim. Şimdi Emniyet'e telefon edip siyasetle uğraşmaktan vazgeçtiğimi söylesem, hiçbir şeyi ve hiç kimseyi inkâr etmeme gerek kalmadan, yarın sokaklarda senin gibi "özgür" dolaşmaya başlayabilirim. Peki, sen benim yerime geçebilir misin? Her şeyini, paranı, kariyerini, aileni, evlerini terk edebilir, bir düşün peşine takılabilir misin? İnsanları ve özgürlüklerini tutkuyla severek, yaşadığın çağın kalbine girebilir, basit bir izleyiciyken tarihin aktörlerinden biri olabilir misin? Sana şunu da söyleyeyim, biz ikimiz yaşıtız. İnsan hayatı, bir ot gibi yaşamak, yani sadece biyolojik açıdan var olmak, birtakım ürün ve hizmetler üretip birtakım ürün ve hizmetleri tüketmek anlamına geliyorsa son derece sıkıcı olurdu. Bence hayat denilen şey sadece duygularımız, heyecanlarımız, acılarımız, küçük mutluluklar ve küçük mutsuzluklarımızla, yani insanca özümüzün onanmasıyla ölçülür. Hayatında kaç kez yoğun duygular ve heyecanlar yaşadın doktor? Diplomanı aldığında, karına âşık olduğunda, mesleğinde yükseldiğinde, kızının doğumunda mı? Senin dünyan işte bunlarla sınırlı. Oysa ben, o yıllarda senin hayatının yüz yılında bile yaşayamayacağın yoğunlukta duygular yaşadım. Kaç kez ölümle burun buruna geldim ve bunu heyecanı için değil –öyle bir niyetim olsa gider sirkte tehlikeli bir numara denerdim– düşlerim, hayâllerim, yaşama, insanlara ve özgürlüğe olan aşkımın tutkusuyla yaptım. Kaç

kez son derece güçlü mekanizmalarla boy ölçüştüm. Galip geldim, mağlup da oldum ancak hep insan kaldım, hiçbir kaderin nesnesine dönüşmedim. Seninle kıyaslandığımda daha çok gencim, nedenini de söyleyeyim. Senin için olağan sayılan, yanlarından dönüp bakmadan geçtiğin şeyler benim için büyük ve küçük mutluluklardır, dünyanın harikalarıdır. Onları bir ergenin hayran bakışlarıyla karşılıyor ve yaşıyorum. Eminim, gece vakti kentin boş sokaklarında dolaşmak sana sıkıcı değilse de çok olağan gelir. Ormanda bir gezinti, denizin mırıltısı, güzel bir ağaç, bir çiçek, şarap, aşk... Nesnelere yaklaşımın şekilcidir, onları zenginleştirmiyor, onlardan zenginleşemiyorsun, yanlarından geçmekle yetinerek onları yaşamıyorsun. Benim için her sabah bir sürpriz, her ikindi bir nostalji, her gece büyük bir muamma, bir kadeh şarap, bir öpücüktür. Söyle doktor, senin hayattan beklentilerin nelerdir? Başarılısın, her istediğini elde edebiliyorsun, tatmin olmuş yani "ihtiyarlamışsın," çünkü artık bütün bunlardan vazgeçemezsin. Sınıflandırılmışsın, artık uçamazsın; duygularının, hayâllerinin, düşlerinin, tutkularının, insanlar ve nesnelerle farklı bir iletişim kurmanın peşinden gidemezsin. Düşünsene, seçtiğin yol insanı biyolojik ihtiyaçları olan bir nesneye dönüştüren bir yoldur. Bana acıma lütfen, ben her zaman azınlıkta kalanlarla birlikte oldum, her zaman güvencelerin dışındaydım, tehlikelere maruz kaldım. Beni kucakladı ve tuhaf ama güzel insanlar olduğumuzu söyledi. Yanaklarımdan öptü, cebime de o dönem için büyük para sayılan on bin drahmi koydu. Çıkıp gittim...

Büyük laflar ettiğimin farkındaydım. Başka bir mantığa göre düzenlenmiş başka bir tasnife, başka bir mekanizmaya ait olduğumu biliyordum. Ne zaman böyle şeyler konuşulsa Babi'yi hatırlarım. Mezbahada çalışıyordu, hayvanların derisini yüzerdi. Alman işgali döneminde Atina ELAS teşkilatındaydı. İki metreye yakın boyu, aslana benzeyen koca kafası ve gür sesine karşın çocuk kadar duygusal ve sevecendi. Her zaman binici pantolonu ve uzun

çizmeler giyerdi. Bir keresinde, gemiyle başka bir cezaevine sevk ediliyorduk. Ellerimiz kelepçeli güverteye çıkarılmıştık, ama hava güzel olduğundan gemi yolcuları da güverteye çıkmış aramızda dolaşıyordu. Bir ara, çerçeveli gözlük takmış, iyi giyimli, öğretmen ya da ona benzer bir meslekten, görünüşü kültürlü bir bey, jandarma başçavuşuna yaklaşarak: Beyefendiye bir şey sorabilir miyim dedi, eliyle de Babi'yi gösterdi. Uzun boylu ve çizmeli görünce herhalde gerillaların başıdır diye düşünmüş olmalıydı. Başçavuş, mahkûmun itirazı yoksa buyurun sorabilirsiniz dedi. Adam Babi'nin yanına gelerek: Beyefendi, merak ettiğim bir konuyu aydınlatabilir misiniz diye sordu. Sor bakalım dedi Babi. Aralık Başkaldırısı"na* neden gerek gördünüz? Bildiğin gibi dünya çepeçevre kapitalizmin zincirleriyle örülü, Atina da bu zincirlerin bir halkası. Biz zincirin bu noktasında bir zayıflık, örneğin bir paslanma gördük ve zinciri buradan koparmaya çalıştık, anladın mı? Hayır, anlayamadım dedi beyefendi. Ee, ne bileyim amca, bu söylediklerim işin "bahanesi," hiç duymadın mı? Beyefendi yine hayır dedi. Araya okumuş arkadaşlarımız girdi, sohbet koyulaştı, başçavuş sonunda beyefendiyi uzaklaştırmak zorunda kaldı.

Korfu'da rahat ettik. Artık ne dayak ne de idam vardı. Yemek bayağı yenebiliyordu, ek bir şeyler hazırlamamıza da izin veriyorlardı. Kısa sürede kendime geldim. Doktorlarımız vardı; muayene, haplar, iğneler derken beni dirilttiler. Kitaplarımız bile vardı. Gerçi önemli kitaplar değildi, ilkokul ve lise ders kitaplarıydı, ama kara cahil olan bizler için çok değerliydiler. Mahkûmların arasında

* Aralık Başkaldırısı: Alman işgalinin sona ermesinden sonra sol güçler ittifakı EAM (Milli Kurtuluş Cephesi), halkın büyük desteğine sahip olduğu halde, gözlemcilerin tarafsızlığına güven duymadığından seçimlere katılmamış ve silahlarını teslim etmesi istendiğinde bunu kabul etmeyerek Aralık 1944'te silahlı çatışmaları başlatmıştı. Bu olay, 1949'da komünistlerin nihai yenilgisiyle sonuçlanacak Yunan İç Savaşı'nın ikinci safhasının başlangıcı sayılır.

öğretmenler de vardı, düzenli olarak ders almaya başladık. Benim gibi hiç okula gitmemiş iki arkadaşla birlikte bir grup oluşturmuştuk. Biri –Thoma– Lamia'nın bir köyünde sayacı, diğeri –Hristo– Volos'un bir köyünde tenekeciymiş. Yapışık kardeşler misali birbirlerine çok bağlıydılar. Thoma, Hristo'nun kız kardeşiyle evlenecekti ve aralarında sürekli, hapisten çıkınca sayacı mı yoksa tenekeci dükkânı mı açacaklarını tartışıyorlardı.

Bir gün öğretmenimiz, kitapta yazıldığı şekliyle *"o pithmin, tu pithminos*"* diye, kuraldışı isim çekimlerini öğretmişti. Akşam vakti, hücrelerimize kapanmış ertesi günün dersine çalışıyorduk. Işıklar kapatılmıştı ve aramızda konuşmamız yasaktı. Hristo on dört numaralı son hücrede, Thoma ise birinci hücrede kalıyordu. Derin sessizliğin içinden Hristo'nun fısıldadığını duyduk: Thoma... Hapishane öyle yapılmıştı ki en küçük fısıltı bile her yana yayılabiliyordu. Düşün, hücreler öyle dardı ki kapıları açıldığında arka duvara çarpıyordu. Yani, kapı ile arka duvar arasında ancak yetmiş santim kadar bir derinlik vardı, tavan da kubbeli olduğundan koridor bir boruya benziyordu. Kapı önündeki pencereye yaklaşıp fısıldadın mıydı, sesin hoparlörle konuşmuş gibi bir uçtan diğerine ulaşabiliyordu. Thoma, arkadaşının seslenmesi üzerine penceresine yaklaşarak: Ne bağırıyorsun yahu, manyak mısın, şimdi gelip tepemize binecekler dedi. Thoma, iki gözüm, şu hocanın *"pithmin"* dediği ne menem bir şeymiş onu merak ettim de, yarım saattir kafa patlatıyorum bir türlü bulamıyorum. Ben de bilmiyorum, anasını satayım, sen bir şeye benzetemedin mi? Ne bileyim birader dedi Hristo, çuvaldızı anımsatıyor sanki. Yok ya, o dediğin sivri olur, bana kovanın dibiymiş gibi geliyor. Konuştukları köylü ağzıyla daha da komikleşen bu diyalog bütün hücrelerden duyulduğundan hapishane kahkahalardan yıkıldı. Bunun

* Pithmin: Halkın anlamadığı aydınlar dili Katharevusa'da "dip" anlamına gelir.

üzerine yine Thoma'nın sesi duyuldu: Yat zıbar şimdi, yine el âleme rezil rüsva olduk!

Thoma, daha önce aralarında geçen başka bir konuşmaya değiniyordu. Hristo doktora çıkmış, o da küçük bir cerrahi müdahale gerektiğini söyleyerek hastaneye sevk etmişti. Cezaevine geri döndüğünde, geç olduğundan doğruca hücresine götürmüşlerdi. Bu arada, kankası Thoma çok meraklanmıştı. Hücre penceresinden eğilerek, Hristo, Hristo diye bağırmaya başladı. Nerelerde kaldın, nasılsın, seni nereye götürdüler? Yok bir şey, yarın anlatırım, küçük bir müdahale yaptılar? Ne müdahalesi yahu, delirtme adamı! Önemli değil dedik ya, yarın sabah anlatırım. Sabaha kadar göz kırpamam şimdi, ne yaptılar söylesene! İşte, çüküm ağrıyordu, azıcık ucundan kestiler. Neden peki? Ne bileyim, doktora önemli mi diye sordum, sadece "sosis"miş. Ne, doktor sana sosis mi vermiş. Yok ulan, çüküm! Diğer hücrelerden yükselen kahkaha sesleriyle iki arkadaşın sohbeti anında kesildi. Zavallı Hristo sadece *"fimosis"ten** musdaripti... Çoğu zaman duyduğumuz yeni kelimeleri anlayamıyor, kafamıza göre yorumluyorduk işte.

Yedikule'de idamlıklar bölümünde Varya ile imtiyazlı sayılabilecek dördüncü hücredeydik. Hücremiz, tecrit bölümünün koridorunu şöyle bir aydınlatan tek pencerenin tam karşısındaydı. Nasıl olduysa, sonbahar güneşinin ışınları, ikindinin belirli bir saatinde hücremize kadar geliyor ve sağdaki duvara vuruyordu. Sümüklüböcekler, yosun tutmuş duvarın üzerinde gidiş gelişleriyle, gözlerimizi dinlendirip hayâllerimizi harekete geçiren arabesk çizimler meydana getirmişti. Bu saatin gelmesini dört gözle bekliyordum ve bu yüzden sürekli Varya ile birbirimize giriyorduk. Ben duvarın karşısına dikilip hayâl kurmak, o ise okuma yazma öğrenmek istiyordu. Sonunda, ışık huzmesinin bir gün onun, bir gün de benim olmasına anlaştık.

* Fimosis: Penis üzerinde bulunan sünnet derisinin, darlığı nedeniyle, geriye doğru hareket edememesi.

Ziyaretçilerimizin getirdiği yiyecekler genelde eski gazete ya da dergilere sarılı olurdu. Varya duvarın karşısında diz çöküyor, elindeki kâğıdı huzmenin önüne koyup yüksek sesle okumaya başlıyordu. Kelimeleri hep yanlış okuduğundan onu düzeltiyordum ve yeniden kavgaya tutuşuyorduk. Anlaşamayınca, hücre kapısına gidip okumuşlara soruyorduk, onlar da bana hak verdiklerinden Varya bir saatliğine bana küsüyordu. Bugün yarın idam edileceğimize göre, okuma yazmayı öğrenip ne yapacaksın diye onu kızdırıyordum. Sen işine bak diyordu, bir devrimci koşullar ne olursa olsun kendini geliştirmelidir!

Bir gün yanımıza Trakyalı bir delikanlıyı, Hristo'yu getirdiler. Hücre kapısı kapandı, merhaba yoldaşlar, merhaba yoldaş, ama delikanlı önünü göremediğinden kapının önünden ayrılamıyordu. Biz burada uzun süre kaldığımızdan karanlığa alışkındık, –ışığa çıkardıklarında saatler boyunca gözlerimizi açamamıştık– Varya elinden tutup yanımıza getirdi. Hristo oturdu, sigara yaktık ve sohbet etmeye başladık. Gerillaydı, bir çatışmada tutsak alınmıştı. Genelde olduğu gibi hemen Askeri Mahkeme'ye çıkarmışlar, sekiz kez idama mahkûm etmişlerdi. Mahkemeyi anlatırken burnundan soluyordu: Arkadaşlar, ne kadar kin dolu olduklarını tahmin bile edemezsiniz! Sekiz kez idama mahkûm ettiler, tamam. Suçlamalar düzmeceydi, ona da tamam, savaştayız öyle şeyler olağan sayılır. Üstüne üç müebbet eklediler, ona da eyvallah. Ama en sonunda, hâkim olacak serseri sırf keyfinden on yıl daha yazmaz mı? Adamın nefretine bak, keyfinden on yıl ceza yazıyor, olacak iş mi bu? İnanın arkadaşlar, bana en çok bu on yıl dokundu. Varya, bu adiler hep öyle acımasız olur, takma kafana dedi... Anladığın üzere, Hristo'ya idamlarla müebbetlerden başka, diğer suçlamalara karşılık on yıl ceza vermişler, "keyfiyet bilgilerinize arz olunur" demişlerdi.

Keratalar, sanki adil yargılıyormuş gibi bütün yasal formaliteleri eksiksiz yerine getiriyorlardı. Bana da, idam ve müebbetlere ilaveten yirmişer yıllık cezaları verince ak-

lım karışmıştı. Müebbet yatacaksam nasıl idam ederler, idam edileceksem nasıl müebbet yatarım, müebbet yattığımı farz etsek yirmi yıllık cezalar ne olacak diye kendi kendime sorup duruyordum. Aklın hayâlin durur! Arkadaşlar anlatmaya çalışıyordu, ama ben nasıl anlayayım? Düşün, müebbet yatacağımı ilk duyduğumda öyle sevinmiştim ki, müebbet yatıracaklarına göre demek ki kurşuna dizilmekten yırttım diye düşünmüştüm. Adiler bizimle bayağı dalga geçiyordu. Hristo'yu kararın çıkmasından dört gün sonra idam ettiler. Daha şafak sökmeden gelen arabaların sesini duymuş, kurşuna dizmeye geldiklerini anlamıştık. İdam mahkûmuysan eğer, uyanmak için günün ağarmasını beklemezsin, kulakların sürekli teyakkuzda olur, derin uykudayken bile en küçük fısıltıyı duyarsın. Arabaların geldiğini duyunca ayağa kalktık, bohçalarımızı hazırlayıp birer sigara yaktık ve beklemeye başladık. Daha önce kaç kez öyle hazırlanmıştık kim bilir! İnsanları, gözlerini kırpmadan idama mahkûm edenleri bir geceliğine böyle sabaha kadar bekletsen, bir daha ömürleri boyunca en acımasız katilleri bile idama mahkûm etmekte zorlanırlar. Dışarıda demir kapıların açılıp kapandığını duyduk, koridora girdiler, birinci hücreyi, ikinci ve üçüncü hücreyi geçtiler, bizim kapıya dayandılar. Kapıyı açıp Hristo'ya çıkmasını söylediler. Kucaklaştık, öpüştük, hoşça kalın kardeşlerim, uğurlar ola Hristo, yolun açık olsun... Varya'ya, ne dersin, toprak altında başka yaşam var mıdır sence diye sordum. Oraya varınca öğreniriz dedi.

Hristo'nun kimsesi yoktu. Yaşlı annesini sağcı milisler bıçaklamıştı, evde sakat yatıyordu. Kardeşleri dağda gerillaydı. Hristo Askeri Mahkeme'de avukatsız, bir gülümsemeye hasret, üzerinde kirli gömleğiyle galiplerin acımasızlığı karşısında tek başınaydı. İktidar mekanizmalarının kadrolarını oluşturan memurların ne tür insanlar olduğunu hiçbir zaman anlayamadım. İşkencecileri değil, diğerlerini; insanların mutsuzluğuyla uğraşmayı meslek edinmiş, mutsuzluk önlerinden akıp geçerken yazıp çizen, ilgi-

sizce sorular soran kâtipleri, hâkimleri, müstahdemleri kastediyorum. Ölü gözleri hiçbir insancıl parıltı taşımayanları, göz kapakları bile oynamayanları kastediyorum.

Beni ilk kez tutukladıklarında evin etrafını çevirmiş, gün doğarken kapımıza dayanmışlardı. Annem telaşla kapıyı açtı, bunlar da ellerinde makinelilerle eve daldılar. Evin altını üstüne getirdikleri halde hiçbir şey bulamadılar. Ellerime kelepçeleri geçirip bir arabaya bindirdikleri gibi doğruca Emniyet'e götürdüler. Beni bir yazıhaneye bırakıp gittiler. Yarım saat kadar sonra kapı açıldı, odaya beş altı kişi girdi. Bağırıp küfretmeye başladılar; adi köpek, sana otur diyen mi oldu? Bu arada yediğim tekmelerle yumrukların haddi hesabı yoktu. Şunun bunun çocuğu, sen jandarmaya silah doğrultacaktın öyle mi? Ciğerini sökeceğiz, geberteceğiz, ananı belleyeceğiz... Bana topmuşum gibi sağlı sollu vuruyorlardı. Yediğim dayaktan fil gibi şişmiştim.

Birden kapı açıldı, içeriye giren bir sivil bağırıp çağırmaya başladı. Ulan serseriler, buna vurmayacaksınız dememiş miydim, iyi bir çocuk bu, niye dövüyorsunuz ulan? Gel oğlum, yüzüne biraz su dökelim, kanları temizleyelim. Beni yandaki tuvalete götürdü, yüzüme biraz su döktüm ve gömleğimle kurulanıp yazıhaneye geri döndüm. Otur dedi, sigara ister misin? Hayır, teşekkür ederim, kullanmıyorum. Emniyet'e düşersem bana uzatılan sigaralardan uzak durmamı öğütlemişlerdi, içlerine ilaç milaç koyabilir, daha neler olduğunun farkına varmadan beni bülbül gibi konuşturabilirlerdi. Bu işlere nasıl bulaştın be oğlum, senin gibi temiz bir çocuğun burada işi ne? Dur, hiçbir şey söyleme, ben dışarı çıkıp bir saat kadar sonra döneceğim. Diğerleri geri gelmesin diye de arkamdan kapıyı kilitleyeceğim. Aramızda kalsın, pek de haksız değiller hani, sizinkiler de onları öldürüyor. Yok, yok sen böyle şeyler yapmazsın, sen iyi çocuksun, arkadaşların yapıyor... Oturup her şeyi olduğu gibi yaz, ben buradayım, sakın korkma.

Elime kâğıt kalem tutuşturup çıktı. Tutuklanmadan önce, yakalanırsak işkence göreceğimizi biliyorduk, haya-

tımız pahasına bile konuşmamaya yemin etmiştik. Ama bilmek başka, yaşamak başka. Gün ağarırken işkence görmek çok acıdır, seni zorla dünyadan kopardıklarını, yaşamını çaldıklarını düşünürsün. Masanın önünde durmuş, kalemle kâğıtlara bakıyordum. Dayak, korku, mutlak yalnızlık ve umutsuzluk duygusu beni çok yormuş, uykumu getirmişti. Kollarımı masaya dayadım, başımı eğip uyuyakaldım. Bir dakika mı yoksa bir saat mi öyle kaldım bilemiyorum, ama sanırım gözümü kırpar kırpmaz odaya dalmış olmalıydılar. Daha sonra öğrendiğime göre yandaki odadan beni izliyorlarmış. Başıma vurulan bir darbeyle uyandım, bir el yüzümü masanın üzerine bastırıyor, başka bir el de oturduğum sandalyeyi çekiyordu. Kendimi sırtüstü yerde buldum. Çevremde sadece ayakkabılar, siyah ayakkabılar görüyordum. Bu sahneyi daha sonra yıllar boyunca karabasanlarımda gördüm durdum.

"İyi" aynasız odaya girip herkesi dışarıya attı. Güya şaşkınlıkla; ne, daha hiçbir şey yazmadın mı diye sordu. Ne yazabilirim ki, hiçbir şey bilmiyorum; beni neden buraya getirdiğinizi bile bilmiyorum. Ama olmaz ki, böyle davranırsan sana yardım edemem ki! Evet, adam babamın oğluydu sanki, bana yardımcı olmak için yırtınıyordu! Hiçbir şey bilmiyorum diye tekrarladım. Peki, ama hiç olmazsa bir şeyler karala, nasıl vakit geçirdiğini, adını, soyadını, adresini, annenle babanın adlarını, kardeşlerini, arkadaşlarını yaz. Okuma yazmam yok. Okuma yazma bilmiyor musun, önemli değil, sen söyle ben yazarım. Yaşın kaç? On altı. Kimlerle arkadaşlık ediyorsun? Bilmiyorum. Ulan it oğlu it, şimdi geberteceğim seni, bunca saattir boşu boşuna uğraştırıyorsun. Elleri kocamandı, makine düzeniyle bir sağ, bir sol tokatlamaya başladı. Başım yerinden kopacak gibi oldu. Bir süre sonra lunaparktaymışım gibi uçuşan yıldızlar görmeye başladım.

Yeni bir vardiya geldi, yine beni futbol topuna çevirdiler. Saat ona doğru çekip gittiler. Nasıl olduğumu bilemiyordum. Her tarafım ağrıyor, zangır zangır titriyordum;

ne titremesi, hummaya tutulmuş gibi debeleniyordum. Biri gelip beni bir yazıhaneye götürdü. Masalarda, dış dünyadakilere benzer sakin yüzler oturuyordu. Kahve içiyor, sinema filmlerinden ve aralarından birinin önceki gece yediği kuru fasulyenin lezzetinden bahsediyorlardı. Ben de az ötede, acı, yalnızlık ve çaresizlik içinde çırpınıyordum. Yazıhanenin mobilyasıymışım gibi kimse dönüp bakmadı bile. Gözleri, terk edilmiş evlerin pencereleri gibi bomboştu.

Korfu'da hayat düzenli, sakin ve sessizdi, ancak burada da diğerlerinin tecrit ettiği mahkûmlar vardı. Bunlardan biri benim bölümümde kalıyordu. Onun için çok üzülüyordum. Hapiste koğuş arkadaşlarının, dostlarının seninle hiç konuşmaması nasıl bir şeydir tahmin bile edemezsin. Ona bu şekilde davranılmasını gerektirecek neler yaptığını bilmiyordum, onu partimiz "biliyordu." Ama ben, merdivenlerde ya da voltada karşılaştığımızda ona gizlice gülümsüyordum. Bu arada durum değişiyordu, seçimler olmuştu ve yeni hükümet siyasi mahkûmlar lehine birtakım yasalar çıkarmıştı. Örneğin, Olağanüstü Askeri Mahkemelerde mahkûm edilenlerin davalarının tekrar görülmesine izin veren bir yasa kabul edilmişti. Bunun üzerine, cezaevi yönetimi bizi davamızın yeniden görülmesi için dilekçe vermeye çağırdı. Parti yönetiminin çizgisi dilekçe vermeme yönündeydi. Kaleme giderek, dilekçe vermemek için öyle ipe sapa gelmez gerekçeler öne sürüyorduk ki bize uzaydan gelmiş gibi bakıyorlardı. Daha çok küçük olduğumdan bana laf düşmüyordu, gidiyor ve büyük bir coşkuyla söylememi istedikleri şeyleri söylüyordum. Büyüklerimizden bazıları –o da büyük bir korkuyla– itiraz edecek oldu, ama parti yönetimi birine devrime ihanet yaftasını astı mı o adam bir daha iflah olmazdı.

Şu başımızdakilerin, soyut parti kavramının arkasına gizlenerek ne kadar büyük saçmalıklar yaptıklarını düşündükçe çılgına dönüyorum. Parti biliyor, parti öyle diyor, parti bu doğrultuda hareket etmeyi emrediyor diyerek, bize bir sürü akla hayâle sığmayacak işler yaptırdılar. Parti adına da, o dönem için başta bulunan iyi ya da kötü kalpli, aptal ya da zeki biri karar veriyordu. Evet, çok nadir de

olsa başımızdakilerin arasından Nikos Beloyannis gibi zeki insanlar da çıkıyordu. Korfu Cezaevi'ne getirildiği günleri hatırlıyorum, onu daha sonra Amerikalılar öldürttü. Onlar ülkeyi Soğuk Savaş ortamında yaşatmak istiyorlardı, ama bizler de az geri zekâlı değildik hani. Sol hareket büyük bedeller ödedikten sonra yavaş yavaş toparlanmaya, örgütlenmeye ve yasal yoldan kendini ifade etmeye başlayınca, "parti" yasadışı hareketi organize etmek için boyuna yurtdışından telsizli elemanlarını gönderiyordu. Sanki Yunan toplumu bir kereliğine, otuzla kırk beş yılları arasında birkaç lider yetiştirmiş, ondan sonra da lider çıkaramaz olmuştu. Ve en kötüsü, ülke içinde hayatta kalabilen, teker teker hapishanelerden çıkmaya, sürgünlerden dönmeye başlayan solcular geri zekâlıymış gibi kendi başlarına hareket edecek yetkinlikte görülmüyordu. Yasal yollarla siyaset yapmak varken telsizli melsizli yasadışı gruplara ne gerek vardı? Sol hareketin en güzel ve yetenekli şahsiyetlerinden Yannis Passalidis, İlias İliu ve bir dizi değerli düşünür ciddiye alınmıyordu. Her şeyi bombok ettikten sonra yurtdışında bir masanın arkasında gizlenen yeteneksizler hareketi sahipleniyor, ezele kadar partinin başında kalmak istiyordu. Ve sol hareketi kontrolleri altında tutabilmek için, kendilerine rapor göndermek üzere ülkeye sürekli telsizli elemanlarını gönderiyorlardı.

Amerikalılarla çırakları bu durum karşısında ellerini ovuşturuyor olmalıydı. Yakaladıkları solcuları 375 sayılı yasayla ve casus suçlamasıyla yargılıyor, bir taşla iki kuş vuruyorlardı. Bir yandan Soğuk Savaş ortamını sürdürürken, öte yandan bizi yabancı ülkelerin casusu durumuna düşürüyorlardı. Yurtdışından gelenlerden, polisin eline düşmemeyi başaran bazıları, ülkedeki durumu görüp parti çizgisini eleştirmeye kalkınca, parti onlara hemen ajan yaftasını asıyordu. Nikos Plumbidis idam edildiği halde, onun hakkında Amerika'ya sığındığı ve bu ihanetine karşılık olarak bolluk içinde yaşadığı söylentisini yaymışlardı. Nikos Beloyannis gibi yakalanarak casusluk suçlama-

sıyla idam edilenlerle de yeni birer kahramanımız oluyordu. Ne diyebilirim ki!

Makronisos'tan çıktığımda, sol hareketin yasal partisi EDA* saflarında çalışmaya başlamıştım. Çok büyük baskılara maruz kalmamıza karşın, yine de faaliyetlerimiz anayasa ve yasaların teminatı altında sürdürülüyordu. Bir gün, partinin dışarıdan gönderdiği bir kazma, haber salarak benimle görüşmek istediğini söyledi. Parti "başsız beden" filan olabilirdi, ama adı bile bizi sarsmaya yetiyordu. Aslanlara atılan ilk Hıristiyanlar gibi, idam mangasının karşısına, işkencelere, hapishanelere ve sürgünlere onun adını anarak çıkıyorduk. Partinin Andromeda Galaksisi'nin yakınlarında bulunan soyut bir şey olmadığını, yönetimini ellerinde bulunduran ve sık sık değişen bir avuç insandan oluştuğunu, bunların da her zaman aramızdakilerin en iyi, en zeki ve en yeteneklileri olmadığını anlamam uzun yıllarımı aldı. Bazıları öyle aşağılıktı ki, özellikle arasan, toplumun en pis çöplüklerinde bile öylelerini bulamazdın.

Hayır, sakın kızma, ödediğimiz bedel ne kadar ağır olursa olsun, düşüncelerimi belirleyen siyasi hataları değil. Beni öfkeye boğan, beni tam anlamıyla çılgına çeviren, insan kalitemiz ve davranış şeklimiz. Yaptıkları korkunç hatalardan sonra kimsenin intihar etmemesine hiç değinmiyorum –aramızda kalsın, böyle bir şey o kadar kolay değildir– ama hiçbiri istifa bile etmedi, düşünebiliyor musun? Koltuklarına sımsıkı sarılmış, oradan sadece ölünce ya da üstlerindeki politbüro denilen büyük ruhban kurulu kendi çıkarları doğrultusunda ve kendi dengelerini tutturmak için onları görevlerinden alınca ayrılıyorlar. Ben sadece davranış şekillerine değiniyorum. İdeolojisi ve felsefesi insancıllığı temsil ettiği varsayılan bu partinin başında bulunanların, bazı düşünce ve değerlendirmeleri kendilerininkinden farklı olduğu gerekçesiyle, arkadaşları olan De-

* E.Δ.A. (EDA): Birleşik Demokratik Sol.

mokratik Ordu savaşçılarına sosyalist ülkelerin emniyet teşkilatlarının bodrumlarında işkence etmelerini aklın hayâlin alabiliyor mu? Kurbanların onurlarının incinmesini, iftiraya uğratılmalarını ve bütün bunların son derece adice yapılışını da hiç hesaba katmıyorum. Bazı arkadaşlarımız, yoldaşlarının işkenceleri altında ya da böyle davranarak partiye yararlı olacaklarını düşündüklerinden, ihanet ettiklerini bile itiraf etmişti. Tabii bugün herkesin itibarı iade edildi ve bir zamanlar ihanetle suçlananların çoğu, dünkü işkencecileriyle birlikte partide yer almaya devam ediyor. Ne denebilir ki? Bütün sol hareket psikolog kontrolünden geçmeli. Yaşamlarını insanlık ve özgürlük uğruna vermeye hazır, zeki, duygusal ve romantik insanların böyle durumları kabullenmeleri başka nasıl açıklanabilir?

Bazen, iyi ki galip gelmedik diye düşünürüm. Benim yorulduğumu, rahata kavuştuğumu ya da burjuvalaştığımı mı sanıyorsun? Evet, üstlerine biraz gidince öyle şeyler de söylüyorlar artık. Geçenlerde, eskilerden bir yoldaş, partiye geri dönmemin zamanı geldiğini filan söylemeye gelmişti. Ben de itirazlarımı ve düşüncelerimi açıklamaya başladım. Beni bir müddet "dinledi." Dinlemeyi tırnak içine aldım, çünkü beni dinlemiyor, bana söyleyeceklerini toparlarken kafasını sallamakla yetiniyordu. Bir konuda anlaşamayan farklı gruplara bölündüğünde, hiçbir iletişim kanalı kuramayan, büyük bir umursamazlıkla sağırlar diyaloguna giren, gerçekle ilgisi olup olmadığını hiç düşünmeden herkesin aklına estiğini söyleyebilen bizden başka bir insan topluluğu olduğunu hiç sanmıyorum. Kulaklarımız takılıp çıkarılan bir cihaz olsa, biz konuşurken takacak, sıra başkalarının konuşmasına gelince de çıkaracaktık. Bunu rasgele söylemiyorum, bir önceki bölünmemizde, Ay Strati'de sürgündeyken, partinin çok eski üyelerinden yaşlı bir yoldaşımız vardı. Doğal olarak, o da partinin ayrıldığı iki fraksiyondan birine bağlıydı. Sürgündeydik ve düşüncelerimizi birbirimize anlatarak bir uzlaşma sağlayabilmek için imkân buldukça "diyalog"lar düzenliyorduk.

Bu arkadaşımız tamamen sağırdı, iki kulağında da kulaklıkları vardı, yani "diyalog" kurabilmek için gerekli teknik donanıma aramızda bir tek o sahipti! Her seferinde ilk konuşmacı olarak yazılıyordu. Önüne notlarını açarak bir güzel konuştuktan sonra, şimdi ne haliniz varsa görün dercesine iki kulağından da kulaklıklarını çıkarıyordu.

Neyse, konumuza dönelim. Arkadaşıma bütün itirazlarımı sıraladım, başını salladı: Seni anlıyorum be Selanikli, bunca eziyet çekmişsin, yorulman çok doğal dedi. Ancak sizinle anlaşamadığım bir nokta var, bunu neden ortaya çıkıp erkekçe söylemiyorsunuz? Bu son derece doğal insanca sorunu, güya ideolojik ve siyasal gerekçelere sığınarak açıklamaya çalıştıkça partiye zarar veriyorsunuz... Ona baktım. İçimde yükselen duygunun hiddet mi, acıma mı, yoksa insanların bu kadar alçalabilmesinin üzüntüsü mü olduğunu, bugüne kadar anlamış değilim. Arkadaşım çok tatlı bir insandı, zeki ve kültürlüydü. Yahu Miço dedim, şimdi sana ne söylesem? Küçük bir ihtimal da olsa belki anlarsın beklentisiyle biraz ağır konuşacağım. Biz kaç yıldır tanışıyoruz, kırk yıla yakın değil mi? Bu uzun yıllar boyunca solcu olmak idam mangası, hapishane, işkence ve sürgün anlamına gelirken hep en ön saflarda değil miydim? Hiç kaçtım mı, nefes almak için hiç geriye çekildim mi? Senin şu son cunta döneminde yaptığın gibi, ortalık durulana kadar bir dulun etekleri arkasında hiç gizlendim mi? Yapma Selanikli, bana hakaret ediyorsun şimdi. Ben mi hakaret ediyorum, sen demin ne söylediğinin farkında değilsin o zaman. Solcu olmak ve sol fikirleri savunmak, kelle koltukta dolanmak, evsiz barksız sürünmek anlamına gelirken bir ömür boyu yorulmadım da, partinin yasal konum kazandığı, sosyalist görünmenin moda olduğu, dayalı döşeli bir yazıhaneden siyaset yapmanın keyfine varacağım, Sosyal Sigortalar'da hor görülüp hüzün dolu bir muayene için kuyrukta bekleyeceğime, her tarafı sakatlanmış bedenimi sosyalist bir ülkenin hastanesinde beyefendi gibi tedavi ettirebileceğim zaman mı yoruldum?

Atasözü, anlamayana davul zurna az demiyor mu? İki komünistten sadece biri konuşur... Yahu Miço dedim, seni gördükçe Ay Strati'nin delisi Panayi'yi hatırlıyorum. Ona neden başımız var diye sorunca, sıçmaya giderken boynumuza havluyu dolamak için derdi...

Neyse, ben "parti"nin yolladığı adamla görüşmek üzere randevulaştım. Uzun boylu, yelken kulaklı bir herifti, bir gördün mü ömrün boyunca bir daha unutamazdın. İçimden, ne biçim yasadışı militan bu diye geçirdim, aynasız olsam onu görür görmez mimlerdim. Mademki onu derin sulara atacaklardı, bir kilometre öteden dikkati çekmeyecek şekilde eğitemezler miydi? Yelken kulaklıyla el sıkıştık, bak arkadaşım dedi, partiden yasadışı Selanik örgütünü kurmakla görevlendirildim. Ne yapacağız yani? Yasadışı *Halkın Sesi* ve *Rizospastis* gazetelerini yayınlayacak, bildiri dağıtacak ve duvarlara sloganlar yazacağız. Sen üyesi olduğun EDA Gençlik Kolları'ndan en iyi çocukları ayırıp örgütleyeceksin. Sana bir sorum var dedim, bizim çizgimiz mücadeleyi siyasi platformda sürdürmek ve yasallaşmak değil miydi? Evet dedi. Milletin sürgünlerden dönüp hapishanelerden çıkmakta olduğu bugün, bu anlattıklarını yasal yollarla yapabilecekken, bunca zahmetle kurulan yasal kurumlarımızı tehlikeye atarak, yandaşlarımızı 375 sayılı yasa ile yeniden Askeri Mahkemelere ve idam mangalarına yollamanın, Soğuk Savaş'ı sürdürmek isteyen karanlık güçlerin ekmeğine yağ sürmenin ne âlemi var? Haklısın ama partiyi de öne çıkarmamız gerekir, parti gelişmelerin dışında kalmamalı, unutulmamalı. İyi de biz neciyiz peki, biz partili değil miyiz? Bütün Selanik benim kim olduğumu biliyor. İşçiler Emniyet'in terörüne rağmen benim kim olduğumu bildikleri için sendika yönetimine seçiyor, toplantılarda konuştuğum zaman benim kim olduğumu bildikleri için dinlemeye geliyorlar. Kanlı canlı insanlar eylemleri ve geçmişleriyle partiyi öne çıkaramıyor da senin icazetin mi öne çıkaracak? Amaç ve hedeflerimiz EDA'nınkilerden farklı olmadığına göre, böyle

muğlâk ve soyut bir gerekçeyle yasal sol hareketin bunca zahmetle kazandıklarını neden tehlikeye atalım? Amaçlarımız arasında partiyi yasallaştırmak ve sesini duyurmak yok muydu?

Rizospastis'i yayınlamaya, *Halkın Sesi'ni* de gizlice dağıtmaya başladık. Millet, iki gazeteyi de el bombası tutar gibi eline alıyordu. İki gazete de aslında *Avgi'nin* yeniden basımı gibiydi. Yani yasal yoldan söylediklerimizi bir de yasadışı yollarla söylüyorduk, sadece ek olarak eski kitaplardan aldığımız birkaç yorum ekliyorduk, bu yaptığımız da güya ideolojik çalışmalarımızı simgeliyordu. Amerikalıların ajanı olsak oyunlarını öyle umursamazca oynayamazdık. Bugün, o dönemlerde parti yönetimini asıl ilgilendirenin sol hareket değil, partinin başında kalmak olduğu artık açıkça belli oldu. Hele şuna çok şaşıracaksın! O günlerde, Emniyet Müdürlüğü'nün yakınlarındaki bir lisede okuyan bir manitam vardı, bazı öğleden sonraları okul kapısının önüne dikiliyor, kızı alıp okul yerine gezintilere çıkarıyordum. Bir öğle vakti, kızgın güneşin altında bir gölgeye sığınmış kızın görünmesini beklerken, Emniyet'ten yelken kulaklının çıktığını gördüm. Huylandım. Üç gün sonra Selanik'ten Atina'ya taşındım, Emniyet hiçbir yerde iş bulmama izin vermediğinden elle tutulur bir gerekçem de vardı. Atina'ya varınca bir lostra salonunda iş buldum, dükkânda yatıp kalkıyordum, belirli bir adresim de yoktu. Bir ay kadar sonra partinin altıncı kurultayı yapıldı ve "Gerçeğin Sesi" ya da "Özgür Yunanistan"dan –partinin radyo istasyonunun o zamanki adını hatırlamıyorum– Emniyet'in Selanik komünist örgütüne sızmış olduğu açıklandı. Bu haber Emniyet'le KİP'in* operasyonunu boşa çıkarıyordu ve bir sürü insanın hayatı kurtuldu.

Neler olmuştu? Yelken kulaklı, ülkeye girer girmez yakalanmış ve Emniyet'e çalışmayı kabul etmişti. Belli ki Amerikalılar, KİP ve Emniyet, Selanik merkezli büyük bir

* K.Y.Π. (KİP): Merkezî İstihbarat Teşkilatı.

provokasyon hazırlıyordu. Onların derdi birkaç yasadışı solcu yakalamak değil, yasal sol hareketin önünü tıkamaktı. Yelken kulaklı yurtdışına çıkışlarından birinde, nasıl olduysa, iki taraflı ajan olarak çalıştığını partidekilere itiraf etmiş. Parti yönetimi de ne yapmış biliyor musun? Tamam demişler, olan oldu. Sen şimdi devam edeceksin, ama birlikte çalıştığın on arkadaştan beşini polise bildirirken diğer beşiyle ayrı bir birim kuracaksın. Altıncı olağanüstü kurultayla parti yönetimi değişince, yeniler olayı ortaya çıkardılar. Daha dur, bitmedi, sana öyle şeyler anlatacağım ki mezarından kalkacaksın. Korfu'da, tecrit ettiğimiz mahkûmların dışında, bütün arkadaşlarımızı farklı kategorilere ayırmıştık. Tecrit edilenler düşmanımızdı... Onlarla konuşmuyorduk, hep yalnız dolaşıyor, yalnız yemek yiyorlardı. Hayatlarını zorlaştırmak ve aramızdan kovmak için de onları sürekli taciz ediyorduk. Örneğin yemek alırken, partinin sadık adamlarından biri gidip onlara çarpıyor, yemeklerini döküyordu. Sonra da: Önüne baksana hayvan, utanmadan bir de itiyorsun, seni aramızda istemiyoruz işte, pılını pırtını topla ve aramızdan ayrıl diye azarlıyordu. Bir de iktidar olduğumuzu düşün! Bu korkunç eziyete dayanabilenlerin çoğunun daha sonra itibarları iade edildi. Parti, yani o dönemde partinin başında bulunan geri zekâlılar yanlış yapmıştı! Ama bu insanlara yaşattıkları dramın hesabını kimse vermedi...

Tecrit edip hiç konuşmadıklarımızın dışındaki arkadaşlarımızı üç ayrı gruba ayırmıştık: Bizimle aynı koğuşlarda yaşadıkları halde onlara dışarıdan hiç bilgi vermediklerimiz, sadece hemşerilerimizmiş gibi dostluk düzeyinde bazı haberler ilettiklerimiz ve tam olarak güvendiğimizden bütün haberleri ilettiklerimiz. Haberler de haber olsa; çoğunu parti sorumluları uyduruyordu ya da ziyaretçisi gelen herkesin öğrenebileceği türden şeylerdi. Anladığın gibi, parti yönetimi varlığını gerekli gösterebilmek için, tepeden tırnağa demokratik ve insancıl bir sistem kurmuştu! Şimdi, bizim gibi dürüst ve zeki insanların bu aptallıkları

kabul etmekle kalmayıp önemli ve ciddi bir iş yaptığımızı sanarak nasıl oyunun bir parçası olduğumuzu sorarsan verecek yanıtım yok. Sanırım, katı parti disiplini altında, zamanla özgür bir insandan, bir devrimciden bir nevi mümine dönüşmüştük. İlahımız parti, dinimiz disiplin olmuştu. Parti gözümüzde bir insan kurumu olmaktan çıkmış, kendini belirli bir zekâya, karaktere, kusur ve meziyetlere sahip belirli kişilerce ifade ettiği halde bizden uzak duran, soyut ve kişiliksiz bir nesneye dönüşmüştü. Yine ciddi konulara kaptırdım kendimi işte, kusuruma bakma!

Niko Beloyannis'i Korfu Cezaevi'ne getirdiklerinde durum işte böyleydi. Güzel ve düzgün bir adamdı, bir eli neredeyse tamamen sakat olmasına karşın revirde yatmayı kabul etmedi. Hücresini kendisi temizliyor, herkes gibi angaryalara gidiyor, bütün solcu mahkûmlarla arkadaşlık ediyordu. Evet, o zamana kadar başımızdakiler, büyük parti yöneticisi havalarında, yanlarına emir erlerini alarak revirde yatan, herkese mikropmuşçasına yukarıdan bakan gıcık tiplerdi. Şimdi bunların bir de başbakan filan olduklarını düşün! Bir keresinde, Niko Beloyannis'in katılımıyla partinin bir toplantısı koğuşumuzda yapılmıştı. Ben birinci erketeydim, yani koğuşumuzun tam önünde nöbet tutuyordum. İkinci erkete koridorda, üçüncüsü merdivenlerde, dördüncüsü de avlu girişindeydi. Bu durumda ister istemez –aslında büyük bir istekle– koğuştaki konuşmalara kulak misafiri oldum. Bizim hıyarlar raporlarını verdiler ve cezaevindeki canlı malzemeden –evet, şunun bunun çocukları, birtakım idealler uğruna yaşamlarını hiçe sayan bizlere "canlı malzeme" diyorlardı– bahsettiler. Söyleyeceklerini bitirince Beloyannis söz aldı. Hepsini öyle bir sıçıp sıvadı ki, nereye kaçacaklarını bilemediler. Neler söylediğini tam olarak hatırlamıyorum, çoğunu anlayamamıştım zaten. Bizim de öyle bir dilimiz var ki birader, sadece okumuşlar anlayabiliyor. Yıllar sonra böyle konuşmayı ben de öğrendim, artık işçiler ve gençlerle konuştuğumda beni ağızları açık, büyük bir hayranlıkla dinliyorlardı. Ama sıra onların konuşmasına gelince, çocuklar hiç zorlanmayın, bildiğiniz gibi konuşun diyordum. Aramızdaki iletişim evlere şenlikti senin anlayacağın, bizi duyan da kilise metropoliti sanırdı. Evet, öyle güzel konuşuyorduk ki

kimse ne dediğimizi anlamıyordu ya da herkes ne isterse onu anlıyordu. Biz ezelden beri şekilcilik peşinde koştuk zaten. Hayır, böyle davranmamız bilinçsiz bir seçim değildi. Parti yönetiminin her seferinde farklı yerlerde aradığı sağ ya da sol bir sapmaya düşeriz korkusuyla düşüncelerimizi açıklamaya korkuyorduk ve sonunda düşüncelerimizi kelime oyunlarıyla ifade etmeyi öğrendik. Yani kelimeler düşüncelerimize değil, düşünceler kelimelerimize hizmet ediyordu ve sonunda "kesik başlar"* ya da parti yöneticilerinin papağanı gibi konuşur olduk.

Beloyannis, hatırladığım kadarıyla, bizim ağalara: Yahu yoldaşlar siz delirdiniz mi, amacımız bir cephe oluşturmak, bütün ilericileri kazanmak ve buradaki koşulları değiştirmek için siyasi bir mücadele örgütlemek iken, sizler mahkûmları tecritte tutuyor, devrimcileri sınıflandırıyorsunuz! Böylece hapishanenin düzeni değişti, ama baştakiler değişmedi. Hatta bir keresinde, bazı arkadaşlarımız bazı taleplerini bildirince, sekreterin arkalarından: Ah ulan keratalar, çizgimiz birleşik cepheden yana olmasa size gününüzü gösteririm dediğini duydum. Bu arada, siyasi mahkûmlar lehine çıkarılan yasalara bakış açımız da değişmişti, bizi davalarımızın yeniden görülmesini istemek üzere dilekçe vermeye gönderdiler. İyi ki öyle yapmışız! Israrla vurguladığımız halde bizi mahkemeye çıkarmadılar tabii –hem çıkacak siyasi kargaşadan, hem de bütün yanlışlarını yüzlerine vuracağımızdan çekiniyorlardı– ama cezalar önemli oranda indirildi ve birçok arkadaşımız hapisten çıkarak siyasi durumun düzeltilmesini sağlamak üzere siyasete girdi. Umutlarını tamamen yitirmeyenleri kastediyorum. Ben de hapisten çıktım, ama çekeceğim çileler daha bitmemişti. Cezaevinin kapısında iki aynasız beni bekliyordu, hemen Emniyet'e götürdüler ve asker kaçağı olduğumu öğrendim. Birkaç ay önce benim kuramı askere

* Kesik başlar: Yazar Stratis Tsirkas'ın yerleştirdiği bir kavram. Söylediklerine inanmadan, dünya gerçeklerinden kopuk ve içtenlikten uzak, söylev çeker gibi konuşan solcu liderleri tanımlıyor.

almışlardı ve gitmediğim için asker kaçağı sayılıyordum. Hapiste yattığıma göre nasıl askere gidebileceğimi sordum. Bunu kanıtlamalısın dediler. İyi ya kardeşim, beni cezaevinin kapısından siz teslim almadınız mı, işte tahliye kâğıdım, daha mürekkebi kurumadı. Neyse fazla uzatmayalım, aralarında kafası çalışan bir yüzbaşı vardı, evraklarımı imzalayıp bana uzattı ve on gün içinde Korent acemi birliğine katılmam gerektiğini söyledi.

Beni gemiye bindirdiler, Pire'de indim, oradan da trenle sabaha doğru eve vardım ve daha önce anlattığım gibi annem beni tanıyamadı. Üç gün evde kaldıktan sonra tekrar trenle Atina'ya, oradan da doğruca Korent'e gittim. Kışlada, eski bitirimlerden bir sürü dostumla karşılaştım. Papayos, Karkaleços, Spataras... Hemen hemen aynı yaşlardaydık, kodesten çıkar çıkmaz hepimizi toplamışlardı. Kucaklaşmalar, öpüşmeler, hasret gidermeler... Çocuklar: Yahu Selanikli ne iş, şimdi biz asker mi olduk, yani sağ sol, kıt'a dur ayaklarına mı yatacağız diye sordular. Elimiz mahkûm dedim, sağlık nedenleriyle çürüğe çıkartmadıkları sürece buna katlanmak zorundayız. Hepimiz yarı sakatız zaten. Daha neler, bu adiler bizi çürüğe mi çıkarır? Biz, işler sarpa sarmadan bir fırlamalık sahnelemeyi düşünüyoruz. Daha başından tımarhaneye kaldırıp çürüğe çıkartırlarsa yırtarız, ama hakileri giydik mi, yandı gülüm keten helva. Çocuklar dedim, ben size uyamam, ben siyasi mahkûmum. Anlıyorum dedi Karkaleços, her zamanki gibi kurbanlık koyun misali salhaneye yürüyeceksin...

Fazla uzatmayalım, askere alma işlemleri başladı. Kulağı kesikler birbirlerine saldırdı, kan revan içinde elleri kolları bağlı götürüldüler. Ben doktor kontrolünden geçtim. Elimdeki bütün raporları gösterdim, beni muayene ettiler. Daha sonraları, benden sonra doktora çıkan bitirimden, heyetin durumumu nasıl görüştüğünü öğrendim: Köpeği Makronisos'a gönderelim de bir an önce geberip gitsin, yok bir de çürüğe çıkaracaktık! Bu delikanlı Pireliydi, Yedikule'de birlikte yattığımız bir siyasi tutuklunun

kardeşiydi. Ama ufaklık ağabeyinden farklı olarak günaha meyilliydi. Çalışmaktan, düzenden ve disiplinden pek haz etmiyordu senin anlayacağın. Ufak tefek hırsızlıklar, üçkâğıtlar ve kaçakçılıklarla geçiniyordu. Servet biriktirmeye niyeti yoktu, sadece yaşamını sürdürebilecek kadar çalıp çırpıyordu. Yakalandığında sesini çıkarmadan efendi efendi cezasını yatıyor, dışarıya çıkınca da kaldığı yerden devam ediyordu. Ama uyanık olduğundan hiç büyük soygunlara karışmıyor, hep küçük cezalarla yırtıyordu. Hatta uydurabildiği zaman, kışı kodeste geçirip yazları serçeler gibi özgür kalmaya özen gösteriyordu. Kısa boylu ve zayıftı, kapkara gözlerinden zekâ fışkırıyordu. Dudakları zencilerinki gibi etliydi ve afili yürüyüşü eski kabadayıları andırıyordu. Her zaman ciddi, suskun ve yalnızdı, hiç kimseye tek bir laf söyletmeyecek kadar da dikkatliydi. Ama kalıbına bakıp aldananların vay haline! Mangal gibi yüreği olduğundan başka, kafası bozuldu mu gözü hiçbir şey görmezdi.

Bize er olmamız için gereken her şeyi –askeri elbise, postal, sırt çantası ve buna benzer ıvır zıvırı– bir battaniyeye sarılı olarak uzattılar. Miço, şu bizim bitirim, gece olunca malzemeleri kaptığı gibi tel örgülerden atlayıp Korent'e indi ve elindekileri birilerine okutarak o kerhane benim bu kerhane senin sabaha kadar keyif çattı. Onu enselediler ve on gün hapis cezası verdiler. Cezasını çektikten sonra albayın karşısına çıkardıklarında, adam Miço'nun bu çelimsiz haliyle böyle bir işe kalkışmasını ona bir türlü yakıştıramadı. Velet, rahat konumunda karşısında öyle lakayt duruyordu ki nereli olduğunu sordu. Miço Pireliyim dedi. Peki Pire'de nerede oturuyorsun? Beriki hiç istifini bozmadan, yorulunca sandalyeye otururum diye yanıt verdi. Başta albay olmak üzere millet gülmekten kırıldı. Bir yirmi gün daha yatırıp solcu ağabeyi yüzünden bizimle Makronisos'a gönderdiler.

Korent'te, daha hakilere bürünmeden bizi A2 dairesine çağırıp kayıtlara geçirdiler. Özgeçmiş evrakları dedikleri birtakım kâğıtlar verip imzalattılar. Sekiz yaşımızdan

itibaren nerelerde yaşadık, dedemiz, ninemiz kimdi gibi sorulara yanıtlar verdik. Gözlerini üzerime dikmiş ısrarla bakan kızıl suratlı bir hergele dikkatimi çekti. Bir ara yanıma yaklaşıp nasılsın Selanikli diye sordu. Çavuş pırpırları vardı. Tanışıyor muyuz diye sordum. Hem de nasıl diye yanıt verdi ve adını söyledi. Daha önce birkaç kez kapıştığımız, mahallemizden bir faşistti. İçimden, işte şimdi başımız belada diye geçirdim. Gerçekten de, birazdan yanıma gelip burada hiç sıkılmayacaksın, seni güzel eğlendireceğiz dedi. Asker elbiselerimizi bile giymemiştik daha. Tam yanımda duruyordu, yakasına yapışıp kulağına eğildim, hiçbir halt edemeyeceksiniz dedim. Bir yandan da dizimle hayalarına öyle bir vurdum ki feleğini şaşırdı. Yere yıkıldı, pis Bulgar öldürdü beni diye bağırmaya başladı. Odadakiler üzerime çullandı, kızıl suratlıyı dışarıya çıkarıp beni bir yazıhaneye aldılar.

Hayır, herife kendimi kaybettiğim için saldırmamıştım. Ne kadar ödlek olduğunu bildiğimden, şunun havasını şimdiden söndürmezsem bana hayatı zindan eder diye düşünmüştüm. Bir süre bekledikten sonra yazıhaneye bir başçavuş girdi ve bana dik dik bakmaya başladı. Odada sessizce birkaç kez volta atıp tekrar bana döndü. Kavala doğumlusun değil mi Selanikli diye sordu. Evet. Potamudia Mahallesi öyle mi? Evet. Birkaç volta daha attı. Benim kim olduğumu biliyor musun? Evet komutanım, sen başçavuşsun. Ya öyle mi? Somurtuk, tıknaz, esmer, kısa bacaklı ve bizon gibi kıllıydı. Birkaç kez daha dolandıktan sonra önümde durup elini uzattı. Ben Elpiniki Teyze'nin oğluyum. Ulan Pavlara! Çocukluk anılarımız fırtınalı denizde uçuşan martılar misali odaya saçıldı. Potamudia Mahallesi, kule, öğretmen, Eftalia Teyze, dik yokuşlar, hayâllerimizde çıktığımız uzun seyahatler ve Pavlara, daimi elebaşımız Pavlara... Parmaklarımızın ucunu küçük bir jilet parçasıyla keser, bize yeminler ettirirdi. Kanlarımızı karıştırıp büyülü yeminler ederek, kaç kez ölüm bizi ayırana kadar kan kardeşi olmuştuk!

Pavlara, somurtuk ve ciddi, oda içinde volta atmaya devam ediyordu. Bana mı yoksa kendi kendine mi konuştuğu belli değildi. Her kelimesi, sık çalılıkların arkasında gizlenmiş mağara gibi duran ağzından ve gür bıyıkları arasından, zor bir doğumla dünyaya gelen bebekler misali zahmetle çıkıyordu. Seni gördüm, sevk kâğıtlarından da kimliğini kontrol ettim dedi. İçimden, ulan Pavlara diye geçirdim, işte şimdi mayın tarlasının ortasına düştün! Bildiğin gibi, okulla aram pek iyi değildi, ustalarla da geçinemiyordum, astsubay okuluna yazılayım dedim. Bir girdim mi, önünde sonunda mezun olacağımı biliyordum. Seni tanıdığımı belli etmeyecek, hayırlısıyla buradan kılına zarar gelmeden gidene kadar da gözümü üzerinden ayırmayacaktım. Ama şu kızıl suratlı hergele işi bozdu. Ellerin dert görmesin, iyi benzettin serseriyi. Namın almış yürümüş, seninle gurur duyuyorum. Ben başka yolun yolcusu oldum, ama ne önemi var? Bu taraftan da olsak, karşı taraftan da olsak, biz yine biz değil miyiz? Serseriyi yanıma çağırdım, bundan böyle gözlerini kaldırıp sana dik bakarsa, bu işi büyütmeye kalkarsa onu öldüreceğimi söyledim. Korkudan altına kaçırdı, tamam dedi. Ama çok sinsi, kendini ondan sakın. On on beş güne kalmaz sizi Makronisos'a gönderecekler. Burada sizden çok er var. Ben seni kollayacağım, ama sen de dikkat et. Bu pislik çok tehlikeli, başına işler açabilir. Paran, sigaran var mı? Var. Şunları da al. Beni kalacağım çadıra götürdü ve oğlunu okula hazırlayan anne şefkatiyle eşyalarımı derleyip toparladı. Sonra da, kanadı incinmiş bir kuşun paytak adımlarıyla sessizce uzaklaştı.

Kızıl suratlı bana bir daha bulaşmadı. Yemin töreni günü geldi çattı, yemin ettik, bando mızıka filan derken büyük şamata koptu. Akşama Pavlara çadırıma geldi, birer sigara yaktık. İki gün sonra sizi Makronisos'a sevk edecekler dedi. Yarın izne çıkıyorum, annemi görmeye gideceğim. Ona seni anlatacağım. Astsubay olmamı bir türlü hazmedemedi. Senin hakkında konuşulduğunu duydukça hindi gibi kabarıyor. Ve sırtıma, nefesimi kesen okkalı bir

yumruk savurarak karanlığın içinde kayboldu. Pazar günü yemin ettik, salı günü, öğleye yakın bizi çağırdılar. Eşyalarımızı hazırladık, bir ki – bir ki yola koyulduk. Öğle vaktiydi, öldürücü bir sıcak vardı, bütün garnizon koğuşlarla çadırlara çekilmiş yatıyordu. Bizi yakıcı güneşin altında bir alana topladılar, hazır ol, rahat komutlarıyla sırt çantalarımızı yere bıraktık. Alana bakan binaların birinden bir onbaşı çıktı ve Selanikli kim diye sordu. Öne çıktım, beni izle dedi. Binaya girdik, bir odanın önünde durup girmemi işaret etti. Kapı aralıktı, içeride üç kişi masalarında oturuyordu. Er mi yoksa erbaş mı olduklarını seçemedim. Eşikten geçer geçmez kafama bir sandalye geçirdiler. Sendeledim ama yere yıkılmadım, beynimin içinden şimşek gibi kızıl suratlının bana pusu kurduğu geçti. Tam önümde bir pencere vardı. Bütün gücümle kendimi pencereye attım. Camı çerçeveyi indirerek tepe üstü alana çakıldım. Arkadaşlar başıma toplandı, yerden kaldırdılar, bağırıp çağırmaya başladılar. Bir yarbay peyda oldu, bir yerlere gizlenmiş bekliyor olmalıydı. Dört dörtlük bir pusu kurmuşlardı anlaşılan. Neler oluyor, ne bağırıyorsunuz böyle diye sordu. Kafam yarılmış, cam kırıkları yüzümü kesmişti, oluk gibi kan akıyordu. Yarbaya, görmüyor musunuz, bana saldırdılar dedim. Ayağın takılıp yere düştün demek! Yarbaya bakıp anlamlı anlamlı gülümsedim. Haydi, götürün şunları!

Bizi bir REO'ya bindirdiler, Atina'ya oradan da Makronisos Adası'na gidiyorduk. Lavrion'a vardık, bizi bir kayığa yüklediler, karşıya geçmek üzere demir aldık. Makronisos, tüyler ürpertici ada! Sırat köprüsünden, Odysseus'un yolunu kesen çarpışan kayaların arasından geçiyorduk. Dar boğazın karşısında bıçak gibi keskin kayalar, killi toprak ve hayaletler uzanıyordu. Kayık, boğazdan hiç eksik olmayan yüksek dalgalarla sarsılarak ilerliyordu. Masmavi gökyüzünün ortasında, kocaman ve parlak bir güneş her şeyi yakıp kavuruyordu. Biz, canımız sıkkın, üstümüze üstümüze gelen ada sahillerine bakıyorduk. Dar

ve uzun binalar, çadırlar, yamaçlara beyaz taşlarla yazılmış sloganlar ve tepede idare binaları... Tecrit hücreleri neredeydi acaba? Adaya çıktık, bizi somurtuk ve ciddi yüzlerle karşıladılar, ama ne dayak attılar ne de korkutmaya çalıştılar. Sıraya dizildik, bizi kaydettiler, sonra da düzgün adımla depolara yürüttüler. Yatak, yorgan, battaniye ve karavanalarımızı verip hepimizi tek bir koğuşa götürdüler. Yerleşme, sayım filan derken, şimdi serbestsiniz dediler.

Etrafı dolaşmaya çıktık. Sivri taşlar, killi toprak, nice acılara ve insanlık onurunun ayaklar altına alınışına tanık olmuş kayalar! Birileri toplumun bütün safralarını ve bu zor yıllarda halkımızın erdem, onur, cesaret ve yurtseverliğini temsil eden çocuklarını "ıslah etmek" üzere, ilkel bir hayâsızlıkla buraya toplamıştı. Beynim, bu acı tarihsel anıyı fazla taşıyamadı. En yalın doğasının bile, mutlak bir iyimserlik ve insancıl duygular uyandırması, bu toprakların ayrıcalığı. Bu yoksul toprak, bu kaya, rüzgâr, deniz, güneş ve aydınlık ufuk; bunca yılımı ışık ve havaya hasret, ufku kapalı zindanlarda geçiren beni esir alıyor, ruhuma işliyordu. Bedenimin her hücresine, ne olursa olsun, bu toprakların ve bu toprakların tarihinin çocuğu olmaktan vazgeçmememi, iyimserliğimi sürdürmemi ve insanlığımı yitirmememi telkin ediyordu.

Korfu Cezaevi'nde, idamların durdurulmasından sonra, gözümüzü kör eden monoton beyazlığı biraz olsun kırmak için koğuşlarla koridorlara bir buçuk iki santim kalınlığında yeşil bir çizgi çizme iznini alabilmek için büyük bir mücadele vermiştik. Avluyu boydan boya kaplayan beton bloklar arasındaki bir yarıktan çıkan ip kadar ince bir bitkinin yaşam mücadelesi verdiğini fark ettiğimde nasıl da mutlu olmuştum. Kaşığımla yarığı biraz genişletmiştim, onu suluyor, onunla konuşuyordum. Bazen bir şeker parçası, bazen biraz aspirin veriyordum. Koçanı güçleniyor, kalınlaşıyor, uzuyordu. Bir süre sonra iki küçük gonca verdi ve bir gün dünyam ışıdı; iki küçük sarı beyaz papatya açmıştı. Yanı başına, sıcak betonun üzeri-

ne yattım; çiçeğime bakıyor, onunla konuşuyordum. Sanki bana gülümsüyor gibiydi. Gururlu ve mutluydu. Gördün mü diyordu, sana ihanet etmedim; ne kadar güzel olduğumu, nasıl güzel koktuğumu görüyor musun? Birden ortalık karardı. Bizimle güneşin arasına bir gölge girdi. Daha neler olduğunu anlayamadan, sarı renkli domuz kıllarıyla kaplı bir el uzandı, çiçeğimi kavrayarak kökünden kopardı. Havaya zıpladım, Freris'ti. Kulaklarından yakaladım. Kıkırdaklarının parmaklarımın arasında ezildiğini hissettim. Neden ulan hayvan, neden kıydın çiçeğime? Sana ne zararı vardı? Kafasını koparacakmış gibi sarsıyordum, panikledi, ciyak ciyak bağırmaya başladı. Yüzüm ne ifade almıştı kim bilir? Boğazıma bir kol sarılıp sıktı, birkaç kişi kollarımdan tuttu, beni etkisizleştirdiler. Gardiyan can havliyle koşarak uzaklaştı, cezaevinin mahkûm temsilcisi de arkasından! Cezaevinin parti sekreteri geldi. Selanikli, delirdin mi, bir papatya için hepimizin başını belaya mı sokacaksın? Ona yanıt vermedim, ağlamak istiyordum ve ağlamaya başladım. Doktor gelip bir sakinleştirici iğne vurdu. Koğuş kıdemlimiz: Şunun nasıl gaddar olduğunu bilmez misin, sürekli bizi tahrik etmeye çalışıyor dedi.

Gerçekten de hapishanenin en aşağılık yaratıklarındandı. İdam mahkûmu olduğumuz ve "bilge" parti yöneticilerimizin ikide bir açlık grevleri başlattığı dönemde Freris mutfak nöbetçisiydi. Şeytani aklıyla, açlık grevlerine ara verildiğinde yemeklerin yenmeyecek derece kötü olmasını düşünmüştü. Çürük sebze ve kurtlanmış erzak pişirmekle yetinmiyor, ne bulursa kazana atıyordu. Bir gün tel şehriye çorbası içiyorduk, Leonidas karavanasından uzun beyaz bir şey çıkardı. Kullanılmış bir prezervatifti. O günlerde, hapishanenin parti sorumluları, önümüze konan her şeyi ince eleyip sık dokumadan yememizi öneren bir parti kararı almışlardı. Hapishane idaresinin bizi açlıktan kırdırmaya çalıştığını anlamışlardı sonunda. Nihayet açlık grevlerine son verildi. Onlara ge-

rek de kalmamıştı, verem yeterince can alıyordu zaten. Hapishane sekreterini de o günlerde azlettiler sanırım. ELAS subayıydı, muhbir olduğu söylentisi yayıldı. Hapishane yönetimiyle anlaşarak hepimizi öldürmeye çalıştığı söyleniyordu.

Yine eskilere daldım. Makronisos'taydım, deniz kenarında yürüyordum ve yeni doğmuş gibiydim. Uzun yıllardan beri gözlerimin ilk kez görmeye başladığını hissediyordum, merak dolu bakışlarım hiçbir engele takılmadan denizde, gökyüzünde ve çorak toprakta uzun yolculuklara çıkıyordu. Susamıştım, bir gazoz içmeye kantine girdim. Hey Selanikli! Aaa, Rodolfo! Yakışıklı, parfümlü, sinekkaydı tıraşlı ve saçları briyantinli! Rodolfo, burada ne arıyorsun? Bu dağ başında manita avına çıkmış gibi ne süslendin böyle? Eee, ne de olsa alışkanlık, mesleğimizi unutmamalıyız. Rodolfo pezevenkti, genç kızları kandırıp sokağa düşürüyor, sonra da diğerlerine teslim ediyordu. Yani su katılmamış aşağılık bir yaratıktı. Oldum olası şu pezevenk milletinden hiç hoşlanmam. Ama Rodolfo özel biriydi. Hiç kimsenin kızamayacağı insanlardandı. Ne yaparsa yapsın ona kızamıyordun. Onu görür görmez insanda şefkat duyguları uyandırırdı. Rafine çingeneler gibi koyu esmer ve zayıftı. Bakışları, ses tonu ve her hareketi karşısındakini büyülüyordu, bir misyoner kadar iyi kalpliydi. İhtiyacın olduğunda donunu bile verirdi. Bu yüzden de kurbanlarının sayısının haddi hesabı yoktu. Atina ile Pire genelevlerindeki sermayelerin çoğunu bu yollara Rodolfo düşürmüştü.

Kardeş nasılsın, gel sana bir şeyler ısmarlayayım, burayı ben yönetiyorum, canın ne çekiyor? Bir bardak soğuk su ya da gazoz alayım. Sana gazoz vereyim, suyumuz sarnıç suyu, kokuyor. Buralara nasıl düştün? Ben mi? Sen ya, Rodolfo, tilkinin pazarda işi ne? Ha o mu, amcalarımdan biri ELAS militanıydı. Ad soyadı aynı olunca beni buraya getirdiler. Pişmanlık dilekçesi imzala dediler, bir değil kırk

dilekçe imzalarım dedim. Bilirsin Selanikli, benim o taraklarda bezim yok. Ve burada kaldım. Arada bir A2'deki abazanlara kadın gönderiyorum, kantinden de araba yükü para kaldırıyorum. Ya sen? Bugün geldim. Bir iki güne kalmaz sizi tecride alırlar. Bir ihtiyacın var mı? Sağ ol, ben iyiyim. Bak kardeş, benim kimseden korkum yok, askerde kadın pazarlamak altınla eşdeğer, anlıyor musun? Hiçbir ihtiyacım yok dedim ya, beni merak etme. Burada işler nasıl, onu söyle. Artık işkence mişkence kalmadı. Tecritte neler yaptıklarını bilmiyorum tabii, ama burada sizi fazla sıkmazlar. En fazla birkaç tokat yersin, zaten hemen tecride gönderecekler. Makronisos'ta hiç sivil kalmadı, sadece biz erler varız. Ulan Selanikli, seni sevdiğimi biliyorsun değil mi? Biliyorum! Bunca yıldır çektiklerini düşünüyorum da! Bize takılsaydın şimdi Atina'da iki apartmanın olurdu. Parlak çocuksun, bu boy bu endamla altına bir de Mercedes çektik miydi... Seni kız liselerinin önüne diker paraya para demezdik. Gözünü seveyim Rodolfo, mesleğini hatırlatma bana, elimdeki şişeyi kafana geçiririm.

Makronisos'ta ilk günüm böyle geçti. Ertesi sabah kalk borusuyla uyandık; çay, kahvaltı ve sabah sporu için uygun adımla spor sahasına marş marş! Başımızda iki onbaşı, bir çavuş, bir de asteğmen vardı. Sahanın bir köşesinde toplandık, asteğmen gelip beylik nutkunu çekmeye başladı. Hain solculardan, ülkemizi Bulgarlara satmak isteyen çetecilerden başladı, burada ıslah olacağımıza, vatanın müşfik kucağına geri döneceğimize kadar o bildik laflarla kafamızı şişirdi. Bizden çıt çıkmıyordu, zaten önceden tanışmıyorduk, orada ilk kez karşılaşıyorduk. Milliyetçi marşlar biliyor musunuz? Miço hayır dedi. Zararı yok, onbaşı size öğretir. Başladığımız yere geri dönmüştük. Sıraya dizili otuz dört erden beşimiz marşlara eşlik etmedik. Asteğmen geldi, siz neden söylemiyorsunuz? Marşların sözlerini bilmiyoruz. Şöyle bir aaaa deyin bakayım, aaaa demesini de bilmiyoruz. Nihayet üzerimizdeki ölü toprağını atmış, bir grup olmuştuk.

Bizi bölükten ayırdılar. Asteğmen, şunlar Bulgar dedi, yarın bizi daha kolay kesmeleri için bir de askeri eğitim mi vereceğiz? Diğerleri koşuyor, sürünüyor, ciğerlerini yırtarcasına marş söylüyordu. Bizse bir kenara uzanmış sigaralarımızı tüttürüyorduk. Birazdan gelip bizi aldılar, A2'ye götürdüler. Karşımıza sert mi sert bir yüzbaşı çıktı. Baksanıza bana dedi, şimdi siz kahraman mı olmak istiyorsunuz? Önümüzde volta atmaya başladı. Ben iyiliğiniz için söylüyorum, pişmanlık dilekçesini imzalayıp imzalamamanız umurumdaymış sanki. İşte size sırtınızdaki kamburdan kurtulmanın, topluma temiz bireyler olarak katılmanın fırsatı. Zaten canım sıkkın, fazla uzatmayalım, evet mi hayır mı? Bizden çıt yok. Ulan, şu dilekçeyi imzalıyor musunuz? Biz, siyasi görüşleri olmayan erleriz! Anladım, hayır diyorsunuz demek. Çavuş, götür şunları. Herifin bıkkınlığına bakılırsa mutlaka bir şeyler çekmiş olmalıydı. Çavuş bizi alıp koğuşlara götürdü, eşyalarınızı toplayıp hazırlanın dedi.

Birazdan beş erbaş geldi ve her biri bizden birini aldı. Bir çavuşla makineli taşıyan bir er beni derin bir vadiye götürdü. Dağın içini oymuş, mezar benzeri hücreler inşa etmişlerdi. Seslerini çıkarmadan beni hücreye tıktılar. Çavuş gitti, ama nöbetçi kaldı. Ben de battaniyemi serip uzandım. Ne sigaramı ne da başka bir eşyamı almışlardı. Hava kararadı, gece ilginç bir olay yaşanmadan geçti, şafak söktü. Tamamen ifadesiz oluşları dikkatimi çekmişti, bana mobilya muamelesi yapıyorlardı. Gün ağarınca tuvaletlere götürdüler, elimi yüzümü yıkadım. Hücreye döner dönmez, kalk gidiyoruz dediler. Başımda yine önceki günkü çavuşla bir er, harman yerine benzer bir açıklığa vardık. Üçe yedi metre boyutlarında olmalıydı ve çepeçevre dikenli telle çevrilmişti. Tellerin arasından bir kapı açtılar, içeriye itip ardımdan kapıyı kapadılar. Çavuş, oturmak yasak dedi. Sadece öğleyin, yemek vaktinde yarım saat oturabilirsin, anlaşıldı mı? Yanıt vermedim.

Meşhur güneş cezası buymuş demek. Arkadaşlardan bunun hakkında çok şey duymuştum. Erleri tam teçhizat-

la ve leylek gibi tek ayakları üzerinde durmaya zorlayarak gün boyunca güneş altında tutuyorlardı. Atina'nın iki adım ötesindeki bu işkence yerinde insanlara nasıl eziyet ettiklerini anlatmaya yürek dayanmaz. Dünyanın başka hiçbir yerinde, insanlığın en hastalıklı barbarlıkla bu şekilde karşı karşıya geldiğini hiç sanmıyorum. Amaçları öldürmek değil, insanların özsaygılarını olabildiğince ayaklar altına almaktı. Düşün, pişmanlık dilekçesini imzalatmakla yetinmiyor, erleri, annelerine, babalarına, eşlerine ve çocuklarına onur kırıcı mektuplar yazmaya zorluyorlardı. Sonra da papazlar kiliselerde bu mektupları alenen okuyordu. Dahası, ellerine bir kamçı ya da sopa vererek, işkencelere daha dayanıklı olduklarından pişmanlık dilekçesini imzalamayan kardeşlerine, dostlarına vurmaya mecbur tutuyorlardı.

Bütün bunlara rağmen, insanları birer caniye dönüştürmediler ve Makronisos'tan sonra Yunanistan'da suç oranı artmadı. Belki de adım adım, parti disiplini ve sınıfsal şiddetin çifte kıskacı altında yoğrularak, baştaki faziletlerimizden sadece sağduyu ve ortama uyma yeteneğimizi muhafaza edebilmiş, bir devrimciden bir siyasetçiye dönüşmüştük. Siyaset art niyet demektir ve siyaset derken devrimin siyasi sürecini değil, bütün kurumlarımızın egemen sistemin siyasi yapısına dahil olmasını kastediyorum. Siyaset artık sadece dışa karşı değil, parti içinde de yürütülür oldu ve arkadaşlar arasındaki ilişkiler siyasi, art niyetli ilişkilere dönüştü. Parti içinde fikir ayrılığı çıktığında, her bakımdan mükemmel devrimcilerin etik, hatta biyolojik yok oluşa mahkûm edilmeleri başka nasıl açıklanabilir? Hemen hemen bütün devrimcilerin, egemen sistemin ahlâk ve davranış anlayışını aynen benimsemesi başka nasıl açıklanabilir? Hem de, toplumda şartların zorlamasıyla zaman içinde yaşanan değişimleri en son benimseyen kesim olduklarından, ahlâk, sosyal davranışlar, moda, siyasal ve aile içi egemenlik ilişkileri ile tüketim alışkanlıklarında en tutucu davranışları sergileyerek! Sana sadece şu basit

örneği vereceğim: Gençler, kalıpları yıkıp kendilerini daha özgürce ifade etmeye, yani işyerleri ve resmi mekânlarda kullanılan toplumca kabul edilmiş sosyal giyim ve davranış biçimlerini değiştirmeye kalktıklarında insan bedenini sıkan kravat ve takım elbiseden vazgeçerek, hareket serbestliği tanıyan ütüsüz pantolonla gömlek giyimini yaygınlaştırmaya çalıştılar. Standart, sinekkaydı tıraşlı yüz yerine de serbestçe saç uzatmanın anarşik görünümünü önerdiler. Solcular, gençlerin kendilerini ifade etme tarzlarındaki bu önemli değişimleri benimsemedikleri gibi, toplumun en muhafazakâr kesimleriyle birlikte onları kınadılar. Ve ancak sistem bu değişimleri kabul edip içine sindirdikten, modaya dönüştürdükten sonra, ağır ve çekingen adımlarla onları benimsemeye başladılar.

Yine geyik muhabbetine daldım, kusuruma bakma. Bunları başka zaman, umarım daha etraflıca konuşuruz. Sana, fikir ayrılığına düşüp tartışmaya başladığımızda ne kadar boktan insan müsveddelerine dönüştüğümüzü anlatıyordum. Makronisos'un Makronisos olduğu günlerde, bir yar başında yirmi kadar uzlaşmaz devrimci kalmıştı. Aralarında bir de Troçkist vardı. Bunları her türlü işkenceden geçirmiş ve yapılan şikâyetler sonucu dünya kamuoyu ayaklandığından, işkenceleri kimseye duyurmadan sürdürebilmek için adanın arka tarafına getirmişlerdi. Başka bazı ölçütlere göre oldukça saygın denilebilecek bir aydın olan gerici kesimlerin sözcüsü, Makronisos'a Yeni Akropolis diyordu. Uzlaşmaz devrimcileri işte adanın arka taraflarında gizliyor, insanlık haysiyetlerini ayaklar altına alıyorlardı. İşkencelerde gözünü kaybeden bir devrimci, "Makronisos'ta ışığımı buldum" diye bağırmaya zorlanıyordu.

Bizimkiler Troçkist'i hemen dışlamıştı tabii. Gardiyanlar, her gece paşa keyiflerine göre aralarından ikisini üçünü alıp gönüllerince işkence ediyordu. Sabaha doğru, mahkûmları baygın vaziyette çadırlarına bıraktıklarında, geceyi kazasız geçirenlerden hâlâ hareket edebilenler yaralıların yanlarına koşuyor, dudaklarına su damlatıp yara-

larını yıkıyor, yatmalarına ya da kalkmalarına yardım ediyor, onları tatlı sözlerle avutuyordu. Ama Gerasimos'a yaklaşan yoktu. Acımasız şiddete ve arkadaşlarının alaylarına karşı yapayalnızdı. Bir gece, onu kömürlüğe götürüp saatlerce işkence ettikten sonra çadırına bıraktıklarında, o her zamanki gibi tek başına yatağına doğru sürünürken, diğerleri kömür tozundan kapkara olduğunu görerek katıla katıla gülmeye başlamışlar. Gerasimos neden güldüklerini bilmiyordu tabii ve yıllar sonra bana anlattığına göre, hayatında ilk kez battaniyesinin altına gizlenip sessizce ağlamıştı.

Bu insafsız davranışın hangi mantığa ve hangi duygulara dayandırılabileceğini söyler misin lütfen! Gerasimos yıkılmadı, Makronisos'tan onuruyla çıktı ve 67'deki Albaylar Cuntası diktatörlüğünde direnişe geçen ilk yurtseverlerden biri oldu. Tekrar yakalandı. Emniyet'teki işkencelere tekrar onuruyla dayandı ve hapishaneye getirildi. O zamanlar, cezaevinin parti sekreteriydim. Gerasimos, geldiği gün, avluda gördüğü eski bir arkadaşını selamladı. Mahkûm, sana demin bahsettiğim Makronisos grubundandı ve hemen sırtını döndü. Sonra koğuşuma gelerek, Gerasimos'un Troçkist olduğunu, ona dikkat etmemiz gerektiğini, onu Makronisos'tan tanıdığını filan söyledi. Sana demin anlattığım olayı da anlattı. Ben arkadaşımı sıçtım sıvadım tabii, yaptıklarından gururlanacağına utanç duyması gerektiğini söyledim. Bana kalbi kırılarak şaşkınlıkla baktı. Bu arkadaşın ne kadar iyi bir insan oluğunu bilemezsin, ama kendisiyle aynı eziyetleri çeken Gerasimos'a başka türlü davranılabileceğini daha önce aklından bile geçirmemişti. Bizden farklı düşünenlere böyle davranırken, iktidara gelseydik nasıl bir "Sosyalist Cumhuriyet" kuracağımızı hayâl etmek bile istemiyorum. Neyse, takma kafana. Gerasimos'a hoş geldin dedikten sonra, cezaevi hakkında bilmesi gereken şeyleri anlattım ve bundan böyle bizimle birlikte yemek yiyebileceğini söyledim. Dışarıdaki arkadaşlarına önemli bir haber iletmek istediğinde bunu kendi

imkânlarıyla başaramazsa, bizim kurduğumuz ilkel iletişim ağını kullanabileceğini de ekledim.

Laf lafı açtı, konudan uzaklaştık. Güneş cezasına çarptırıldığımı anlatıyordum. İçimden, ben hiç olmazsa iki ayağıma basabiliyorum, sırtımda teçhizatım da yok, rahatça hareket edebilirim diye avundum. Tel örgülerin önünde dolap beygiri gibi dönmeye başladım. Başım dönünce, iki adım öne üç adım arkaya yürümeyi, çocukluğumuzda oyun için eşleşirken yaptığımız gibi tabanlarımı birbirine dayayarak ilerlemeyi denedim. Ama kısa sürede bütün yürüyüş şekillerini bitirmiştim. Biteviye adımlar, acımasız ışık, önümdeki uçsuz bucaksız açıklık, sonsuz gökyüzü, deniz ve uzaklardaki ufuk çizgisi, düşüncelerimi yaslayacağım bir duvar dibine çekilmemi, düş kurmamı, seyahat etmemi engelliyordu. Beynim boşalıyor ve zaman geçtikçe hareketlerim otomatikleşiyordu. Yavaş yavaş, kurulmuş bir makineye dönüştüğümü anlıyordum. Gün batımına yakın, omuriliğim, böbreklerim ve ayak mafsallarımda dayanılmaz ağrılar duymaya başladım. Karanlık çökünce çavuş geldi ve hücreye götürmek üzere beni tel örgülerden dışarı çıkardı.

Engebeli arazide yürümenin, dayanılmaz ağrılarıma karşın, bedenime bir masaj etkisi yaptığını görmek beni şaşırttı. Yarından itibaren ben de yokuş tırmanır gibi yürürüm diye düşündüm. Bakarız... Zindana vardık, kapıyı açık bırakarak eşikte yemek yememe izin verdiler, bitirince karavanayla kaşığı aldılar, beni kilitleyip gittiler. Döşeğime uzandım, Tanrım ne büyük mutluluk! Gözlerimi kapar kapamaz ölüm kadar ağır bir uykuya daldım. Beni uyandırdıklarında güneş daha doğmamıştı. Güneş alanına gittik. İlk birkaç saat boyunca düzgün yürüdüm. Daha sonra tören kıtalarının kaz yürüyüşünü ve ayakkabılarımın ucunu dışarıya doğru çevirip ayaklarımı hafifçe bükerek Şarlo gibi yürümeyi denedim. Daha sonra da kayalara tırmanır gibi yaptım. Hareketlerimdeki bu çeşitlilik beni ruhen ve bedenen rahatlatıyordu. Aklımı zorlayarak her türlü yürüyüşü hatırlamaya çalıştım; topal, spastik ve kör gibi ellerimi

öne uzatıp ayaklarımla toprağı yoklayarak yürüdüm. Arada tökezler ya da sendeler gibi yapıyordum. Ama saatler bir türlü geçmek bilmiyordu ve sürekli ayaktaydım.

Günler geçtikçe uykunun dinlendirici etkisi geometrik dizi hızıyla azalıyordu. Artık duyduğum acılar ve gerginliğim yüzünden geceleri de doğru dürüst uyuyamıyordum. Günden güne daha çok tökezliyor, daha sık yere yıkılıyordum. Neyse ki nöbetçilerin çoğu iyi kalpliydi, güya görmezden gelerek, yere kapaklanınca bir müddet öyle kalmama izin veriyorlardı. Nihayet bir sabah beni güneşe götürmeye gelmediler. Kaç gün geçtiğini, dahası yüzümün ne hale döndüğünü bile bilmiyordum. İkindiye doğru gelip kapımı açtılar, berber aletleri taşıyan bir er gördüm. Saçlarımı makineyle sıfıra vurdu. Yıkanmam için sabun verdiler. Makronisos'un meşhur meltemleri, sıva çeker gibi her tarafımı kızıl toprakla kaplamıştı. Yemeğimi yedim, kapımı kilitlediler ve yatağıma uzanarak düşüncelere daldım. Her zamanki gibi mahallemize, tanıdık dar kaldırımlarına, şefkat dolu yokuşlarına uçtum. Yaz ikindilerinde, tütün fabrikaları paydos edince mangallar yakılır, bütün evren kızarmış palamut ve sardalyelerin nefis kokularıyla dolardı. Bu mahallede insan kendini hiç yalnız hissetmezdi. Geceleri, evlerin gaz lambalarıyla sokakların elektrikleri yanınca, açık panjurların ve içeriyi gizlemekten çok pencereleri süslemeye yarayan dantelli perdelerin arkasından, ailelerin bir masanın etrafında toplanarak yemek yediklerini görürdün. Evler ve pencereleri hep insan hizasındaydı, sokakta yürüyenler hava koşulları nasıl olursa olsun kendilerini hiç yalnız hissetmezlerdi. Sadece zenginlerin evleri yüksek, pencereleri kalın perdeli ve panjurluydu. Bizler de, geceleri, hayaletler misali kapı zillerini çalıp sımsıkı kapalı panjurlarını taşlayarak onları oyunlarımızla cezalandırırdık. Mahallemizi düşünmek beni hep sakinleştirirdi, deliksiz bir uykuya daldım.

Sarsılarak, keskin bir acıyla uyandım. Birileri uykumda beni tekmeliyor, güçlü bir ışık gözlerimi kör ediyordu. Yatağımda doğrulup ellerimle yüzümü siper ederek neler olduğunu anlamaya çalıştım. Asteğmenin boğuk ve tehditkâr sesiyle: "Yatağını kaldır ve yürümeye başla!"* dediğini duydum. Kalktım, giyindim ve peşine takıldım. Gün ağarmak üzereydi. Yokuşu tırmanarak A2'ye vardık, beni bir odaya aldılar, içeride üç subay vardı. Selam vererek künyemi okudum: "... emir ve görüşlerinize hazırdır Komutanım!" Rahat dediler. Ayaklarımı açıp durdum. İçlerinden biri, sen şimdi asker misin diye sordu. Evet Komutanım! Güzel, peki Bulgaristan bize saldırırsa savaşmaya gidecek misin? Sorunuz tamamen farazi dedim, ama dediğiniz gibi de olsa, yasalarınız var, savaşmaya gitmezsem Askeri Mahkeme'de yargılarsınız. Bulgaristan'ın bize saldırabileceğini kabul ediyorsun demek, öyle mi? İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimini nasıl bilebilirim? Sözü bir başkası aldı: Peki, komünist bir casusu kurşuna dizmek üzere idam mangasına çağrılsan gider misin? Daha önce de söylemiştim, yasalarınız var, gitmezsem Askeri Mahkeme'de yargılarsınız. Bu kez, üçüncü subay sordu. Baksana bana, sen komünist misin? Ben askerim! EDA hakkında ne düşünüyorsun? Asker olduğum için siyasi sorulara yanıt veremem! Diyalog bir müddet böyle devam etti. Sonunda, başları olduğunu tahmin ettiğim birincisi: Ulan puşt, sen bizimle dalga mı geçiyorsun diye bağırdı. Şu gördüğün arkadaşlarımla siperlerde çetecilerle savaşmaktan

* "Yatağını kaldır ve yürümeye başla!": İncil'den alıntı. Hz İsa, bir yatalağa böyle seslenerek kalkıp yürümesini sağlamıştı.

imanımız gevredi, biliyor musun? Biliyorum da, bundan bana ne? Bu lafım üzerine bana saldırmalarını bekledim, bir şey olmadı. Askerde yeniydim, nasıl davranacağımı bilemiyordum, üzerime yürümeleri bir tür çözüm olurdu.

Çavuşu çağırdılar, ben önde o arkada yokuş aşağı inmeye başladık. Birden gülmem tuttu. Birileri koltuk altlarımdan gıdıklıyordu sanki, bir türlü kendime hâkim olamıyordum. Çavuş önce şaşırdı, sonra onunla dalga geçtiğimi sandı ve tokatlamaya başladı, ama ben duramıyordum ki! Fazla uzatmayalım, enseme tokatlar yiye yiye hücreme vardık. Çavuş eşyalarımı toplamamı emretti. Nereye gidiyoruz diye sordum. İdam mangasına! Beni bir cipe bindirdiler ve adanın arka tarafına yöneldik, demek ki tecrit bölüğüne gidiyorduk. Sonunda menzilimize vardık. Kucaklaşmalar, öpüşmeler, kahveler! Bana neler olduğunu sordular, geldiğimi duymuş, yanlarına gitmem gecikince merak etmişlerdi. Daha önceki sevkiyatlarda durum en çok iki günde aydınlanıyormuş. Bilmiyorum dedim, yeni partiyle otuz dört kişi geldik, aralarından beşimizi ayırdılar, benden başka gelen yok mu? Yok. Beşimizi de birbirimizden ayırdılar, beni geceleri bir bodrumda, gündüzleri de güneş alanında tutuyorlardı. Sadece bugün güneş cezasına götürmediler. Dün, öğleden sonra, saçlarımı kazıtıp yıkanmama izin verdiler, bu sabah da A2'ye götürdüler. Bana orada çeşitli sorular sordular, ben de hepsine asker olduğumu, siyasi içerikli sorulara yanıt veremeyeceğimi söyledim. Arkadaşlarla düşündük taşındık ve A2'dekilerin taktik değiştirmediklerine kanaat getirdik. Sadece, ben partinin direktiflerine uygun davranmamıştım. Çünkü, partinin benim bilmediğim çizgisine göre –hapiste böyle şeylerden haberimiz yoktu, dışarıda da topu topu üç gün kalmıştım– özgeçmiş evraklarını imzalamıyorduk, Bulgaristan ülkemize saldırırsa savaşıp savaşmayacağımızı sorduklarında da, "Bulgaristan sosyalist bir ülke olduğundan Yunanistan'a saldırması mümkün değildir," diyorduk. Bunlar, hepimizden bozuk plak gibi hep aynı şeyleri duymaya alıştıklarından, benim

söylediklerim akıllarını karıştırmıştı. Dur bakalım, burada bir tuhaflık var demiş olmalıydılar. Bu diğerlerinden farklı, biraz zorlayalım da neler olduğunu anlayalım! Böyle olunca da kabak benim başıma patlamıştı. Yahu çocuklar dedim, partinin çizgisini ben nereden bilebilirdim, ilk kez askere alınıyorum. Burası hapishane gibi değil ki! Ne haklarımı, ne de hakileri giydikten sonra bunların benim üzerimdeki haklarını biliyorum. Tamam dediler, önemli değil.

Sonraları, parti yönetimine birtakım itirazlarım olduğunda, bu olaya dayandırılarak Makronisos'ta karanlık bir hikâyem olduğu söylentisi yayıldı. Makronisos'taki arkadaşlar değildi söylentiyi çıkaran, onlar beni iyi tanıyordu, sadece ben her zamanki aşırı hassasiyetimle, parti içinde önemli bir konuma teklif edildiğimde, yöneticilerimize çıkıp olayı kendim anlatmıştım. Son illegaliteye çıkışımızda, parti yöneticilerinin yeterliliğinden başlayarak Sovyetler Birliği'nin cunta karşıtı direnişçilere beklenen desteği sağlamamasına kadar çeşitli konularda itirazlarımı dile getirince, beni çalıştığım bölümden alarak başka bir bölüme aktarmışlar, aynı zamanda da üzerime bu çamuru sıçratmışlardı. Görünüşte yeni görevim bir terfiydi, Pire direniş örgütünün sekreteri oluyordum, ama asıl niyetleri beni yok etmekti. Pire zor bir bölgeydi, hele Pire'yi hiç bilmediğimden benim için daha da zordu. Son derece büyük baskılar altında nasıl hareket edebilir, dağılan parti örgütünü toparlayıp direnişi nasıl organize edebilirdim? Sadece iki kuryenin yardımıyla, Atina merkezli olarak korkunç baskılar altında çalışmaya başladım. Direnişe katılmanın kelleyi koltuğa almak anlamına geldiği bir dönemde, beni hem Yunanistan'ın ikinci büyük şehrinin parti sekreterliğine atamayı hem de güvenilirliğime ilişkin kuşkular yaymayı sadece parti yönetiminin hastalıklı düşünce yapısı açıklayabilirdi. Neyse, takma kafana.

Beni yakaladıklarında, iki ay boyunca Bubulina Sokağı'nın –o zamanlar Emniyet binası bu sokaktaydı– tecrit hücrelerinde tuttular. Beni ne yapacaklarını bilemiyorlar-

dı anlaşılan. Daha önce anlattığım gibi tek başıma yakalanmıştım. Aslında kuryemle birlikte yakalanmama karşın kız fazla bir şey bilmiyordu. Emniyet'te dosyama baktılar ve eski tüfek olduğumu gördüler. Atina'dakiler uyanıktı, ılımlı faşistleri bile falakaya yatıran Pire Emniyeti'nin yaptığı gibi boşa kürek sallamıyorlardı. Atina Emniyeti, özellikle fazla tecrübeli olmayan yeni çocuklara yoğunlaşmıştı. Bundan dolayı, bana sadece birkaç psikolojik ölçüm yapmakla yetindiler, şimdi bunlara test diyorlar. Bilirsin, amfide ders verir gibi, her seferinde kırk elli subay önünde açık gündemle yapılan bıktırıcı sohbetler, neler oluyor diye huylanmam için ikide bir hücremi değiştirmeler filan işte. Bir ara, bodrumdaki hücremden alıp dördüncü kata, işkenceleri yaptıkları terasın tam altına taşıdılar. Yeni yerim tam olarak bir hücre değil, pencereli, yataklı, zemini ahşap döşemeli normal bir odaydı. İyi de, böyle bir ortamın koşulları başka sorunlara neden olur. Mesela, bodrumda zifiri karanlık ve öldürücü soğuk vardır, betonun üzerine serdiğin bir battaniyede yatarsın. Isınmak için volta atar, jimnastik yaparsın. Ne zaman sabah ne zaman gece olduğunun farkına bile varmaz, kafana esti mi de yatar uyursun. Karanlıkta hayâlinde seyahatlere çıkar, hayatta kalabilmek için mücadele etmek zorunda kalırsın.

Oysa burada her şey normaldi, sabahı sabah, gecesi de geceydi. Böyle bir yerde uzun süre kalınca, bir bakıma tekrar normal insana dönüşürsün. İster istemez bir noktadan sonra gevşemeye başlarsın. İşte o zaman da sorunlar baş gösterir, saatler bir türlü geçmez olur. Zaman somut bir boyut kazanır, bedenin doğal düzenine kavuşur. Gülme, özgür olduğumda, mutlaka eski kusurlarımdan birkaçı depreşir. Ülserim azar, disk kaymasından bel ağrılarım ve ensemdeki yaradan baş ağrılarım tutar, sık sık trigeminal nevralji* krizlerine girerim. Hele hemoroitler! İkide bir gir-

* Trigeminal nevralji: Yüz bölgesindeki sinirlerde görülen bir rahatsızlık. Yüzde meydana gelen ve kısa süren, ancak çok ağrılı spazmlarla karakterize olur.

diğimiz açlık grevleriyle kıçlarımız çiçek açmış güllere dönmüştü. On beş günlük bir açlık grevinden sonra tuvalete gittin mi doğduğun güne lanet okursun. Adilerin, güya ölmeyelim diye bizi zorla beslemesi de işkencenin alasıydı. Yataklarımızdan kaldırıp elimizi kolumuzu bağlıyor, burnumuzdan ta midemize kadar inen bir zamazingo sokarak sütü boşaltıyorlardı. Çoğu zaman, debelenirken zamazingo mideye gideceğine ciğerlere saplanıyor, akciğer iltihabından gidiyordun. Parti büyüklerimiz, alet burnumuza girdikten sonra hareketsiz kalmamızı ve ayağa kalkınca ellerimizi ağzımıza sokup içtiğimiz sütü kusmamızı emreden bir karar almıştı. Ama kazın ayağı öyle değildi. Aç midemiz, sünger gibi içine dökülen sütü hemen emiyor, ne kadar uğraşırsak uğraşalım kusamıyorduk.

Dediğim gibi, özgür olduğumda bütün hastalıklarım tam mesaideyken, beni paketleyip işkence hücresine tıktılar mı hiçbir sorunum, hiçbir ağrım kalmıyordu. Bütün uzuvlarım fabrikadan yeni çıkmış, makine yağı sürülmüş gibi takır takır çalışıyordu. Emniyet'ten cezaevine götürdüklerinde gevşiyordum ve şimdi olduğu gibi sıkıntılarım yeniden başlıyordu. Bunca aydınlıkla, bunca rahatlıkla nasıl gevşemeyeyim? Karşı koymak için ne yapabilirdim? Ekmeğimin içini yememeye başladım. Tükürüğümle yoğurup bir satranç takımı yaptım. Tam bitirmiştim ki –yeterince rahatladığıma ve sohbet etmeye can attığıma kanaat getirmiş olmalıydılar– hücreme sarışın bir oğlan getirdiler. Adiler her şeyi inceden inceye hesaplıyordu, onları bir anlığına küçümsedin miydi hapı yutardın. Delikanlının eşyaları, çantaları, ziyaretçilerinin getirdiği yiyeceklere kadar her şeyi tamdı. Girer girmez, merhaba yoldaş dedi. Merhaba, yeni mi geldin? Hayır, beni tecrit hücresinde tutuyorlardı. Eşyalarını yerleştirmesine yardım ettim, birer sigara yaktık ve hikâyesini anlatmaya başladı. İllegal çalışmaktayken yakalanmıştı, şunlar ve şunlarla görüşüyormuş, şu ve şu evlerde buluşuyorlarmış filan.

Bütün anlattıklarını Atina'daki görevim dolayısıyla biliyordum. Emniyet Pire'ye geçtiğimi daha öğrenmemiş-

ti, bir yıl kadar sonra yakaladıkları Pireli bir grup gençten öğrendiler. Gözlerinin içine bakarak onu dinliyor, sesimi çıkarmıyordum. Anlattıklarına virgül koymak için durunca, bak kardeş dedim, ben solcuyum ve benden sana zarar gelmez. Bugüne kadar kaç kez Emniyet'e düştüm, dünyanın işkencesini yaptıkları halde bunları hiç iplemedim. Büyüğün olarak sana bir tavsiyede bulunmak istiyorum. Emniyet'teyken böyle şeyleri anana bile anlatmamalısın. Bu kapıdan girdiğin andan itibaren dışarıda neler yaptığını ve neler gördüğünü unutmalısın. Emniyet'teyken sadece ideolojini, inançlarını ve sevdiklerini düşünmelisin. Bunlara en fazla, sevdiğin ve seni seven bir kadını, yani erkek olduğunu hatırlatacak bir ilişkiyi ekleyebiliriz. Aklın sakıncalı şeylerle doluysa ilk zorlamada diline düşerler, ondan sonra da ayıkla pirincin taşını. Sen bana asıl şunu söyle, satranç biliyor musun? Hayır. İçini boşaltmaya can attığını gördüğüm için, ağzını toplamana yardımcı olmak için sana satranç öğreteceğim. Ama dışarıya haber uçurmam gerekiyor, çok önemli, yardımcı olamaz mısın demez mi?

Demek sıkıntıları buymuş! Helanın tuvalet kâğıtlarını kullanarak tecritteki diğer arkadaşlarla iletişime geçmiştim ve birbirimize öğrendiklerimizi iletiyorduk. Aynasızlar farkına varmış olmalıydı, bize suçüstü yapmak istiyorlardı. Özür dilerim, ama saçmalıyorsun dedim. Bu dediklerin, Emniyet'te değil sadece romanlarda olur. Ona satranç öğretmeye çalıştım. Nedense kısa sürede "sıkıldı," yine aynı konuyu açtı. Bak dedim, sıkılmaman için her satranç partisinden sonra sana ekonomi politik dersleri vereceğim. Aldım sazı elime, bülbül gibi şakımaya başladım. Ben rahatladıkça o bunalıma giriyordu. Her sabah, güya sorgudan geçirmek üzere bizim sarışını aşağıya indiriyorlardı. Üçüncü gün, derslerimizin en kritik safhasına başladığımızda geri dönmedi. Bir sivil aynasız gelip eşyalarını topladı. Arkadaşıma ne yaptınız diye sordum, herif gülümsedi. Ertesi gün, beni bir arabaya bindirip nihayet cezaevine götürdüler. Bir daha karşılaşmadığımız ve sorduk-

larımdan kimse onu tanımadığı halde, bazen kendi kendime acaba çocuğa haksızlık mı ettim diye düşünüyorum. Ama başka nasıl davranabilirdim, işte onu bilemiyorum.

Neyse, yine başka konulara daldım. Elimde değil, sana söylemek istediklerim o kadar çok ki! Beni dinliyor musun, yoksa parti yöneticilerimizin yaptığı gibi ben konuşurken hayâllere dalıp susunca konuşmaya mı başlıyorsun, ondan bile kesin emin değilim. Peki, peki, önemli mevzulara başka zaman girerim, şimdi seni hazırlamak için birkaç konuya değineceğim sadece. Ne kadar samimi olduğumu görüyor musun?

Sonunda tecride gelebilmiştim. Yüz elli kişi kadardık, bize silah verilmiyordu. Asker elbisesi giyiyor, her sabah kazmalarla kürekleri sırtlayıp mıntıka temizliği yapmaya gidiyorduk. Dağdaki otları temizlemek gibi işlerle yükümlüydük. Adiler, amaçsız işler tasarlamakta uzmanlaşmıştı. Kitapların yazdığı, "işçilerin emeklerinin ürününe yabancılaşması," hiçbir amacı olmayan bu boş işler yanında hiç kalırdı. Her hareketinde aşağılandığını, seninle dalga geçildiğini hissedebiliyor ve bu süreçte yoksullaşıyordun, kişiliğin örseleniyor, özsaygını yitiriyordun. Kolay mı? Her gün, sabahtan akşama kadar yol yapmak üzere denize taş atıp hiçbir amaca hizmet etmeden dağdaki otları söktükten sonra delirir misin delirmez misin? Seni mantık dışı, aptalca hareketler yapmaya zorladıklarında, ellerinde cansız bir nesneymişsin hissine kapılırsın. Adiler, bütün bunları nasıl öğrendiler hiç anlayamıyorum. Çünkü sadece benden kültürsüz olmakla kalmıyorlar, genelde kafaları da hiç çalışmıyor.

İyi ki ben devamlı hastaneye gidip geliyordum. Bana iğne vuruyor, haplar veriyorlardı, sürekli doktor kontrolündeyim. Bu yüzden, başıma ıslak bir bez sarıp, elimde testi ve maşrapayla ot yolanlara su dağıtıyordum. Bir gün, yüzü tanıdık gelen bir onbaşı gördüm. Kirli ve ütüsüz çamaşırlardan yapılmışa benzeyen bir suratı vardı. Yanına yaklaşınca onu tanıdım, Burtas'tı. Taşoz köyle-

rinden, bir süre Yedikule'de birlikte yattığımız ve aramızda tatsız olaylar geçen bir serseriydi. İdam cezamız süresiz ertelendiğinde, beni yaşlı ve küçük mahkûmların bir arada kaldığı bir koğuşa almışlardı. İdam cezalarımdan dolayı koğuş sorumlusu seçilmiştim ve temizlik, hizmetlerin dağıtımı, dinlenme saatleri gibi konulara ben bakıyordum. Burtas, gerillalara kuryelik yaparken yakalanan Kilkis köylüsü on üç yaşındaki bir çocukla yan yana yatıyordu. Uysal, kız gibi tüysüz ve tombul bir çocuktu. Bir gece, Burtas çocuğa tecavüz etmeye kalktı ve konuşursa öldürmekle tehdit ettiği halde çocuk çığlığı bastı. Hepimiz uyandık, serseriye temiz bir dayak attıktan sonra, onu Olağanüstü Koğuş Mahkemesi'nde yargılamaya karar verdik. Aklını bir karış havada, tamamen çılgın altı yedi ergendik. Fazla uzatmayayım, kısa bir yargılamadan sonra, gecenin köründe biz şu Burtas'ı idama mahkûm ettik! "Sanık" o ana kadar yatağında büzülmüş ağlaşıyordu. Ama bizim ciddi ciddi eski çarşafları yırtarak onu asmak için ip hazırladığımızı görünce ciyak ciyak bağırmaya başladı. Bütün koğuş uyandı ve büyüklerimiz Burtas'ı elimizden alarak sabah olup başgardiyan muavinine teslim edene kadar bizden uzak tuttular.

Gardiyanlar Burtas'ı başka koğuşa naklederken, "yargıç"lardan biri arkasından koşup birkaç tekme savurdu. Hemen gidip ona engel oldum, deli misin, seni bodruma mı atmalarını istiyorsun? Götürsünler, hiç olmazsa orada rahat rahat kuşumla oynarım dedi. Yaniça köylerinden altın kalpli saf bir çocuktu. Anlaşılan, hapiste mastürbasyon yapmayı öğrenmiş, bütün gününü bu işle geçiriyordu. Yaşlılar farkına varınca yanıma gelerek ona bu yaptığının doğru olmadığını, sağlığına zarar verdiğini söylememi istediler. Çocuğu çağırdım, yaşlıların söylediklerini kelimesi kelimesine aynen ilettim. Ben konuşurken, oğlan bana kedi serçeye bakar gibi bakıyordu. Güçlü ve yaşına göre oldukça iri bir çocuktu. Güzel nasihatlerimi bitirince, ben kimseyi rahatsız ediyor muyum diye sordu. Hayır dedim. Kuş benim kuşum değil mi? Senin dedim. Ona istediğim

gibi davranmak hakkım değil mi? Evet. O zaman beni rahat bırakın! Bu mantık karşısında, yaşlıların bütün güzel argümanları havada kalıyordu.

Yıllar sonra, siyasal ortamın nispeten durulduğu bir dönemde, Ay Strati Toplama Kampı kapatılmış, ben de özgür kalmıştım. Dört yıl kadar süren bu dönemde –şimdikinden başka, hapishane dışında kaldığım en uzun süreydi– bir ara Lambrakis Gençliği'nin kongresini hazırlıyorduk. Sana derneğe neden bu adı verdiğimizi başka zaman anlatırım. Yaniça'nın Kufalya Köyü'nde bir kahvede nutuk çekiyordum. Evet, böyle şeyler de yaptım, ne sandın, dediklerine göre de çok başarılıymışım. Konuşmamı bitirince, bir çam yarmasının köylüleri yara yara bana doğru ilerlediğini gördüm. Yanıma geldi, beni yakaladığı gibi bağrına bastı. Selaniklim benim diyor, kucaklayıp öpüyordu. Kusuruma bakma birader, seni hatırlayamadım dedim. Tabii hatırlamazsın, şimdi büyük adam oldun, nutuklar atıp alkışlanıyorsun, Mihali'yi nasıl hatırlayacaktın! Hangi Mihali diye sordum. Yedikule'den, kuşumla oynamamamı yoksa kör olacağımı söylemiştin... Beni bir türlü bırakmıyordu, evine götürdü, misafir etti, kafaları çektik. Göğüsleri bereket pınarı, geniş kalçaları verimli toprak gibi olan, eski çağların Ana Tanrıçalarını andıran bir kadınla evliydi. Dördü erkek biri kız beş çocuğu vardı. Gördün mü, bir de kör olacağımı söylüyordunuz! Demek ki haklı olan benmişim diyor, gözleri mutlulukla parlıyordu.

Burtas'a yaklaşarak ona dikkatle baktım. Üniforması ütülü, tertemiz, ayakkabıları cilalı, kolunda pırpırlarıyla general gibi kasılıyordu. Vay be dedim, Yunan ordusunda erbaş olmuşuz bakıyorum! Selanikli bana bulaşma, elimde makineli var dedi. O makineliyi nerene sokacağını sen daha iyi bilirsin! Bütün bunları bir köşeye çekilmiş, sohbet eder gibi fısıldaşarak konuşuyorduk. Daha neler göreceğiz bakalım, Burtas onbaşı olmuş! Bu pırpırları almak için ne gammazlıklar yaptın ulan? Selanikli, aklını başına topla ve vatanın müşfik kucağına geri dön, hem iyi çocuksun hem

de hemşeriyiz, vatan hainleriyle birlikte olman çok yazık. Gel de çıldırma! Otları yolduğumuz küreği kaptığım gibi... Burtas önde, elimde kürekle ben arkasında, beni durdurmaya çalışan arkadaşlarımız da peşimizden yokuş aşağı koşmaya başladık. Burtas, can havliyle kendini idare binasına atarak kapıyı kilitledi. Küreğimi sallayarak avazım çıktığı kadar bağırıyordum, krize girmiştim. Futbol manyağı bir asteğmenimiz vardı, ne olduğuna bakmak için odasından çıktı. Futbol dışında hiçbir şeyle ilgilenmiyordu, sevdiği konulardan sohbet açınca bize gazete verdiği bile oluyordu. Hangi hıyar şunu kızdırıp sigortalarını arttırdı ulan diye bağırmaya başladı. Tedavi için ikide bir 401'e gönderdiğinden hasta olduğumu biliyordu. Bizim çocuklar onbaşıyla konuştuğumu, beni onun kızdırmış olabileceğini söylediler. Elimden küreğimi alıp koğuşa götürdüler. Burtas'ı bir daha görmedik, başka bölüme sevk edildiğini duyduk.

Hayır, tecrit bölümünün delisi ben değildim, tek tük krize giriyordum o kadar, deli olan Vangeli'ydi. Ama Vangeli'nin durumu ciddi ve tehlikeliydi, çünkü o hiç krize girmezdi. Gerillaydı, Demokratik Ordu Gençlik Teşkilatı'nın subayıydı. Esir alınıp Larisa Toplama Kampı'na götürülmüş, orada işkencelerden aklını yitirmişti. Mektuplarını bile imzalamıyordu. Bütün direnci, bütün iradesi, pişmanlık dilekçesi imzalamamaya ve aynı zamanda delirmemeye yoğunlaşmıştı. İmza atmaktan kaçınma dışındaki diğer tuhaflığı, burnuna doktor kokusu geldi mi, beyaz önlük ya da hastabakıcı gördü mü son derece mantıklı konuşmasıydı. Bu yüzden, sık sık yollandığı tımarhaneye her gidişinde, genellikle kısa bir sohbetten oluşan bütün muayenelerden sağlıklı raporuyla çıkıyordu.

Ama diğer davranışlarıyla rengârenk çiçek açmış bahçe gibiydi. En başta, uysal bir deliydi, hiç saldırgan değildi. Ona sesimizi biraz yükselttik mi hemen köşesine sinerdi. Saatler boyunca kendi kendine konuşur, hepimizi adını deliye çıkarmaya çalışan ve pişmanlık dilekçesini imzalamaya zorlayan muhbirler olarak görürdü. Genç mah-

kûmlardan bazılarına ve ikide bir sıkıştırmaya çalıştığı bölüğün dişi köpeğine karşı ise cinsel arzular beslerdi. Zavallı köpek, son derece sevecen olduğu halde Vangeli'yi görünce hırlar, üzerine saldırırdı. Bazen çenesi düşer, bir türlü susmak bilmezdi. Örneğin, birilerinin tarih, felsefe ya da siyaset üzerine konuştuğunu görür görmez gelir sohbete dalardı. Aklının karanlık kovuklarından dudak uçuklatıcı bilgiler ve detaylar çıkarırdı, onu dinlemeye doyamazdın. Gerçekten de ustaca manevralarla lafı evirir çevirir şu ya da bu tarihi ya da siyasi kişiliğin, şu ya da bu tarihi dönemin cinsel davranış biçimlerine getirirdi. Son derece akıcı anlatımıyla, günümüz porno dergilerini kıskandıracak müstehcenlikte ayrıntılara dalar ve onu durdurmak üzere bütün itiraz, tehdit ve bağırmalarımıza rağmen, uygarlığımızı tehdit eden bütün olumsuzlukların, bireylerin cinselliklerinin bastırılmasından kaynaklandığı sonucuna varmadan susmazdı. Deli mi yoksa hepimizle dalga mı geçiyor diye tereddüde düştüğüm çok oldu. Bence her ikisi de doğruydu, çünkü bazen donuk gözlerinden öyle zekâ pırıltıları saçılıyor, ağzından öyle derin bilgiler çıkıyordu ki, bir zamanlar son derece zeki, kültürlü ve karizmatik bir insan olduğu hemen anlaşılıyordu.

O zamanlar hepimiz bir arada büyük bir "tol"de, yani iki ucunda demir kapılar bulunan üstü saclarla kaplı, dar ve uzun bir binada kalıyorduk. Ortasında, elektrik tesisatı çekilmeden önce koğuşu aydınlatmak üzere gaz lambalarımızı koyduğumuz, kesik kolonları andıran, bir metre boyutlarında ve silindir şeklinde taş duvarlar vardı. Vangeli, sıklıkla, yat borusu çaldıktan sonra çırılçıplak soyunur, koğuşun bir köşesine çekilir, erkekliği Bereket Tanrısı Priapos gibi uyarılmış halde koşarak bu kolonlara sarılırdı. Koğuşun mutaassıpları çığlığı basardı: Yahu Vangeli, takım taklavatını seyretmeye mecbur muyuz? Vangeli de, melekler kadar masum bir ifadeyle; benim size ne zararım var diye sorardı. Gürültü çıkarmamak için ayakkabılarımı bile çıkardım, işimi görmeme ne karışıyorsunuz? Ona laf

atanlardan biri sesini fazla yükseltince de; hadi, hadi, hoşuna gitmediğini söyleme derdi. Beni çıplak seyretmeye bayıldığını biliyorum, rahatsız olduğunu söylemen bahane. Bunun üzerine, daha sakin olanlarımız yataklarımızdan kalkıp araya girer, Vangeli'nin dayak yemesine engel olurduk. Onu zorla giydirip yatağına yatırırdık. Böyle bir olayı izleyen günlerde, Vangeli kendi kendine: Onun bu işlerden hoşlandığından eminim, diğerleri kusurunun farkına varmasın diye itiraz ediyor diye söylenirdi. Sözlerinin hedefi de, saçmalıklarına sinirlenip diğerlerinden daha sertçe itiraz eden arkadaşımız olurdu.

Taburumuz birkaç ay komutansız kalmıştı. Başımızdaki şişman canavarı, gizlice dışarıya sızdırdığımız şikâyetlerden sonra defetmişlerdi. Bize zırdeli bir yüzbaşı gönderdiler. Orduya muvazzaf onbaşı ya da çavuş olarak girmiş, savaş ortamında gelen terfilerden sonra yüzbaşı rütbesine kadar yükselmişti. Zavallıcık, bu süreç içinde sol karşıtı propagandayla yoğrulmuştu. III. Tabura, yani iflah olmayan komünistlerin tecrit birliğine komutan atandığını öğrendiğinde, karşısında elleri en az sekiz parmaklı ya da iki kafalı canavarlar bulacağını sanıyordu. Geldiği gün, Makronisos'un bir fili bile çıldırtabilecek meşhur meltemi esiyordu. Beynini kafatasından çıkarıp bir mengenede sıktıklarını sanırdın. Benim gibi tımarhane müdavimleri, böyle günlerde battaniyelerine sarılır dışarı çıkmazdı.

Onbaşılarla çavuşlar telaşla koğuşumuza girdi. Hepiniz tören elbiselerinizi giyip dışarı çıkın, bir saat sonra spor sahasında toplanacağız! Neler oluyor yahu? Kimse bilmiyordu. Alayın tören kıtasıymışız gibi sıraya dizildik; hazır ol, rahat, dikkat komutları birbirini izliyordu. Az sonra bir cip göründü. Cipten yılışık, iğrenç bir tip olan Makronisos komutan yardımcısı yarbay çıktı. Bunun, Alman işgaline karşı verilen Milli Direniş'le takıntısı vardı. İşgalde nasıl bir Alman işbirlikçisiydi kim bilir! Her ziyaretinde, lafı işgal yıllarına getirir, bir sürü saçmalık sıraladıktan sonra da, bir atasözüyle ifade ettiği teorisiyle sözlerini bitirirdi: "Bükemediğin eli öpeceksin! Siz de Almanlara karşı öyle yapmalıydınız! Silahlı direnişi başlatarak ne yaptığınızı sanıyordunuz, bir Alman öldürünce onlar hemen on masum vatandaşı kurşuna diziyordu." Ve bütün bunları milliyetçilik adına, yurtseverlik adına ve

"üç bin yıllık şanlı tarihimiz" adına söylüyordu! Ne denebilir ki?

Bizi yine kızgın güneşin altında topladığı bir gün, cipine binip beylik nutkunu çekerken, Vangeli sırasından çıkıp tören kıtası askerleri gibi son derece nizami üç adım atarak esas duruşa geçtikten sonra: Sayın komutanım, size küçük bir soru sorabilir miyim dedi. Yarbay, sorabilirsin tabii dedi. Vangeli'nin ona hitaben konuşmasına çok sevinmişti, çünkü ne kadar sadist ruhlu olduğunu öğrendikten sonra, ona ne soru soruyor ne de sorularına yanıt veriyorduk. Bunu ondan korktuğumuzdan değil de, ölümüne aşağıladığımızdan yaptığımızı anlayamayacak kadar aptal değildi. İşgal konusunda söyledikleri onu aşağılamamıza yettiğini gibi bir de üstelik tecrit taburunu her ziyaretinde, sadistçe bir zevkle hayatımızı zorlaştırmaya çalışıyordu.

Ne mal olduğunu anlayana kadar, her ziyaretinde ona çeşitli taleplerimizi bildirmeye çıkardık. Daha önce de anlatmıştım, koğuşumuzun çatısı sacdandı. Tahmin edebileceğin gibi, yaz günleri, özellikle öğle saatlerinde fırın gibi sıcak oluyordu. Biz de bir gün yarbaydan, öğle saatlerinde, kızgın güneş altında bile içeriden daha serin olan araziye çıkmamıza izin vermesini rica ettik. Her zamanki gibi, düşüneceğim diye yanıt verdi. Ertesi gün, öğle saatlerinde koğuş dışına çıkmamızı kati suretle yasakladıkları gibi, bizi iyi kötü serinleten az buçuk havanın girmesini engellemek için kapıları da kilitlediler. İkinci talebimiz de basit bir şeydi. Yazın bize verilen günde iki matara suyun yetmediğini, en azından üç matara verilmesini rica etmiştik. Ertesi gün, mataralarımız bire indi. Bütün bunlardan sonra, onu sessiz ve derin bir aşağılamayla karşılamaya başlamıştık.

Bilirsin, bazen işkenceciyle kurbanı arasında tuhaf ilişkiler oluşur. İlginçtir, işkenceci eziyet ettiği ya da baskı altına aldığı kurbanının, doğal tepkiler veren canlı bir insan olduğunu görmek ister. Öyle olmayınca şaşırır, bir ağaç, bir taş, yani cansız bir varlıkla uğraşıyor gibidir ve bu tepkisizlik onun gücünü elinden alır. Sanırım, bizi mantık-

sız ve hiçbir amaca hizmet etmeyen işler yapmaya zorladıklarında duyduğumuz yabancılaşmaya benzer duygulara kapılır. İlk tutuklanmamda, tecrit safhasından sonra, Emniyet'te boş koğuş kalmadığından beni bir mahalle karakoluna göndermişlerdi. Nezaret odasında altı kişi kalıyorduk. Mahkûmların arasında, Noellerde gördüğümüz küçük Hz. İsa resimlerini andıran kısa boylu, zayıf, dünya tatlısı bir adamcağız vardı. Tek yumruğuyla duvar yıkabilecek irilikte, iki metrelik dev bir aynasız bu adamcağıza takmıştı. Her sabah yakasına yapıştığı gibi avluya çıkarıyor, evire çevire dövüyordu. Thanasi, bütün eziyetlere sesini çıkarmadan katlanıyordu. Eski tüfeklerden, Voloslu bir tütün işçisi olduğunu öğrenmiştik. Canavar, adamcağızı kumaş bebek gibi kaldırıp yere çalıyor, ona yumruk, tekme ve tokatlarla girişiyordu. Thanasi cansızmış gibi, gözünü kırpmadan duruyordu. Diğeri sinirleniyor, ulan hiç olmazsa ah de, geberteceğim seni diye bağırıyordu. İki koca eliyle boğazına sarılıp oyuncak gibi sarsıyor, ama Thanasi'nin kılı bile kıpırdamıyordu. Sonunda, bir sabah canavar yalvarmaya başladı. Thanasiciğim, ağzını açıp bir şey söyle, bağır, küfret, kızmayacağım söz. Yemin ediyorum bir daha vurmayacağım, sende hiç insaf yok mu, sana sigara vereyim, ne istediğini söyle hemen getireyim. Thanasi'de çıt yok. Canavar onu yere fırlatıp çılgın gibi üzerinde tepinmeye başladı. Diğer aynasızlar araya girip Thanasi'yi elinden zor aldılar. Canavar kafasını duvara vurmaya, hüngür hüngür ağlamaya başladı. O günden sonra canavarı bir daha görmedik, Thanasi'yi de rahat bıraktılar.

Şimdi de Vangeli, bunca süredir adam yerine koyup yüzüne bakmadığımız yarbayın önünde esas duruştaydı, iğrenç yaratık nasıl gururlanmasın? Vangeli büyük bir saygıyla sözlerine başladı. Sayın komutanım, huzurunuzda şunu ifade etmek isterim ki, Spartalı Leonidas, yine Spartalı üç yüz askeriyle yüz binlerce Pers'in karşısına çıkıp bok yoluna gitmekle büyük hıyarlık etmiştir. Ulan geri zekâlı, Persler az olsa çık adam gibi onlarla savaş, ama kör müsün,

kaç kişi olduklarını görmüyor musun? Senden çok olduklarına göre, vatanının askeri gücünü ve özellikle askeri malzemelerini heba edecek bir savaşa ne halt etmeye girişiyorsun hıyar oğlu hıyar? Size yüzde yüz hak veriyorum Yarbayım, ulan salak Leonidas bu yaptığın hangi mantığa uyar? Maalesef sayın komutanım biz askerler hep öyle hıyarız zaten. Düşman bizden güçlüyse, bizi ezip duman edeceğine göre vatanımız bu savaştan ne kazanabilir? Ama düşman bizden zayıfsa bile, bize saldırmaya çekindiğine göre niye savaşalım? Hele güçlerimiz denkse durum daha da boktan olur, ezele kadar savaşır birbirimizi yenemeyiz, boşu boşuna ölmenin anlamı ne? Ben bütün söylediklerinize katılıyorum efendim, ne de güzel ifade ettiniz, bana büyükannem Klementini'yi hatırlattınız. Onu tanımış olamazsınız, çünkü daha çok gençsiniz. Büyükannem bana hep sizin ifade buyurduğunuz gibi: Geri zekâlı, bu arkadaşın olacak baldırı çıplaklar sonunda başını yiyecek derdi. Bükemediğin eli öpeceksin, Hristo'ya baksana! Aslında Hristo kopuğun tekiydi ama işini biliyordu. Kız kardeşleriyle iki kızını pazarlıyordu. Karısını bu işlere bulaştırmıyordu çünkü günahım kadar çirkindi, ama kız kardeşleriyle kızları fıstık gibiydi yarbayım. Kadınların doğal misyonu bu değil mi zaten –ne demek istediğimi anlıyorsunuz umarım– Hristo neden bu işten sebeplenmesin? Eğer sebeplenmeseydi, şu anda durumunu tartıştığımız Leonidas gibi hıyarlık etmiş olurdu. Hristo, Alman işgalinde güzel giyiniyor, para ve yiyecek bulabiliyordu, sonunda ülkesine verdiği hizmetler için madalya bile aldı, oysa bunlar –ve eliyle bizi gösterdi– ne yaptılar? Bütün bunlar tek nefeste, makineli tüfek hızıyla söyleniyordu, yarbay, hepimiz gibi afallamıştı. Bir ara, asteğmen yerinden fırladı, yarbayın kulağına bir şeyler fısıldadıktan sonra, bir eliyle Vangeli'nin boğazına sarıldı diğer eliyle de ağzını kapatarak geriye, sırasına çekti. Yarbay, hemen cipine atlayıp gitti. Bu arada, Vangeli hararetle elini kolunu sallayarak: Neden kardeşim, durum anlattığım gibi değil mi diye söyleniyordu.

Yarbay apar topar gitmiş, acelesinden bize yeni komutanımızı takdim etmeyi unutmuştu, o da kendi kendini tanıtmak zorunda kaldı. İkide bir tabancasını kılıfından çıkararak, çığlıklar, tehditler ve nasihatlerle dolu çılgın mı çılgın bir konuşma yaptı. Hepimiz adamın zırdeli olduğunu ve bundan böyle bir provokasyona kurban gitmemek için çok dikkat etmemiz gerektiğini anlamıştık. Ama galiba, büyüklerimiz Makronisos'tan sıkılmış, onu bitirmeye karar vermişti. Biz, Mohikanların sonuncusuyduk bir bakıma. Koço –şu yeni yüzbaşımız canım– benden de sık tımarhaneye gidip geldiğinden, onu ne yapacaklarını bilememiş, başlarından savmak için tecrit taburu komutanlığına atamışlardı.

Koço, daha ertesi gün, ne kadar disiplinli ve iyi niyetli erler olduğumuzu gördükten sonra çok mahcup oldu. Beklediklerinin tam tersiyle karşılaşınca yüz seksen derecelik dönüş yaparak bize kayıtsız şartsız teslim oldu. Düşün, bir gün bize nezaret eden erlerden birinin parası çalınmıştı. Hiçbir masrafı olmayan uysal bir köylü çocuğuydu, asker maaşını ve ailesinin gönderdiği paraları harcamayıp biriktiriyordu. Uyanığın biri paranın farkına varıp çalmıştı. Çocuk ağlıyordu, tahkikat açıldı. Sorgulamalar, üst baş aramalar filan derken ortalık karıştı. Bitirim onbaşılardan biri yüzbaşıya: Komünistleri neden aramıyoruz komutanım, parayı onlar da çalmış olabilir dedi. Yüzbaşı ona baktı, gözleri kalın kaşlarının altında yuvalarının içine gömüktü ve ona bir şey sorduğun zaman, sana çok derin düşüncelere dalmış gibi bakardı. Aslında bir şey düşündüğü filan yoktu, sadece yeni bilgiler beynine biraz geç ulaşıyordu. Onbaşıya uzun uzun baktıktan sonra, ona birden elinin tersiyle okkalı bir tokat attı. Ulan serseri, bu insanlara böyle bir iftirayı nasıl atarsın dedi. Bunlar mutfaktan yanlışlıkta fazla bir elma alsalar hemen geri getirirler, para mı çalacaklar? Aklı kurnazlıklara çalışmazdı, son derece düz bir mantığı vardı. Artık bize gözü kapalı güveniyordu.

Sert ve kaba biri olarak görünmeye çalışmasına karşın, aslında iyi kalpli, nazik, çekingen, korkmuş ve ruhsal so-

runlar yaşayan bir adamdı. Hangi birliğe atandıysa, erler bir süre sonra onun nasıl biri olduğunu anlıyorlardı. Ona eşek şakaları yapıyor, kandırıp dalgalarını geçiyorlardı. Bizden nezaket, ciddiyet ve iyilik gördü. Sık sık, sizin hem komünist hem de bu kadar iyi, disiplinli ve nazik erler olmanızı aklım almıyor diyordu. Noel'de arkadaşlardan bir grupla, lojmanına geleneksel Noel şarkısını okumaya gitmiştik. Zavallıcık, büyük bir ihtimalle daha önce hiç böyle onurlandırılmamıştı, gözlerinin buğulandığını fark ettim. Gelsene buraya mıymıntı dedi. Tımarhane müdavimliğimiz nedeniyle hastanede sık sık birlikte tedavi gördüğümüzden bir bakıma hemdert sayılırdık, benimle samimiyeti daha fazlaydı. Bir keresinde gelsene buraya, şu sigaralarla lokumları arkadaşlarına dağıt dedi. Bir karton Ethnos sigarasıyla, kim bilir ne zamandan beri bavulunda taşıdığı ve köpeklerin bile yiyemeyeceği kadar sertleşmiş bir paket lokum uzattı.

Bir gün sabah teftişinden sonra önümde durdu, gözlerini dikerek beni süzdü: Büroma gel, seninle konuşacaklarım var dedi. Arkadaşlarla bakıştık, gitmeye karar verdim. Subaylar, beton zemin üzerine inşa edilmiş prefabrike ahşap konutlarda kalıyordu. Kapısını çalıp selam verdim, künyemi okudum. Rahat, dedi, sigara ister misin? Teşekkür ederim! Karşılıklı birer sigara yaktık, sigara içtiğini ilk kez görüyordum. Kulaklarım, kümes önündeki tilkininkiler gibi tetikteydi, neler olduğunu anlayamıyordum. Sigara dumanını üfleyerek bana uzun uzun baktıktan sonra: Mıymıntı, –onun dostça hitap şekli buydu– senden bir şey isteyeceğim ama kimseye söylemeyeceksin dedi. Komutanım dedim, benim subaylarla gizli saklı ilişkilerim yok, öyle ilişkilere girmek de istemem... Hemen celallenme öyle, sana açacağım ne siyasi ne de askeri bir konu, kişisel bir şey söyleyecektim. Sen anlatmaya başla, bakarız! Hımmm, şey, evleniyorum! Yani bana görücü usulüyle bir kız buldular, beni beğenirse evleneceğiz. Peki ya sen, kızı beğeniyor musun, daha doğrusu onu tanıyor mu-

sun? Hayır! Öyleyse? Kız beni kabul ederse hiç önemli değil, bir kadına ihtiyacım var, tek başıma yapamıyorum artık. Bütün hayatım boyunca itler gibi sürüldüm, ama itlere bile birileri bakar, oysa ben yapayalnızım. Seni neden beğenmesin, elin ayağın düzgün. Değil, hiçbir kadın beni sevmedi, kızlarla konuşmayı her denediğimde benimle alay ettiler. Kızarıp bozarıyorum, titremeye başlıyor ve kekeliyorum. Onun için beni kabul ederse dedim.

Mani'nin dağlık sapa bir köyündendi; taşlar, kızgın güneş ve dikenli çalılar! Doğuştan öksüz kalmış, dayısının yanında Sparta'da boğaz tokluğuna köpek gibi çalışarak lise bire kadar okuyabilmişti. Hep yalnız, yoksul ve kimsesizdi. On sekizinde torpille muvazzaf erbaş olarak orduya girmiş, zamanla yüzbaşı rütbesine kadar yükselmişti. Yapayalnız ve hep hakir görülerek! Geneleve bile hiç gitmemiş olmalıydı, çünkü ilk kez milli olunurken seni oraya götürecek biri gerekir, oysa bunun kimsesi yoktu. Param da var dedi, bütün maaşımı bankaya yatırıyorum! İçki sigara içmiyor, yemeğini karavanadan yiyordu. Subay lokaline sadece bayramdan bayrama uğrar, her gün bize çıkarılan yemekten yerdi.

Benimle çöpçatanıymışım gibi konuşuyordu. Yüreğim şefkatle sızladı. Arkadaşlarımızı düşündüm. Kadınla birleşmenin kutsallığını yaşamadan, aşkı hiç tanımadan, insanlıklarını tescil ettiremeden yitip giden, zindanlarda, sürgünlerde çürüyen arkadaşlarımızı! Duygulanarak, size nasıl yardımcı olabilirim komutanım diye sordum. Şey, biraz çalışalım istiyordum, ne diyeceğimi, nasıl davranacağımı söylersin, biraz tango, vals filan öğretirsin... Sana karşılığında sigara veririm. Okuduğun eski gazeteleri de verecek misin? Gazeteleri pencere pervazında unuturum, sen de her zaman yaptığın gibi oradan çalarsın! Eliyle bürosunun arka pencerelerinden birini gösterdi. Demek haber okumaya duyduğum açlığı biliyor, "çalabilmem" için gazeteleri özellikle bırakıyormuş! Ama yakalanırsan, ben bir şey bilmiyorum, paşa paşa cezanı çekersin, tamam mı? Ta-

mam komutanım, ama bu işlerde pek de iyi olmadığımdan size Spiliotis'i göndereceğim. Spiliotis burjuva kökenli bir avukattı ve her koşulda nasıl davranılacağını iyi bilirdi. Size bilmeniz gereken her şeyi gösterir, hatta konuşurken laf arasına sıkıştırabileceğiniz birkaç Fransızca cümle bile öğretebilir. Sakın merak etmeyin, hiç kimsenin haberi bile olmayacak. Sağ ol be mıymıntı, keşke kızı istemeye giderken seni de yanımda götürebilseydim. Her şey iyi gidecek, sıkma tatlı canını. Arkadaşlara gidip durumu anlattım, yardım etmeye karar verdik ve derslere başladık. Spiliotis yüzbaşıyı iyi yetiştirdi, bir ay kadar sonra izin aldı. Döndüğünde sağ elinde yüzük taşıyordu. Yüz hatları yumuşamıştı, hep donuk bildiğimiz gözleri de mutlulukla gülümsüyordu. Bizim de burada birer kadınımız olsa luminal, largactil ya da vitaminlere gerek mi kalırdı?

Sonbahar yaklaşıyordu. İlk yağmurlarla, çatıdaki saclardan koğuşumuza oluk gibi su akmaya başlamıştı. Yaz sıcağıyla bağlantı yerleri gevşemişti. Biz de bir kazana zift doldurduk, altına ateş yakıp kaynattık. Beş altı arkadaşımız, ellerinde kum torbalarıyla çatıya çıktı. Bizim aşağıdan verdiğimiz zifti kumla karıştırıp bütün delikleri, aralıkları dolduruyorlardı. Kazandaki kaynar zifti karıştırırken, birden karşımda Koço'yu gördüm. Hayırdır mıymıntı, ne yapıyorsun böyle? Gördüğünüz gibi şeytanın işini yapıyorum dedim. Hayırlısıyla bu dünyadan göçüp cehenneme gittiğinizde, şeytanın sizleri zift kazanında böyle kaynatacağını biliyorsunuz umarım. Bir köşede durup seyretmeyi çok isterdim, ama ben cennette olacağım. Ben niye cehenneme gidiyormuşum mıymıntı? İyi bir insan değil miyim? İyi biri olabilirsin, ama İncil'i hiç okumadın mı, başka bir insanın canına kıyanlar sorgusuz sualsiz cehenneme gider. Ama ben kimseyi öldürmedim! Daha neler, katıldığın bunca çatışmada kime ateş ediyordun, havaya mı? Sana bir de madalya vermişler! Bizi kandırmaya çalışma, öldürmeyenlere madalya vermezler. Sen şimdi henüz bu dünyadayken keyfini çıkarmaya bak, öbür dünyada geleceğini karanlık görüyorum. Hadi be mıymıntı, yine bana takılıyorsun, siz solcuların dine mine inanmadığınızı dünya âlem bilir, seni ciddiye alıp konuşanda kabahat.

Bu arada grubumuzun okumuşları etrafımızda toplanmış konuşmalarımızı dinliyordu. Lafa karıştılar, hakkımızda söylenenlerin propaganda olduğunu söyleyerek adamı sağlı sollu sıkıştırmaya başladılar. Selanikliyi bilmez misiniz, o her zamanki gibi takılıyor sadece. Aslında, hiç olmazsa ayda bir, bizi kiliseye götürmediğinize çok üzülü-

yoruz. Bu söylediklerimizin başka bir amacı vardı tabii. Kiliseye gitmeyi, dünyadan kopukluğumuzu bir ölçüde gidermek ve diğer erlerle ilişkiye girerek dış dünyayla bağlantı kurabilmek için istiyorduk. Adanın aşağı kesiminde tanıdıklardan başka birçok arkadaşımız da vardı. Pişmanlık dilekçesini imzalamaları kendi tercihleriydi. Koço ilgilendi: Siz şimdi cidden kiliseye gitmek istediğinizi mi söylüyorsunuz? Evet Komutanım. Kimlerle konuştu, onları nasıl ikna etti bilemiyorum ama pazar günü kalk borusuyla tören elbiselerimizi giymiş, tıraş olmuş, ada merkezine inmek üzere yola dizilmiştik. Yürüyerek gitmek için oldukça uzun bir mesafeydi, ama Koço başımızda Napolyon gibi kabararak, elinde düdükle komutlar veriyor, bizi düzgün adımla yürütüyordu. Tam vaktinde merkezdeydik. Koço, rahat, hazır ol, sola dön gibi komutlar vermekten mest olmuştu.

Düzgün sıralar halinde kiliseye girdik. Bütün Makronisos oradaydı, erler taburlarına göre dizilmişti. Bir köşede, küçük bir ahşap platformun üzerinde subaylar toplanmıştı. Koço hindi gibi kabarıyordu. Günahlarımızın affolunması için bir fırsat tanıyarak, bizi Tanrı yoluna sokmayı biraz da kendi başarısı olarak görüyordu. Tören başladı, ama her iki taraftan başlar dönüyor, gözler periskop gibi etrafı tarıyordu. Arkadaşlarımızı, dostlarımızı arıyorduk. Gülümsemeler, işaretleşmeler derken, kiliseye gelmek hepimizi çok mutlu etmişti.

Törenin sonlarına doğru, bildiğin gibi, sıra Polihronio'ya geldi. Ben de şimdi amma da attım, sen kiliseye hiç gitmedin ki, nereden bileceksin? Polihronio dedikleri, kralar ve şürekâsı için okunan, Tanrı'nın onlara uzun ömürler vermesini filan dileyen duadır. Kokular sürünmüş ve rahmetlinin ölümünden sonraki ilkbahar mevsiminde pazara çıkmış otuzluk dullar gibi kırıtan besili bir papaz, mihrabın önüne gelerek Polihronio ilahisini okumaya başladı. Bütün Makronisos hemen esas duruşa geçti. Bizler, daha önceden kararlaştırmadığımız halde hiç istifimizi bozmadık. Bütün

tecrit taburu, töreni rahat konumunda izlemeye devam etti. Neyse sonunda tören bitti, subayların platformunda bir huzursuzluk olduğunu fark ettik. Bu arada, fırsattan yararlanarak, sıralarımızı bozup arkadaşlarımıza koştuk. Kucaklaşmalar, öpüşmeler...

Bir ara, biri arkadan kavrayarak beni havaya kaldırdı. *"Kardaşaki mu,"* ulan piç, ulan fırlama diyor, sarılıp sarılıp öpüyordu. Sonunda yere indirdi, dönüp baktım, bizim Grasos Yorgi. Yeniden kucaklaşmalar, öpüşmeler ve iki erkeğin derin dostluğundan doğan şefkatin yanlış anlaşılmasını önlemek için sıralanan galiz küfürler! Yahu Yorgi, ne iş, burada ne arıyorsun? İki ay önce hapisten çıkınca enseme bindiler. Yok bakayasın, yok asker kaçağısın diyerek kafama kepi geçirdiler, bir amcam EAM'a katıldığı için de buraya getirdiler. Amcam EAM üyesiyse benim suçum ne diye sordum. Ne olur ne olmaz, sen yine de bir pişmanlık dilekçesi imzala dediler. Tepem attı, heriflere inat imza mimza atmayayım dedim, ama serinkanlı düşünerek, durup dururken başımı belaya sokmanın ne âlemi var dedim. Nasıl olsa *"kardaşaki mu"* hepimize cennette bir yer ayırır! Yorgi dedim kendi kendime, sen bu tarafta kal, günahsız bir dünya hiç çekilmez, ölüm gibidir. O lanet imzayı atarak burada kaldım işte...

Grasos'la, duygusal açıdan karmaşık ve hazin koşullar altında, on yedi yıl sonra tekrar karşılaştık. Memleketimin öküzlerinin gözleri kadar tatlı, şefkatli ve sakin mayıs ikindilerinden biriydi. Atina'nın, beton yığınları, asfalt ve otomobillerle çevrilmiş halde yaşamını sürdürmeye çalışan eskilerden kalma bir mahallesinde, bir sokakta yokuş aşağı yürüyordum. Evet, altmış beşte, partinin direktifiyle Atina'ya inmiştim ve Albaylar Cuntası beni burada bulmuştu. Küçük sevimli evleri, minnacık avluları, çiçekleri, asmaları ve ahşap panjurlarıyla sakin bir sokaktı. Kısa kollu gömlekleriyle kadınlar, pijamalarının altları ve fanilalarıyla erkekler öğlen uykularından yeni uyanmış, mahmur gözlerini ovuşturarak, serinlemek için evlerinin önüne çık-

mış kaldırımları suluyorlardı. Diktatörlük ikinci ayına girmişti, mutlak bir belirsizlik hâkimdi. Ölüm ve işkence haberleri korkuyu besliyor, şimşek hızıyla yayılarak panik saçıyordu. Henüz tutuklanmayarak illegaliteye geçenler, birbirimizle iletişim kurmaya, bir direniş hareketi örgütlemeye çalışıyorduk. Edindiğimiz bilgiye göre, bir arkadaşımız bu sokakta gizleniyordu, ben de onunla buluşmaya gidiyordum.

Yolun sakinliği, insanların gündelik işleriyle uğraşması, ıslanmış toprağın kokusu gibi basit şeyler içimde bir ırmak gibi akarak, beni nostaljiyle hâlâ kendime ait bir yüzümün ve adımın olduğu günlere taşıyordu. Darbenin üzerinden sadece bir buçuk ay geçtiği halde bütün bunlar ne kadar uzaktı, tekrar yasadışı konumdaydım. İkindinin ve ıslak toprağın dinginliği, ruhumu bir mengene gibi sıkan kaçak olma duygusunu yatıştırmıştı. Birden, bu sokakla, bu toprak kokusuyla ve aralık duran bu panjurlarla özdeşleştiğimi hissettim. Ve artık sokağın dört kapı numaralı evinde Emniyet'in pusu kurmadığını, benimle ilişkiye girmek isteyen arkadaşımın beklediğini biliyordum, bundan emindim. Korunma içgüdüm gevşedi, doğayla bütünleştim ve vatanım olan, onun çocuğu olma şansına sahip olduğum dünyanın bu güzel köşesine şefkatle gülümsedim... Ah, özür dilerim, sizi ıslattım! Tehlikelerden sakınmayı bir anlığına savsaklayınca, orta yaşlı esmer bir bayanın sulama hortumunun önüne çıkmıştım.

Bu beklenmedik olayla değil de, kadının sesiyle irkildim. Kafamı aniden çevirince, rengârenk bir başörtünün altından bana hüzünle bakan, köyümün kirazları kadar tatlı, kömür karası iki gözle karşılaştım. Gözlerimi gözlerinden ayıramadım. Çok özür dilerim! Tanrım, bu Afroditi'ydi. Bu kadın kesinlikle Afroditi olmalıydı. Dünyada başka hiçbir kadının yüzünde böyle bir tatlılık, gözlerinde böyle bir şefkat, hücrelerine kadar nüfuz eden böyle doğal, böyle içten bir nezaket olamazdı. O beni tanımamıştı tabii. Yirmi koca yıl bir ergenin yüz hatlarını çok değişti-

rir, ama o da gerçekten Afroditi ise, elli beş altmış yaşlarında, annem olabilecek bir kadındı. Dikkatsiz davrandığım için asıl ben özür dilerim dedim. Buyurun bize gelin, hiç olmazsa ayakkabılarınızı sileyim. Kaldırımdan iki basamakla küçük bir vahaya geçtik. Fesleğenler, güller ve karanfiller, bahçeyi çeşit çeşit renk ve kokuyla kaplamıştı. Dallı budaklı bir asma, bütün bahçeye baştanbaşa gölge sunuyordu. Rengârenk işlemeli yastıkları ve hasır sandalyeleriyle bir masa...

Oturun, size bir bez parçası getireyim. Tuhaf, eğer Afroditi ise telaffuzu nasıl bu kadar düzgün olabilirdi? Bu kadın Yunancayı mükemmel konuşuyordu. Ama içimden, aradan yirmi yıl geçmiş, konuşmasını düzeltmiş olamaz mı diye geçirdim. Evin içinden bir erkek sesi duyuldu. Biri mi geldi Afroditi? Yok bir şey Yorgocuğum, bir beyefendiyi ıslattım ve ayakkabılarını silmesi için ona bez getirecektim. Demek ki doğru tahmin etmiştim, Afroditi'ymiş. Bana bir bez getirdi, ona dikkatle baktım, füme miyop gözlükleri takıyordum. İzninizle size bir şey sorabilir miyim dedim. Buyurun! Siz Selanikli misiniz? Evet, neden sormuştunuz? Ben de oralıyım ve sizi tanıdığımı sanıyorum. Telaşlandı. Kuru bir sigara öksürüğüyle kapı eşiğine bir erkek çıktı. Aman Tanrım, daha neler görecektim! Rüyada gibiydim... Adam, hoş geldiniz diyerek sandalyeye oturdu. Beyefendiyi ıslattığına göre gönlünü almak için bize iki kahve yapsana! Ağzım açık kalakalmıştım, adam Grasos'a çok benziyordu. Seve seve dedi Afroditi. Beyefendi zaten hemşerimiz, Selanik'ten! Erkek, Selanik'ten mi diye sordu ve yüz hatları birden sertleşti. Eğer Grasos ise kesinlikle muhbir olmamdan kuşkulanmıştı. Her zamanki dürüstlüğü ve delikanlılığıyla, yüzüme karşı: Kimsin, neyin nesisin, bizden ne istiyorsun, kahve boşuna gitmesin dedi. Bütün ömrünü sabıkalı olarak geçirdikten sonra, normal bir hayat kurmak için uzaklara, Atina'ya yerleşmeye karar vermişti anlaşılan. Eskileri andığımı görünce benden kuşkulanması çok doğaldı.

Gözlüklerimi çıkarıp ona gülümsedim. Grasos az kalsın kalpten gidiyordu. Yerinden fırlayarak boynuma sarıldı. *Kardaşaki mu*, bizi nasıl buldun? Sizi ben bulmadım, ayakkabılarımı ıslatıp beni içeri alan Afroditi. Olacak şey değil, hayat insana ne muziplikler yapıyor böyle! Birden, diktatörlük rejimi altında bulunduğumuzu, benim kardeşten başka aynı zamanda solcu olduğumu da hatırladı. Sen nasıl oldu da hâlâ dışarıdasın? Ee, hepimizi yakalayamadılar daha, gizleniyorum. Mahallenize iş için gelmiştim ve tesadüfen Afroditi'nin hortumunun önüne çıktım. Aman kardeş, gel içeriye geçelim. Gerek yok, beni Atina'da fazla tanımıyorlar zaten. Sen Afroditi'yle nasıl karşılaştığınızı anlat bakalım. Bak kardeşim, onunla gönül eğlendirdiğimi sanma sakın, on beş yıldır nikâhlı karım o benim. Afroditi benim başımın tacı, gönlümün sultanı! Bütün bunlar güzel de ben nasıl karşılaştığınızı sormuştum.

Hatırlar mısın, seni bir gece tımarhaneye getirmişlerdi, Korfu'dan yeni gelmiştin, perişandın. Uykun yoktu, yatağına oturup sabaha kadar sigara içip sohbet etmiştik. O gece bana Afroditi'yi anlatmıştın. Askerden terhis olduğumda hayatımı bir düzene sokmaya, bir kenara çekilip uslanmaya karar vermiştim. Anlattıklarını hatırlayarak Yukarı Selanik'e çıktım. Senin bu ilişkiyi sürdürecek halin pek yoktu, yaşın da çok küçüktü. Ona gidip senin hakkında konuştum. Neyse fazla uzatmayalım, evi satıp buraya geldik. Bir triportör satın alarak ufaktan nakliye işine girdim, geçinip gidiyoruz işte. Geçmiş geride kaldı, senin tanıdığın Grasos, Bay Yorgo oldu artık. *Kardaşaki mu*, yanlış yaptığımı düşünüyorsan bilmek isterim, yüzüme karşı söyle! Yapma be Yorgi, ben de evlendim. Karımı ilk günden tutukladılar, şimdi Yaros'ta tutuyorlar. Vay adiler, yapabileceğim bir şey varsa çekinmeden söyle! Sen bu işlere hiç bulaşma, zaten bir sürü sabıkan var. Yine yanlış yola saptığımız da işin cabası. Bizimle kedinin fareyle oynadığı gibi oynuyorlar. Yine plansız programsız yakalandık. Bir yandan kelle koltukta hayatımızla kumar oynarken, öte

yandan sorunlarımızın dışarıdan, başkaları tarafından çözülmesini bekliyoruz. Bu arada insanlarımızı yine kıyma makinesinin içine atıyoruz.

İşte kahveleriniz! Afroditi, kahveleri bırak da yanıma otur dedi Grasos. Ayol neler oluyor? Yahu otur biraz dedik. İşte oturdum. Islattığın beyefendi kim biliyor musun, Selanikliymiş. Bir süre put gibi durdu, sonra boynuma sarıldı. Oğlum, canım, yavrum, ciğerim benim! Yavaş ol bakalım dedi Grasos, kıskandırma bizi. Sus bakayım terbiyesiz, bir de utanmadan kıskanıyormuş. Dur sana şöyle bir bakayım yavrum, güzel oğlum benim. Sesini duyar duymaz içim pırpır etmişti zaten. Meryem Anacığım dedim, bu ses bana bir şeyler hatırlatıyor, ama kimin aklına gelirdi... Artık benim annemdi. Kahvelerimizi içtik, sofrayı lakerda, pastırma, zeytin ve uzoyla donattı, eski günleri andık. Afroditi'nin bir zamanlar sevgilim olduğu kimsenin aklına gelmiyordu artık. Yeniden annemi bulmuş gibiydim. Grasos, başın sıkıştığında gel bizde kal dedi. Benim için üzülme dedim, kalacak yerim var, sen bu işlere hiç karışma. Afroditi, hiç olmazsa yemeğe gel, çamaşırlarını getir yıkayayım dedi. Sağ olun dedim, bakarız, şimdi gitmem gerekiyor. Onları kucaklayıp öperek oradan ayrıldım. Randevuma gittim, beklediğim gibi bana pusu kurulmamıştı.

Onları bir daha hiç görmedim, kahve içmeye bile uğramadım. Öyle sıkıntılı günler yaşıyorduk ve dostlarla kalacak evlere öyle ihtiyacımız vardı ki, günün birinde bana sundukları yardımı kabul etmek zorunda kalacağımdan korkuyordum. Yakalanıp yargılandım ve yıllar sonra genel afla çıktığımda bir ikindi vakti onları bulmaya gittim. Evlerine vardım. Küçük avlu terk edilmiş, yabani otlar ve dikenlerle dolmuştu. Ev kapalıydı, sıvaları dökülmüş, panjurları yerlerinden kaymıştı ve kapıya asılan bir tabelada "İNŞAAT ALANINA YAKLAŞMAYINIZ" diye yazıyordu. Komşuların zilini çaldım. Bay Yorgo mu, zavallıcık 71'de kalp sektesinden gitti, Bayan Afroditi de evi satarak buralardan ayrıldı.

Bir buradan bir oradan anlatarak kafanı karıştırdım, kusuruma bakma. Makronisos'taydık ve Grasos'la ikinci kez karşılaşmıştık. Biz tatlı tatlı hasret giderirken birden ıslıklar, komutlar duyduk, ortalık karıştı. Subaylar kuzularla koyunların birbirlerine karıştığını görmüş, erbaşlara bağırıp çağırıyordu. Tekrar sıraya dizildik ve dönüş yolunu tuttuk. Kışladan çıkar çıkmaz, Koço, koşar adım marş marş komutunu verdi. Tecrit bölüğüne doğru koşmaya başladık. İşin komiği, Koço da bizimle birlikte koşuyordu. Bize niye kızdığını anlayamamıştık. Neyse sonunda tecride vardık, rahat! Koço'nun yanına giderek usulüne uygun künyemi saydım. Komutanım, size bir soru sorabilir miyim? Hmm, sor bakalım. Bizi durup dururken buraya kadar neden koşturdunuz? On günlük maaş kesintisi cezası aldım da ondan, bir de durup dururken diyor! Neden peki? Polihronio okunurken esas duruşa geçmediniz diye, mıymıntı! Haa, bu yüzden mi? Yaa, bu yüzden! Size bir soru sorabilir miyim? Hmm, sor bakalım. Kimin daha yüce olduğunu söyler misiniz, Tanrı mı kral mı? Koço, tabii ki Tanrı dedi. Peki, Tanrı'ya ilahi okunurken rahat konumundayken kral için ilahi okunduğunda neden esas duruşa geçelim? Koço'nun gözleri kaydı. Yeni bilgiler beynine ulaşınca; haksız da değilsin hani mıymıntı dedi ve sırtını dönüp uzaklaştı.

Ertesi pazar aynı terane, ama bu kez bizimle diğer erlerin arasına erbaşlar dizilmişti. Subaylar yine platformdaydı, Polihronio okunurken bütün Makronisos esas duruştayken biz yine rahat konumunu bozmadık. Tören bitince yine tecride koşar adım döndük. Koço, albaya kimin daha yüce olduğuna ilişkin söylediklerimi aktarınca yine cezaya çarptırılmıştı. Kiliseye bir sonraki gidişimizde, sıra Polihronio ilahisine gelince, zavallı Koço durumu kurtarmak için subayların platformundan "Üçüncü Tabur! Dikkat!" diye komut verdi. Biz anında esas duruşa geçtik. Tabii tecride yine koşarak döndük. Bu kez Koço'nun başını yakan fikir Vangeli'den çıkmıştı: Yüzba-

şım, komutanımız olarak yetkinizi kullanın. Bize komut verin, esas duruşa nasıl geçtiğimizi herkes görsün. Çünkü sizi sevip saydığımızdan başka, karşımızda olacaksınız. Kralın tam o sırada neler yaptığını nasıl bilebiliriz? Biz orada onu onurlandırmak için hıyar gibi esas duruşta beklerken, beyefendi lüks tuvaletinde sıçıyor ve yeri göğü inleterek yelleniyor olabilir. Siz karşımızda dururken neler yaptığınızı görmek başka, biz esas duruştayken adamın yellenip sıçması başka. Burada koca Caligula bile –hem de imparator olduğu halde– ikide bir yelleniyor, sonra da utanmadan karşımda yelleniyorsunuz diyerek danışmanlarının kafasını kestiriyormuş. Öyle yapmasa, kıçına söz geçiremediğine göre, sen ne biçim Tanrısın diyen uyruklarının saygısını yitirecekti. Bunu bir imparator yaparsa basit bir kralın neler yapabileceğini düşünün! Başka çözüm yolu kalmadığına göre bize komut vermeniz gerekir, çünkü... Vangeli'nin ağzını kapatıp koğuşa sürüklemiştik.

Kilise maceramız da böyle talihsizce bitti. Bu arada, eski kuralara askerliklerini satın alma kanunu çıkmış, aralarında Vangeli'nin de olduğu bizden büyükler terhis olmuştu. Vangeli'yle otuz yıl sonra tekrar karşılaştım. Ortak bir dostumuzdan, Atina'nın bir hastanesinin yoksullar bölümünde garip ve yapayalnız, ağır hasta yattığını duymuştum. Bir demet çiçekle ziyaretine gittim. Paskalya Bayramı'ydı. Vangeli, seyyar bir yatakta büzülmüş, hastanenin ölmek üzere olan yoksullara gösterdiği dondurucu kayıtsızlığı nezaket ve mizahla karşılıyordu. Vangeli! Bir cenin kadar küçülmüştü. Gözlerini açtı, her zamanki gibi zekâyla parıldıyorlardı. Beni tanıdı. Merhaba Selanikli! Hakkında yazılıp çizilenleri okudukça seviniyordum hep. Ben sadece rüyadan erken uyandım. Parti yöneticilerimizin değerlendirmesine göre, "entelektüel eşittir güvenilmez unsur," gördüğün gibi. Ama sen anadan babadan proleterdin. Siyaset üçkâğıtçılarının solu çorbaya çevirmelerine, er ya da geç, ama kesinlikle isyan edecektin. Burjuva sınıfı allem

etti kallem etti, sonunda bize kendi pratikleriyle ideolojisini benimsetti. Evet kardeşim, sakın itiraz etme! Sol hareket, kendi tezi ya da yaşam tarzı olarak hangi ideolojiyi öne sürebildi ki? Hâkim sınıfların fikirler ve değerler sistemine tümüyle katılarak, proletaryanın haklarına en sıradan reformistlerin bakış açısıyla yaklaşır olduk. Evlerimiz bile cezaevi hücrelerinden beter oldu, oysa biz gelişmeyi alkışlıyoruz. Yüksek ideallerimiz basit siyasi manevralara dönüştü. Artık surlarla korunan bölgenin içine girmiş bulunuyoruz. Öldüğüme yanmıyorum. Üzüldüğüm tek şey, hayâllerimin ölümünden sonra ölmemdir. Evet, böyle bir ölüm yararsız ve anlamsızdır. Sol, gençliğinin tazeliğiyle sözlerinin parlaklığından hâlâ bir şeyler yaşatabildiyse eğer aynaya bir göz atmalı. Selanikli, çevremizdeki her şey nasıl yoksullaştı, nasıl alçaldı böyle? Nefes almak için durdu, bana baktı ve okumaya başladı:

Ve ruh kendini tanımak isterse
kendi içine bakmalı.

Arkadaşlar sırayla can verdi
gözlerini yere dikerek. Kürekleri
sahilde yattıkları yeri işaret ediyor.
*Onları kimse hatırlamıyor. Adalet.**

Ölülerimizi hatırlıyoruz elbette, ama insanlığın kaderini değiştirecek büyük ülkülerin sözcüsü olarak değil, sadece ölü olarak hatırlıyoruz. Ve onları bu şekilde hatırladıkça ikinci kez öldürüyor, bugünkü solun boyutlarına getirmek üzere çekiştirip sıkıştırıyor gibiyiz. Seni çok mu üzdüm? Hayır, insanlığın geleceğine kapkara bir kötümserlikle bakmıyorum inan! Düşünüyorum da, her kayasının arkasında, her mağara ya da çalılığının içinde mitolojik öyküler yaşatan bu topraklarda, günün birinde mutlaka, Ken-

* Yorgo Seferis, "Argonotlar," *Mithistorima* [*Destansı Öykü*].

tavroslarla Rahibenin Oğlu* surlara saldırıp küçük Argonotların geçebilmesi için bir gedik açacaklardır. Nefesi kesildi, hırıltısı tuttu; hemen hemşireyi çağırdım ve insanlarla eşyalara çarpa çarpa koşarak oradan uzaklaştım...

Büyük kuraların terhis olmasıyla tecritte yirmi kişi kadar kalmıştık. Bizi tek bir koğuşta topladılar, demek ki bir zindan daha kapatılacaktı. Yeni erlerin gelişi zaten çoktan durdurulmuştu. Duyumlarımıza göre solcu erleri toplamak için yeni özel birlikler oluşturuyorlarmış. Kolindros, Eratira gibi yerlerin adı geçiyordu. Bizim de terhis olacağımız ve Ay Strati'ye sürgüne gönderileceğimiz söyleniyordu. Bekleyip görecektik...

Seni de köşeye sıkıştırıp kafanı şişirdim. Şafak sökmek üzere ve sana söyleyeceklerim daha bitmedi, ama çok yorgunum. Geçmişe yaptığımız bu yolculuk beni özlem ve acıya boğdu.

Haydi, iyi geceler, yarın yine söyleşiriz...

* Rahibenin Oğlu: Yunanistan'ın milli kahramanlarından Yeorgios Karaiskakis

HRONİS MİSSİOS

1930'da Kavala'da doğdu. Annesiyle babası tütün işçisiydi. Çocukluğunun ilk yılları, mübadiller, tütün işçileri ve diktatör Metaksas'tan kaçan yasadışı solcularla dolu Potamudia Mahallesi'nde geçti. Daha sonra ailesi Selanik'e taşındı ve Missios, ilkokulu ikinci sınıftan terk ederek limanda işportacılık yapmaya başladı. Alman işgali yıllarında, Kızıl Haç'ın açlıktan ölmelerine engel olmak için büyük kentlerden köylere gönderdiği çocuk kafileleriyle Yaniça'ya geldi. Burada çobanlık yaparken, sürüsüyle birlikte Demokratik Ordu saflarına katıldı. Alman işgali sona erince Selanik'e döndü ve bundan sonraki yaşamı Yunan Solu'nun çileli serüvenini izledi.

Missios, Demokratik Kent Milisleri'ne katıldı. 1947'de tutuklandı, ağır işkenceler gördü ve idama mahkûm edildi. Her sabah cezasının infazını bekleyerek dokuz ay geçirdikten sonra cezası müebbede çevrildi. 1953'te hapisten çıkınca askere çağrıldı ve kısa aralıklar dışında 1962'ye kadar Makronisos ve Ay Strati Toplama Kamplarında kaldı. Dört yıl kadar özgür yaşadıktan sonra Albaylar Cuntası tarafından tekrar tutuklanarak 18 yıla mahkûm edildi ve 1973 affıyla hapisten çıktı. Halen sevgili eşi Rinio ve köpekleriyle Atina dışındaki Kapandriti'de yaşıyor.

Missios, ilk romanları *İyi ki Erken Öldün* ve Gülümse İşte, O Kadar Zor mu? ile yüksek satışlara ulaşarak yaygın bir üne kavuştu. Bu yapıtlarında, sevecen, içten, esprili bir yaklaşımla sıradışı yaşamını anlatır. Çektiği bunca acıya karşın, zaman zaman en amansız düşmanlarını bile kucaklayan sevgi dolu yüreğiyle güzel bir geleceğe ilişkin umutlarını sürdürür. Daha sonraki yapıtlarında, iç monologlara ağırlık vererek modern tarzlara yöneldi.

Başlıca eserleri: *İyi ki Erken Öldün*; Gülümse İşte, O Kadar Zor mu? (otobiyografik roman); Kiremitler Akıyor; Anahtar Sardunyanın Altında; Muz Tadında Domates.

Bizim kitapların çoğunun düzeltisini yapan bir arkadaşımız var: Gökhan Gençay. Missios'un kitabını düzelttikten sonra bize bir not yazmış. Kitap hakkındaki düşüncelerini söylüyor. Sizlerle paylaşayım dedim: "Yazar, bizatihi kendi deneyimlerini, kendine has diliyle sade ve samimi biçimde aktarmayı başarmış. Ayrıca, kişisel anlatısını kurarken bir yandan okuyucuyu hissiyat bağlamında sürecin içine çekme hususunda mahir davranırken, bir yandan da klişe 'politik roman' kurgusunun didaktik, kahramanlık destanı kalıplarından uzak durmayı becerebilmiş. İçerik açısından son derece çetrefilli meseleleri bile yalın bir üslupla serimleyebilmiş. Özellikle devrimcilik ve tutsaklık anıları anlatısını Leninist parti modeline getirdiği özgürlükçü eleştirisiyle aynı potada kurgulayabilmesi takdire şayan bence. Sanırım bu yaşam enerjisi ve özgürlükçü doğrudanlık, Yunanistan topraklarının isyancı kültürünün anti-otoriter duyarlılığından besleniyor. Bugüne kadar özellikle Latin Amerika coğrafyasından devrimcilerin anılarını dolaşıma sunarken sahip olduklarına şahit olduğumuz özgüven ve insani sıcaklığa Yunanistan'dan da benzer tonlarla donanmış bir ürünle karşılık verilebilmesi sevindirici doğrusu. Darısı yaşadığımız topraklarda aynı mevzularda kalem oynatanların başına diyorum." İşte budur. Missios'un kim olduğunu da kitabın sonunda görürsünüz, okursanız tabii.

LY

9 786055 819095

ISBN 978605581909-5

ROMAN

20,- TL